AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
FOLKLOR İNSTİTUTU

Türk xalqlarının folkloru

VI KİTAB

KOBLANDI BATIR DASTANI

Bakı – 2025

AMEA Folklor İnstitutu Elmi Şurasının qərarı ilə
(21 may 2025-ci il tarixli 3 saylı protokol) nəşr olunur.

Tərcümə edən, şərhlərin və ön sözün müəllifi: **Səkinə QAYBALIYEVA**
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Elmi redaktor: **Əfzələddin ƏSGƏR**
filologiya elmləri doktoru, professor

Türk xalqlarının folkloru. Koblandı batır. Bakı, Elm və təhsil, 2025, 288 səh.

www.folklor.az
ISBN 978-9952-601-06-0

© Folklor İnstitutu, 2025

QAZAX EPİK ƏNƏNƏSİNDƏ "KOBLANDI BATIR" QƏHRƏMANLIQ DASTANI

Qazax xalqının çoxəsrlik tarixi mübarizəsini, döyüşkən ruhunu, dünyagörüşünü, həyat tərzini, inanc və etiqadını, adət-ənənələrini əks etdirən qəhrəmanlıq dastanları bütün dövrlərdə şifahi xalq yaradıcılığının zəngin və qiymətli nümunələri kimi qorunub saxlanmışdır. Əsrlər boyu qazax xalqının zəngin düşüncə dünyasını özündə qoruyub saxlayan nağıllar, əfsanələr, rəvayətlər, mərasim nəğmələri və s. kimi folklorun arxaik qatlarını əhatə edən janrlarla yanaşı, xalqın yadelli işğalçılardan müdafiəsinə qalxmış el qəhrəmanları haqqında "Alpamıs", "Edigey", "Koblandı batır", "Er Sayın", "Er Tarğın", "Kambar batır", "Er Kosay", "Er Kokşe", "Qırx batır" dastan silsiləsi, "Otegen batır" kimi qəhrəmanlıq dastanları da yaranmışdır. Qazaxlar arasında xalqın misilsiz şücaətini əks etdirən dastanlar ilə bərabər özünəməxsus dərin sevgisini, məhrəm hiss və duyğularını, zəngin daxili aləmini ifadə edən "Kız Jibek", "Kozı Korpeş və Bayan Slu", "Kulşe kız", "Ayman Şolpan", "Makpal kız", "Seypul Malik" və s. məhəbbət dastanları da geniş yayılmışdır. Qazax tədqiqatçıları şifahi xalq yaradıcılığının ən arxaik janrlarının (əfsanə, rəvayət, nağıl, mərasim nəğmələri və s.) yaranmasını VII-X əsrlərdə xalqın etnik təşəkkülündə əsas rol oynamış tayfa birliyinin formalaşması ilə əlaqələndirirlərsə, artıq XIV əsrin sonlarından meydana çıxdığını nəzərə alaraq qəhrəmanlıq dastanlarının yaranmasını Qızıl Orda dövrünə aid edirlər[1].

XX əsrin əvvəllərində "Koblandı batır" dastanını canlı ifadan yazıya alıb tədqiq edən folklorçu-etnoqraf Əbubəkir Divayev onun bir neçə variantda altı-doqquz min misraya çatdığını qeyd etmişdir[2]. Qazax xalqının ictimai-mədəni həyatında mənəvi-əxlaqi dəyər kimi qorunub nəsildən-nəsilə yaşadılan ifaçılıq və şifahi söz sənəti ayrı-ayrı

[1] Ч.Ч.Валиханов. Очерки Джунгарии, – Собрание сочинений в 5 т., т.1, s. 419; Кобланды-батыр. Н.В. Кидайш-Покровская, О.А. Нурмагамбетова. Главная редакция Восточной литературы, Москва-1975, s. 11

[2] А.А.Диваев. Рукописный фонд ЦНБ АН КазССР. Материалы А.А.Диваева, п. 1162, лл.332, 335.

zəka sahibləri və məşhur dastan biliciləri tərəfindən inkişaf etdirilmişdir. Epik bilik və yaddaşın daşıyıcıları olan bu dahi söz ustadları ənənəvi şifahi formada dastan ifaçılığı sənətinə yiyələnərək bilavasitə mənsub olduqları xalqın zəngin mədəni-mənəvi irsini qoruyub saxlamışlar. Müxtəlif dövrlərdə məşhur dastan ifaçıları kimi tanınmış Aktamberdi jırau, Jiembet jırau, Murın jırau, Nurım jırau, Marabay jırau, Merqenbay jırau, akın Cambul, Nurpeys Bayqanin və başqaları qazax epik ənənəsinin inkişafına qiymətli töhfələr vermişlər. "Koblandı batır" dastanının ilk toplayıcılarından olan Çoqan Vəlixanov qazax akınlarının dastanları bədahətən ifa etməkdə böyük ustalıq göstərdiklərini xüsusilə vurğulamışdır: "Uzun əsrlər boyu müxtəlif nəsillərin şifahi şəkildə söylədikləri qədim jırlar, rəvayətlər, nağıllar ayrı-ayrı nahiyələrdən toplanmasına baxmayaraq onları ifa edənlərin unikal yaddaşı və üstün bacarıqları, eləcə də xalqın öz keçmişinə, əcdadlarının qəhrəmanlığına həsr olunmuş dastanlara dərin sevgisi sayəsində indiyədək çox təmiz, səlis və bir-birinə bənzər şəkildə qorunub saxlanmışdır"[1].

"Koblandı batır" dastanının yazıya alınmış ilk (natamam) nümunələri XIX əsrin ikinci yarısından başlayaraq XX əsrin əvvəllərinədək dövrünün qəzet və elmi jurnallarında işıq üzü görmüşdür: "Dala ualayatı" ("Çöl bölgəsi"), 1899, "Turkestanskie vedomosti", 1899, "Turqayskaya qazeta", 1901, "Trudı Orenburqskoy uçyonoy komissii", 1910. Bu mətbu orqanlarda, əsas etibarilə, "Koblandı batır" dastanının süjetinə uyğun nağıl edilən parçalar nəşr olunmuşdur.

Dastanın "Qaraqıpçaq Koblandı batır" adlı tam variantı XIX əsrin 90-cı illərində Qazaxıstanın Kustanay qəzasının (hazırda Kustanay vilayəti) Karabalık nahiyəsində yaşamış akın Birjan Tolımbayevdən yazıya alınmışdır. 1914-cü ildə Kazanda müəllim Mahmutsultan Tuyakbayevin ərəb əlifbası ilə çap etdirdiyi həmin variant "Koblandı batır" dastanının nəşr olunmuş ilk variantı hesab olunur[2]. Qazax akını və toplayıcısı Şapay Kalmaqambetovun (1890-cı ildə hazırkı Kustanay

[1] Ч.Ч.Валиханов. Киргизское родословие, – Собрание сочинений в 5 т., т.1, Алма-Ата, 1961, s. 210

[2] قرا قبچاق قوبلاندی باطر Казань, тип. «Умид», 1914.

vilayətində anadan olmuşdur) öz ifasında yazıya alıb 1939-cu ildə Qazaxıstan SSR EA Dil və Ədəbiyyat İnstitutuna təqdim etdiyi variant da məzmununa görə dastanın həmin variantına yaxındır. Ş.Kalmaqambetov mətnin müqəddiməsində "Naşirlərə" adlı qısa şeir nümunəsində dastanı eşidib yaddaşında saxladığı şəkildə, heç bir əlavə və dəyişiklik etmədən danışdığını göstərmişdir. O, tanınmış jırau Merqenbay ilə şəxsən tanış olmuş, ondan və başqa akınlardan bir çox dastanlar öyrənmişdir. Ş.Kalmaqambetov "Koblandı batır" ilə birgə "Alpamıs", "Karabek", "Kız Jibek", "Er Tarğın", "Kubıqul" və başqa dastanları da ifa etmişdir.

"Koblandı batır" dastanını ifa edən akınlar, bir qayda olaraq, onu öz ustadlarından dinləyib öyrəndiklərini bildirmişlər. Ustad akınların hamısı dastanın ən yaxşı ifaçılarının XIX əsrdə şöhrət qazanmış Merqenbay jırau və Marabay Kulbay ulı olduğunu qeyd etmişlər.

Xalq arasında dastanların mahir ifaçısı kimi tanınmış Merqenbay jırau təxminən 1831-ci ildə anadan olmuş, 1911-ci ildə Kustanay vilayətində vəfat etmişdir. 1936-cı ildə Ş.Kalmaqambetov Kustanay vilayətində akın Dostcandan dastanın Merqenbay jıraudan (1831-1911) eşitdiyi variantını qeydə almışdır.

Akın Marabay Kulbay ulından (1841-1898) dastanın daha əvvəlki variantı yazıya alınmışdır. Akın Ural vilayətinin Terektin vilayətində kasıb kəndli ailəsində anadan olmuşdur. O, uşaq yaşlarından çox yaxşı dombra ifaçısı kimi tanınmış, artıq 18 yaşında dastanlar söyləmişdir. Marabay jırau yaşda böyük akınlarla bütün Qazaxıstanı gəzmiş, onlardan dastan ifaçılığının sirlərini öyrənmiş, uzaq vilayətlərdən də akınların gəlib iştirak etdiyi aytıslarda – deyişmələrdə tanınmışdır. O, xalq arasında qəhrəmanlıq dastanlarının məşhur ifaçısı kimi ad qazanmışdır.

XIX əsrin 70-ci illərində tanınmış qazax maarifçisi İbray Altınsarın "Koblandı batır" dastanından "Tayburıl atın döyüşə getməsi" hissəsini ilk dəfə Marabay jıraunun ifasında yazıya almış və tərtibçisi olduğu "Qırğız müntəxəbatı" toplusunda nəşr etdirmişdir[1]. 1894-cü ildə Akməçit qəzasında yaşamış (hazırda Kzıl Orda vilayəti) qazax akını Baymurat Uske ulı dastanın Marabayın ifa etdiyi daha dolğun vari-

[1] Киргизская хрестоматия, сост. И.Алтынсарин, кн. I, Оренбург, 1879.

antını (Koblandı ilə birgə Qazan xana hücum edən Karamanın gəlişindən başlayıb qıpçaqların Alşagirdən azad olunmasına qədər) yazıya almışdır. Baymurat Uske ulı dastanı Marabay jıraunun ifasından sözbəsöz öyrənmişdir. O, mətni qeydə almış və tanınmış folklor toplayıcısı Ə.Divayevin xahişi ilə ona göndərmişdir. Akın dastanın sonunda verdiyi ithaf şeiri ilə bunu bildirmişdir. Ə.Divayev qeydə alınmış "Koblandı batır" adlı həmin mətni 20-ci illərdə ərəb əlifbası ilə nəşrə hazırladığı "Batırlar" qəhrəmanlıq dastanları silsiləsinə daxil etmişdir[1]. Dastanın Ə.Divayevin çap etdirdiyi Marabay variantını 1933-cü ildə Sakin Seyfullin, 1939-cu ildə Sabit Mukanov nəşrə hazırlamışlar. Dərsliklərə və müntəxəbatlara daxil edilsə də, Baymurat Uske ulının yazıya aldığı orijinal mətn günümüzədək gəlib çatmamışdır. Bundan başqa, 1884-cü ildə folklor toplayıcısı Dauletşe dastanın Marabayın variantına bənzəyən başqa bir mətnini yazıya almışdır. Amma mətnin ifaçısının adı və yazıya alındığı yer göstərilməmişdir.

Marabay variantı bir çox tərəfləri ilə Ş.Kalmaqambetovun 1939-cu ildə yazıya aldığı dastan mətni ilə eynidir. Bununla belə, Tuzemetsin 1899-cu ildə "Turkestanskiye vedomosti" qəzetində nəşr etdirdiyi məqalədə dastanın XIX əsrin 80-ci illərində qeydə alınmış variantının süjeti təfsilatı ilə verilmişdir. Bu mətn də, öz növbəsində, 1939-cu il nəşri ilə eynidir[2]. Qazax tədqiqatçılarının fikrincə, dastanın sonradan qeydə alınmış variantlarında Marabay akının təsiri daha çox görünür.

Qazaxıstan Respublikası Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi kitabxanasında Əlyazmalar və Nadir kitablar şöbəsində, eləcə də Muxtar Auezov adına Ədəbiyyat və İncəsənət İnstitutunun Mətnşünaslıq və Əlyazmalar şöbəsində "Koblandı batır" dastanının 29 variantının olduğu bildirilir. Əsas etibarilə dastanın 26 variantı el qəhrəmanı Koblandının, qalan üç variantı isə onun oğlanları Bökenbay ilə Kıikbayın yadelli işğalçılara qarşı mübarizəsindən bəhs edir.

XIX əsrin sonlarından başlayaraq tatar, qaraqalpaq kimi digər türk xalqlarından da qəhrəman Koblandı haqqında dastanlar yazıya

---

[1] قوبلاندى باطر Киргиз-казахский богатырский эпос, Ташкент, 1922.

[2] Туземец. Женщины по киргизской былине «Кобланды», – «Туркестанские ведомости», Ташкент, 1899, №35, 38, 42.

alınmışdır. Türk xalqlarının şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrinin toplanması sahəsində mühüm rolu olan akademik V. V.Radlov 10 cildlik "Obraztsı narodnoy literaturı tyurkskix plemen" (Türk tayfalarının xalq ədəbiyyatı nümunələri) toplusunda Tobolda yaşayan tatarlardan Koblandı haqqında yazıya aldığı kiçik bir nümunə çap etdirmişdir[1]. Həmin toplunun VII cildində (1896) V.V.Radlov Koblandının adı ilə bağlı Krım tatarlarından topladığı nağıla da yer vermişdir. Bundan başqa, Q.N.Potanin Koblandının qəhrəmanlığından bəhs edən qaraqalpaq nağılını toplamış və "Jivaya starina" əsərində dərc etdirmişdir[2]. 1939-cu ildə tanınmış qaraqalpaq dastan ifaçısı Esemurat jırau Nurabıllayevdən (1893-1979) Nauruz Japakov və Sapar Maulenovun yazıya aldığı "Koblan" qaraqalpaq dastanı 1941 və 1959-cu illərdə çap olunmuşdur. Öz növbəsində, Esemurat jıraunun atası Nurabulla jırau yaşadığı dövrdə çox tanınmış və "Nurabılla yolu" adlı məktəb yaratmışdır. Esemurat 16 il atasına şagirdlik etmiş, "Edige", "Koblan", "Şəhriyar" kimi qəhrəmanlıq dastanlarını ondan öyrənmişdir.

"Koblandı batır" dastanı müasir dövrdə qazax, noqay, qaraqalpaq, başqurd, Barabin və Krım tatarları arasında geniş yayılmışdır. Dastanda Noqay tayfa ittifaqına daxil olan qıpçaqların kalmık və qızılbaş xanlarına qarşı mübarizəsindən bəhs olunur. Eyniadlı qazax dastanında bəzən kıyatlarla (Oğuznamədə Oğuz ittifaqını təşkil edən əsas tayfalardan biri) birləşən heç bir döyüşdə məğlub olmayan qəhrəman qıpçaq (bir çox hallarda qaraqıpçaq) Koblandının dillərdə əzbər olan qəhrəmanlığı diqqəti cəlb edir. Dastanda Koblandı bir sərkərdə kimi parçalanmış tayfaların birləşdirilməsinə çalışmır. Qəhrəman dastanda çoxsaylı düşmənlərinə qarşı vuruşur, öz doğma torpağını, el-obasını yadelli işğalçılardan azad edir.

Şifahi söyləyicilik ənənəsinin inkişafında dastanın "Alpamıs", "Er Targın", "Kambar batır" kimi digər xalq qəhrəmanlıq dastanları ilə yaxınlığını göstərən qazax folklorşünasları "Koblandı batır"ın po-

[1] В.В.Радлов. «Образцы народной литературы тюркских племен» (1872). т. IV.
[2] Г.Н.Потанин. «Живая старина» 1916. Вып.2-3.

etik mətnlərini qədim və sonradan yaranmış variantlar olmaqla iki istiqamətdə tədqiq etmişlər[1]. Dastanın ifa xüsusiyyətlərindən bəhs edərkən qazax akınlarının mühüm rolunu nəzərdən keçirmək vacibdir. Bütün başqa qəhrəmanlıq dastanları kimi, "Koblandı batır"ı da hər bir akın sərbəst şəkildə (öz istədiyi kimi) ifa etmişdir. Bəzi akınlar dastanı öz ustadlarından öyrənib mətnə heç bir dəyişiklik etmədən ifa edirdilərsə, digərləri xüsusi istedad göstərib dastana əlavələr və ya qısaltmalar edərək ənənəvi dastan mətnini dəyişirdilər. Bu hal, əlbəttə, auditoriyanın vəziyyətindən asılı olaraq baş verirdi. Dastanın variantlarından da göründüyü kimi, auditoriyanın əsas hissəsi xalqın şanlı mübarizələrlə dolu keçmişini sevənlər olurdusa, ifaçı süjeti həmin istiqamətdə zənginləşdirməyə çalışır, qəhrəmanların şücaətindən, onların tülpar atlarının döyüş bacarıqlarından, qalibiyyətlə bitən döyüş səhnələrindən yorulmadan danışırdı. Əgər auditoriyada isti ailə ocağı, uşaqları sevən yaşlı nəslin nümayəndələri üstünlük təşkil edirdisə, akın qəhrəmanın möcüzəli doğuluşu, qoca ata-ananın pirləri, müqəddəs yerləri övlad istəyi ilə ziyarət etmələrinə aid hissələrə daha çox yer verirdi. Gənclərin çox olduğu məclislərdə isə akın auditoriyanın əhval-ruhiyyəsini yüksəltmək məqsədilə qəhrəmanın doğma yurdu uğrunda qorxmadan döyüşə atılmasından, parlaq igidliklər göstərməsindən, sevdiyi qızın gözəlliyindən, zəkasından, sevgidə sədaqətindən, onu almaq üçün qəhrəmanın cəsarətlə yarışmasından bəhs edən parçaları böyük şövqlə, yorulmadan ifa edir, bəzən əyləncəli səhnələri də birləşdirərək insanları coşdururdu.

"Koblandı batır" dastanında qazax xalqının həyat tərzi, məişəti, təsərrüfatı, adət-ənənələri də öz əksini tapmışdır. Orta əsrlərdə əsas məşğuliyyəti maldarlıq olan köçəri tayfalar isti aylarda geniş otlaqların olduğu yaylaqlara qalxır, qışda isə soyuq hava şəraitindən qorunmaq üçün uyğun olan yerlərdə köç salırdılar. XVII əsrdə bəylər daha iri torpaq sahibləri kimi tanınırdılar. Əvvəllər, yəni patriarxal tayfa quru-

[1] Нурмагамбетова О., Кидайш-Покровская Н. Героическая поэма «Кобланды-батыр»://Кобыланды батыр.аныздар мен шындыктар тогысында:сб.статей. Актобе А-Полиграфия, 2007, s.80.

luşunun mövcud olduğu dövrdə tayfa qoşununun sərkərdəsi olan qəhrəmanlar sonradan artıq ayrıca nizami qoşuna başçılıq edirdilər. Onların bir çoxu xalq arasında saysız igidliklər göstərməsi ilə yadda qalırdı.

Qazax qəhrəmanlıq dastanları arasında "Qırx noqaylı batırı" silsiləsinə daxil olan üç silsiləli dastanlar da vardır. "Koblandı batır" dastanı da bu silsiləyə daxildir:

I silsilə. "Anşıbay batır və onun igid oğlanları": "Anşıbay", "Parfariya", "Kuştıqın", "Edige", "Nuradın", "Musa xan", "Karasay və Kazı", "Orak və Mamay".

II silsilə. "Karadon və onun oğlanları": "Karadon", "Jubanış", "Suenış", "Ər Beqis", "Ər Koqıs", "Tana", "Narik", "Şora".

III silsilə. "Karqaboylı Kaz-tuqan": "Asan-Kaiqı", "Toqan", "Abat", "Torə xan", "Koblandı", "Kosay" və s.

Folklorşünas V.Jirmunskiy bu silsiləyə daxil olan "Orak və Mamay", "Karasay və Kazı", "Musa xan", "Tel Ağıs", eləcə də "Koblandı batır", "Şora batır", "Er Tarğın", "Er Sayın" dastanlarını tarixi dastanlara aid edərək göstərir ki, doğma yurd yerləri uğrunda yadelli işğalçılara qarşı mübarizə artıq XIV əsrin sonlarından başlamışdır. Alim qeyd edir ki, həmin dastanlar Qazaxıstanın qərbində Kiçik Juz ərazisində yaranmışdır[1].

El qəhrəmanı Koblandının adı qazaxlar arasında çox yayılmış, onun qəhrəmanlığından, demək olar ki, bütün dövrlərdə geniş bəhs olunmuşdur. Sonrakı dövrlərdə yaranmış dastan silsiləsində Koblandı yaşda böyük qəhrəman kimi təqdim olunur. "Er Sayın" dastanında qəhrəman Sayın artıq 60 yaşını haqlamış igid Koblandı ilə kalmık qoşununa hücum edir. Koblandının döyüş təcrübəsinə məhəl qoymayan qəhrəman qırx igidi ilə birlikdə döyüşə gedir və həlak olur. "Tarixi əsər" də adlandırılan "Bozmonay" dastanında əsas qəhrəman Sayım batırın həyatı ilə Koblandının anadan olması, uşaqlığı və gəncliyinin təsviri arasında ümumi bənzərliklər çoxdur. Dastanda noqaylı tayfasından olan Bozmonayın oğlu Sayım batırın öz elini düşmənlərdən qorumasından bəhs edilir. Artıq qocalmış Koblandı qəhrəmanın şücaəti haqqında eşidib onu sınamaq qərarına gəlir və qırx igidi ilə birlikdə

[1] В.Жирмунский. Тюркский героический эпос. Ленинград: Наука, 1974, s.302.

ona hücum edir. Sayım onunla təkbətək döyüşə çıxır, uzun mübarizədən sonra Koblandını atdan salır. Onun qəhrəmanlığından heyrətə gəlmiş Koblandı gəlişinin məqsədini bildirir. Yaşlı igidin xeyir-duasını alan Sayım düşmən üzərinə hücumlarında qələbə qazanır, Koblandının mübarizəsini davam etdirir[1].

"Koblandı batır" dastanında "qızılbaşlar" və "kalmıklar", bir qayda olaraq, qəhrəmanın doğma torpaqlarını işğal etmiş yadelli düşmənlər kimi xatırlanır. Burada qəhrəmanın və onun silahdaşlarının əsas düşməni qızılbaş Qazan xandır. Bəzən tədqiqatçılar Qazan xanın adını hülakilərin başçısı Qazan xanın adı ilə eyniləşdirirlər. Tarixdən də bildiyimiz kimi, "qızılbaş" termini XVI əsrin əvvəllərində Səfəvilər dövlətinin başçısı Şah İsmayılın hakimiyyəti dövründə qoşunda döyüşən türklərin başına qırmızı çalma bağlaması ("qızılbaş" ifadəsi də burdan yaranıb) ilə əlaqədar yaranmışdır. Səfəvi dövlətinin Orta Asiyada özbəklər ilə döyüşü zamanı Xorasanda əsas heyəti qızılbaşlardan ibarət olan türk qarnizonlarını yerləşdirdiyi məlumdur.

Çox ehtimal ki, Qazan xan surəti "Kitabi Dədə Qorqud" dastanında "Oğuz eli"nin başçısı kimi göstərilən epik qəhrəmanın adı ilə bağlıdır. Folklorşünas X.Koroğlunun da qeyd etdiyi kimi, bu surət dastanın V və VI boylarından başqa, bütün boylarında iştirak edir, dördündə isə (II, IV, XI, XII) əsas şəxs kimi qarşımıza çıxır[2]. Alim Əbülqazi Bahadır xanın "Şəcərəyi-tərakimə" əsərində, eləcə də türkmənlərin "Koroğlu", "Yusup və Əhmət" dastanlarında Salur elinin hökmdarı Salur Qazanın adının xatırlanmasına əsaslanaraq həmin surətin tarixi prototipinin olduğunu düşünür.

"Qızılbaş" ifadəsinin qazax dastanları ilə yanaşı digər Orta Asiya xalqlarının epik əsərlərində də ümumi məna daşıması ilə bağlı qeyd etmək lazımdır ki, tarixi mənbələrdə Nadir şahın (1736-1747) qoşunu ilə Xarəzmdə Kiçik Juz hökmdarı Əbülxayr xan arasındakı döyüş istisna olmaqla, qazax tayfalarının qızılbaşlarla toqquşma faktları göstərilməmişdir.

---

[1] «Историческая песня "Бозмонай"», – ТОУАК / Труды Оренбургской Ученой Архивной Комиссии/, вып. XXII, 1910, s.94 .

[2] Х.Короглы. Песни Коркута. – Советская Тюркология, 1971, №2. s. 116

Rus mənbələrində 1604-cü ildə İrtışın orta hövzəsinə aid bölgədə köç salmış torqudların başçısı kalmık tayşası Xo Urlukun Oryat ittifaqından çıxaraq cənuba çəkilməsi göstərilmişdir. Həmçinin 1608-ci ildən kalmıkların bir hissəsini Emba çayı ətrafında Ural və Yaik boyunca köç salmış noqayların görüb təşvişə düşməsi də mənbələrdə qeyd edilmişdir. 1619-cu ildə kalmıkların Kiçik Juzun bəzi qazax tayfalarına hücumu da burada öz əksini tapmışdır. Onlar rus salnamələrində həmin dövrdə Noqay birliyinə zorla daxil edilən noqay adı ilə məlumdur. Kalmık dəstələrinin qazax torpaqlarında irəliləməsi İrtış çayından başlayıb şimal-qərb istiqamətində davam etmişdir. 1628-ci ildə Xo Urluk Yaik və Emba çaylarına doğru köç etmişdir. Salnamə bildirir ki, həmin il "Qazax ordasının başçısı İşim kalmıklarla müharibə etmiş və çoxunu qırmışdı"[1]. Eyni zamanda, tayşa Kuyşinin (yaxud Quşi) başçılığı ilə başqa bir kalmık dəstəsi (xoşoutlar) Esil, Ob, İlekdən keçərək Ural və Volqa arasında noqay torpaqlarında məskunlaşmışdılar. 1630-cu ildə kalmıklar noqaylara hücum edib 21 min at aparmışdılar: Həştərxan oxçuları Həştərxandan iki günlük məsafədə onlara çatmış, mal-qara və əsirləri almışdılar. 1632-ci ildə Xo Urluk İşim və Tobol arasında Turqay çöllərində, oğlu Dayçin isə Yaikin yuxarı axarına yaxın, şimal-şərqdən on günlük məsafədə yerləşən ərazilərdə köç salmışdır. Amma 1633-cü ildə Xo Urluk yenidən Yaik boyunca köçünü yerləşdirmişdir.

Onların bu ərazilərdə köç salması həmişə qanlı döyüşlərlə nəticələnirdi, çünki kalmıklar yerli əhalinin müqaviməti ilə qarşılaşırdılar. Kalmıkların bu münbit torpaqlarda yerləşməsi qazax, qaraqalpak və türkmənlərin öz köç yerlərindən sıxışdırılmasına gətirib çıxarırdı. XVII əsrin 20-ci illərində Emba hövzəsi, Uralın qərbi və Tobol ətrafındakı əraziləri tutan qaraqalpaqlar cənuba sıxışdırılmışdılar. Əbülqazi qaraqalpaqların məskunlaşdığı əraziləri dəqiqləşdirərək həmin dövrdə onların Sırdərya və Aral dənizi sahillərində köç saldıqlarını göstərmişdir[2]. Həmin dövrdə türkmənlərin böyük hissəsi (arsarlar və

[1] С.К.Богоявленский. Материалы по истории калмыков в первой половине XVII века /Исторические записки/ Академии Наук СССР, Институт Истории. – М.:Издательство Академии Наук СССР, 1939. – Вып.5. s.64

[2] П.И.Иванов. Очерк истории каракалпаков. – «Материалы по истории каракалпаков» (ТИВАН, т. VII), М. – Л., 1935, s.39-41.

digər tayfalar) kalmıkların təzyiqi altında Manqışlaqdan cənub bölgələrinə doğru sıxışdırılmış, kalmık tayşalarının qazax köçlərinə hücumları böyük sayda mal-qaranın talan edilməsi və əsirlərin alınması ilə nəticələnmişdir[1].

"Koblandı batır" dastanında qəhrəmanın göstərdiyi şücaət, döyüşdəki zəfərləri ön planda olsa da, patriarxal tayfa qanunlarının hökm sürdüyü cəmiyyətdə adət-ənənələr, əxlaq prinsipləri, yüksək mənəvi dəyərlər sistemi özünü göstərir, ailədaxili münasibətlər mühüm yer tutur. Bir çox hallarda bu, qəhrəmanlıq dastanları üçün ənənəvi olan ayrı-ayrı motiv və hissələrin ideya-estetik məzmununun açılması ilə meydana çıxır. Belə ki, Koblandı sərkərdə kimi öz silahdaşlarına sıx bağlıdır. Yaşdaşı Karaman dostluqda qorxaqlıq və etibarsızlıq göstərsə də, onunla xüsusi münasibətləri vardır, çünki çox qədim bir adətə görə eyni yaşda olan dostlar bir-birinə qardaş kimi yaxın olmalı, hətta təhqiri də bağışlamalıdırlar. Doğma el-obaya məhəbbət, ata-anaya sevgi bağlarının möhkəm olması, böyüklərə ehtiram (Qazan xan ilə təkbətək döyüşdə olduğu kimi, yaşca böyük olan düşmənə birinci başlamaq haqqı verilir), tayfa başçısının nüfuzu, tayfada həmrəylik, müharibədə ələ keçirilən qənimətin bir hissəsinin bölünməsi (Koblandı zəfər qazandığı hər döyüşdən sonra bütün var-dövləti qıpçaqlara paylayır, hətta qızılbaş xanı Köbiktının qızı, onu sevən Karlığanı Karamanın xahişi ilə ona verir), baş verən xoş hadisələrdən (müharibədə zəfər çalma, köç mövsümünün başlaması, toy şənlikləri, doğulan varisə ad qoyulması) sonra məclislərin qurulub şadyanalıq edilməsi, hakimiyyətin bir tayfada qorunub saxlanması ilə əlaqədar olaraq sosial-ictimai xarakteri əks etdirən qəhrəmanın doğulmasından əvvəl ata-ananın övlad üçün dua etməsi və s. kimi əxlaqi norma və dəyərlər dastanın ümumi məzmununda özünü göstərir.

Dastanda qəhrəmanların bəzən əcdadlarının ruhlarını, heyvanların hamilərini, bəzən də Allahı, islam peyğəmbərini və övliyaları köməyə çağırmalarının səbəbi qazaxlarda iki dini etiqadın (şamanizm və islam) özünü göstərməsi ilə bağlıdır. Ç.Vəlixanov qazaxlarda "köçəri məişəti ilə o qədər sıx bağlı olan şamanizm anlayışının, ayinlərinin,

[1] П.С.Преображенская. Из истории русско-калмыцких отношений в 50-60 гг. XVII в., Элиста, 1960. s. 78

əfsanələrinin" qorunub saxlandığını göstərirdi[1]. Bir çox Orta Asiya xalqlarının dastanlarında olduğu kimi, "Koblandı batır"ın da islam təsəvvürlərindən, köçəri tayfaların islam ilə tanış olmadığı dövrün hadisələrindən bəhs etməsinin səbəbi islam ənənələri, islam peyğəmbəri, şəxsiyyətləri, övliyaları, xüsusilə Süleyman (müdrikliyin rəmzi) və Xızır (şəfaçı, xilaskar) peyğəmbərlər haqqında yayılmış rəvayətlərin folklora təsiri ilə əlaqədar ola bilər. Ə.Divayev şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrinin bəzən əsrlərlə və müxtəlif nəsillərin yaradıcılıq süzgəcindən keçərək yarandığını qeyd edərək ""Koblandı batır" dastanının qazax-qırğızların bütpərəstlik kimi köhnə inanclarını, adət-ənənələrini tərk edib islamı qəbul etdikləri dövrdə" meydana çıxdığını göstərmişdir[2].

Qəhrəmanın doğma el-obasını və xalqını yadelli işğalçılardan azad etməsi naminə göstərdiyi igidliyin tərifi dastanın əsas ideya istiqamətini təşkil edir. Burada doğma yurdun müdafiəsi epik əsərlər üçün ənənəvi olan başlıca mövzulardan biridir. Dastanın bütün variantlarında xalqın müdafiəsinə xidmət etməyən, işğalçılıq və talan məqsədilə aparılan hücumlar pislənir. Koblandı bircə dəfə məğlub olur: Karaman ilə kalmık xanı Köbiktıya qarət məqsədilə hücum etməyi qəbul edir, onunla birgə düşmənə əsir düşür.

Epik təhkiyənin mərkəzində daim ağlasığmaz çətinliklərin və ölüm təhlükəsinin qarşısını alan qalib qəhrəman dayanır. O, öz doğma mühitindən qopmur, həmişə silahdaşı olan qıpçaqlarla birlikdədir. Hadisələr dastanda igildiyi və vətənpərvərliyi, eyni zamanda xalq ruhunu özündə birləşdirən qəhrəmanın ətrafında cərəyan edir.

Dastanın süjeti vahid təhkiyə xəttini təşkil edən ayrı-ayrı tam hissələrdən qurulmuşdur. Türk xalqlarının ənənəvi qəhrəmanlıq dastanlarında olduğu kimi, dastan qəhrəmanın doğulması ilə bağlı hekayətlə başlayır. Qıpçaq tayfasından olan bəy Toktarbay artıq çox yaşlanıb, övladı olması üçün müqəddəs yerləri ziyarət edib varis oğul diləyir, Allaha və övliyalara qurban deyir. Nəhayət, onun arvadı Analıq əkiz övladlarını – oğlu Koblandını və qızı Karlığaşı dünyaya gətirir.

---

[1] Ч.Ч.Валиханов. Следы шаманства у киргизов. – Собрание сочинений в 5 т., т.1, s.470-471.

[2] Казахская народная поэзия (из образцов, собранных и записанных А.А.Диваевым). Алма-Ата-1964, s. 24.

Koblandının uşaqlığı da ənənəvi olaraq tez keçir, artıq altı yaşında o atasının ilxısına yollanır, orada ilxıçıların başçısı Estemes onu köçəri həyatı üçün vacib olan döyüş ruhunda tərbiyə edir.

Qəhrəmanın çox uzaqdan gedib gətirdiyi qız ilə evlənməsi və döyüş atının böyüdülməsi dastanın bütün variantlarında təsvir olunur. Koblandı sevdiyi qıza görə mübarizədə iştirak edərək ilk qəhrəmanlıq aktını yerinə yetirir. Qızın atasının qoyduğu şərti bütün adaxlılar arasında təkcə Koblandı yerinə yetirə bilir, dirəyin başından qızıl pulu ox ilə vurub salır. Yarışda qalib gələn qəhrəman gözəl Kürtkanı alır, doğma elinə aparır. Qəhrəmanın həyatında evlənmə çox vacib mərhələlərdən biridir[1], həmçinin başqa o qədər mühüm bir hadisə ilə tamamlanır. Qəhrəman döyüş atı qazanır. Burada əsas rolu öz müdrikliyi ilə Kürtka oynayır. O, ilxıda gördüyü boğaz madyana özü baxır, balasını böyüdür, təlim verib öyrədir, onu qəhrəmanın əsas döyüş atı kimi hazırlayır. Həmin vaxt Koblandı Estemes ilə birlikdə atasının ilxılarını otarır, ova çıxır, at sürməyi öyrənir, gələcək döyüşlər üçün bacarıqlarını artırmağa davam edir.

Koblandının yadelli işğalçılarla, əsas etibarilə qızılbaş və kalmık xanları ilə müharibələri bir-birinin ardınca davam edir. Koblandı qıpçaqlardan bir az uzaqda noqaylılara hücum edən qızılbaş xanı Qazan ilə ilk döyüşünü keçirir və zəfər çalır. Artıq bu döyüşdə qəhrəman öz igidliyini və döyüş bacarıqlarını göstərir. Öz yaşıdı, kıyatlılardan Seyildin oğlu Karamanın xahişi ilə Koblandı həmin tayfadan başqa beş igid də daxil olmaqla noqaylıların Kırlı və Sırlı qalalarını ələ keçirib orada möhkəmlənmiş Qazan ilə müharibəyə yollanır. Kürtka qəhrəmana o olmayanda düşmənin qıpçaqların obasını işğal edəcəyini desə də, Koblandı onu dinləmir, ailəsi və bütün xalqı ilə vidalaşıb yola düşür. O, Kürtkanın böyütdüyü Tayburıl atı minir, yel kimi çapır, bir gün əvvəl Qazan xan ilə müharibəyə gedən kıyatlıların qoşununa çatır. Koblandı təkbaşına Qazanın qarət etdiyi ilxıları qovub aparır, atını çapıb altı qat xəndəyin üstündən Kırlı qalaya keçir. Qəhrəman qızılbaş

[1] Ənənəvi təsəvvürə görə, "qəhrəman evlənənədək mövcud deyil"(М.Ауезов, Л.Соболев. Эпос и фольклор казахского народа. «Литературный критик» 1939-1940, s. 172)

qoşununun başçısı Qazan xan ilə təkbətək döyüşür, uzun qanlı vuruşmadan sonra onu nizə ilə öldürüb atdan salır. Koblandı qızılbaşların qırx minlik qoşununu da məhv edir.

Çox yüksək döyüş bacarığına malik olan Koblandının ikinci hücumu uğursuz olur, igid Karaman ilə əsir düşür. Onun bu uğursuzluğunun birinci səbəbi, hər şeydən əvvəl, hücumun doğma torpağı düşməndən azad etmək deyil, Karamanın sözünə inanıb Köbiktı xanın qalasını qarət etmək, ilxılarını qovub aparmaq məqsədi daşıması ilə əlaqədardır. Dastanda qarət üçün olunan hücumlar pislənir. İkinci tərəfdən isə, onlar döyüşə gedəndə o qədər tələsirlər ki, pir sahiblərini – inandıqları sehrli qüvvəni köməyə çağırmırlar. Türk xalqlarının qədim epik ənənəsinə görə, bu qüvvə qəhrəmanı həmişə müşayiət edir. Kürtkanın dediyi olur. Köbiktının boz atı igidlərin qovub aparmaq istədiyi ilxıdan sahibinin yanına qaçır. Koblandı Tayburıl atı ilə ona çatıb qaytara bilmir, çünki axırıncı qırx üç günü gözləmədiyi üçün at qıvraq deyil. Köbiktı xan boz Tərlan atında öz ilxılarına çatanda qəhrəman yorulub dərin yuxuya gedir. Köbiktı xan onun üstünə tor atır, Karaman ilə birlikdə əl-qolunu bağlayıb öz obasına gətirir.

Qəhrəmanın əsir düşməsindən sonra dastan bütün sonrakı hissələrə təsir edən sevgi xətti ilə davam edir. Köbiktının qızı igid Karlığa ilk dəfə qəhrəmanı görür və bir könüldən min könülə ona aşiq olur. Qızılbaş xanı Köbiktının əvvəlki hücumlarından birində aldığı müsəlman qadının dünyaya gətirdiyi Karlığa ölmüş anasının vəsiyyəti ilə hər baxımdan özünə yaraşdırdığı müsəlman qıpçaq igidi ilə evlənməyi qərara alır. Dastanın sonrakı hissələrində "süjet Koblandı ilə onu sevən Karlığanın münasibətləri, onun igidliyi və doğmalarına öz sevgisi naminə xəyanət etməsi ilə genişlənir"[1].

"Koblandı batır" dünya epik ənənəsində tipik janr nümunəsi kimi, "tədricən xalq təfəkküründün inkişafı ilə yeni yaradıcı məna qazanmış geniş yayılma arealına malik bir çox beynəlxalq mənşəli ənənəvi

[1] М.Ауезов, Л.Соболев. Эпос и фольклор казахского народа. «Литературный критик» 1939-1940, s. 171.

motiv ehtiyatı ilə diqqəti cəlb edir”[1]. Dastanda bir çox xalqların qəhrəmanlıq dastanlarına xas olan qədim bir motiv də özünü göstərir: qəhrəman gələcəkdə həyat yoldaşı olacaq igid qız ilə təkbətək döyüşürdü. Qüvvələri bərabər olan qıza qalib gəldiyi halda qəhrəman onunla evlənmək hüququ qazanırdı. Həmin ənənəvi motiv dastanda özünəməxsus şəkildə bir qədər fərqli şərh olunur. Dastanın axırlarına doğru təkbətək döyüşdə Koblandı yox, artıq altı yaşında qəhrəmanlıq göstərmiş oğlu Bökenbay Karlığaya qalib gəlir. Bundan sonra qəhrəman əvvəllər sevgisinə cavab vermədiyi Karlığanın arzusunu yerinə yetirib onunla evlənir. Bununla belə, qəhrəman Karlığaya mənəvi qələbə çalmazdan əvvəl onunla evlənir.

Dastanda Karlığanın öz sevgisi naminə qazandığı qələbələr birbirinin ardınca genişlənir. Karlığa, ilk növbədə, Koblandı ilə Karamanın əsirlikdən azad olub qaçmalarına kömək edir. Düşmənin qızının əsir düşmüş qəhrəmana kömək etməsi motivi qədim epik ənənəyə xasdır. Bu motivə “Kitabi Dədə Qorqud”, “Alpamış”, “Yusup və Əhməd”, “Koroğlu” dastanlarında da rast gəlmək mümkündür. “Koblandı batır” dastanında bu hissə bir az fərqlənir. Karlığa hər bir vəchlə sevdiyi insanı azad etmək istəyir. Koblandı isə düşməninin qızının bu xeyirxahlığını qəti şəkildə rədd edir, üstəlik Karamanı qaçmaq üçün Karlığadan kömək istədiyinə görə çox qınayır. Belə olduğu halda Karlığa hiyləyə əl atır. Karaman qızın məsləhəti ilə qəhrəmanın Köbiktı xanın tutduğu Tayburıl atını gizlicə gətirir. Onlar atın dizinə kəndir bağlayırlar, ağrının təsirindən Tayburıl bərkdən kişnəyir. Koblandı zindanı qırıb atın köməyinə çatır. Bu vaxt Karlığa qəhrəmanın yaraq-silahını gətirir, onu ata mindirir, Karaman ilə birlikdə atlarını çölə çapırlar, Köbiktının ilxılarını qovub aparırlar. Karlığa ayıq-sayıq atasını yuxuya verib Akmonşak atını yəhərləyir, ata ocağını həmişəlik tərk edib igidlərin arxasınca çapır.

[1] В.Жирмунский. Народный героический эпос: сравнительно-исторические очерки. Москва-Ленинград: Государственное издательство художественной литературы, 1962, s. 187.

Karlığa ikinci dəfə qəhrəmana sevgisini və sədaqətini öz atasını ələ verməklə sübut edir: o atasının zirehində ən zəif yerini – boş olan dörd halqanı göstərir, Koblandı da ox ilə vurub Köbiktını öldürür.

Qəhrəmanın zəfər çaldığı ən mühüm döyüşlərindən birində – Alşağır xan və onun igidləri ilə döyüşlərdə Karlığa Koblandıya kömək edir. Gözlənilmədən atı axsayan Koblandı çöldə kıyat qoşunundan qalanları axtarıb tapır, Karlığa ona köməyə gələcəyinə söz verir. O, igidləri də Koblandıya köməyə çağırmaq üçün onların arxasınca gedir. İşğalçı düşmən ilə döyüşə hazırlaşan Koblandı Karlığanı gözləyir. Karlığa igidlərlə – Karaman və Orak ilə birlikdə vədələşdikləri vaxtda gəlib çıxır. Təkbətək döyüşdə Koblandı Alşağırı öldürür. Gözlənilmədən qaladan çıxan kalmık igidləri Aqanas ilə Toqanas onu mühasirəyə alırlar. Aqanas Koblandını nizə ilə vurub yəhərdən salmaq istəyəndə Karlığa özünü yetirir, onu öldürür. Bundan sonra Karlığa ilə Koblandı təkbətək döyüşdə igid Karadau və Karaya qalib gəlirlər.

Nəticə etibarilə bu döyüşdə qələbə yenə də Karlığanın sayəsində qazanılır. Yorulub əldən düşmüş Koblandı və qıpçaq igidləri Karlığanın qardaşı, güclü qızılbaş igidi Birşımbay ilə son döyüşə başlayanda qız sevdiyi insanı qorumaq üçün yenidən xainlik edir. Karlığa hiyləyə əl atıb qardaşını boynunun ardından nizə ilə vurub öldürür. Koblandı yenə də ölümdən qurtardığı üçün onu sevən qıza borclu qalır.

Karlığa tamamilə əmin olur ki, öz hədsiz sədaqəti ilə Koblandının sevgisinə layiqdir və artıq qəhrəman onunla evlənəcək. Amma Koblandı Karlığanın onunla ailə qurmaq arzusuna inadla qarşı çıxır. Qıpçaqlar Alşağırın qalasını darmadağın edib böyük qənimətlə Karaspan dağının ətəyindəki doğma yurdlarına qayıtdıqdan sonra Karlığa dağın başında qurduğu ağ çadırda tək-tənha yaşamağa başlayır. Hamının unutduğu bu qəhrəman qız uzun illər sevdiyi insanın həsrəti ilə yaşayır. Karlığaya təkcə ağıllı və mehriban Kürtkanın ürəyi yanır. O, ərinə dəfələrlə Karlığanın onu ölümdən qurtardığını xatırladaraq qıza diqqət və sevgi göstərməsini xahiş edir. Amma qəhrəman fikrindən dönmür.

Bu ixtilaf yeddi il davam edir, Koblandının Şoşay ilə döyüşü hissəsində kulminasiya həddinə çatır. Sevdiyi insanın layiq olmadığı

nifrətinə bu qədər dözən Karlığa Koblandını bağışlaya bilmir. Düşmənin gözləri qarşısında qəhrəmanın buduna nizəni sancıb onu ağır yaralayır. Karlığa ondan öz qisasını alıb yenidən Karaspan dağına çəkilir. Koblandının oğlu başda olmaqla qıpçaq igidləri qızılbaşları dağıdıb qəhrəmanı çadıra gətirirlər, Kürtka da ora gəlir, günlərlə onun yaralarını sağaldır. Bökenbay atasının istəyi ilə Şoşayı təkbətək döyüşdə öldürür.

Dastanın axırıncı hissələrində qəhrəmanın Karlığa ilə evlənməməsinin səbəbi məlum olur və Koblandı gözlənilmədən onunla evlənmək qərarına gəlir. Kürtka ərinin yaralarını sağaldanda başa düşür ki, Koblandı sədaqətli dostu və silahdaşı Karlığanın xəyanətindən çox dərin sarsılıb və bir qadının əli ilə yaralanması da onu sındırıb. Qəhrəmanın qıza qalib gələcəyi təqdirdə barışmasının mümkün olduğunu bilən Kürtka Bökenbaya əmr verir ki, Karlığanı atasının yanına gətirsin. Bökenbay Tayburıl atını minib dağın başına çapır. Təkbətək döyüşdə Bökenbay Karlığanı nizə ilə vurub atdan salır və atasının yanına gətirir. Qəhrəman məğlub olmuş Karlığanı görəndə onunla evlənmək istədiyini bildirir. Amma onların arasındakı inciklik aydınlaşdırılmadan nikahın kəsilməsi mümkün olmur. Karaman onların təklikdə görüşünü təşkil edir. Onun iştirakı ilə Koblandı və Karlığa söhbət edir, qarışıq münasibətlərinə aydınlıq gətirirlər, dinləyicilər isə qızın uzun illər tək-tənha yaşamasının səbəbini öyrənirlər.

Karlığa üzünü Koblandıya tutub onun xatirinə doğma el-obasını tərk etdiyini, atasını və qardaşını ona qurban verdiyini, bütün bunların müqabilində isə onun nifrətini qazandığını xatırladır. Qız soruşur ki, onun qarşısında günahı nədir. Karlığaya cavab verən Koblandı onun xidmətlərini, həqiqi sevgisini təqdir edir. Amma bir qıpçağı sevdiyi üçün atasına xainlik edib qardaşını öldürməsi ona ağır gəlir, buna görə qızı qınayır. Məgər bir qıpçaq ona doğma atasından və qardaşından yaxın ola bilərmi? Bundan sonra ona etibar etmək olarmı? Əslində dastan qəhrəmanın bu sözləri ilə qan qohumlarının xəyanətini pisləyərək tayfa birliyinin əxlaqını ifadə edir.

Dastan təhkiyəsi qəhrəmanın Karlığa ilə nikah kəsdirib onu öz obasına aparması ilə başa çatır. Kürtka ilə Karlığa bütün qıpçaqlara əsl dostluq nümunəsi göstərirlər.

Göründüyü kimi, dastanın süjetində qəhrəmanlıq və sevgi xətləri özünəməxsus şəkildə bir-birini izləyir. Qəhrəman bir tərəfdən düşmənlərinə, yadelli qəsbkarlara döyüşlərdə qalib gəlib xarici münaqişələrin qarşısını alırsa, digər tərəfdən şəxsi həyatında yarana biləcək daxili ixtilafları da aradan qaldıraraq ruhi-mənəvi dünyasının zənginləşməsinə çalışır.

"Koblandı batır" dastanında bir-birindən maraqlı, daxili hiss və həyəcanı, mənəvi zənginliyi, oxşar və fərqli xüsusiyyətləri ilə baş verən hadisələrin inkişafında mühüm rol oynayan müxtəlif surətlər vardır. Dastan mətninin bədii təhlili ilə məşğul olmuş folklorçu alimlər də onun zəngin xarakter və surətlər sistemi ilə digərlərindən fərqləndiyini bildirmişlər[1]. Baş qəhrəman Koblandı, onun Tayburıl atı, həyat yoldaşı Kürtka, ikinci dəfə evləndiyi Karlığa, igid Karaman və Koblandının başqa silahdaşları, qarşı tərəfdə Qazan xan, Köbiktı xan, Alşağır xan, Şoşay xan Koblandının düşmənləri kimi təsvir olunmuşdur. Bundan başqa, qəhrəmanın həyatında bu və ya digər dərəcədə mühüm rol oynamış atası Toktarbay, anası Analık, bacısı Karlığaş, ilxıçı Estemes və başqa bu kimi surətlər də dastanda diqqəti cəlb edir.

Koblandı dastanda epik qəhrəmanın əsas funksiyasını yerinə yetirir. O, ümumxalq mənafeyi naminə vuruşan, doğma torpaqlarını yadelli qəsbkarlardan qoruyan igid, qorxmaz, cəsarətli, döyüşkən, mərd, xeyirxah, ədalətli, məğlubedilməz və xilaskar xalq qəhrəmanının əzəmətli surətini təcəssüm etdirir. Qəhrəmanın surətini xarakterizə edən əsas xüsusiyyətlərdən biri onun qeyri-adi gücə, fövqəladə döyüş bacarıqlarına malik olmasıdır. Türk xalqlarının bir çox başqa qəhrəmanlıq dastanlarında da olduğu kimi, Koblandı artıq uşaqlıq illərində (6 yaşında) sevdiyi qızı almaq üçün başqa igidlərin də iştirak etdiyi sərrast oxatma yarışında qalib gəlir. Dastan boyu qəhrəman ilə bağlı, demək olar ki, rast gəldiyimiz bütün hissələrdə onun "tək-tənha" olduğu diqqəti cəlb edir: ailədə böyük və kiçik qardaşı olmayan, heç yerdən köməyi olmayan tək oğul, uzaq yerdə vuruşmaya getdiyi yolda tək atlı, döyüşdən əvvəl hamının tərk etdiyi tək döyüşçü və s. Bütün hallarda

[1] М.Ауезов, Л.Соболев. Эпос и фольклор казахского народа. «Литературный критик» 1939-1940, s. 173.

o təkbətək döyüşə başlayır, düşmən igidlərinə və çoxminlik qoşunlarına tək başına qalib gəlir.

Dastanda qəhrəmanın həm özü, həm də digər personajlar onun fövqəladə gücü-qüvvəsi, şücaəti ilə başqa insanlardan fərqləndiyi kimi, atının da ilxıda digər atlardan ayrıca xüsusiyyətləri ilə seçildiyini bildirirlər:

Жылқы ішінде аласың,
Қылшық жүнді қарасың.
Ағаң, інің сенің жоқ,
Жеке туған дарасың.
İlxı içində alasan,
Qılçıq yunu qarasan.
Böyük-kiçik qardaşın yoxdur,
Tək doğulmuş oğulsan.

Xalqın vətənpərvərlik ruhunu təcəssüm etdirən qəhrəman doğma el-obasına, ailəsinə, xalqına çox bağlıdır. O, düşmənə zəfər çaldığı hər bir döyüşdən sonra doğma yurduna dönməyə tələsir, öz evinə, ailəsinin yanına qayıdır.

Dastan mətnində Koblandının düşmənə qəzəbini, nifrətini, mübarizəsini ifadə etmək üçün diqqəti cəlb edən bədii təsvir və ifadə vasitələrindən məharətlə istifadə olunmuşdur. Döyüşə gedən Koblandı "soyuq dəmir"ə (möhkəm dəmirdən yaraq-yasağı) bürünür, "qaşlarına qar qonur, kirpiklərində buz donur" (qəzəb dərəcəsinin özünəməxsus təsviri), qəhrəman möhkəm dəmirə bənzədilir, o bəzən boran kimi vıyıldayır, bəzən də sel kimi coşur. İgid üçün qırx minlik qoşun qırx nəfər kimi görünür, güllə kimi yağan oxlar isə qeyzə gəlmiş, sərt baxışlı qəhrəmana heç tikan olub bata bilmir, onun döyüşdə çəkdiyi nərədən "yer titrəyir".

Bəzi personajların, o cümlədən qəhrəmanın arvadı Kürtkanın dilindən tez-tez onun zahiri görünüşünü və mənəvi simasını açıb göstərən igidlik, mərdlik, xeyirxahlıq keyfiyyətləri diqqətə çatdırılır:

«Иреуі жоқ күмісім,
Жасаған қосқан белесім,
Ойын менен күлісім.

Paslanmayan gümüşüm,
Allah verən qismətim,
Sevgim, sevincim mənim (1300-1302).

Сегіз ұжмақ пейішім,
Қауыз, қаусар суындай
Бейіштен шыққан жемісім.
Арыстаным, аман бол.

Səkkiz cənnət payımsan,
Kövsərdən gələn suyumsan,
Behiştdən gələn barımsan,
Mənim şirim, sağ-salamat ol (1306-1309).

Мінген атың ақ табан,
Айтулы едің мақтаған.

Mindiyin at yorğadır,
Adın hamıya bəyandır (1403-1404).

Qəhrəmanı xarakterizə etmək üçün tez-tez işlədilən bütün məcazlar bir çox türk xalqlarının qəhrəmanlıq dastanlarına xasdır. Koblandının çox güclü olduğunu bildirmək üçün qəhrəman şir, pələng, şahin, qartal, canavar, qüvvətli nər, əyri buynuzlu qoç və s. kimi yırtıcı heyvanlara bənzədilirsə, onun gəncliyinə münasibətdə quzu, dəvə balası, dayça, kök quzu, qaçağan at və s. kimi nəvazişi ifadə edən ənənəvi müraciət formaları (ata-anasının və bacısının dilindən) işlədilir.

Bəzən dastanda təbiətdəki digər canlı varlıqların xüsusiyyətlərini əks etdirən məcazlar qəhrəmanın keyfiyyətlərini bildirən əsas epitetlər kimi özünü göstərir: yüksəklərə uçan quş kimi iti, göldən pərvazlanan qu quşu kimi çevik, suyun içindəki qamış kimi ağappaq, yayda qazların qonduğu göl qırağı kimi gilli, iri gövdəli qovaq (yəni ata-anasının və tayfanın etibarlı dayağı).

Xalqın dini təsəvvürləri ilə bağlı yaranmış bədii ifadə vasitələrini ayrıca qeyd etmək yerinə düşərdi: ata-anasının gözünün ağı-qarasıdır, ən qiymətli oğul ulu əcdadlarının müqəddəs qəbri üstündə yanan

çıraq, işıqdır; o qeyri-adi gücə malikdir və dualarla qorunur; onun sağ tərəfindən ulduzu görünür, yəni ulduzu parlaqdır, bəxti açıqdır (qədim kosmoqonik təsəvvürləri əks etdirir). Qəhrəmanın zəngin bədii surətini, daxili aləmini ifadə edən epitetlərdən geniş şəkildə istifadə olunmuşdur: ata-anasının gözünün işığı, alicənab, tayı-bərabəri olmayan, doğulanların ən yaxşısı; xalqın hakimi – şahin; həyat yoldaşı üçün şücaətli, qorxmaz hökmdar, istəkli; igid doğulmuş, sarsılmaz, ədalətli şah.

Dastanda qəhrəmanın səciyyəvi xüsusiyyətlərini göstərmək üçün türk eposunun bədii ifadə vasitələrinə xas olmayan müqayisələrdən çox az hallarda istifadə olunur: "Qüvvətli pəhləvan kimi" igid; o "atını çapır, düşmənləri canavar qoyuna daraşan kimi qırırdı"; döyüşdən əvvəl o "nər kimi nərildəyirdi"; düşmənlər qəhrəmandan "qulanların üstünə düşmüş pələng kimi" qorxub pərən-pərən düşürdülər.

Qəhrəmanın son dərəcə şərti, ümumiləşdirilmiş portretini yaradarkən ənənəvi bədii təsvirlərdən daha geniş şəkildə istifadə olunmuşdur. İlk növbədə qəhrəmanın hər növdən olan ənənəvi silahının, yarağı və geyiminin təsviri verilmişdir: igidin Buxara oxlu bulqar yayı, şam ağacından sapı olan nizəsi, qızıl-gümüş qınlı qılıncı, almaz kimi iti polad qılıncı, qızıl qundaqlı tüfəngi, şam ağacından yayı ilə qızıl yivli qırx arşın oxu. İgidin yarağı Davudun döyüb hazırladığı mis qolçaqlı, qızıl yaxalı dəmir zireh ilə qızılı mis dəbilqədən ibarətdir.

Koblandının bir çox türk xalqlarının epik qəhrəmanının şərti portretinə yaxın olan hərbi geyimi getdiyi hər bir döyüşdən əvvəl təsvir olunur. O, ağ (yəni ən yaxşı) zirehi geyinir, qılıncı qurşağına bağlayır, noqay papağını qoyur, atını yəhərləyib minir, nizəni əlinə alıb qabağa uzadır. Dastanda döyüşə gedən gənc qəhrəmanın ənənəvi təsviri belədir:

Кәмшат бөркі басында,
Тобылғы торы ат астында,
Қаршығасы қолында,
Тазысы ерткен соңында,

Xəz papağı başında,
Topuğu xallı kəhər atında,

Qırğı quşu qolunda,
Tazısı da yanında (60-63).

Söyləyici dastanda qəhrəmanın libasına milli geyim elementlərini də daxil edir: igid atını yel kimi çapanda qızıl baftalı məxmər şalvarının balağı havada yellənirdi.

Koblandının xarakterik xüsusiyyətlərini vermək üçün akın həm öz dilindən, həm də dastan qəhrəmanlarının dilindən onun portretinin son ştrixləri kimi üz cizgilərinin təsvirini də əlavə edir:

Қастары төмен салынған,
Кеуліне алған табылған,
Іздеген дұшпан шабылған,
Қобаған мұрын, қой көзді,
Талма бетті, нұр жүзді
Біріне Қоблан ұсайды,

Qaşqabaqlı, qüvvətli,
Məqsədinə həmişə çatan,
Düşmən qabağından qaçmayan,
Qaba burunlu, ala gözlü,
Yorğun bənizli, nur üzlü
Bir adam gəlir, Koblana oxşayır (4607-4612).

Dastanda Koblandının möhkəm döyüş atı səfərlərdə və döyüşlərdə onun ən sadiq dostu və etibarlı köməkçisidir. Tayburıl atın bədii təsvirində qəhrəmanın seçilmiş tülpar atında olan bütün fərqli xüsusiyyətlər öz əksini tapır. At qeyri-adi sehrli qüvvəyə malikdir: qanadlı, yüyrək, gözəl görünüşlü, möhkəm, yorulmaz atdır, qaçanda sanki quş kimi uçur, ən çətin anlarda sahibi ilə danışır, danlayanda ona cavab verir. Atın səciyyəvi xüsusiyyətləri onun böyüdülməsi və təlim verilməsinin geniş təsviri ilə daha da artırılır. Qəhrəmanın belə bir döyüş atına sahib olmasında arvadı Kürtkanın zəkası böyük rol oynayır. Dastanda atın kişi deyil, qadın tərəfindən yetişdirilib böyüdülməsi də öz spesifikliyi ilə diqqəti cəlb edir.

Kürtka özü ilxıdan boğaz madyanı seçir, dayçanın doğumundan başlayaraq uzun illər ərzində onun yeminin ayrıca hazırlanmasına, xüsusi şəraitdə (günəş şüası, gün işığı və külək görməyən qızıl çadırda) böyüdülməsinə diqqət edir, ata təlim keçir. Nəticədə Tayburıl qəhrəmanın çox mükəmməl keyfiyyətlərə malik əsl döyüş atına çevrilir.

Demək olar ki, bütün türk xalqlarının dastanlarında qəhrəmanın atı onun vəfalı dostu, qorxmaz döyüş yoldaşı kimi mühüm rol oynayır. "Koblandı batır" dastanının 6490 misra ilə dilimizə tərcümə olunmuş bu variantının 2138 misrasında qəhrəmanın atı xatırlanır: atın dünyaya gəlməsi prosesi geniş təsvir olunur, qəhrəmanın ən sadiq dostu olmasından, ən ağır döyüşlərdə sahibi ilə şücaət göstərməsindən, ata xüsusi diqqət göstərilməsinin vacib olmasından və s. bəhs olunur.

At öz sahibinə son dərəcə bağlıdır, onu böyüdən Kürtkanı isə öz anası hesab edir: qızın səsini eşidəndə hətta göyün üzündən onun yanına qayıdır, uzun ayrılıqdan sonra onun dizlərinə çökür, öz anası kimi dodağını sinəsinə toxundurur.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, monqol və Orta Asiya atları son dərəcə möhkəmliyi, qısa vaxtda öz gücünü bərpa etmə bacarığına malik olması, yemsiz və susuz uzun müddət sürülməyə dözməsi və s. üstün cəhətləri ilə fərqlənirdi. Dastanda qəhrəmanın bütün səfərlərində öz atına münasibətinə, onunla davranışına çox diqqət yetirilir. Atına mərhəmət, mehribanlıq göstərməsi, daim onun qayğısına qalması (xüsusilə at çox yorulanda), ata əziyyət verməməsi, vurmaması və s. epik qəhrəmanın başlıca keyfiyyətlərindən biridir. "Təkcə öz atına sevgisi yox, həm də diqqətli qulluq göstərməsi qəhrəmanı bütün döyüşlərdə irəli apara bilər. İgid atını qorumalıdır ki, yad ölkələrdə tək-tənha qalmasın"[1].

Qəhrəmanın atına baxanda sahibinin yaxşı cəhətləri və mənəvi siması haqqında fikir yürütmək mümkündür. Türkmən alimi B.A.Karrıyev yazır ki, igid insanlara göstərdiyi "səmimiyyəti, vicdanı, sədaqəti, istiqanlılığı, mehribanlığı" "döyüş yoldaşı" olan atına da göstərməli, ona qarşı son dərəcə xeyirxah və diqqətli olmalıdır, "qorxaq, faydasız,

[1] Р.С.Липец. Образы батыра и его коня в тюркко-монгольском эпосе. Москва, Издательство Наука, 1984, s. 183

cəsarətsiz insanlardan isə uzaq durmağı" bacarmalıdır[1]. Koblandı Qazan xan ilə döyüşə getdiyi "qırx günlük yolu bir anda başa çıxmaq", kıyatlıların qoşununa tez çatmaq istəyir, buna görə Tayburıl atını qamçılayır, ona əziyyət verir. Nəhayət, at "dilə gəlir", sahibini məzəmmət edir:

...Намазшамға жеткенше,
Қазанның Сырлы қаласын
Көрсетпесем көзіңе,
Түсірмесем жүзіңе,
Жан серігің Бурылды
Сол жерде шал Құдайға!»

Şam namazı çatanda
Qazanın Sırlı qalası
Görünməsə gözünə,
Baxmasam mən sözünə,
Yol yoldaşın Burılı
Allaha qurban deyərsən!" (1657-1662).

Koblandı atın bu sözlərindən sonra öz hərəkətindən peşman olur, Tayburıl atı da, öz növbəsində, igidi vaxtından əvvəl istədiyi yerə çatdırır. Bununla belə, dastanın bəzi variantlarında göstərilir ki, igid möhkəm atı ilə günlərlə vuruşur, nəticədə "atının ələ gəlməyən qalın quyruğu nazik çubuğa oxşayır, hər biri ocaq boyda dırnaqları isə dəmir pul boyda olur"[2].

Dastanda bir çox yerlərdə, xüsusilə döyüş səhnələrində atın bədii təsvirinin mübaliğə ilə davam etdirildiyi nəzərə çarpır. Tayburılın dırnağı dəyən hər yer az qalırdı dağılsın; dırnağı altından sıçrayan daşlar göy səmada uçuşurdu; güclü igid Koblandı bütün yaraq-yasağı ilə ata araqçından da yüngül gəlirdi, atın ayaqları altından qalxan tozdan quşlar uçduğu yolu azırdı. Atın belə mübaliğəli təsviri dastan boyu dəfələrlə təkrar olunur:

Құбылып бурыл гуледі.

[1] Б.А.Каррыев. Эпические сказания о Кер-оглы у тюркоязычных народов. Главная редакция восточной литературы, Москва, 1968, s. 151

[2] Кобланды-батыр. Н.В. Кидайш-Покровская, О.А. Нурмагамбетова. Главная редакция Восточной литературы, Москва-1975, s. 396.

Табаны жерге тимеді,

Бурıл yel kimi irəli şığıdı.
Dırnağı yerə dəymədi (1554-1555).

Адырды көзі көрмеді.
Көлденең жатқан көк тасты
Тіктеп тиген тұяғы
Саз балшықтай иледі.

Gözü hündür yeri görmədi,
Əyri-üyrü daş-qayanı
Dırnağı ilişəndə
Palçıq kimi əzib keçdi (1671-1674).

Маңдайында машат бар,
Марал ішсе таусылмас.
Құйрығында құдық бар,
Құлан ішсе таусылмас.

Alnında gölməçə var,
Maral içsə, susamaz.
Quyruğunda quyu var,
Qulan içsə, susamaz (1864-1867).

Tayburıl atın üstün keyfiyyətlərini və gözəlliyini vurğulayan ənənəvi qarşılaşdırma və epitetlərə də dastanda geniş yer verilmişdir. Atın alnı ay kimi parıldayır; qulaqları göldəki qamış kimi dikəlib; at xallı maral kimi qıvraqdır; o bal kimidir, şirin şəkər kimidir; qaçanda dəmir məftil kimi cəld qıvrılır; xam qayış kimi uzanır; düşmənin üzərinə qurd kimi atılır. Qəhrəmanın atının xeyir-bərəkət rəmzi olması özünəməxsus qarşılaşdırma ilə ifadə edilir, yaz vaxtı göydən yağan yağış damcılarına bənzədilir.

Qəhrəmanın atından bəhs edilərkən bir sıra məcaz və epitetlərlə yanaşı xeyirxah yol yoldaşı, zilsəsli, yüyrək, yaxşı heyvan kimi ifadələr də yer alır. Orta Asiya xalqlarının qəhrəmanlıq dastanlarına xas olan iki misralıq məcaza burada da tez-tez rast gəlirik:

Burıl xeyirxah heyvandır,

O qanadlı şahindir.

Dastanda Tayburıl atın görünüşü, duruşu, yerişini bəzəyi (üstündə qızıl sapla tikilmiş çulu, qızıl yüyən-qayışı, qızıl yəhəri, qızıl nalları, dəri tərliyi) ilə tamamlayan gözəlliyi, eləcə də qəhrəmanın ata müraciətində ənənəvi olaraq onu tərifləməsi təfərrüatı ilə nəzərə çatdırılmışdır:

Үкілі құйрық, майда жал...
Алтын, күміс қияқ жал,
Лебізің сенің сары алтын,
Үстіңдегі түгіңнің
Жары күміс, жары алтын.

Quyruğun qalındır, yalın yumşaq...
Qızıl, gümüş kimi yalın var,
Saf qızıl kimi səsin var,
Sənin tüklərinin də
Yarısı gümüşdür, yarısı qızıl (1572-1577).

"Koblandı batır" dastanında əsas yer tutan bir neçə qadın surəti vardır ki, onlar qəhrəmanın həyatında bu və ya digər dərəcədə mühüm rol oynayırlar. Dastanın bir çox mənada özünəməxsusluğunu nəzərə çatdıran tədqiqatçılar qadın surətlərinin bilavasitə bütün hissələrdə vacib roluna toxunurlar: "Qazax dastanında kişi surətləri kimi qiymətli olan bir çox gözəl qadın surətləri də vardır. Koblandının bacısı Karlığaş, anası Analıq, Alşağır xanın anası kimi bir-birindən maraqlı qadın fiqurlarından başqa, dastanda qəhrəmanı sevən iki yüksək dəyərə malik bədii surət də yaradılmışdır. Kürtka səmimi və dərin dost sevgisini, ərinin qarşısına çıxacaq çətinlikləri və təhlükələri əvvəlcədən duyub onları aradan qaldıran tədbirli, nəvazişli, qayğıkeş həyat yoldaşını təmsil edirsə, Karlığa öz tayfası və qohumları ilə əlaqələrinin pozulmasına gətirib çıxaran heç bir maneə qarşısında dayanmayan, sevdiyi insanın yolunda doğma atasını və yurdunu qurban verən çılğın, ehtiraslı sevgini təcəssüm etdirir"[1]. Karlığanı Koblandıya xüsusilə yaxınlaşdıran başqa keyfiyyətləri də vardır: o qəhrəmanın döyüşdə dostu, güclü və etibarlı silahdaşıdır.

[1] М. Ауезов, Л.Соболев. Эпос и фольклор казахского народа. «Литературный критик» 1939-1940, s. 173.

Dastanda Kürtkanın mükəmməl qadın surətini yaratmaq üçün bir sıra ənənəvi epitet və qarşılaşdırmalardan istifadə olunmuşdur. Bu baxımdan mərd, alicənab, əsilzadə, gözəllər gözəli, zəkalı, qadınların ən ağıllısı, çoxdan gözlənilən qiymətli həyat yoldaşı, Allahın qismət etdiyi ömür-gün yoldaşı kimi ifadələr müdrik qadın surətinin daxili aləmini ifadə etməyə imkan verir.

Qəhrəman qadının ümumiləşdirilmiş portretinin yaradılması üçün dastanda təbiətdən və heyvanlar aləmindən götürülmüş ənənəvi qarşılaşdırmalardan geniş istifadə olunmuşdur. Bundan başqa, qəhrəmanın təsvirində olduğu kimi, burada da portretin fərdi cizgilərinin qabardılması üçün milli geyim elementlərinin ifadəsinə yer verilmişdir:

Сылаң етіп, сылт етіп,
Шекеде шоғы бұлт етіп,
Алтынды тоны жылт етіп,
Саулы інгендей ыңқылдап,
Күшігендей сұңқылдап,
Сүмбіледей жылтылдап,
Буыны түсіп былқылдап,
Алтын қалпақ дулыға,
Шекесінде жарқылдап...
Алтын иек, ақ тамақ,

Naz-qəmzə ilə yeriyəndə,
Saçında teli titrəyən,
Qızılı kürkü parlayan,
Sədası dişi dəvə kimi,
Səsi çöl quşunun cəh-cəhi,
Saçları şəvə kimi parlaq,
Qədd-qaməti çevik,
Qızılı papağı çəpəki,
Onun başında parıldayır...
Çənəsi parlaq, boynu ağ (729-739).

Dastanda nə şücaətdə, nə də güc-qüvvətdə Koblandıdan geri qalmayan digər qəhrəman qadın surəti Karlığadır. Ən koloritli surət olması ilə diqqəti cəlb edən Karlığa dastanda bir tərəfdən qəhrəmana aşiq olan

gözəl qızı təmsil edir və onun şərti portreti epik standarta uyğun təsvir olunur. Karlığa da Kürtka kimi misilsiz gözəlliyi ilə seçilir:

Адамнан өткен сымбатты,
Сөйлеген сөзі бал тәтті,

Adamların ən gözəli
Dediyi sözü bal kimi şirin (5623-5624).

Тар көшені сағалап,
Аяғын басып жүре алмай...
Ай тумас жақтан ай туды,
Күн тумас жақтан күн туды...
Қара тамды ағартқан
Қарлыға қыздаң сәулесі.

Dar küçə ilə getdi,
Asta-asta getdi, tələsmədi...
Ay çıxmayan yerdən ay çıxdı,
Gün çıxmayan yerdən gün çıxdı...
Qaranlıq yeri işıqlandıran
Karlığa qızın işığıydı (2862-2871).

Karlığanın bir qadın olaraq üstün məziyyətlərinin verilməsində gözəllər gözəli, xeyirxah, alicənab, qiymətli kimi epitetlərdən də istifadə olunur.

İkinci bir tərəfdən, Karlığanın zahiri görünüşünün və səciyyəvi xüsusiyyətlərinin təsvirində işlədilən qarşılaşdırmalarda artıq onun Kürtkanın zərif surətindən fərqli olduğu görünür. Onun məğrurluğu, sərbəstliyi, itaətsizlik gücünün möhkəm olması güclü heyvan və quşların bədii təsviri ilə qarşılaşdırılaraq verilir: "tükünü tökmüş birillik qartal kimi öyündü" (yəni artıq böyümüş qartal balası qürurlandığı kimi). İkinci halda Karlığanın qəhrəmanın oğlu güclü Bökenbay qarşısında güzəştə getməməsi, döyüşü qəbul etməsi ilə bağlı qətiyyətli qərarına aid qarşılaşdırma diqqəti cəlb edir:

Үлектен туған маядай,
Мая жолдан таяма-ай?!

Əsil dəvədən doğulan maya kimi,
Yolundan dönməyən maya kimi!(6107-6108).

Karlığanın igidliyi onun təkbətək başladığı döyüşlərin təsvirində daha aydın və geniş şəkildə özünü göstərir. Burada Karlığanın bədii portreti bir çox məqamlarda qəhrəmanın arvadı gözəl Kürtkanın təsviri ilə eyni olsa da, onun igidliyini göstərən cizgilərlə tamamlanır. Söyləyicinin Karlığanı Köbiktının qızı kimi təqdim etdiyi hissədə ilk iki misra Koblandının cizgiləri ilə eynidir:

Қобаған мұрын, қой көзді,
Талма бетті, нұр жүзді.

Qaba burunlu, ala gözlü,
Yorğun bənizli, nur üzlü (2754-2755).

Bir çox hallarda Karlığanın döyüş silahı, yarağı, geyimi də daxil olmaqla bütün igidlik xüsusiyyətləri Koblandının eyni vəziyyətdə yaradılmış portretinə xas olan ardıcıllıqla göstərilir:

Ақмоншақ атқа мінеді,
Беліне семсер іледі,
Денеге сауыт киеді,
Төбеге шашты түйеді,
Ноғай бөркін киеді.

Akmonşak atına mindi,
Belinə qılınc qurşadı,
Üstdən zireh keçirtdi,
Saçını yığıb topladı,
Noqay papağını qoydu (3133-3137).

Karlığanın döyüşə gedəndə Koblandı və oğlu altı yaşlı Bökenbay kimi xəz dərili papaq qoyması dastanda dəfələrlə qeyd olunur.

"Koblandı batır"ın özünəməxsusluğunu əksər hallarda müəyyən edən hər iki qəhrəman qadın surəti bir çox türk xalqlarının qədim dastanlarında qəhrəmanın etibarlı dostu, məsləhətçisi və köməkçisi olan ömür-gün yoldaşının timsalında birləşmiş ən yaxşı xüsusiyyətləri təcəssüm etdirir.

Dastanda qəhrəmanın döyüş dostları və silahdaşlarının da bədii surətləri yaradılmışdır. Onların arasında Koblandının oğlu Bökenbay

ilə dostu Karamanın surətləri nisbətən geniş şəkildə təqdim olunması ilə nəzərə çarpır.

Əslində öz şücaəti ilə seçilən Bökenbay əsas qəhrəman olan atasının bədii surətini təkrarlayır. Qəhrəmana aid edilən "qüdrətli gənc şir" ifadəsi artıq altı yaşlı Bökenbay haqqında deyilir. Dastanın əvvəlində Koblandı surətinə aid qəhrəmanlığın səciyyəvi xüsusiyyətlərinin təsvirini verən özünəməxsus epik ifadələr sonradan Bökenbay haqqında yenidən təqdim olunur:

Өзі алты жасында,
Сусар бөркі басында,
Өкім құла ат астында,
Жолдасы жоқ қасында,

Özü altı yaşında,
Xəz papağı başında,
Səmənd atın belində,
Yoldaşı yoxdur yanında (5460-5463).

Bökenbay da uşaq yaşlarında atasının ilxısına gedir, ilxıçı Estemes onu köçəri həyatı üçün zəruri olan döyüş ruhunda tərbiyə edir. Uşaq ikən Bökenbay düşmən igidlərinə hücum edir, onların ən güclülərinə qalib gəlir, təkbaşına çoxsaylı düşmən qoşunlarını məhv edir. O, atasının qisasını almaq üçün Şoşay xanı öldürəndə atasının Tayburıl atının ona sədaqətlə xidmət etməsi səbəbsiz deyil. Həmin döyüşdə Bökenbay məğlubedilməz igid kimi təsvir olunur.

Bökenbayın xarici görünüşünün səciyyəsində igid Koblandının təsvirinə nisbətən ənənəvi qarşılaşdırma və epitetlər az işlədilsə də, bütün türk dastanlarına xas olan mübaliğələrdən geniş istifadə edilməsi sayəsində onun qəhrəman surəti tamamlanır. Yenicə doğulmuş Bökenbayı qırx qadın bələyə bilmir, o gərnəşən kimi bələyi parça-parça olur. Onun bir yaşı olanda qayalara ox atır, üç yaşında iri daşları qaldırır.

Bökenbay surəti igid Koblandının qəhrəmanlıq keyfiyyətlərini tamamlayırsa, yaşıdı Karamanın surəti onunla kəskin təzad yaradaraq qəhrəmanın şücaətini, mərdliyini, alicənablığını, xeyirxahlığını, cəsurluğunu nəzərə çatdırır. Karaman çox "dünyəvi", "adi" olması, insana xas zəifliklərı ilə qəhrəmanın surətindən fərqlənir. Onun əməlləri Koblandının hərəkətləri ilə birbaşa ziddiyyət təşkil edir. Karaman təkcə

sözlərində cəsarəti nümayiş etdirir, tez-tez qəhrəmanın qarşısında öz igidliyi ilə lovğalanır, Koblandını döyüşdən əvvəl qətiyyətsizlikdə və hədsiz ehtiyatlı olmaqda günahlandırır, hətta ona arvad deyib rişxənd edir. Amma güclü düşmən ilə açıq döyüşə çıxmaq lazım gələndə Karaman ya vəziyyətdən yayınır ya da Koblandıdan ona kömək etməsini istəyir. Koblandı hər dəfə incikliyini unudub onun köməyinə çatır. Koblandıdan fərqli olaraq Karaman qürur və şəxsi ləyaqət hissindən uzaqdır. Əsir düşəndə Karaman Karlığanın qarşısında əyilir, onları azad etməsini istəyir, qızın köməyini qəbul edir. Koblandı buna görə ona nifrət bəsləyir, onu qovur. Koblandı təkbətək döyüşdə Köbiktı xana və onun çoxsaylı qoşununa qalib gəldikdən sonra Karaman dostunu axsayan atı ilə birlikdə çöldə tək qoyur, bütün qəniməti aparır, özünü qalib kimi göstərir. Karamanın tamahkarlığı həddini aşır. O hətta tayfa ənənəsində kişinin düşməndən aldığı qəniməti öz yaşıdı ilə bölməli olduğuna dair qaydadan sui-istifadə edərək qəhrəmandan onu sevən Karlığanı da qənimət kimi istəyir. Sonra Karlığa Alşağır xanın iki bacısını əsir götürür. Karaman qızları ona verməsini istəyir, bu fidyə müqabilində Karlığanı azad edir. Karlığa bütün bu var-dövləti cəsur döyüşçü kimi qazanmayıb yad qənimətdən yalvar-yaxarla qopartdığını deyərək Karamanı ifşa edir.

Karaman Koblandının zəfər çaldığı bütün döyüşlərində iştirak etsə də, dastanın heç bir yerində onun qəhrəmanlığından ayrıca bəhs olunmur. Təsadüfi deyil ki, dastanda Karaman surətinə ayrıca heç bir ənənəvi epitet və qarşılaşdırma aid olunmamışdır.

Dastanda qəhrəmanın silahdaşları – Koblandının kürəkəni igid Orak və ilxıçıların başçısı Estemes surətləri ümumiləşdirilmiş şəkildə verilmişdir. Bütün döyüşlərdə Koblandının yanında olan Orakdan fərqli olaraq Estemes həm də qəhrəmanı uşaq yaşlarından döyüş ruhunda tərbiyə etməsi ilə seçilir. Estemes surəti bir çox türk dastanları üçün ənənəvi olan xalqın içindən seçilmiş igid, xanın xidmətçisi kimi göstərilir, o, qəhrəmanı kiçik yaşlardan yetişdirir, atasını müvəqqəti əvəz edir. Estemes uzun illər Koblandını öyrədir, qızı almaq üçün yarışda necə qalib gəlməsi ilə bağlı məsləhət verir, sonradan qəhrəmanın oğlunu da döyüşkən ruhda tərbiyə edir. Düşmən qoşununu yaran Estemes yaralı qəhrəmanı axtarıb tapır, onun xilas olmasında, yaralarının sağaldılmasında öz köməyini göstərir.

Qəhrəmanın çoxsaylı düşmənləri epik ənənəyə uyğun olaraq çox güclü və şücaətli (zirehi deşilməyən, qılınc kəsməyən) igidlər kimi fərqlənirlər. Onlardan bəziləri Alşağırın tərəfdarları, qırx beş arşın pəhləvan Kızılerin oğlanları Aqanas ilə Toqanas kimi gülüş doğuran cizgilərlə təqdim olunurlar. Onlar Karaspan dağı kimi nəhəngdirlər. Güclü Karadaunun başı qazan boydadır. Qazan xanı təkbətək döyüşdən əvvəl görən Koblandı onu "uca dağ aşırımı" adlandırır.

Koblandının düşmənləri – Qazan xan, Alşağır xan və Köbiktı xan öz adamları arasında igidlikləri ilə ad-san qazanmış hökmdardırlar. Söyləyici dastanda Koblandının düşmənlərindən danışanda hər dəfə "igid" ifadəsini işlədir, onların da güclü, qüvvətli olduqlarını diqqətə çatdırır. Onlar təkcə döyüş silahı, yarağı, geyimi ilə yox, həm də türk xalqlarının qəhrəmanlıq dastanlarında olduğu kimi, qəhrəmanın özünün zahiri görkəminə aid paralel keyfiyyətlərlə təsvir olunurlar. Görünür, bununla nə güc-qüvvətdə, nə də üstün döyüş bacarıqlarında qəhrəmandan geri qalmayan düşmənlərinin mühüm səciyyəvi xüsusiyyətlərinə diqqət yönəldilmişdir.

Qəhrəmanın düşməni Köbiktı da öz igidliyi ilə şöhrət qazanmışdır. Onun doqquz qatlı zirehinə ox batmır. Qəhrəmanın digər düşməni Alşağır bir çox mənada Köbiktını xatırladır. Dastanda Alşağır xanın fil kimi qüvvətli olduğu deyilir. Onun zahiri görünüşünün təsviri igid Köbiktıya aid edilmiş sabit epik formaya çox yaxındır.

Koblandının düşmənləri arasında Köbiktı xanın oğlu, Karlığanın qardaşı, Alşağır xanın kürəkəni Birşımbay surəti də öz koloriti ilə fərqlənir. Bu igid anadan güclü pəhləvan kimi doğulub, heç bir düşmən igidi onun qarşısında dayana bilməz. Dastanda Koblandıya hücum edən Birşımbayın "çay kimi coşqun, günü-gündən artan gücü", "ox batmayan, qılınc kəsməyən zirehi" ilə məğlubedilməz olduğu təsvir edilir. Hadisələrin gedişi də göstərir ki, onu təkcə hiylə ilə öldürmək mümkündür.

Dastanda qəhrəmanın sonuncu düşməni qızılbaşların xanı Şoşaydır. Şoşay xan dastanda özünəməxsus arxaik igid surəti kimi, "boz geyimli qızılbaş" olaraq təsvir edilir.

Dastanda hər iki cəbhəni əhatə edən bir-birindən maraqlı və dolğun surətlər müxtəlif dövrlərdə qazax xalqının keçdiyi özünəməxsus zəngin tarixi həyat yolunu, qoruyub saxladığı adət-ənənələrini, ailə dəyərlərini, bədii yaradıcılığını, təbii görkəmini, həyat tərzini daha geniş kütlələrə çatdırmaq üçün mühüm rol oynamışdır. Bütün hallarda dastanın yaddaşı məhz etnik proseslər əsasında qurulduğu üçün qəhrəmanlıq dastanlarında etnik tarixin izlərini müəyyən etmək çətin deyil. Bu səbəbdən "Koblandı batır" dastanında tarixi keçmişin öz əksini tapması xalqda vətənpərvərlik hisslərinin alovlanmasına, qəhrəmanlıq ideallarının köklənməsinə səbəb olur və milli azadlıq hərəkatında irəliyə doğru addımlarla müşahidə olunur[1]

Dastanın tam variantı Qazaxıstan Respublikası Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi kitabxanasında Əlyazmalar və Nadir kitablar şöbəsində (inv. № 1184, qovluq №1) saxlanan ən böyük variantdır. Şagird dəftərinin 18x24 ölçü formatında 134 vərəqini əhatə edən bu variantı Şapay Kalmaqambetov "Koblandı batır" adı ilə ərəb qrafikasında yazıya almışdır.

Saxlanma vahidində olduğu kimi, 1184 variantı kimi göstərəcəyimiz dastanın bu variantının süjeti 28 tam hissədən ibarətdir:

I.Qıpçaqların nəslinə aid giriş hekayəsi;

II. Qəhrəmanın doğuluşundan əvvəlki dövr və onun anadan olması;

III. Koblandının uşaqlığı və təlim-tərbiyəsi;

IV. Qəhrəmanın sevdiyi qız uğrunda oxatma yarışında iştirakı və qələbəsi;

V. Koblandının Kürtka ilə vətənə qayıtması;

VI. Qəhrəmanın atının doğulması və böyüdülməsi;

VII. Karamanın gəlişi və igidlərin qızılbaş xanı Qazanın üzərinə hücumu;

VIII. Qəhrəmanın ailəsi və xalqı ilə vidalaşması;

IX. Koblandının Karamanın başçılıq etdiyi kıyatların arxasınca Qazan xanın üzərinə getməsi;

[1] S.Qaybalıyeva. "Koblandı batır" qazax qəhrəmanlıq dastanında el birliyi. "Konstitusiya və Suverenlik İli"nə həsr olunmuş "Milli dövlətçilik və folklor" Respublika elmi konfransının materialları. Bakı, 2025. s.144.

X. Qəhrəmanın Tayburıl atının döyüşə getməsi;

XI. Koblandının Qazan xan ilə döyüşü və qızılbaşları məğlub etməsi;

XII. Koblandı ilə Karamanın Köbiktı xana uğursuz hücumu və igidlərin əsir düşməsi;

XIII. Köbiktının qızı Karlığanın Koblandı ilə Karamanı əsirlikdən xilas etməsi;

XIV. Koblandının Köbiktı xan ilə ikinci döyüşü və ona qalib gəlməsi;

XV. İgidlərin Karlığa ilə vətənə qayıtması;

XVI. Koblandının Alşağır xanın qıpçaqları əsir götürdüyünü xəbər verən yuxusu;

XVII. Qəhrəmanın Kürtka ilə gizli görüşü;

XVIII. Koblandı, Karlığa və digər igidlərin Alşağır xan ilə döyüşü və igidlərin qıpçaqları əsirlikdən azad etməsi;

XIX. Qıpçaqların doğma yurdlarına qayıtması, Koblandı ilə Kürtkanın toyu;

XX. Qəhrəmana aşiq olmuş Karlığanın ondan inciməsi və dağa çəkilməsi;

XXI. Koblandının oğlu Bökenbayın doğuluşu və qəhrəmanın uşaqlığı;

XXII. Şoşay xanın hücumu, Koblandı ilə igidlərinin onunla döyüşü;

XXIII. Qəhrəmanın Şoşay xan ilə təkbətək döyüşündə Karlığanın qisas uğrunda Koblandını yaralaması;

XXIV. Koblandının igid silahdaşlarının Şoşay xan ilə ikinci döyüşü;

XXV. Gənc Bökenbayın Şoşay ilə təkbətək döyüşü və ona zəfər çalması;

XXVI. Qəhrəman Bökenbayın Karlığa ilə təkbətək döyüşü;

XXVII. Koblandı ilə Karlığanın barışması, qəhrəmanın onunla evlənməsi;

XXVIII. Karlığanın oğlu, haqqında ayrıca dastan olan Kıkbayın doğuluşu ilə bağlı qısa sonluq.

Dastanın Azərbaycan dilinə filoloji tərcüməsi yuxarıda göstərilən varianta əsasən həyata keçirilmiş, şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrinin elmi-ədəbi tərcümə prinsipləri əsas tutularaq orijinal mətnin məzmununun hərfi yox, kifayət qədər dəqiq verilməsinə xüsusi diqqət yetirilmişdir.

"Koblandı batır" dastanı akının canlı repertuarından yazıya alındığı üçün orijinal mətnin heç də əvvəldən axıradək tamamilə qafiyə sisteminə tabe olmadığı (əsas etibarilə ənənəvi formul və ifadələrə yer verilmiş bəzi misralar istisna olmaqla) müşahidə edilir. Bununla belə, tərcümədə şeir ölçüsü və qafiyənin olduğu kimi verilməsinə çalışılmamış, yəni orijinal mətnin qarşıya qoyduğu tələblərdən kənara çıxılmamış, hər bir misrada məna yükünün qorunub saxlanması xüsusilə diqqətdə saxlanmışdır.

Bildiyimiz kimi, Azərbaycan və qazax dilləri türk dil ailəsinin müvafiq olaraq oğuz və qıpçaq dil qruplarına daxildir. Dünyanın bütün dil ailələrində olduğu kimi, türk dil ailəsinə daxil olan dillər də bir-birinə leksik, morfoloji və sintaktik quruluş baxımından yaxındır, tipoloji eynilik müşahidə edilir. Türk xalqlarının dilində sözlər və ya feillər cins kateqoriyasına tabe deyil, söz və söz birləşmələrinin cümlədəki yeri sabitdir, lüğət tərkibi ümumi cəhətləri ilə diqqəti cəlb edir.

Burada məqsədimiz Azərbaycan və qazax dillərinin müqayisəli təhlilinə dair geniş araşdırma aparmaq deyil, tərcümə prosesində qarşımıza çıxan müəyyən hallarla bağlı bəzi məqamlara aydınlıq gətirməkdir. Qeyd etməyi vacib bilirik ki, qazax dilinin özünəməxsus lüğət fondu istisna olmaqla, qarşımıza çıxan əsas fərqlər fonetik hərf dəyişiklikləri (əvəzlənməsi) ilə bağlıdır. Azərbaycan ədəbi dili üçün xarakterik olmayan **[ĸ], [ұ], [ʜ]** hərflərinin qazax dilində olması, eləcə də müxtəlif fonetik qanunauyğunluqlar nəticəsində meydana çıxan **y-j** (yüz-jüz, yol-jol, yer-jer, yas-jas və s.); **c-j** (cüz-jüz, can-jan, cabbar-jabbar, cin-jın və s.); **q-k** (qız- қız, qanad-қanat, qarğa- қarğa, qazan- қazan və s.), **x-k** (çıxdı-şıқtı, qırx-қırıқ və s.), **h-k** (haqq-хақ və s.), **ç-ş** (çal-şal, çöl-şöl, naçar-naşar, çıraq-şırağ və s.), **ş-s** (baş-bas, yoldaş-joldas və s.), **v-b** (var-bar, varmaq-barmaқ və s.) və baş-

qa bu kimi hərf dəyişmələri ilk baxışda fərqli görünsə də, hərf əvəzlənmələrinə məruz qalmış bu və ya digər sözlər hər iki dildə eyni leksik mənaya malikdir. Qeyd etmək yerinə düşər ki, qohumluğu bildirən bir çox söz və ifadələr, bədən üzvlərinin adları, təbiət hadisələri, saylar və s. hər iki dildə eyniyyət təşkil edir.

Tərcümə prosesində dastanda hərf əvəzlənməsi ilə bağlı qarşılaşdığımız bir məqamı da diqqətə çatdırmaq istərdik. Dastanın adı (və buna müvafiq olaraq qəhrəmanın adı) ərəb əlifbası ilə yazıya alınmış ilk variantlarda (XX əsrin ortalarınadək) قوبلاندى باطر (Qoblandı batır) olaraq qeyd olunduğu halda, bütün sonrakı nəşrlərdə kiril əlifbası ilə "Koblandı batır" kimi göstərilmişdir.

Bədii təfəkkürün məhsulu olan "Koblandı batır" dastanı qazax xalqının şifahi xalq yaradıcılığının parlaq nümunəsidir. Burada Azərbaycan və qazax dillərində qarşımıza çıxan ismi və feili frazeologizmlər də maraq doğurur: can Cabbara əmanət; qoşa qanadım; qarğa tüklü; göz salmaq – baxmaq; qulaq sal – dinlə; janına jəbir salayın - əzab verək; aқıl salmak – başqasının fikri ilə hərəkət etmək; tilin (dilin) almak – kimdənsə məsləhət almaq; söz katmak – sözə başlamaq, demək; tükləri biz-biz çıxmaq və s. Sonuncu söz birləşməsi qazax dilində müəyyən hiss-həyəcan, qorxu, emosiyanı ifadə etmək üçün işlədilir. Eyni mənanı ifadə etmək üçün Azərbaycan dilində həmin frazeoloji birləşmə – tükləri biz-biz durdu yaxud tükləri biz-biz qalxdı şəklində işlədilir. Tükləri biz-biz çıxdı birləşməsi dilimizdə sərbəst söz birləşməsi kimi işlədilir və sözün birbaşa həqiqi mənasını ifadə edir. Qeyd edək ki, dastanda qarşımıza çıxan bütün idiomatik ifadələr sözün məna çalarını dəqiq çatdıra bilən paralellərlə verilmişdir, feilin zamanları, tərzləri və formaları olduğu kimi saxlanmışdır.

Qazax xalqının özünəməxsus zəngin adət-ənənələrini, dilini, tarixini, həyat tərzini bütün incəlikləri ilə əks etdirən "Koblandı batır" qəhrəmanlıq dastanı şifahi yaradıcılığın klassik nümunəsi kimi əsrlər boyu məşhur ifaçılar və xalq tərəfindən qorunub saxlanmış, bu gün də öz bədii dəyərini itirməmişdir.

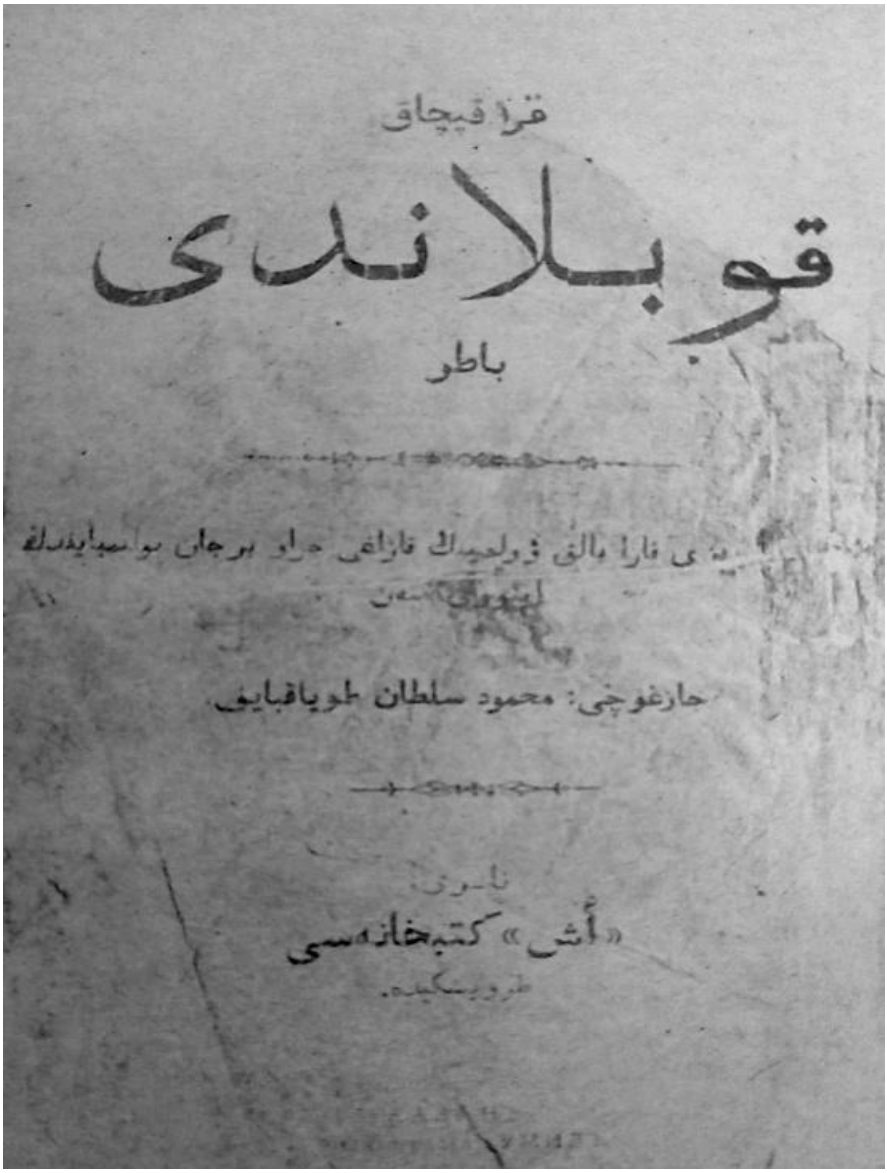
قرا قپچاق

قوبلاندی

باطر

جارغوچی: محمود سلطان طوپاقبایف

ناشری:

«أش» کتبخانه‌سی

طروبسکیده.

"Koblandı batır" dastanının çap olunmuş ilk variantı. Kazan, 1914

DASTAN MƏTNİ VƏ TƏRCÜMƏSİ

I

1. Çox keçmiş zamanlarda	Кешегі өткен заманда
Qaraqıpçaq Koblandı vardı.	Қарақыпшақ Қобланды
Onun atası Toktarbaydı	Атасы мұның Тоқтарбай
Xalqın tanıdığı bəydi,	Халықтан асқан болды бай.
Var-dövləti yaman çoxdu.	Байлығында есеп жоқ,
Örüşlərinə yayılmışdı,	Айдалып бағып жайылды
İlxıları, sürüləri[1] çoxdu.	Төрт түлік малдың бәрі сай.
Yayda yaylağı Közdi gölüydü,	Жаз жайлауы Көзді көл,
Közdi göl yaylağına	Көзді көлді жайлаған
Qalxırdı qalın[2] qıpçaq xalqı[3].	Қалың Қыпшақ жағалай.
10. Toktarbayın dövləti çoxdu,	Тоқтарбайдың дәулеті –
İçəni çoxdu, yeyəni toxdu,	Ішкені мас, жеген тоқ,
Varlının, kasıbın könlü xoşdu.	Бай, кедейдің көңілі жай.
Qışda qışlağı Karaspandı,	Қыс қыстауы Қараспан,
Karaspan dağı göyə çatırdı.	Қараспан көкке таласқан.
At ilxısını azmışdı[4].	Ат үйірінен адасқан,
Böyük qıpçaq düzülmüşdü,	Қалың Қыпшақ тізіліп,
Öz obasını qurmuşdu.	Қонса, қоныс жарасқан.
"Əlif" damğası qıpçaqlarda[5]	Әліп таңба Қыпшақтың
20. Çox ad-san qazanmışdı.	Атағы озған алаштан.

II

Səksən yaşına çatmışdı,	Сексенге жас келгенше
Toktarbayın övladı olmamışdı.	Бір бала көрмей Тоқтарбай,

[1] Hərfi mənada "dörd növ mal-qara" yəni, at, dəvə, inək və qoyun-keçi. "Tört tülik" – "dörd növ mal-qara" ifadəsi eposda bitib-tükənməz var-dövlət kimi təqdim olunur.

[2] Çoxsaylı, böyük, nəhəng mənalarını ifadə edir.

[3] Burada və sonralar qıpçaqların tayfa birləşməsini ifadə edir.

[4] Yəni saysız-hesabsız ilxıların otladığı geniş otlaqlarda atlar tez-tez öz ilxılarından ayrı düşürdülər.

[5] "Əlif" damğası döyüş bayraqlarında mal-qara təsvir olunmuş qıpçaqların ayrıca tayfa simvoludur.

Dərdi-qəmi artmışdı,
Ağlını başından almışdı.
Çöl yiyəsi qartal da qanadsız
Heç nə görməz, dünyadan
Köçəcəyəm arxasız[1], – deyirdi.
Toktarbayın bu halına
Qalın Qıpçaq da çox yanırdı.
30. Övliya qalmadı, dolaşdı,
Dizin-dizin süründü,
Yeddi pirə baş çəkdi.
Övliyalara at qurban dedi,
Korasana[2] qoç qurban dedi.
Qəbul oldu diləyi,
Fərəhlə doldu ürəyi.
Bəyin xanımı Analıq
Bundan sonra hamilə qaldı.
Əlli yaşına gəlmişdi,
40. Bu işıqlı dünyada
"Bir oğul görmədim", – deyirdi
Axırda gördü, şir kimi –
Bir oğlu, bir qızı doğuldu.
Qızın adı Karlığaşdı,
Koblandının bacısıydı.

Қайғыменен қан жұтып,
Ақылынан адасқан.
Шөл иесі сұңқар қияқсыз,
Еш нәрсе көрмей дүниеден
Өткенім деген тұяқсыз –
Тоқтарбайдың зарына
Қалың Қыпшақ қайысқан.
Әулие қоймай қыдырып,
Етегін шеңгел сыдырып,
Жеті пірге танысқан.
Әулиеге ат айтып,
Қорасанға қой айтып,
Қабыл болған тілегі,
Жарылғандай жүрегі,
Аналықтай бәйбіше
Қабырғасы майысқан,
Елуге жасы келгенде,
Көзім ашпай дүниеден
Өтемін бе дегенде,
Сонда көрген арыстан –
Бір ұл, бір қыз атадан:
Қыздың аты Қарлығаш,
Қобландыға қарындас.

III

Altı yaşına çatmışdı,
Şir doğulan Koblandı
Bahalı libas geyindi.
"Mənim payımdı", – dedi.
50. Topuğu xallı kəhər atı
Tutub çəkdi, atı mindi.
Koblandının diləyi
Qıpçağın ürəyincəydi.

Алты жасқа келгенде
Арыстан туған Қоблан
Қазынадан қамқа киеді.
«Өзімнің еншім болсын», –деп,
Тобылғы меңді торы атты
Енші қылып мінеді.
Қобландының тілегін
Бүкіл Қыпшақ тіледі.

[1] Eposda varis tez-tez şahinin qanadı yaxud atın dırnağı ilə eyniləşdirilir.
[2] Ehtimal etmək olar ki, söyləyici Xorasan (Məşhəd) şəhərini nəzərdə tutur.

Öz xalqını qorumaq
İndi onun işiydi.
Dağlar alışdı, daş yandı,
Altı yaşlı bu oğlan
Oynamağa başladı.
Oğlan altı yaşında
60. Kəmşat[1] börkü başında,
Topuğu xallı kəhər atında,
Qırğı quşu qolunda,
Tazısı da yanında,
Yeddi pirə üz tutdu
Getdiyi düz yolunda.
Toktarbayın ilxıda
Doxsan nökəri vardı.
Doxsanının da başçısı
Estemis adlı igiddi.
70.Estemisi görməyə
Oğlan ilxıya gəldi.
Oğlan ilxıya vardı,
Onlarla qardaş oldu,
Doxsan nökərlə Estemis
Ondan çox razı qaldı.
Qol-qanadla quyruğa[2]
Sahib oldu Toktarbay.
Koblandı yanına gəldi,
Estemis igidlik öyrətdi.
80. Gündə ceyran ovladı,
Düşmən görsə, döyüşdü.
İlxıda qaldı Koblandı,
Gücünü alovdan aldı.

Қайыры көп халқына,
Енді түсіп салтына,
Таулар күйіп, тас жанған
Алты жаста баланың
Елбеңдеген зарпына.
Өзі алты жасында,
Кәмшат бөркі басында,
Тобылғы торы ат астында,
Қаршығасы қолында,
Тазысы ерткен соңында,
Жеті пірге сыйынып,
Баратұғын жолында.
Тоқтарбайдың жылқыда
Тоқсан құлы бар еді,
Тоқсанының бастығы
Естеміс деген ер еді.
Естемісті көруге
Жылқыға бала жөнелді.
Жылқыға бала барғасын,
Бауырап малын алғасын,
Тоқсан құлмен Естеміс
Риза тауып қалғасын,
Қолқанатпен құйрыққа
Енді Тоқтар кенелді,
Қобландыны барғансын
Естеміс ерің баулыды:
Күнде киік аулайды,
Кездессе жауын жаулайды.
Жылқыда жатып Қобланды
Екпіні оттай қаулайды.

[1] Kəmşat – dələ xəzi.Qazaxlarda həm də qadınlara verilən addır.
[2] Hərfən: “Toktar qanadla quyruq almışdı” yəni dayaq. Eposda inanca əsaslanan ənənəvi eyham odur ki, uçuş vaxtı quşa ən etibarlı dayaq qanad, yerə enəndə isə quyruqdur.

Qırğı quşu qolunda,
Kümay[1] tazı yanında
Ceyran görüb ovladı.

IV

Bir gün Estemis ilə
Dağın başında yatmışdı,
Şam namazı[2] keçmişdi,
90. Xüftən[3] vaxtı çatmışdı.
Uzaqdan igidin qulağına
Uğultulu bir səs gəldi.
Soldakı dağın o tayından
Yüksələn bir səs gəldi,
Getdikcə artan səs gəldi.
"Bu nə səs-küydür?" – dedi,
Estemisdən soruşdu.
Neçə dəfə soruşdu.
100. Axırda Estemis döndü,
Cavabında belə dedi:
"Bu dağın arxasında
Qızılbaşların[4] eli var,
Yaşıl geniş çölü var,
Parlaq böyük gölü var,
Köktim Aymak xanı var,
Neçə min insanı var.
O qədər çox insana
Məlum ad-sanı var.

Қаршығасы қолында,
Құмай тазы соңында,
Көрсе киік, заулайды.

Естеміспен екеуі
Қонып жатса бір тауда,
Намазшамнан өткенде,
Құтпан мезгіл жеткенде
Құлағына батырдың
Бір дауыс кеп шулайды.
Арғы астында сол таудың
Бұрқыраған бу шықты,
Шуылдаған шу шықты.
«Бұл не қылған дауыс?» – деп,
Естемістен сұрайды,
Айтпасына қоймайды.
Сонда Естеміс сөйледі,
Сөйлегенде бүй дейді:
«Арғы астында бұл таудың
Қызылбастың елі бар,
Жасыл байтақ жері бар,
Айдынды шалқар көлі бар,
Көктім Аймақ ханы бар,
Неше мың сан жаны бар,
Қанша жиған халқына
Көрсетіп тұрған сәні бар.

---

[1]Qazaxlarda ənənəvi it cinsidir.

[2] Gündəlik vacib namazlardan dördüncüsüdür. Burada şam namazının vaxtına işarədir, qaranlıq düşən vaxtı bildirir.

[3] Gündəlik vacib namazlardan beşincisidir, sonuncu namazın vaxtına işarədir, tamamilə qaranlığın düşdüyü vaxtı bildirir. Burada vaxtın çox gec olduğunu diqqətə çatdırır.

[4] / Qızılbaşlar "qırmızı çalma qoyan İran döyüşçüləri" kimi təqdim olunur – Q.S./. Türk xalqlarının eposunda tez-tez ümumi mənada "başqa dindən olan", "düşmən" kimi göstərilir.

Kürtka adlı qızı var,
110.Elinə bəlli nazı var.
Göyün üzünə çatan
Uca dirək basdırıb,
Qızıl pul da qoydurub.
Pulu vurub düşürən
Gözəl Kürtkanı alacaq.
Eşitdiyin səs bu səsdir,
Çoxdan vardı bu xəbər.
“Fikir eləmə, gözümün işığı,
Sən heç nigaran qalma,
120. Başına heç iş açma,
Buna da çox inanma”.
Estemis nə qədər desə də,
Oğlan getmək istədi.
“Sərrast atıb düşürrəm,
Pir sahibi kömək olsa”.
Estemis bir də dedi:
“Getmə, qardaşım, yaşın azdır,
Qabırğan bərkiməyib qalın deyil,
Sümüklərin möhkəm deyil,
130. Getməyindən çox qorxuram.
Razılıq istəsən, yox deyərəm.
Bu yol gedər-gəlməzdi.
Uşağa heç baxmazlar,
Nazlı, gözəl Kürtkanı
Qırx beş arşın Kızılər
Qardaşım, sənə verməz”.
Onlar oturub məsləhətləşdi...
Mindiyi atı ala idi[1],
Qılçıqlı yunu qara idi.
140. Dayandırdı Estemis
Bu inadkar oğlanı.

Құртқа деген қызы бар,
Жұртына жайған назы бар.
Ай астына аспанға
Құрды бақан қақтырып,
Алтын теңге аттырып.
Теңгені атып түсірген
Құртқаны сұлу сол алар.
Соның даусы бұл дауыс,
Көптен шыққан бұл хабар.
Көңілің ауып, шырағым,
Бұған болма ынтызар,
Шарға салып басыңды,
Бола көрме сен құмар».
Қанша айтса да Естеміс,
Барғысы келді баланың,
«Түсірем,– деп,– атып дәл,
Кәміл пірлер болса жар».
Естеміс тағы сөйлейді:
«Қой, шырағым, жассың ғой,
Қабырғаң сенің қатқан жоқ,
Омыртқаң өсіп жеткен жоқ.
Жіберуге қорқамын,
Тілімді алсаң, рұқсат жоқ.
Барғанмен кезек келмес-ті,
Баланы көзге ілмес-ті,
Бағып жатқан Құртқаны
Қырық бес кез Қызылер
Шырағым, тектен бермес-ті».
Отырып бұлар кеңесті...
Мінген аты ала еді,
Қылшық жүнді қара еді.
Тоқтау салды Естеміс,
Жібергісі келмей баланы.

[1] Burada və sonralar ilxı içində atı fərqləndirən nadir rəngi ifadə edir.

“Xeyir-dua ver, köke[1]”, – dedi.	«Батаңды бер, көке»,– деп,
Atını çox dolandırdı,	Алдын-артын орады –
Dua edərəm Esteke[2],	«Жад қыламын, Естеке,
Yeddi pir sahibinə!”	Жеті кәміл бабаны».
Getməyə çox tələsdi,	Барғысы келіп батырдың
İgid orda dayanmadı.	Тоқтамайды табаны.
Estemis kimi igidin	Естемістей еріннің
Ümidi tükənmədi,	Таусылғасын амалы,
150.Xeyir-dua verdi, əl açdı,	Батасын беріп қол жайып,
Allahdan kömək istədi.	Жад қылады Құданы.
Zirehi üstdən keçirtdi,	Үстіне сауыт кигізді,
Polad qılıncı bağladı,	Жанына байлап болатты,
Belinə ox-yay keçirtdi.	Беліне садақ ілгізді.
Allaha tapşırdım, dedi,	Тапсырдым деп Жалғызға
Sağollaşıb yola saldı.	Амандасып жүргізді.
Ürəyi dözməyən oğlan	Жүрегі таймай баланың
İgidliyini göstərdi.	Ерлігін кәміл білгізді.
Topuğu xallı kəhər atın	Тобылғы меңді торы атпен,
160. Başını çəkib yola düşdü.	Дөңгелетіп жөнелді.
İgidlərin ox atdığı yerə	Атып жатқан жеріне
Dayanmadan yol gəldi.	Іркілместен келеді.
Oğlanın gəldiyini	Келгендігін баланың
Köktim Aymak xan gördü,	Көктім Аймақ көреді.
Heybətindən səksəndi,	Айбатынан сескеніп,
Oğlanın yanına gəldi.	Баланы келген сынады.
Koblandı kimi törəyə[3]	Қобландыдай төрені:
“Qazax igidi gəldi”, –dedi,	«Қазақтың ері келді»,– деп,
Köktim Aymak padşah	Көктім Аймақ патшасы

[1]Koke(kokeş) – kişi xəttilə, adətən, ataya,əmiyə yaxud böyük qardaşa nəvazişli müraciət

[2] Estemis adına hörmətli müraciət formasıdır. Adətən, “eke” yaşca böyük möhtərəm şəxsin (kişinin) adına və ya nəvazişli müraciət olaraq birləşdirilir

[3] 1) Çağatay sülaləsindən olub hökmran titulu olmayan oğullar üçün işlədilən bir termindir; XV-XVI əsrlərdə bu termin öz yerini “sultan” terminina verdi. 2) rütbəsi olan zadəgan, cənab, hökmdar, aristokrat. Dastanda 2-ci mənada işlənir.

170.Növbəni ona verdi.	Кезекті бұған береді.
Pir sahibi kömək etdi,	Кәміл пірлер жебеді.
Əlinə alıb dolandı	Қолына алып толғанып,
Quzu belindən oxunu,	Қозы жауырын жебені,
Atın üstündə dirəndi,	Ат үстінен шіреніп,
Axırda yayı çəkdi,	Сонда тұрып тартады.
Pir sahibinə inandı,	Кәміл пірлер сенгені,
Uzun dirəyin başından	Құрулы бақан басында
Vurub ikiyə böldü,	Екі бөліп ұшырды
Dəmir pulu yerə saldı.	Ай астында теңгені.
180. Kürtka igidi gördü,	Құртқа көріп батырды,
Şaşı[1] səpdi başına,	Шашу шашып басына,
Tez yüyürdü yanına.	Бұралып келді қасына.
Onun nurundan məst oldu,	Нұрына тойып төнгені,
Gözü önünü görmədi.	Көзі көрмей өңгені,
“Gözlədiyim yar gəldi”, – dedi,	«Іздеген теңім келді»,– деп,
Padşaha xəbər göndərdi.	Патшаға салып жеңгені.
Qoyduğu şərti yerindəydi,	Айтқан серттен қайта алмай,
Otuz gün boyu oynadılar,	Отыз күн ұдай ойын қып,
Qırx gün boyu toy etdilər.	Қырық күн ұдай тойын қып,
190. Atası Köktim Aymak	Көктім Аймақ атасы
Kürtka qızı verdi, getdi.	Қыз Құртқаны бергені.
Ağappaq belini seçibdi,	Аққа белін шешіпті,
Allah, peyğəmbər köməkdi.	Пайғамбар құда несіпті.
El-obanı yığıb toy etdi,	Жұртын жиып той қылып.
Gözəllər gözəli Kürtkanı	Құртқа сынды сұлуды
Koblandı kimi igidə	Қобландыдай батырға
Verək dedi, hamı kimi	Берейін деп жатқанын
Qırx beş arşın Kızılər də	Қырық бес кез Қызылер
Yayılan xəbəri eşitdi.	Хабарын мұның есітті.
200. “Gəlsin, mənimlə güləşsin,	«Меніменен күресіп,
Yıxsa, qızı alsın, – dedi.	Жықса алар, – десіпті, –

[1] Şaşu feili – səpmək, tökmək, atmaq. Burada başa qızıl və gümüş səpmək kimi qədim bir ayin təsvir olunur. Bu, özünəməxsus təbrik aktıdır, sevincin ifadəsidir.

Atı, kürkü qənimətdi,
Sağ qalsa, aparsın", – dedi.
Qəzəbindən əsirdi.
Üzü hirsindən qızarmışdı,
Qəzəbi içini yeyirdi.
Bu sözü Koblan eşitdi:
"Düşmən qabağından qaçmaram,
Allah mənə kömək olar", – dedi.
İgid mindi atına
Gəldi Kızılərin yanına.
Çatanda belə dedi:
"Koblandı gəldi, çıx eşiyə",
Uca səslə xəbər verdi.
Gördü, çıxmır Kızılər,
Yüyürüb evə girdi.
Döşəkdə yatan Kızılər
Koblandını gördü,
"Ayağımla güləş", – dedi,
Bir ayağını uzatdı.
Altmış arşın ala çatı
Kızılərindi, asılmışdı,
Astanada görünürdü,
İpi keçirdi ayağına,
İgid kəhər atı mindi,
Nərə çəkib atı çapdı.
Kızıləri yerdə sürüdü,
Sürüdü, ona dərs verdi.
Tikanlı kolların içində
Ciyərləri doğrandı.
Dizinin altına qoydu, sürüdü,
Qabırğasını sındırdı,
Təkəbbürlü düşmənə
Ağıl verdi, öyrətdi,

Аты-тонын олжалап,
Аман қайтса жарар»,– деп,
Өзінше желдей есіпті.
Бетіне жан қаратпай,
Көңілі әбден өсіпті.
Бұл сөзді естіп Қоблан:
«Артымда жау қалдырман,
Берсе Құдай несіпті», – деп.
Мініп алып атына
Қызылерге келеді,
Келіп те сөйлей береді:
«Қобланды келді шықсын», –деп,
Дауыстап хабар береді.
Шықпағасын Қызылер,
Жүгіріп үйге енеді.
Төсекте жатып Қызылер
Қобландыны көреді.
«Аяғыммен күрес»,– деп
Бір аяғын береді
Алпыс құлаш ала арқан
Қызылердің ілулі
Босағада тұр еді.
Іліп алып аяққа,
Мініп алып торы атқа
Дүрілдетіп жөнелді.
Қызылерді сүйретті,
Сүйреткі қылып үйретті.
Ішінде шеңгел тікенге
Өкпе, бауырын түйретті.
Тақымға салып сүйретіп,
Қабырғасын күйретті.
Менсінбеген дұшпанды
Ақыл тауып үйретті.

Kökbar[1] etdi düşməni[2].	Көкпары қылып дұшпанын,
Dağı-daşı kükrətdi,	Тау мен тасты күңрентті.
Rüsvay olsun, ölsün, dedi,	Қорлықпенен өлсін деп,
Ətini daşda tikə-tikə etdi,	Тасқа соғып боршалап
Kızılər çox bağırdı.	Қызыл ерді еңіретті.
240.Ruhu bədəndən çıxdı.	Кеудесінен жан кетті,
Başı yerdə dığırlandı.	Домаланды жерге бас.
Koblandı gözəl gənc oğlan	Қобланды сынды бала жас
İşini başa çatdırdı,	Істі орнына келтіріп,
Kürtkanın yanına gəldi.	Құртқаға келіп сөйледі,
Ürəyi yerindən oynadı:	Көңілі ердің желпініп.
“Sultanım nə etdi görən?” – dedi,	«Сұлтаным не қылды екен?»,– деп,
Gözəl Kürtka yüyürdü,	Құртқа сұлу жүгіріп,
Qabağına çıxıb tövşüdü.	Алдынан шыққан ентігіп.
Köktimə xəbər göndərdi.	Көктімге хабар береді.
250. Düşmənindən qurtuldu,	Дұшпанынан құтылып,
Könülləri şadlandı.	Көңілдері жайланды.

V

Kürtkanı da göndərdi,	Жөнелтуге Құртқаны
Köktim Aymak fikirləşdi.	Көктім Аймақ ойланды.
İçini qızılla bəzədiyi	Алтынмен ішін безеген,
Üstü gümüş ağ otağı	Сырты күміс ақ отау
Düzəltdirib qurdurdu,	Келістіріп түзеген.
Çoxlu hədiyyə seçdi,	Арттыруға сайланды
Qırx dəvə xəzinə,	Қырық түйе қазына,
Qırx nökər, qırx qulluqçu	Қырық құл мен қырық күң
260.Qoşub verdi qızına.	Қосып берді қызына.
El-oba ilə vidalaşdı	Ел-жұртымен қоштасқан
Gözəllər gözəli Kürtka,	Құртқа сынды сұлудың
Hamı heyran oldu nazına,	Жұрт таң қалды назына,
Sözünə, qəmzəsinə.	Сөйлеген сөз базына.

[1] Kökbar qazax, qırğız, qaraqalpak və digər xalqların milli oyunudur; atlılar çəpiş cəmdəyini atlarını çaparaq bir-birindən tutub alırlar.Cəmdəyi hədəfə gətirib çıxaran şəxs qalib gəlir.

[2] Burada Kızılər çəpiş cəmdəyi ilə müqayisə edilir.

Köktim Aymak görüşdü
Səhər çoban ulduzu batanda,
Hava ağarıb açanda,
Yola saldı Kürtkanı,
Yükdən qurtardı, yatanda
Gənc Koblandı gəldi,
Köktümə salam verdi:
“Dövlətini Kürtkaya verdin,
İndi də yıxılıb yatırsan,
Bəs mənə nə verirsən?” – dedi.
Atası Köktim Aymak:
“Gözümün işığı, oğul, gəl!
Sənə verdiyimi bil, – dedi, –
Təpəndə duran dörd bulud
Var-dövlətindir, oğlum”- dedi.
Yayda çıxar gün tərəfdən,
Qışda çıxar yel tərəfdən,
Yağı gəlsə, düşər yağı tərəfdən.
Gözümün işığı, oğlum,
“Səni ona əmanət etdim, – dedi.
İndi atına min”, – dedi.
Atası ilə qucaqlaşdı,
Kürtkanı götürüb yola düşdü.
Öz yurduna üz tutdu.
Pir sahibi kömək oldu,
İşi yoluna düşdü.
Mindiyi atı ala idi,
Qılçıq yunu qara idi.
Koblandı kimi igid
Köçünü çəkib apardı.

Көктім Аймақ нұр есіп,
Ертеңгі шолпан батқанда,
Сарғайып таң атқанда,
Жөнелтуге Құртқаны
Жүгін артып жатқанда
Қобланды бала келеді,
Көктімге сәлем береді:
«Еншісін бөліп Құртқаға,
Бәрін де беріп жатырсың,
Бергенің маған не?» –дейді.
Көктім Аймақ, атасы:
«Шырағым, балам, кел! – дейді,
Бергенім саған біл, – дейді, –
Төбеңде тұрған төрт бұлыт
Еншің, балам, сол,–дейді. –
Жаз болса, шығар күн жақтан,
Қыс болса, шығар жел жақтан,
Жау келсе, түсер жау жақтан.
Шырағым, балам, сен, – дейді,
Тапсырдым сені соған, – деп,
Енді атыңа мін»,– дейді.
Атасымен қоштасып.
Құртқаны алып ұзатып,
Елге қарай жөнелді.
Кәміл пірлер жебеді,
Ісі жөнге келеді.
Мінген аты ала еді,
Қылшық жүнді қара еді.
Қобландыдай батырың
Көшті тартып барады.

VI

Bir neçə gün yol getdi,
Azcana yox, çox getdi,
Ötən günləri saydı.
Günlərin bir günündə

Бірнеше күн жол жүріп,
Аз ғана емес мол жүріп,
Өткен күнді санады.
Бір күндері болғанда,

Qara yolun üstündə
Qalın ilxı bölündü,
İki tərəfə ayrıldı.
Kürtka gözəllər gözəli
Arabadan başını çıxartdı,
İlxıya diqqətlə baxdı.
İlxının ortasında
Göy-ala madyan vardı.
Kürtkanın gözü parladı.
Dayandırdı hamını
Açdı zərli düyməsini,
Çağırdı, igid, sultan, – dedi,
Koblandı kimi oğula
Baxdı, madyanı göstərdi.
“Burda yatan bu qədər ilxı
Kimindir ki?” soruşdu.
“Ortada duran madyanı
Məni verib alasan”, – dedi,
İgidə göstəriş verdi.
İgid Koblan gülümsədi,
Zarafat etdi, dedi:
“Başımı oxa bağlayıb,
Səni versəm, Qız Kürtka,
Bir elin malını alaram”, – dedi,
Qımışıb gülümsədi.
“Orda gördüyün böyük ilxı
Mənim doğmaca əmim
Səlim bəyin ilxısıdır.
Məni öz oğlu kimi istəyir,
Nə istəsəm, verəcək”.
Kürtka yenə söylədi,
Sözünə davam etdi:
“Qulaq as bu sözümə,
Bəri gəl, yaxın gəl, – dedi.
Topuğu xallı kəhər atın
Yağı ilə getdiyin döyüşə

Қара жолдың үстінен
Қалың жылқы жарылып
Екі жақта қалады.
Құртқа сынды сұлуың
Күймеден басын шығарып,
Жылқыға көзін салады.
Ортасында жылқының
Көкала бие жусап тұр –
Құртқаның көзі шалады.
Тоқтатып қойып күймесін,
Ағытып тастап түймесін,
Шақырып алып, сұлтан деп,
Қобландыдай баланы,
Биені көріп сынады.
«Мынау жатқан көп жылқы
Кімдікі? – деп сұрады.
“Сонау тұрған биені
Мені берсең де алғын»,– деп,
Батырға әмір қылады.
Батыр Қоблан күледі,
Әзіл айтып іледі:
«Басымды оққа байлаған,
Сені берсем, Қыз Құртқа,
Бір елдің малын алармын»,– деп,
Езу тартып күледі.
«Осы жатқан көп жылқы
Немере туған ағамыз
Сәлімбай байдың жылқысы.
Жанындай мені көреді,
Не сұрасам, береді».
Тағы Құртқа сөйлейді,
Сөйлегенде бүй дейді:
«Құлақ салып сөзіме,
Бері таман кел,– дейді,–
Тобылғы меңді торы атың
Жауға мініп шабуға

Yaramaz, bunu bil, – dedi,
Vəfalı atın var, sultanım,
Göy ala madyanın qarnında
Göy boz qulun var.
Vəfalı atın odur, – dedi.
340. Bu sözümü eşit, – dedi.
Kürtkanın sözünə inanarsan,
İlxısı budursa əminin
O ala madyanı al", – dedi.
Kürtkanın sözünü dinlədi,
Köçü sol tərəfə çəkdi,
Sonra atına mindi.
Atı yerindən səyirtdi,
Düzənlikdən çapıb getdi,
Dayanmadı, yel kimi getdi.
350. Səlim bəyin doxsan nökərinin
Başçısı Kara Köjekə
Salam verib dayandı.
Sonra belə söylədi:
"Uca təpə belisən, de,
Dəstə ilə köçən elsən, de,
Əmimizə salam de,
Gəlinin götürüb gəlmişəm,
Görümdüyünü[1] versin, de.
Gəlinini gəlib görsün, de.
360. Qırx dəvə yükü xəzinə
Hamısını gəlib alsın, de.
Bu sözümə inansın, de.
Kürtkanın görümdüyü
İlxıdakı ala madyandır,
Kiçik qardaşı bilirsə, versin, de
Bu sözümə inansın, de".
Kara Köjek axıra qədər

Жарамайды бұл,– дейді.–
Жан серік атың, сұлтаным,
Көкала бие ішінде
Көк бурыл құлын бар,
Жан серік атың сол,– дейді,–
Бұл сөзімді біл,– деді.–
Құртқаның сөзін сынарсың,
Жылқысы болса ағаңның,
Ала көр бірақ сен»,– деді.
Құртқаның сөзін есітіп,
Қондырып көшін сол жерге,
Енді атына мінеді.
Ойлау жерден орғытып,
Тегіс жерден сырғытып,
Аяңдамай желеді.
Сәлімбай байдың тоқсан құл,
Қара Көжек бастығы,
Сәлем беріп келеді.
Келіп сөйлей береді:
«Асқар төбе белсін,– де,–
Қатар көшкен елсің,– де,–
Ағамызға сәлем де,
Келінін алып келемін, –
Көрімдігін берсін де,
Келінін келіп көрсін де.
Қырық нарға артқан қазына
Бәрін де келіп алсын де,
Бұл сөзіме нансын де.
Көрімдігі Құртқаның
Көкала бие жылқыда, –
Інім десе, берсін де,
Бұл сөзіме сенсін де».
Қара Көжек ал сонда,

[1] Görümdük – gəlini və ya yeni doğulan uşağı ilk görəndə verilən hədiyyə, gəlinin dizdayağı, gəlin gördüsü

İgidin sözünü dinlədi,
Obaya sarı çapdı atını.
370. Toz-dumanı qaldırdı,
Atını yel kimi səyirtdi,
Sanki ilxıya yağı girmişdi,
El-obanı elə qorxutdu,
Bəyin yanına çatdı.
Qara ala atını yordu,
Yanına çatıb dedi:
"İgid Koblandı göndərdi,
Əmimə baş əy, salam de.
Gəlinini götürüb gəlmişəm,
380. Qırx dəvə yükü xəzinə
Hamısını ona verirəm.
Dizdayağını versin, de,
Gəlinini gəlib görsün, de,
Bu sözümə inansın, de,
Kürtkanın dizdayağı
İlxıdakı ala madyandı,
Kiçik qardaşı bilirsə, versin, dedi,
Məni Koblandı göndərdi.
Madyanı verər, dedi,
390. İndi gözü yoldadır".
Köjekin sözünü eşitdi,
Səlim bəy belə dedi:
"Yola saldım qalaya,
Buzov, cöngə, dananı,
Pay göndərdim oğlana.
Bir dayçanı niyə soruşur?!
Deməsə də, apara bilər.
Bir dayça yox, Qoblana
Özüm də qurban olaram!".
400. İstədiyimi aldım, desin,
Öyünsün, yoluna davam etsin,
Qardaşım Toktarın yanına getsin".
Bəyin sözünü eşitdi,

Батырдың сөзін есітіп,
Елге шапты жосылтып.
Бұрқыратып тозаңын,
Желге қарсы есілтіп,
Жылқыға жау тигендей
Елдің шетін шошытып,
Байға жетіп келеді,
Қара ала атты көсілтіп.
Келіп сөйлей береді:
«Қобланды батыр жіберді,
«Ағама дұғай сәлем деп,
Келінін алып келемін,
Қырық нарға артқан қазына
Бәрін де соған беремін.
Көрімдігін берсін деп,
Келінін келіп көрсін деп,
Бұл сөзіме сенсін деп,
Көрімдігі Құртқаның, –
Көкала бие жылқыда, –
Інім десе берсін деп,
Қобланды мені жіберді.
Береді деп биені
Үзбей отыр күдерді».
Көжектің сөзін есітіп,
Сәлімбай бай сөйледі:
«Бұл жібердім қалаға,
Бұзау, баспақ, танаға,
Арнап едім балаға.
Бір тайдың несін сұрайды,
Әкете бермей далада?!
Бір тай түгіл, Қобланнан
Жалғыз жаным садаға.
Қалағанымды алдым деп,
Мақтанып барсын алдына
Тоқтар сынды ағаға».
Байдың сөзін есітіп,

Qara ala atını səyirtdi,
Yenə çapdı oğlanın yanına.
“İstədiyini verdi”, – dedi,
Şirin canını qurban etdi,
Kara Köjek bildirdi.
Oğlandan bəxşiş aldı,
Tutub verdi madyanı,
Şad eylədi oğlanı.
Gözəl Kürtka arabadan gördü,
Enib gəldi, madyanın
Alnının ortasından öpdü.
Köçünə bağladı, yola düşdü.

Göy ala madyan kişnədi,
Köpüyü daşıb üstünü örtdü.
Yelini bulağa döndü,
Qarnı yerə dirəndi.
Vaxtı-vədəsi çatmışdı,
Tülpar[1] doğmaq çox ağırdır,
Yeriməyə halı yoxdur,
Qarnında tülpar çırpınırdı.
Madyanın nəfəsi kəsilirdi,
Yanına adam buraxmırdı.
Kürtka təkcə gözləyirdi.
Göy ala madyan çömələmişdi,
Yumalanıb yerdə gərilmişdi.
Tülpar tıncıxar, ölər, dedi,
Kürtkanın bağrı yarıldı.
Dərisini yardı tülparın,
Quluna nəfəs verdi.
Yerdə yatan qulundan
Burıl[2] tülpar doğuldu.
Dırnağın yerə qoymadı,

Қара ала атты көсілтіп,
Қайта шапты балаға.
«Қалағаныңды берді!»,– деп,
Шыбын жанын құрбан қып,
Қара Көжек арада.
Баладан болып садаға,
Ұстап беріп биені,
Жад қылады иені,
Құртқа сұлу күймеден
Қарғып түсіп, биені
Маңдайынан сүйеді.
Көшіне тіркеп жөнелді,

Көк ала бие шұрқырап,
Көбігі шашып бұрқырап,
Емшегі бұлақ иеді.
Қарны жерге тиеді.
Айы-күні жетіп тұр,
Тууы тұлпар қиын боп,
Жүруге халі бітіп тұр.
Ішінде тұлпар тулайды,
Биенің, тынысы бітіп тұр,
Қасына адам жолатпай,
Құртқа жалғыз күтіп тұр.
Көк ала бие төңбекшіп,
Домаланып сұлады.
Тұншығып тұлпар қалар деп
Құртқаның жаны шығады.
Тонын жарып тұлпардың,
Құлынға тыныс қылады.
Сонда жатып құлындап,
Бурыл тұлпар туады.
Тұяғын жерге тигізбей,

[1] Qəhrəmanın döyüş atı, qanadlı çapar atdır
[2] Qəhrəmanın adını öz çal adından alan atı

Əynindən kürkü çıxartdı,
Kürtka gözəllər gözəli,
Qırmızı kürkə bürüdü.
Ağzının südünü sıyırdı,
Alnının ortasından öpdü,
Şükr etdi, Haqqa sığındı.
Başı arşın boyda Burılı,
Qabırğasında qanadı,
Sultanımın vəfalı atıdır.
Gün düşürtmədi gözünə,
Yel dəydirmədi üzünə.
Üstünə çadır çəkdirdi,
Kürtka gözəllər gözəli
Dediyini elətdirdi.
Bütün nökərləri işlətdi,
Nə lazımdısa gətirtdi.
Orada evini tikdirdi,
Qırx günə qədər Burıla
Kəhərin südünü əmzirdi,
Yenə qırx gün bitincə,
Qısır at südünü əmzirdi,
Səksən günü bitincə,
Doxsan günü yetincə,
Arıqlamasın, yorulmasın, dedi,
Dərd, bəla tapmasın, dedi,
Qız Kürtka yeminə qatdı,
Qırmızı dərman yedirtdi.
Burılın Qız Kürtka
Tündük[1] ilə işığını,
Tütək ilə suyunu,
Şəfalı yemini verdi,
Kürtka gözəllər gözəli

Үстіндегі шешініп,
Құртқа сынды сұлуың,
Алтын тонға орады.
Аузын үріп сыпырып,
Маңдайынан иіскеп,
Шүкір ғып Хаққа тұрады.
Аршын басты Бурылы,
Қабырғада қанаты,
Сұлтанымның жан аты.
Күн түсірмей көзіне,
Жел тигізбей өзіне,
Үстіне шатыр тіккізді.
Құртқа сынды сұлуың
Айтса, сөзін өткізді.
Көп нөкерін жүгіртіп,
Не керегін жеткізді.
Үйін тігіп сол жерге,
Қырық күнге шейін Бурылға
Құлықтың сүтін емізді.
Және қырық күн біткенше,
Қысырдың сүтін емізді.
Сексен күні біткесін,
Тоқсан күні жеткесін,
Арымасын деп, талмасын деп,
Маңқа, қолқа болмасын деп,
Жеміне қосып, Қыз Құртқа,
Қызыл дәрі жегізді.
Бурылға Қыз Құртқа
Түндікпенен күн берді,
Түтікпенен су берді,
Дәрілеген жем берді.
Құртқа сынды сұлуың,

[1] Alaçığın üstündə içəriyə günəş işığının düşməsi üçün keçədən dördkünc kəsilmiş nəfəslik

Çadırı[1] yığmalısan, dedi,
Koblandıya əmr verdi.
Qız Kürtka Burıla
Qızıl sapla çul tikdi,
Dizinədək çəkdirdi.
At qulağını şəklədi, baxdı.
Yurdu düşdü yadına,
Bazar ertəsi günorta,
Çadırı yığdı, göçürtdü,
Burılını da bələdi,
Madyanı qoşdu köçünə.
Uca dağlar beli idi,
Dağdan köçən el idi,
Köçü çəkdi, gətirdi.
Bir neçə gün keçəndə
Toktarbayın obasında
Gətirdi, çadırını qurdu.

Отауды жығып тиес,– деп,
Қобландыға дем берді.
Бурылға Қыз Құртқа
Алтыннан жабу оюлап,
Балағына түсірді
Құлағын тігіп қыюлап,
Елі түсіп есіне,
Дүйсенбі күні бесінде,
Отауды жығып, көшірді,
Бурылын құндақтап,
Биені тіркеп көшіне.
Асқар төбе бел еді,
Белден көшкен ел еді,
Көшті тартып келеді.
Бірнеше күн дегенде,
Тоқтарбайдың жанына
Отауды әкеп тігеді.

Əlqərəz, igid Koblandı atası Toktarbayın çadırının yanında öz çadırını qurdu, onun yanına gəlib soruşdu:

“Mən ilxıdan gedəli aylar oldu. Ondan bəri doxsan qulumdan, malımdan xəbər varmı?”.

“Yox, gözümün işığı, nə quldan, nə də maldan xəbərimiz yoxdur”, – dedi.

Çay tökdülər, içmədi, qıcqıran baldan içdi, “Mən sürüdən xəbər bilib gəlirəm”, – deyib getdi.

Əлқисса, Қобланды батыр әкесі Тоқтарбайдың жанына отауын тігіп жатып, әкесіне келіп:

– Мен кеткелі жылқыдан, біраз айлар болды. Сонан бері тоқсан құл мен малдан хабар бар ма?– деп сұрады.

– Жоқ, шырағым, құлдан да, малдан да хабар жоқ,– деді. Құйған шайдан ішпей, ашытқан балдан ішіп: «Мен малдың хабарын біліп келейін»,– деп жүріп кетті.

[1] Burada: gəlin otağı

Bazarda var ağ ipək,	Базарда бар ақ мата,
Oynaqlaşır bala köşək,	Ойнақтайды жас бота,
Bu sözümdə yoxdur şəkk.	Бұл сөзімде жоқ қата.
Atası ilə söhbət etdi,	Әкесімен сөйлесіп,
Atına minəndə gün batırdı.	Атқа мінді күн бата.
490.Otlaqda yatan ilxının	Отарда жатқан жылқының
Qaraltısını görəndə sübh vaxtıydı.	Қарасын көрді таң ата.
Sürünü salamat gördü,	Барса малы аман-ды,
Nökərləri görüb sevindi.	Құлдар көріп қуанды,
Koblandı batır gəlincə,	Қобланды батыр келгесін
Əllərinə bayraq götürdülər,	Көтеріп қолға ту алды.
Sevincləri çay kimi coşdu,	Судай тасып жұбанды,
Onlar çox şad oldular	Қыдыр дарып, бақ қонған
Koblandı gələndən sonra.	Келгеннен соң Қобланды.
Yadlar sözüdü qorxaqlıq.	Бөтен сөзді қоялық,
500. Estemislə birlikdə	Естеміске қосылып,
İt qısqırtdı, quş uçurtdu,	Ит жүгіртіп, құс салып,
Koblandı kimi bir igid	Қобландыдай батырың
Burda vaxtını keçirtdi.	Жата берсін балалық.
Azmı, çoxmu keçirtdi	Азба, көппе жатқаны
Koblandı, sonra bilərik.	Қобландының, қаралық.
İndi Qız Kürtkaya keçək.	Қыз Құртқаға баралық.
Kürtkanın baxdığı Burıl	Құртқаның баққан Бурылы
Yaşa dolub day oldu.	Жасқа толып тай шықты.
Alnı ay kimi parladı,	Жалтырап маңдай ай шықты,
510. Üçillik qulan olanda	Тайдан құнан бұл шықты,
Daşa dəyən dırnağı	Тасқа тиген тұяғы
Elə bil kömür əzirdi.	Көмірдей ойып жаншыпты.
Üçillik atdan ayğır oldu,	Құнаннан шығып дөненді,
Gün görmədi, böyüdü,	Күн көрмеген көбенді.
Boynu qalın olsun deyə	Жуандап мойны өссін деп
Madyan yanına apardı.	Бір байталға жіберді,
Beş yaşında öyrətdi,	Бестісінде үйретті.
İpək ipi boynuna sarıdı,	Жібек арқан құлаштап,
Boynu bərkiyib uzansın,	Таралып мойны өссін деп

520. Uzun ip bağladı, dartdı,	Ұзын байлап сүйретті.
Altı yaşına çatanda	Алты жаста ақтатты,
Burılın boyunu ölçdü,	Өзіне өлшеп Бурылдың,
Qızıl yəhər tökdürdü.	Алтыннан тұрман қақтатты.
İgidin atı olacaq, dedi,	Ат болад деп батырға
Burılını mədh etdi.	Бурылын мақтатты.
Gözəl Kürtka igidə	Құртқа сұлу батырға
Sapı şamdan nizə düzəltdirdi.	Қарағай найза саптатты.
İti qılınc tökdürdü,	Алмас қылыш соқтырып,
Gümüşdən qınını qoydurdu,	Күмістен қынын шақтатты.
530. Burılının Qız Kürtka	Бурылының Қыз Құртқа
Kəkilini, yalını daradı,	Кекілін, жалын тарайды.
Günlərlə ona baxdı,	Күніне неше қарайды,
Ayrıca yer düzəltdirdi,	Салдырып оған сарайды,
Ona övladı kimi baxdı.	Баласындай жебеді.
Hər gün onu öyrətdi,	Күніне неше баулыды,
Ata çəkdiyi qayğı	Атқа қылған еңбегі
Gündən-günə çoxaldı.	Күннен күнге көбейді.
Atın altı yaşı olanda	Алты жасқа ат толғанша,
Koblandı kimi igid	Қобландыдай батырың
540. Evinə heç gəlmədi,	Үйге, сірә, келмеді,
Kürtkam var axı, demədi.	Бар еді Құртқам демеді.

VII

Əlqərəz, həmin vaxt Qızılbaş elindən Qazan adlı igid gəldi. Noğaylının yerini-yurdunu, Kırlı qalasını, Sırlı qalasını tutub aldı. Kırlı qalada bəylərini, Sırlı qalada cəlladlarını qoydu, görək nə dedi:

Әлқисса, сол кезде Қызылбастың елінен Қазан деген ер шығып. Ноғайлының жерін, Қырлы-қала, Сырлы-қала деген екі қаласын тартып алды. Қырлы қалаға бектерін, Сырлы қалаға жендеттерін жатқызып жатып алды дейді.

Qızılbaşların elindən	Қызылбастың елінен
Qazan adlı igid gəldi,	Қазан деген ер шықты,
Yönsüz, zalım şər gəldi,	Жөн білмеген шер шықты.
Noqaylının böyük elini	Ноғайлының көп елін

Yağmaladı, ələ keçirtdi.
Baş əyməyən adamları
Qırdı, soydu, azaltdı,
Malını, yurdunu taladı,
550. Belə ad-san qazandı.
Malına, canına baxmadan
Noqaylı eli qaçmışdı.
Qaçıb canını qurtarmışdı.
Noqaylının bütün eli
Qaçhaqaçda qalmışdı.
Kırlı qalasını, Sırlı qalasını
İgid Qazan tutub almışdı,
Çaylar coşub daşmışdı.
Sırlıqala adlı qalası
560.Köməksizdi, arxasızdı.
Kırlıqala adlı qalada
Qaçhaqaçda tələsik
Bəylər möhkəmlənmişdi.
Kırlı qalanın ətrafını
Düşmən ala bilməz deyirmiş,
Özünü elə öyürmüş
Qızılbaşların başçısı,
Kırlı qalanın ətrafının
Bir yanı çay qırağıdı,
570. Altı lay xəndək qazmışdı,
Dərinliyini çox qazmışdı,
Gücləndirmişdi hər yanı.
Qırx yerdə qoydurduğu
Poladdan möhkəm qapıda
Altmış igid dayanmışdı.
Yer üzünə yayılmışdı
Noqaylının böyük elini
Soyub alıb taladığı.

Олжалап шауып жаншыпты.
Бағынбаған адамын
Қырып, жойып таусыпты.
Жерін, малын олжалап,
Қатарынан асыпты.
Мал-жанына қарамай,
Ноғайлы елі қашыпты.
Олжалап жанын басыпты,
Ноғайлының көп елін
Қаратабан десіпті.
Қырлы қала, Сырлы қаласын
Тартып алып ер Қазан
Тасыған судай тасыпты.
Сырлы-қала дейтін қаласы
Қорғансыз, сырты ашық-ты.
Қырлы қала дейтін қалаға
Атарман да шабарман
Бектері басын қосыпты.
Қырлы-қала маңынан
Жау жүре алмас десіпті,
Көңлі сондай өсіпті.
Қызылбастың ағасы,
Қырлы-қала маңынан
Бір жағы судың жағасы,
Алты қабат ор қазып,
Тереңдігін мол қазып,
Бекіткенін қарашы.
Қырық жерден құйдырып,
Болаттан соғып қақпаны
Алпыс батыр жапқаны.
Жер жүзіне жайылды
Ноғайлының көп елін
Шауып алып жатқаны.

Əlzqərəz, Qazanın bu xəbərini aşağıda qırx min evlik kıyatda Seyildin oğlu igid Karaman eşitdi, atının yalını dartdı: “Atadan igid

olub doğulasan, Noqaylının yerinə qızılbaşları qoymaq nəslimizə ləkə deyilmi?" dedi, eldən atlanıb çıxdılar.

Əlқisса, Қазанның бұл хабарын төменгі қырық мың үйлі қыятта Сейілдің ұлы Қараман батыр естіп, аттың жалын тартып: «Атадан ер болып туғасын, Ноғайлының жеріне қызылбастарды қондырып қоюымыз сүйекке таңба емес пе?» – деп, елінен аттанып шықты.

Qırx min evli Kıyatdan
580.Qırx min igid qol çırmadı,
Ağ-qara başlı bayraq götürdü,
Qızılbaşların üstünə getdi,
Qovaram dedi Qazanı,
Böyük qüvvə topladı,
Xudaya boz at qurban dedi,
Adamlarını yığıb sevindi.
Kıyatdan beş igid çıxdı,
Karakozı, Akkozı –
İkisi də adlı-sanlı igid,
590. Karacan oğlu Kosdaulet
Ordu dağıdan bir igid.
Fala baxan Kara Bükan
Qaranlıqda at çapar,
Gələcəkdən xəbər verər.
Karaman kimi igidin
Qaşlarına qar qondu,
Kirpiyində buz dondu.
Qazanın xəbərini eşitdi,
Gözünə yuxu getmədi.
600. "Noqaylını aldı, – dedi,
Nəslimizə ləkə saldı", – dedi,
Öləsi olsaq, can şirindi,
Girəsi olsaq, gor dərindi,
Qırx min igidi topladı,
Uğurlu yol arzuladı,
Qızılbaşların üstünə yola düşdü.

Қырық мың үйлі қыяттан
Қырық мың әскер қол алып,
Ақ қара бас ту алып,
Қызылбасқа жол алып,
Көшірем деп Қазанды
Бұ да күшті мол алып,
Боз ат шалып Құдайға,
Жұртын жиып қуанып.
Қяттан шыққан бес батыр:
Қарақозы, Аққозы –
Қатардан асқан қос батыр,
Қаражан ұлы Қосдәулет –
Топты бұзған бұл батыр.
Қара Бұқан жауырыншы –
Түнде қалың жол тартар,
Ғайыптан болжап сөз айтар.
Қарамандай батырдың
Қабағына қар қатты,
Кірпігіне мұз қатты.
Қазанның естіп хабарын
Ұйқы көрмей түн қатты.
«Ноғайлыны алды, – деп, –
Сүйекке таңба салды»,–деп, –
Өлейін десе, жан тәтті,
Кірейін десе, көр қатты,
Қырық мың әскер қол алып,
Қайырын сұрап сапардың,
Қызылбасқа жол тартты.

Yola düşən qoşuna
İgid Karaman üz tutdu:
“Məni dinləyin, igidlər,
Cabbara[1] əmanət olun,
Karaspan dağının ətəyində
Qalın Qıpçaq eli var,
Koblandı adlı igidi var,
Dili dualı, kəramətli,
Hamıya məlum ad-sanı var,
Yanına gedib danışaq,
Getsə, bizə qoşulsun,
Getməsə, bizə dua etsin,
Yaxşı adam xeyir verər!
Yaşı yaşımla eynidir,
Dərdi dərdimlə eynidir,
İli ilimlə eynidir,
Mənimlə razısınızsa,
Sözümə inanırsınızsa,
Onun yanına gedək!”
Məsləhətləşdi böyük kıyat,
Sonra razılaşdılar,
Onun yanına getdilər.
Karaspan dağının ətəyinə
Gəlib çatdı Karaman
Öz böyük qoşunu ilə.
Böyük qoşunu görcək
Boş yerə gəlmədiyini bildi,
Koblandı kimi igid
Dərhal atına mindi,
Qoşuna yaxın gəldi,
Estemisi göndərdi,
Kim olduqlarını öyrənsin.
Estemis qoşunun yanına gəldi,

Қостанып шыққан қосынға
Қараман батыр толғапты:
«Тілімді алсаң, азамат,
Жаппарға жан аманат,
Қараспан тауын жайлаған
Қалың Қыпшақ елі бар,
Қобланды деген ері бар,
Дуа тиген керемет,
Атағы жұртқа мәлім ед,
Баса жүріп қонысын,
Барса ертіп алайық,
Ермесе бата сұрайық,
Жақсыдан тиер шарапат!
Жасы құрдас менімен,
Мұңы мұңдас менімен,
Жылы жылдас менімен,
Мақұл көрсең әлеумет,
Сөз айтамын шынымен,
Жүрейік соның жолымен!»
Ақылдасып көп қият,
Мақұлдасып сонымен,
Баса жүрді жолымен.
Қараспан таудың етегіне
Келіп қонған Қараман
Ауыр әскер қолымен.
Көп әскерді көргесін,
Жай емесін білгесін,
Қобландыдай батырың
Енді атына мінеді,
Жақындап қарсы келеді.
Естемісті жіберіп
Кім екенін біледі.
Естеміс барып қосынға,

[1] Allahın adlarından biridir: iradəsi möhkəm, istədiyini güclə etdirən, əzəmətli və qüdrətli mənalarını bildirir.

640. Dost olduğuna inandı.
İgidə işarə elədi,
Koblandı da gəldi.
Karamanla görüşdü,
Hal-əhval tutub soruşdu,
"Uğur olsun, qardaş!" – dedi,
Yaşıdı Karaman nə dedi?

Достығына сенеді.
Батырға атой береді,
Қобланды да келеді.
Қараманмен көрісіп,
Амандық сұрап білісіп,
«Жол болсын, құрдас!»,– дегенде,
Қараман құрдас не деді?

Əlqərəz, igid Karaman bildirdi ki, Qazanın üstünə gedir:

Әлқисса, Қараман батырдың Қазанды алуға бара жатқандығын айтқан жері:

"Mən Seyildin oğlu Karamanam,
Qazanın üstünə gedirəm.
Sən getmirsənmi, yaşıdım?
650. Gəlin hamımız gedək.
Dərdim səninlə eynidir,
İnandığım yoldaşım,
Bir ildən olan qardaşım,
Eyni yaşda yaşdaşım,
Qazanın aldığı qalaya
Üz tutmuşam, yol gedirəm,
Sən getmirsənmi, cəsur qardaşım?
Koblandı, igid qardaşım,
Ağlın yaşından çoxdur.
660. Ulduzun ucada parlayır,
Bilirik, Koblan, ağıllısan!
Ağzı dualı igidsən,
Qarşına gələn düşməni,
Bilirik, Koblan, sağ qoymazsan!
Getdiyim bu döyüşə
Dedim birlikdə gedək,
Bunu bilib gəldim, cəsur qardaşım!"
Sonra Koblan cavab verdi,
(Şahin ova yayda çıxır,
670. Qımışıb gülümsədi).

«Мен Сейілдің ұлы Қараман,
Қазанға кетіп барамын.
Жүрмеймісің, құрдасым?
Көп қолқалық қыламын
Замандасым, мұңдасым,
Заманың бірге сырласым,
Жылың бірге жылдасым,
Жасың бірге құрдасым,
Қазанның алған шәһәріне
Сапар тартып жол шектім.
Жүрмеймісің, жолбарысым?
Қобланды сынды, батыр ең,
Жасыңнан артық ақылың.
Жұлдызың туған жоғары,
Білемін, Қоблан, данасың!
Дұға тиген ер едің,
Кезіңе келген дұшпанның,
Білемін, Қоблан, оңбасын!
Осы қылған сапарға
Кетемін ертіп сені деп,
Әдейі келдім, жолбарысым!»
Сонда Қоблан сөйледі,
(Ителгі құстай іледі,
Сүйкімді назбен күледі.)

“Mindiyim atım əlindədir,
Getsəm də, getməsəm də yolumdu,
Adam göndərim, xəbər alım,
Evdədir Kürtkam, o bilir.
Altı ildir ata baxır,
Tündük ilə işığını,
Tütək ilə suyunu verdi,
Mən buna necə şad olmayım,
Mən firavanlığa qovuşdum,
680. Qiyamət günü yoldaşım,
Vəfalı atım onun əlindədir,
Evdədir Kürtkam, o bilir
Mənim gedib getməyəcəyimi”.
Bunu deyib Koblandı,
Qayıtdı, çadıra gəldi,
Gələndə belə dedi:
“Bu gələn böyük qoşun
Seyildin oğlu Karamanındı
Qazanın üstünə gedir, – dedi.
690. Gedin, Burılı gətirin,
Deyir, bir yerdə gedək,
Onunla gedəcəyəm mən”, – dedi.
Bazarda var ağ ipək,
Oynaqlaşır bala köşək,
Bu sözümdə yoxdur şəkk.
Koblandının yanından
Estemis çıxanda el yatırdı.
Toktarbayın çadırı yanında
Kürtkaya qurulan otağa
700. Estemis gələndə gün çıxırdı.
Göy üzü saralmışdı,
Çoban ulduzu batmışdı,
Ağ otağın içində
Əziz Kürtka yatıb qalmışdı,
Estemis gəldi, sözə başladı,
(Hələ gün çıxmamış, dan ağarmışdı).

«Мінетін атым қолында,
Барар-бармас жолымды
Хабар салып алайын
Үйдегі Құртқам біледі.
Алты жыл болды бақ қалы,
Түндікпенен күн беріп,
Түтікпенен су беріп.
Бағымды бастан алмасын,
Алды-артымды шалмасын,
Қияметтік жолдасым,
Жан серік атым қолында,
Үйдегі Құртқам біледі
Менің де барар-бармасым».
Бұл сөзді айтып Қобланды
Шатырға қайтып келеді,
Келіп сөйлей береді:
«Мынау келген көп қосын
Сейілдің ұлы Қараман
Қазанға қылған жол,– деді.–
Алып келгін Бурылды,
Жүр деп отыр бұл,– дейді.–
Барамын бірге мен»,– дейді.
Базарда бар ақ мата,
Ойнақтайды жас бота,
Бұл сөзімде жоқ қата.
Қобландының жанынан
Естеміс шыққан ел жата.
Тоқтарбайдың жанында
Құртқаң тіккен отауға
Естеміс келді таң ата.
Таң сарғайып атқанда,
Шолпан жұлдыз батқанда,
Ақ отаудың ішінде
Құртқажан ұйықтап жатқанда,
Естеміс келіп сөз қатты,
(Күн шыққан жоқ, таң атты.)

Ucadan belə səsləndi:
“Evdəsənmi, Qız Kürtka,
Çöldəsənmi, Qız Kürtka?
710. Heyif ki, arvad oldun,
Əgər kişi olsaydın,
El-obaya dayaq olardın.
Mindiyim at küründü,
Hər şey taleyin işidi.
Düşmənin üstünə getməyə
Bizim igidin könlü var.
Minməyinə yaxşı at lazımdır,
Belinə polad qılınc lazımdır,
Bədəninə zireh lazımdır,
720. Allaha əmanət olsun,
Təkcə getmir Koblandı,
Kıyatdan bir qoşun gedir.
İgidin minib getməsinə,
Əziz, qiymətli Kürtka,
Yarayarmı, yaramazmı
Altı il baxdığın Burıl at?”
Sonra gözəl Qız Kürtka
İşığı ilə hamını nurlandıran,
Naz-qəmzə ilə yeriyəndə,
730. Saçında teli titrəyən,
Qızılı kürkü parlayan,
Sədası dişi dəvə kimi,
Səsi çöl quşunun cəh-cəhi,
Saçları parlaq şəvə kimi,
Qədd-qaməti çevik,
Qızılı papağı çəpəki
Başında parıldayır,
Məxmər ipək döşəkdə,
Çənəsi parlaq, boynu ağ,
740. Başını qaldırıb işvə ilə
Nökər Estemisə belə dedi:
“İki xırda qoç, bir quzu

Дауыстап тұстан сөйледі:
«Үйдемісің, Қыз Құртқа,
Түздемісің, Қыз Құртқа,
Әйел болдың, амал жоқ,
Егерде еркек болғанда,
Болар ең жұртқа бір тұтқа.
Мінген атым қызыл-ды,
Іс тағдырға сызылды.
Жол қылмаққа дұшпанға
Арыстанның көңлі бұзылды.
Мінбекке керек қазанат,
Беліне керек шар болат,
Денеге керек жалаңқат,
Жан Жаппарға аманат,
Жалғыз емес Қобланды,
Қыяттан шықты қолқанат.
Батырың мініп шабуға,
Асыл туған, Құртқажан,
Жарамай ма, жарай ма?
Алты жыл баққан Бурыл ат».
Сонда сұлу Қыз Құртқа
Қылаң етіп, қылт етіп,
Сылаң етіп, сылт етіп,
Шекеде шоғы бұлт етіп,
Алтынды тоны жылт етіп,
Саулы інгендей ыңқылдап,
Күшігендей сұңқылдап,
Сүмбіледей жылтылдап,
Буыны түсіп былқылдап,
Алтын қалпақ дулыға,
Шекесінде жарқылдап.
Мақпал төсек мамықтан,
Алтын иек, ақ тамақ,
Көтеріп басын, сөйледі
Естеміс құлға былқылдап:
«Екі тоқты, бір саулық

Qırxılmağa verərdim,
Dünyada bəzi adamların
Gözləri heç vaxt doymaz.
Sizi ki göndəriblər
Evdə baxdığım tülpara görə?
Məndən salam deyərsən
Tülpara görə göndərən
750. Elin hökmdarı o şahinə.
Bir də salam deyərsən
O Karaman qardaşa,
İnandığı yoldaşa,
Bir ildən olan qardaşa,
Eyni yaşda yaşdaşa,
Atının vaxtı çatmayıb,
Yoldaşını məcbur etməsin döyüşə.
Axşam boz ala atı minərəm,
Belinə qamçını çəkərəm.
760. Qurd da ziyan verməz
Yanındakı yoldaşına!
Bədik[1] başqadır, toy başqa,
Keçi başqadır, qoyun başqa,
Şeytan başqadır, cin başqa,
Doğma oğul başqadır, nökər başqa[2].
Bəybişə[3] başqadır, qulluqçu başqa,
Yollamadımı sizi
Naçar yoldaşının yanına?
Yoldaşının yanına göndərən
770. Başım qurban olsun, deyərsən
Karaspan dağının ətəyində

Берер едім қырқарға,
Дүниеде көп адамзат
Бенде тоймас іңкарға.
Жұмсады ма сіздерді
Үйдегі Бурыл тұлпарға?
Дұғай сәлем дегейсің,
Тұлпарына жұмсаған,
Жұрт иесі сұңқарға.
Және де сәлем дегейсің
Қарамандай құрдасқа,
Заманы бірге сырласқа,
Жылы бірге жылдасқа,
Жасы бірге құрдасқа,
Аттың күні толмай тұр,
Зор салмасын жолбарысқа.
Мінемін кешке көк қасқа,
Саламын қамшы жамбасқа.
Бөрі де қастық қылмайды
Жанына ерген жолдасқа!
Бәдік пенен той басқа,
Ешкі менен қой басқа,
Шайтан менен жын басқа,
Туған ұл мен құл басқа.
Бәйбіше мен күң басқа,
Жұмсады ма сіздерді
Біздей нашар жолдасқа?
Жолдасына жұмсаған
Көп құлдық бас дегейсің,
Қараспан тауын жайлаған

[1] 1) Хырда buynuzlu heyvanlarda (xüsusilə qoyunda) olan xəstəliyin adıdır. Keçmişdə bu xəstəliyi bədik-ovsun nəğməsi ilə "müalicə edirdilər". 2) Bu ayini müşayiət edən sehrli nəğmədir. 3) Sonralar ritual öz əhəmiyyətini itirdiyi üçün zarafatla oxunan mahnı mənasında işlənir. Dastanda ikinci mənadadır.

[2] Bu yeddi misra qazax epik nümunələrində ənənəvi giriş formuludur.

[3] Evin birinci xanımı, evin əsas sahibəsi.

Elin hökmdarı aslana!
Arvadı Allah almasın,
Mən firavanlıq içindəyəm.
Sözümə baxsa, sultanım,
Bu səfərə getməsin,
Qəniməti götürməsin.
Çox ağladı, deyərsən
Evdə naçar yoldaşın!
780. Uca dağın beli var,
Yaradanın neməti var.
Az çoxa bərabər olarmı?
Yaşdaş necə dostcanlı olar?
Sultanıma salam de,
Sözümə baxsa, getməsin,
Böyütdüyüm Burılın
Qırx üç günü azdır hələ".
Bunu eşidən Estemis
Atını çapıb geri qayıtdı,
790. Bu cavabdan razı qaldı.
Dediklərinin hamısını
İgid Koblandıya
Sözbəsöz çatdırdı.
Bu sözləri eşitdi,
Koblandı yaşıdının yanına getdi,
Gedək deyən yoldaşının.
Koblandı ona belə dedi:
"Göldən uçan quşam mən,
Pis adamı dinləmərəm mən,
800. Haqq yolunda səfərdən
İgidim, qalmaram mən.
Əziz dostum, qınamasan,
Bu səfərə getmərəm,
Bu qəniməti almaram.
Sənə də çox salam deyir,
Yaşdaşım, qəlbinə dəyməsin,
İltimas edib yalvarıram.

Жұрт иесі жолбарысқа!
Әуелі, Құдай алмасын,
Алды-артымнан шалмасын.
Тілімді алса, сұлтаным
Бұл сапарға бармасын,
Бұл олжадан алмасын.
Көп жылайды дегейсің
Үйдегі нашар жолдасың!
Асқар тауда белдік бар,
Жасағанда кеңдік бар.
Азда қанша теңдік бар?
Құрдаста қанша елдік бар?
Сұлтаныма сәлем де,
Тілімді алса бармасын,
Біз байлаған Бурылда
Қырық үш күндік кемдік бар».
Мұны естіп Естеміс
Кейін шауып жөнелді,
Жауабына кенелді,
Айтқанының бәрін де
Қобландыдай батырға
Бұлжытпай айтып келеді.
Мынау сөзді есітіп,
Қобланды келді құрдасқа,
Жүремін деген жолдасқа.
Сонда Қоблан сөйледі:
«Көлден ұшқан қалбаймын,
Жаманның тілін алмаймын.
Хақ бұйырған сапардан,
Арыстаным, қалмаймын.
Асыл досым, сөкпесең,
Бұл сапарға бармаймын,
Бұл олжадан алмаймын.
Саған да сәлем көп айтқан,
Құрдасым, көңлің қалмасын,
Өтініш қылып зарлаймын.

Uca dağda bel deyən,
Ağ barmaqla yemləyən,
Azarlasa, yemlə sağaldan
Ondan başqa adam görməyən,
Ondan başqa adam bilməyən,
Öz balası kimi baxdığı,
Ana kimi qayğısına qaldığı,
Arvadların ən ağıllısı,
Tülpar doğulan Burılın
Qırx üç günü çatmır" deyib.
Karaman da belə dedi:
"İndi yola düşüb getsək bir,
Böyük qoşuna hücum etsək,
İgid Qazanı öldürsək,
Qalasını dağıdıb alsaq bir.
Biz necə kişiyik ki?
Hər dəfə səfərə çıxanda
Arvadın ağzına baxırıq,
Arvadın sözünə baxırıq?!
Qapıda yovşan bitir,
İgidlər zireh geyir,
Gedən geri gələrmi?
Tanrı aldığını verərmi?
Hər dəfə səfərə çıxanda
Arvaddan ağıl alandan sonra,
Arvadın sözünə baxandan sonra,
Necə igid olsa da,
Kişinin iradəsi yoxdursa,
Şir doğulan əziz yaşıdım,
O arvad deyil, nədir bəs?!"
Karaman bu sözləri deyəndə
İgid Koblandının
Çənəsindən tər axdı,
Tükləri biz-biz qalxdı,
Özündən çıxdı, hirsləndi,
Bunu öz yaşıdı desə də,

Асқар тауды бел деген,
Ақ бармақпен жемдеген,
Ауырса жеммен емдеген
Өзінен басқа көрмеген,
Өзінен басқа билмеген,
Бағып тұрған баласы,
Күтіп тұрған анасы,
Өзі әйелдің данасы,
Тұлпар туған Бурылдың
Қырық үш күні кем деген».
Қараман сонда сөйлейді:
«Бұл барғаннан барсақ біз,
Қалың тобын жарсақ біз,
Ер Қазанды өлтіріп,
Қаласын бұзып алсақ біз.
Еркек болып не етеміз?
Әр талапқа шығарда
Қатынға ақыл салсақ біз,
Қатынның тілін алсақ біз.
Есіктің алды ебене,
Ерлер киер кебене,
Кеткен кісі келе ме?
Алғанын Тәңрім бере ме?
Әр талапқа шығарда
Қатынға ақыл салған соң,
Қатынның тілін алған соң,
Неше батыр болса да,
Басында билік жок адам,
Арыстан туған, құрдас жан,
Ол – қатын емей немене?!»
Қараман бұл сөзді айтқансың,
Қобландыдай батырдың
Тері тамып иектен,
Түгі шығып білектен,
Жаны бір тулап жүректен,
Неше бір құрдас айтса да,

Karamanın sözləri
Ürəyini dəldi, keçdi.
Bu ağır sözü eşidəndən sonra,
Kəhər atına sıçradı,
İti qılıncını əlinə aldı.
Qamçını çəkdi atın belinə,
Qəzəbi kükrədi, daşdı,
Topuğu xallı kəhər atını
Koblandı aula çapdı.
Qeyzə gəlib qəzəbləndi,
Özündən çıxıb hiddətləndi,
Buz kimi dəmirə döndü,
Qaşlarına qar qonmuşdu,
Kirpiyində buz donmuşdu,
Sanki düşmən üstə gedirdi,
Nizəni götürüb qabağa əydi,
Sanki kalmık[1] üstə atlanmışdı.
İgid qəzəblə atını çapırdı,
Bir günahı olmasa da,
Hiylə bilməyən Kürtka
Bəlkə acığına gələn söz deyib,
İndi qarşısına çıxsaydı,
Başını bədənindən ayırardı.
Darvazalı həyətdi,
Peyğəmbərdən qismətdi.
Evdə oturan Qız Kürtka
Atın tappıltısını eşitdi.
Belə qəzəbli kim olar ki?
Sultanımdan başqa, dedi.
Cəld qalxdı, yaxınlaşdı,
Qapını açdı, baxdı,
Gördü, qanı qaraldı.
Quşun tükü balıncdadı,
Arpa, buğda qabıqdadı,

Қараманның бұл сөзі
Өтіп бір кетті сүйектен.
Сөз сүйектен өткен соң,
Тобылғы атқа ер салды,
Ақ алмасты қолға алды.
Қамшы басып сауырға,
Екпіні ұсап дауылға,
Тобылғы меңді торы атпен
Қобланды шапты ауылға –
Қатуланып қаттанып,
Буырқанып бұрсанып,
Мұздай темір құрсанып,
Қабағынан қар жауып,
Кірпігіне мұз қатып,
Ар жақ пенен бер жаққа,
Найзасын ұстап бармаққа,
Аттанбаққа қалмаққа.
Батыр кейіп келеді,
Еш жазығы жоқ еді
Бұлаңдаған Құртқаның,
Сөзге сынық қылдың деп,
Егер шықса алдынан,
Басын кесіп алмаққа.
Дарбазалы есікті,
Пайғамбардай несіпті.
Үйде отырған Қыз Құртқа
Дүбірін аттың есітті.
Екпіні қатты кім болсын?
Сұлтаным дағы десіпті.
Түре келіп бұлаңдап,
Карады ашып көрді есікті,
Карады да қамықты.
Құстың жүні мамық-ты,
Арпа, бидай қабықты,

[1] Kalmık dastanda düşməni ifadə edir.

Yoxsullar tab gətirmir
İldə bir qoyun vergi verməyə[1].
880. Kürtka qız dözə bilmədi,
Çadırın keçəsini qaldırdı,
Qapıya diqqətlə baxdı.
Baxdı, igidi tanıdı.
Çox sərt göründü ona,
Yəqin igidin yanında
Bir günahı olmuşdu.
Kürtka kimi gözəl
Qorxub yerə oturdu,
Hıçqırıb ağladı, yasa batdı.
890. Kürtka özünü itirdi,
Üzünün rəngi ağardı,
Ətəyi ayağına dolaşdı.
Özünü itirmək necə olar?!
Soyuq aş kimi büzüşdü,
Kürtka canından əl üzdü.
Qorxusuna güc gələ bilmədi,
Otağın içində vurnuxdu,
Ora-bura yüyürdü.
Çaşmışdı, amma yönünü tapdı,
900. Ağıllıydı, yolunu tapdı,
Tütəklə su verdiyi,
Tündükdən gün verdiyi
Qapıda duran Burılın
Başını açıb apardı,
Boynuna çatı saldı,
Cilovundan tutub dartdı,
Koblandı kimi qurdun qabağına
İti addımla getdi Qız Kürtka
Qarşısına gedib dayandı.
910. Burıl çal yox, göy üçillikdi,

Көтере алмас кедейлер
Жылында бір қой салықты.
Шыдай алмай Қыз Құртқа
Және де ашты жабықты,
Жабықтан көзін салыпты.
Қараса ерді таныпты.
Түсі суық көрінді,
Ерге болған секілді
Бір сөзбенен жазықты.
Құртқадайын сұлуын,
Төмен қарап жер шұқып,
Өксіп жылап қамықты.
Енді Құртқа сасады,
Бетінен қаны қашады,
Оң етегін басады.
Сасқан емей, немене?!
Аш күзендей бүгілді,
Құртқа жаннан түңілді.
Шыдай алмай қорыққаннан,
Есік пенен төріне
Неше қайта жүгірді.
Сасып жүріп жөн тауып,
Ақыл менен ой тауып,
Түтікпенен су берген,
Түндікпенен күн көрген
Төрде тұрған Бурылдың
Басын шешіп алады,
Мойнына арқан салады,
Шылбырынан жетелеп,
Қобландыдай бөриниң
Бұлаңдаған Қыз Құртқа
Алдынан кетіп барады.
Бурыл емес, көк дөнен,

[1]Mətnin konteksti ilə əlaqəsi olmayan ənənəvi misralar söyləyicinin improvizasiyasıdır.

Yeminə yumşaq ot qatmışdı,
Doğulandan işıq görməyən
Tayburıl qaranlıqdan çıxdı.
Burıl işığa çıxanda
Tülkü kimi gözləri parladı,
Qazan kimi qaynadı,
Yoldakı köndələn göy daşı
Yüyən bilib əzişdirdi.
On iki arşın ip ilə
Atılıb oynadı Burıl.
Qız Kürtka ilə qalxdı,
Burıl iki dəfə göyə uçdu.
Kürtka qızın ağırlığından
Dura bilməyib yerə düşdü.
Heç kim deməz qadın doğulub,
Çox güclüdür Kürtka qız!
İgid yanına gələndə
Kürtka kədərlə ata dedi:
"Uca dağın beli var,
Azın bir fərqi varmı?
Yaşıdın niyyəti xoşdurmu?
Tək qalanlara kömək olan
Allahın çoxdur neməti[1].
Üç dəfə göyə uça bilərdin,
Bir dəfəsi az oldu,
Mən nə edim, Tayburıl,
Qırx üç günün azdı sənin".
Şəhərdə yaşayanların
Qurtarmır heç bazarı.
Harda olsa da, igidlər
Ölər qalar məzarı.
Koblandı kimi igidin
Tayburılı görəndən sonra
Kürtkaya qəzəbi soyudu,

Жеміне қосып жеді өлең,
Туғалы күнді көрмеген,
Түнектен шыққан Тайбурыл
Айдалаға шыққан соң,
Түлкідей көзі жайнайды,
Қазандай болып қайнайды,
Көлденең жатқан көк тасты
Сулығым деп шайнайды.
Он екі құлаш арқанмен
Атылып Бурыл ойнайды.
Қыз Құртқаны көтеріп,
Бурыл көкке екі ұшты.
Салмағымен Қыз Құртқа
Алып жерге бұл түсті.
Анасы әйел демесең,
Құртқа қыз да тым күшті!
Батыр жанына келгенде,
Қамығып Құртқа сөйлейді:
«Асқар таудың белдігі,
Аздың бар ма теңдігі?
Құрдастың бар ма елдігі?
Жалғыздарға жар болған
Алланың көп дүр кеңдігі.
Үш ұшар ең аспанға,
Бір ұшуың кем болды,
Мен қайтейін, Тайбурыл,
Қырық үш күннің кемдігі».
Кентті жерде жайласа,
Үзілмейді базары,
Қайда қалмас, жігіттер
Өлген сордың мазары.
Қобландыдай бөрінің
Тайбурылды көрген соң,
Құртқадан қайтып қаһары,

[1] Söyləyici beş misranı qafiyə üçün daxil edib.

Gözünü Burıldan çəkmədi.
Koblandı belə dedi:
“Göldə üzən qaz kimiyəm,
Qazın yatdığı palçıq kimiyəm,
Novruzdan sonra yaz kimiyəm.
Ağlım yoxdur, axmağam,
Atı böyüdən Kürtkamdı
Az qala öldürəcəkdim.
Sarayda saray, saray var,
Saraya aparıb çıxaran
Qoşa hörgüclü kürən nər.
Malı az olanın dərdi var.
Hər bir bəndəyə layiq
Tanrı verən yarı var.
Atıma baxıb böyüdən,
Gümüşdən tökdürdüyü nizəmə
Şam ağacından sap qoyduran
Kürtka kimi bacarıqlı,
Zərif qadını hardan tapmaq olar”.
İgidin sözünü eşitdi,
Onun yanına gələndə,
Naz etsə də, qorxsa da,
Kürtka gözəllər gözəli,
Hıçqırdı, ağladı, kədərləndi.
Kədərləndiyini görəndə
İgid Koblandı söylədi:
“Dilim itidi, sözdə mahirəm,
Yaşıdlarımın başçısıyam.
Ağıllı doğulan Kürtka qız,
Babası arvad desə də,
Başqa arvad olsaydı,
Məni tədbirsiz qarşılayanda
Başı bədənindən getmişdi.
Səni günahlandırmaram,
Günahın olsa da, Kürtkacan,
Niyə kədərlənmisən?

Бурылға түсті назары.
Қобланды сонда сөйлейді:
«Көлден ұшқан қаздаймын,
Қаз жайлауын саздаймын,
Наурыздан соңғы жаздаймын,
Ақылы жоқ мен байғұс,
Бүйтіп жүрген Құртқамды
Шауып тастай жаздаймын.
Сарайда сарай, сарай бар,
Сарайға қолды жеткізген
Қос өркешті қызыл нар.
Малы кемниң зары бар.
Әр бендеге ылайық
Өзіне Тәңрім қосқан жар.
Атымды бағып баптауға,
Асылдан соққан найзамды
Қарағайға саптауға,
Құртқадайын миясар,
Жар тапқанша талай бар».
Батырдың сөзін есітіп,
Батыр жанына келгенде
Наз қылса да, қорықса да,
Құртқадайын сұлуың,
Өксіп жылап қамықты.
Қамыққанын көрген соң,
Сонда Қобланды сөйлейді:
«Қызыл тілім шешен-ді,
Қатардан басым көсем-ді.
Артықша туған Қыз Құртқа,
Атасы әйел десем де,
Басқа әйел болғанда,
Қауыпсыз болып тұрғанда
Кеудеден басың кетеді.
Ердің құнын өз басың,
Жүктесең де, Құртқажан,
Неге мұнша қамықтың?

Yanında mən olduqca
İgidin sağ qaldıqca?!
Quşun tükü balıncdadı,
Arpa, buğda qabıqdadı.
Nəcib doğulan Kürtka qız,
Həmişə sevin, kədərlənmə.
Qaranlığın içindən
Ağ günə çıxararam səni!
Gedəcəyim səfərdən
990. Sağ-salamat qayıtsam,
Arvad da olsan, Kürtkacan,
Səni xalqa edərəm xan!"
Sonra Kürtka danışdı:
"Parlaq göldə qu quşu vurdum,
Ödü hər dərdə dərmandır.
Yayda balıq qaynaşır
Parlaq gölün qırağında.
Paltar geysən, yaraşar
Padşah kimi ağ bədəninə.
1000. Nəyə can atdığını düşünmə,
Yetiş niyyətinə, muradına.
Sən şahinsən, biz qarğayıq,
Sən o çöldən gələndə
Acıqlanıb arxanca
Pis baxmaram üzünə.
Böyük-kiçik qardaşın yox,
Bədbəxt hadisə olsa, gəlməsən,
Mən dözmərəm dərdinə".
Koblan da belə dedi:
1010. "İlxı içində ala atam,
Qılçıq yunu qara atam.
Böyük-kiçik qardaşım yoxdur,
Tək doğulmuş oğulam.
Toktar ilə Analıq

Алдындағы мендей бір
Арыстаның есенде?!
Құстың жүні мамық-ты,
Арпа, бидай қабықты.
Асыл туған Қыз Құртқа,
Қуанбасаң, қамықпа.
Қараңғы түнек ішінен
Шығарармын жарыққа!
Осы кеткен сапардан
Есен барып, сау қайтсам,
Әйел де болсаң, Құртқажан,
Хан қылармын халыққа!»
Сонда Құртқа сөйлейді:
«Айдын көлден қу аттым,
Дертке дәрі өті деп.
Жазғы балық ойнайды
Айдын көлдің шетінде[1].
Қисең, киім-жарасар
Ақ патсадай етіңе.
Талап етіп ойға алсаң,
Жеткізсің мұрат ниетіңе.
Сіздер сұңқар, біз қарға,
Сіз алыстан келгенде,
Ажырайып қарауға
Жарамаймын бетіңе.
Аға-інің сенің жоқ,
Жазым болып келмесең,
Мен күйермін дертіңе».
Сонда Қоблан сөйлейді:
«Жылқы ішінде аламын,
Қылшық жүнді қарамын.
Аға менен інім жоқ,
Жеке туған дарамын.
Тоқтар менен Аналық

[1] Söyləyicinin qafiyə üçün əlavəsidir.

Övliyaya at qurbanı,
Korasana qoyun dedi,
Şirin canını da qurban dedi,
Əl üzüb dünya malından,
Diri ikən əl çəkib canından
Allahdan dilədikləri oğulam.
Evdə yatmıram deyə
İncimə məndən, Kürtkacan,
Uzaq yola çıxıram,
Qoca ata-anamın yanında
Yatmağa gedirəm mən".

Әулиеге ат айтып,
Қорасанға қой айтып,
Шыбын жанын және айтып,
Дүние безіп малынан,
Тірідей безіп жанынан,
Тілеп алған баламын.
Жатпады деп бүгінше,
Өкпелеме, Құртқажан,
Ұзақ жолға жүруші ем,
Кемпір шалдың қойнына
Жатайын деп барамын».

VIII

Bu sözü deyib Koblandı
Topuğu xallı kəhər atını mindi,
Dördnala çapdı, yola düşdü,
Toktarın çadırına üz tutdu.
Göldə cil bitir, deyirlər,
Tumurcuğu yox, tikanlıdır, deyirlər,
Çadırda oturan qoca-qarı
Qaçıb bayıra çıxdılar:
"Tək oğlumuz gəldi", – dedilər.
Onlar oğlanı görəndə
Gözlərinin yaşı dayanmadı,
Oğulun başına dolandılar.
Onu bərk-bərk qucaqladılar
Sarmaşıq kimi ona sarıldılar,
Atın yüyənindən tutdular.
Koblandını atı ilə birlikdə
İtələyib çadıra apardılar.
Həsrətini çəkdikləri oğula
Şirin şərbət içirtdilər.
Yenə başına dolandılar,
Bir-bir onu qucaqladılar,
Koblandını gün batmamış
Qoca ilə qarı uzatdı,

Бұл сөзді айтып Қобланды,
Тобылғы меңді торы атпен
Дөңгелетіп жөнелді
Тоқтарбайдың тіккен ордаға.
Көлге біткен жекен деп,
Бүршігі жоқ тікен деп,
Үйде отырған кемпір, шал
Жүгіре шықты далаға
«Жалғызым келген екен»,– деп.
Көзі түсті балаға,
Бірден жылап екеуі,
Баладан болды садаға.
Шылауына шырмалды,
Шылбырына оралды,
Оң тізгінін қолға алды.
Қобландыны жетелеп,
Әкеліп үйге түсірді.
Өлгенде көрген жалғызға
Шербеттің суын ішірді.
Және айналып, толғанып,
Кезек-кезек қолға алып,
Қобландыны күн батпай
Алып жатты кемпір шал.

Yumşaq döşəkdə yatırtdılar,
1050. Bir-bir onunla danışdılar,
Koblandı sakitcə uzandı.
Allahdan dilədikləri tək oğul
Ata-anasına çox mehribandı.
İndi onlara dünyada
Koblandıdan əziz kim vardı.
“Mənə tərəf dön, oğlum”, – deyib
Anası özünə çəkirdi.
“Mənə tərəf dön, quzum”, – deyib
Atası özünə çəkirdi.
1060. Onların arasında Koblandı
Hər ikisinə tərəf çevrilirdi,
Qoca ata- anasının qucağında
Tək doğulan Koblandı
Sübhədək gözünü qırpmadı.
Dan yeri ağaranda,
Çoban ulduzu batanda,
Ata-anasının yanında
Koblandı qalıb yatmışdı.
Cıdırdan gələn boz atı
1070. Gözünə yuxu getməyən
Koblandı kimi igidin
Dayanmayacağını bilmişdi.
Tayburılın belinə
Qızıl bəndli yəhər qoymuşdu,
Torbasına yem qoymuşdu,
Ağ çadırın qarşısına
Kürtka atı gətirmişdi.
Tayburılı görən kimi
Koblandı döşəkdən sıçradı.
1080. Evin ətrafına yığılmışdı,
El-oba da eşitmişdi.
Xalqı yığılıb ağladı
Səfərə getdiyini biləndə.
Adamları qıymırdı

Жатқызды көрпе-төсекке,
Кезек-кезек сөз қатты,
Үндемей Қоблан тек жатты.
Тілеп алған жалғыз ұл –
Кемпір-шалға тым тәтті.
Ол уақытта бенде жоқ,
Қобландыдай сымбатты.
«Өзіме қара, қалқам»,– деп.
Трге жаққа шал тартты.
«Өзіме қара, қозым»,– деп,
От жақтан кемпір бұл тартты.
Ортасында Қобланды
Алма кезек домалап,
Шал, кемпірдің қойнында
Артық туған Қобланды,
Кірпік қақпай таң атты.
Таң сарғайып атқанда,
Шолпан жұлдыз батқанда,
Кемпір-шалдың қойнында
Қобланды ойнап жатқанда,
Бәйгеден келген көк дөнен,
Түнімен ұйқы көрмеген
Қобландыдай батырдың
Тоқтамасын білген соң,
Тайбурылдың үстіне
Алтыннан тұрман ер салып,
Азғана азық, жем салып,
Ақ орданың алдынан
Өткізді Құртқа көлденең.
Тайбурылды көргесін
Қобланды тұрды төсектен.
Үйдің сырты жиылған
Ағайын-жұрты есіткен.
Жиылып жұрты жылады,
Халайық қайран қалады.
Жіберуге қимайды

Koblandı kimi igidə.
Geyinib evdən çıxanda
Onun başına yığışdılar.
Yığışanların hamısı ilə
Görüşdü igid Koblandı
Tayburıl atına mindi,
Ağ zirehini geyindi,
Belinə qılıncı asdı,
Noqay börkünü qoydu.
Bazarertəsi günorta
Karaspan dağını ötdü,
Dünən gedən Kıyatın
İgid Koblandı
Arxasınca yola düşdü.
Doxsan yaşlı Toktarbay,
Altmış yaşlı Analıq,
Bacısı Karlığaş,
Əziz arvadı Kürtka qız
Heç biri yerində durmadı,
Bizi də öz əlinlə öldür, dedilər,
Koblandının arxasınca
Onlar da yola düşdülər.
Günorta vaxtı çatmışdı,
O vaxt sözə başladı,
Bacısı Karlığaş dedi:
“Xalq istəsə, qala bilməzsən,
Ürəyin istəməsə, getməzsən,
Tək ağam, əziz qardaşım,
Bu səfərə yollandın.
Ağ şahin inamla uçar,
Quyruğu da var, qanadı da!
Yerdə bitən otam mən,
Börk üstündə tükəm mən.
Bu getdiyi səfərdən
Əziz qardaşım gəlməyincə
Yurdunu salamat görməyincə,

Қобландыдай баланы.
Киініп үйден шыққасын,
Халқы ортаға алады.
Жиылған жұртпен қоштасып,
Қобландыдай батырың
Тайбурыл атқа мінеді,
Ақ сауытын киеді,
Беліне семсер іледі,
Ноғай бөркін киеді.
Дүйсенбі күн сәскеде
Қараспан тауын бөктерлеп,
Кешегі кеткен қыяттың
Қобландыдай батырың
Соңынан желіп жөнелді.
Тоқсандағы Тоқтарбай,
Алпыстағы Аналық,
Қарындасы Қарлығаш,
Жан қосағы Қыз Құртқа
Төртеуі қалмай соңынан,
Кескілеп кет деп қолыңнан,
Қобландының ізінен.
Бұлар да еріп келеді.
Түстік жерге келгенде,
Сол уақытта сөйлейді,
Қарындасы Қарлығаш:
«Халық ұйғарса, қалмайсың,
Көңлің сүймей, бармайсың.
Жалғыз ағам, жан көкем,
Сапарландың талапқа.
Ақ сұңқар сеніп ұшады
Құйрығы менен қанатқа!
Сайға біткен қоқтымын,
Бөрік үстінде шоқтымын.
Осы кеткен сапардан
Жан көкем есен келгенше
Ел-жұртың есен көргенше,

Allaha qurban deyilən
Qara boz quzuyam mən.
Xoş xəyala dalıram,
Niyə halım belədi?
Göz yaşımı silə bilmirəm?
Əziz qardaşım, sən gələndə,
Yurdunu salamat görəndə,
Arxanca baxan mən yazıq
Sənə qurban olaram.
Qardaş, göz yaşım axır,
Əziz qardaşım, sağ gələndə,
Öz yurdunu görəndə,
Arxanca baxan mən biçarə
Boyuna qurban olaram.
Başımdakı qızıl oxdu,
Qardaşım olanda könlüm toxdu.
Əziz qardaşım, səni görməsəm,
Bu işıqlı dünya yox olar!
Ayağıma dəyən ox olar!
Allahdan sənə ölüm gəlsə,
O əcəl oxu mənə dəysin!
Ağ alnımda kəkilim,
Mənimlə doğulan qulunum,
Hamıya dayaq qovağım,
Birgə doğulan qardaşım,
Qoşa qanadım, quyruğum,
Sudan çıxan süsənim,
İrəli şığıyan köhlənim,
Allahın sənə gələn
Əmrini qəbul etdim!
Koblan, quzum, əkiz tayım,
Bir yerdə doğulub böyüdük,
Göbəyimiz bir kəsildi,
Qarğa tüklü yoldaşım,
Ördək tüklü yoldaşım,
Birgə doğulan tək qardaşım,

Айтып кеткен Құдайға
Қоңыр шұнақ тоқтымын.
Мен түсемін қыялға,
Нешік айла болады?
Көзімнің жасын тыярға?
Көкежан, өзің келгенше,
Ел-жұртың есен көргенше,
Артыңда қалған мен нашар
Айтып бір кетші ниязға.
Көзге, көке, жас алдық,
Жан көкем есен келгенше,
Елі жұртын көргенше,
Артыңда қалған мен сорлы
Болайын сенен тасадтық.
Басымда бар-ды алтын шоқ,
Жан көкем барда көңлім тоқ.
Көкежан, сені көрмесем,
Басымнан өтер дүние боқ!
Табаныма тиер шоқ.
Сізге деген Құдайдың
Маған тисін ажалды оқ!
Ақ маңдайда тұлымым,
Бірге туған, құлыным,
Керекке біткен терегім,
Бірге туған бауырым,
Қос қанатым, құйрығым,
Судан шыққан сүйрігім,
Суырылып озған жүйрігім,
Сізге деген Құданың
Қабыл еттім бұйрығын!
Қозыдай, Коблан, егізім,
Бірге туып, бірге өскен,
Кіндігімді бір кескен,
Қарға жүнді қаттасым,
Үйрек жүнді оттасым,
Бірге туған тектесім,

Məni darda qoymazsan sən!
Çöllərdə dəvələrin çoxdur sənin,
Ağıllarda qoyunların çoxdur sənin,
1160. Onları kimə tapşırdın?
Çölə-düzə sığmayan ilxını
Əziz qardaş, kimə tapşırdın?
Doxsan yaşlı atan Toktarı
Can qardaş, kimə tapşırdın?
Altmış yaşlı anan Analığı
Ağüzlü qardaş, kimə tapşırdın?
Sənlə birgə doğulan,
Qoşa dayça kimi oynadığın
Birgə doğulub birgə böyüyən,
1170. Göbəyi də birgə kəsilən,
“Can, qardaş”, deyib ağlayan
Mən yazığı kimə tapşırdın?
Bu dünyada həmdəmin,
Qiyamət günü yoldaşın,
Bir yerdə yatsan, bəzənən,
Allah verən ömür yoldaşın,
Köktimin qızı Kürtkanı –
Gülbacımı kimə tapşırdın?!
Koblandının ürəyi dözmədi,
1180. Xalqı düşündü, fikrə getdi
Karlığaşın bu harayını eşidəndə.
Qurd kimi cəsur Koblandı
Ağ nizəyə söykəndi,
Hıçqırdı, ağladı, yasa batdı,
Nəhayət, belə dedi:
Qazlar qayıdıb qonar
Yuva qurduğu yerə.
Hər kəs oynayar, gülər
Yaşıdları olan yerdə.
1190. Gözdən axar qara yaş,
Qan ilə axar gözdən yaş.
Karlığaşdan gizlicə

Қысылған жерде түптесім
Тоғай толған түйең бар.
Қора толған қойың бар,
Оны кімге тапсырдың?!
Желіге сыймас жылқыңды,
Көкежан, кімге тапсырдың?
Тоқсанда атаң Тоқтар шал,
Жан көке, кімге тапсырдың?
Алпыста анаң Аналық,
Ақ көке, кімге тапсырдың?
Өзіңмен бірге туысқан,
Тай құлындай тебіскен,
Бірге туып, бірге өскен,
Кіндігімді бір кескен,
«Көке жан», – деп жылаған,
Мен сорды кімге тапсырдың?
Бұл дүниеде мұңдасың,
Ахиреттік жолдасың,
Төсекте жатса сырласың,
Құдай қосқан қосағың,
Көктімнің Қызы Құртқаны –
Жеңешемді кімге тапсырдың?!»
Қоблекең сонда тарықты,
Есіркен көк бір халықты.
Қарлығаштың дауысы шыққан соң,
Қобландыдай бөрініз,
Ақ найзаға сүйеніп,
Өксіп жылап қамықты.
Сонда Қоблан сөйледі.
Қайта айналып қаз қонар
Ұя салған жеріне.
Әркім ойнап күледі
Өз қатары теңімен.
Көзден аққан қара жас,
Қаны, жасы аралас
Қарлығашқа көрсетпей

Koblandı sildi göz yaşını.
Koblan bir də söylədi,
Ona baxıb belə dedi:
“Dağda olar çınqıl daş,
Ürək yansa, gözdən axar yaş.
Kürəyə ox sancılanda
Doğma bacı dayaq olar.
Olmasa doğma bacın,
Düşmənə qalar əziz başın.
Kürəyinə dağılıb ipək saçların,
Əziz bacım, Karlığaş,
Qardaşına qulaq as!
Mən gecikib gəlməsəm,
Sizi darda qoymazlar
Karaspan dağının ətəyindəki
Qalın qıpçaq qardaşlarım!
Karlığaş, mənim əzizim,
Gözündən yaş axmasın!
Sil gözünün yaşını,
Sümüyümə qədər yandım
Can qardaş deyəndə sən!
Əziz bacım, qoy öpüm
O parlayan gözündən!
Atamın tək oğluyam,
Düşmən üstünə gedirəm.
Səndən böyük qardaşınam,
Başıma nə gələcək bilmirəm?!
Qadın da doğulsan, əzizim,
Sənə niyə naçar deyim?!
Karlıcan, üzünü mənə çevir,
Üzündən öpüb gedirəm.
Əziz bacım, Karlığaş,
Çöllər dolu dəvələrimi

Қобланды сүртті жеңімен.
Және Қоблан сөйлейді,
Сөйлегенде бүй дейді:
«Тауда болар тарғыл тас,
Тарықса, шығар көзден жас.
Тар қолтықтан оқ тисе,
Шығады сүйеп қарындас.
Қарындасың болмаса,
Жауда қалар ғазиз бас.
Арқаңды жапқан қолаң шаш,
Айналайын, Қарлығаш,
Шырағым, сөзге құлақ ас!
Мен кешігіп келмесем,
Сендерді мұндай жылатпас,
Қараспан тауын жайлаған
Қалың қыпшақ қарындас!
Қарлығаш, сенен айналдым,
Ағызба, қалқам, көзден жас!
Жасыңды тыйшы көзіңнен,
Сай сүйегім сырқырар
Жан көке, деген сөзіңнен!
Бір сүйгізші, шырағым,
Жаудыраған көзіңнен!
Атадан тақ баламын,
Жауға кетіп барамын.
Жасым үлкен ағамын,
Әлде қандай боламын?!
Әйел де болсаң, бір тудың
Нашар деп сені нетейін?!
Қарлыжан, бұршы мойныңды,
Бетіңнен сүйіп кетейін.
Қарындасым, Қарлыжан,
Тоғай толған түйемді,

Sarısuya[1] əmanət etdim. Сарысуға тапсырдым.
Yer-yurd dolu ilxımı Желі толған жылқымды,
Yaraqlı düşmənə saxladım. Жасанған жауға тапсырдым.
Ağıllar dolu qoyunumu Қора толған қойымды
Ac canavara saxladım. Аш бөріге тапсырдым.
Balta kimi azıdişli Азу тісі балғадай
Cavan canavara saxladım. Жас бөріге тапсырдым.
Doxsan yaşlı atam Toktarbayı Тоқсанда атам Тоқтарбай,
Qüdrətinə[2] əmanət etdim. Құдіретіне тапсырдым.
Altmış yaşlı anam Analığı Алпыста анам Аналық,
Bibifatmaya[3] əmanət etdim. Бибібатимаға тапсырдым.
Əziz bacım Karlığaş, səni Шырағым сені, Қарлығаш,
Karaşaş xanıma[4] əmanət etdim. Қарашаш ханымға тапсырдым.
Əziz yarım Qız Kürtkanı Жар қосағым Қыз Құртқа,
Pəhləvan qıza[5] əmanət etdim. Палуан қызға тапсырдым.
Siz dördsünüz, mənsə təkəm Сендер төртеу, мен жалғыз,
Qalın meşə içində Орман ағаш ішінде
Uca cavan ağac kimi. Суреттей жас бұта,
Əziz bacım, Karlığaş, Айналайын, Қарлығаш,
Mən yazığı kimə əmanət etdin?” Мен сорды кімге тапсырдың?»
Bacısı cavab verdi: Қарындасы сөйлейді:
“Pul göndərdim bazara «Бұл жібердім базардың
Boyaq ilə bez almağa, Бояғы менен бөзіне,
Otlayan atlar dayanıb Салса, жылқы тоқтайды
Yamyaşıl otlağın ortasında. Арқаның бөрікөзіне.

---

[1] Sarısu: 1) Cənub-Şərqi Qazaxıstan səhraları boyu Çu çayının qərbində axan çay; 2) xalq inancına görə, dəvələrin hamisi. Dastanda 2-ci mənada işlənir.

[2] Allahın qüdrətinə

[3] Bibifatma: Bibi – bəy qızı; Fatma – Məhəmməd (s) Peyğəmbərin qızı, Həzrət Əlinin (ə) həyat yoldaşı. Dastanda müqəddəs hamilərdən biri.

[4] Karaşaş xanım: Hazırcavab Jirenşe şeşenin adı ilə bağlı olan xalq əfsanə və rəvayətlərinin qəhrəmanı; Jirenşe şeşeni xanların hücumundan öz müdrikliyi ilə xilas edən arvadıdır.

[5] Dariqə: qeyri-adi gücü ilə fərqlənən, ona qalib gələn oğlana ərə getməyə and içən əfsanəvi pəhləvan qız. Dariqəyə təkcə Əli (ə) qalib gələ bilmişdir. Xalq inancında Dariqə gücün, çevikliyin, qadın sədaqətinin simvoludur.

Qulaq as, qardaş, sözümə:
Getdiyin bu səfərdən
Əziz qardaş, salamat gələnəcən,
Yurdunu salamat görənəcən,
On səkkiz min aləmin
Padşahına[1] əmanət etdim
Mən doğma qardaşımı".
Karlığaş sözə davam etdi:
"Başıma dünya dar olar,
Əgər səni görməsəm,
Qulaq as, qardaş, sözümə,
Qardaşım salamat gələnəcən,
Ata-anasını görənəcən,
Onlar: "Oğlum, sənsən?" – deyənəcən,
Qardaşımı əmanət etdim
On səkkiz min aləmin
Sahibinin özünə mən.
Karaspan dağının ətəyində
Bizim qalın qıpçaq eli var.
Qardaşımın onlarla səfərinə
Qadir Allah, uğur ver!
Sənin başqa köməyin yoxdur,
Sən atanın tək oğlusan,
Burda olanda ürəyim şad olur.
Səfərdən qayıdanacan,
Sağ-salamat gələnəcən,
Mən qardaşımı əmanət etdim
On səkkiz min aləmin
Sahibi Uca Yaradana!
Sən bu böyük elinin
Çox qayğısına qalırsan.
Amma, qardaş, baxmırsan
Birlikdə doğulduğun bacına.
Halal yığdığın malını

Құлақ сал, көке, сөзіме:
Осы барған сапардан
Жан көкем есен келгенше,
Ел-жұртын есен көргенше,
Он сегіз мың ғаламның
Падишасы, тапсырдым
Мен көкемді өзіңе».
Қарлығаш және сөйлейді:
«Басымнан дүние өткен-ді,
Көрінбесең көзіме,
Құлақ сал, көке, сөзіме.
Көкем есен келгенше,
Ата-анасын көргенше,
Қалқамбысың? – дегенше,
Мен көкемді тапсырдым,
Он сегіз мың ғаламның
Падишасы, өзіңе.
Қараспан тауын жайлаған
Біздің қалың көп Қыпшақ.
Көкемнің оңғар сапарын,
Жасаған Құдай беріп бақ!
Алды-артында сүйеу жоқ,
Атадан, көке, тудың тақ,
Сіз бар болсаң көңлім шат.
Сапарыңнан қайтқанша,
Аман-есен келгенше,
Мен көкемді тапсырдым
Он сегіз мың ғаламның
Падишасы, жаббар Хақ!
Көп қайырың тиеді,
Жанында қоңсы-сыбайға.
Көз салмадың, жан көке,
Бірге туған жұбайға.
Адалдан жиған малыңды

[1] İnanca görə, on səkkiz min aləmin hökmdarı Süleyman peyğəmbər nəzərdə tutulur.

Zalımlara saxlayırsan,
Ürəyin buna razıdırmı, qardaş?
Qardaşım salamat gələnəcən,
Ata-anasını görənəcən,
Tək qardaşımı əmanət edirəm
1290. Hər şeyi yaradan Allaha".
Karlığaş bunu deməkdə olsun,
Kürtka gəlib nə dedi?
"El hər yerdə köç saldı,
Çoxu dərdli-qəmli idi,
Tək oğuldan ayrıldı,
Qoca ata-ana əldən düşdü.
Naz-qəmzə ilə yanaşdı
Öz sultanı Koblandıya,
Gözəl Kürtka söylədi:
1300. "Paslanmayan gümüşüm,
Allah verən qismətim,
Sevgim, sevincim mənim.
Sultanım, sənə qovuşdum,
Dünya gözümdə işıqlandı.
Qızıldan çox şey düzəlir.
Səkkiz cənnət payımsan,
Kövsərdən gələn suyumsan,
Behiştdən gələn barımsan.
Mənim şirim, sağ-salamat ol.
1310. Getdiyin bu səfərdən
Qayıtmaq asan olmayacaq.
İlxı içində alasan,
Qılçıq yunu qarasan.
Böyük-kiçik qardaşın yoxdur,
Tək doğulmuş oğulsan.
Qaynanamla qaynatam
Əl üzüb dünya malından,
Diri ikən əl çəkib canından
Allahdan dilədikləri oğulsan.
1320. Belə oğul heç atarmı

Залымдарға тапсырдың,
Осының, көке, ұнай ма?
Көкем есен келгенше,
Ата-анаңды көргенше,
Жалғызымды тапсырдым
Бір жаратқан Құдайға».
Қарлығаш айтып болғансын
Құртқа келіп не деді?
Ел жайлаған еп еді,
Зарлы-мұңды көп еді,
Жалғыз ұлдан айрылып,
Кемпір мен шал жүдеді.
Бұлаңдап келіп жанасып
Енді Қоблан сұлтанға
Сұлу Құртқа сөйлейді:
«Иреуі жоқ күмісім,
Жасаған қосқан белесім,
Ойын менен күлісім.
Сұлтаным, сізге бас қосып,
Кеңейіп еді өрісім.
Алтыннан соққан көп ісім.
Сегіз ұжмақ пейішім,
Қауыз, қаусар суындай
Бейіштен шыққан жемісім.
Арыстаным, аман бол.
Осы барған сапардан
Қиын болар келісің.
Жылқы ішінде аласың,
Қылшық жүнді қарасың.
Ағаң, інің сенің жоқ,
Жеке туған дарасың.
Атам менен енемнің
Дүние безіп малынан,
Тірідей безіп жанынан,
Тілеп алған баласың.
Сүйткен бала тастар ма

Atası ilə anasını?!
Sultanım, belə görürəm,
Səfərindən qalmayacaq.
Getməlisənsə, sultanım,
Qaynanamın köksünə
Dodağınla toxun[1], get.
Sabun ilə ağarmaz
Qara doğulan adam.
Allah inadkar yaradıb səni,
Kimin sözünə baxarsan?
Öz dediyin olmasa,
Sözündən dönməyən oğlansan!
Dilini bilmədiyin düşmən üstünə
Tək-tənha gedəcəksən.
Əlvida, sultanım, salamat get!
Başına nələr gələcək?!
Uca dağın belindən
Tayburıl atınla keçərsən.
Yaxşı-yamanı görərsən,
Kürtkanın qədrini bilərsən,
Kürtkanın sözü yadına düşər,
Dünən döyüşə gedən Kıyatdan
On iki gün əvvəl çatacaqsan
Qazanın tutduğu qoşa qalaya,
Kırlı qala ilə Sırlı qalaya.
Sırlını əvvəl alacaqsan.
Onun çox yaxınında
Kaskarlık adlı bir dağ var,
Onun başına çıxarsan.
Qoy atın çox otlasın,
Onu döyüşə hazırlayarsan,
Özün yat, dincəl, sultanım.
Karaman adlı yaşdaşın

Атасы менен анасын?!
Сұлтанымның меңзеймін
Тоқтамасқа шамасын.
Кетер болсаң, сұлтаным,
Енекемнің еміп кет
Төсінде екі мамасын.
Сабындаса, ағармас
Іштен туған қарасың.
Құдай қисық жаратты,
Кімнің тілін аласың?
Өз дегенің болмаса,
Жөнге көнбес, баласың!
Тіл білмеген дұшпанға
Жалғыз кетіп барасың.
Қош, сұлтаным, аман бол,
Әлде қандай боласың?
Асқар тауды бел дерсің,
Тайбурыл атпен желерсің.
Жақсы-жаман десең де
Құртқаның қадірің білерсін,
Құртқаның сөзіне сенерсін,
Кешегі кеткен қыяттан
Он екі күн бұрын барарсың.
Қазан алған қос қала,
Қырлы-қала, Сырлы деп,
Сырлысын бұрын аларсын.
Жалғаса біткен жанында
Қасқарлық деген тауы бар,
Басына оның шығарсын.
Атыңды көкке қаратып,
Кіндігінен жаратып,
Жата бергін, сұлтаным.
Қараман атты құрдасың

[1] Dastanda döyüş qabağı valideynləri ilə vidalaşan qəhrəman onlardan xeyir-dua almalıdır. Buna görə də o, qədim ayini icra edib dodaqlarını anasının döşünə sıxır.

Qazan tutduğu Kırlı qalanı
Alaram deyib ala bilməz,
Altı qat xəndəyin üstündən
Atı ilə keçə bilməz.
Qapıları açа bilməz,
Qarşında öyünə bilməz.
1360. Dağda yatdığın yerə
Yaşdaşın gələr, Karaman
Sənə arvad dediyinə görə
Ordaca utandırarsan.
Uca dağın beli var,
Az olanın nəyi var?
Yaşdaşın xoş niyyəti var?
Kobiktının iki atı
Sən tərəfə çapanda
Bax, o vaxt bilinəcək
1370. Mindiyin Burıl atın
Qırx üç günü əskikdir.
Uca dağın belindən
Tayburıl atla keçərsən.
Yaxşı-yaman qədrini
Kürtkanın onda bilərsən.
Doxsan yaşlı qayınatam
Çır-çılpaq, başı açıq,
Cırıq kürklə üşüyəndə,
Qızılbaşın elində
1380. Qaçhaqaça düşəndə
Sultanım, sən gələcəksən!
Altmış yaşlı qayınanam
Yun didib ip əyirəndə,
Qurd[1] qaynadıb sap çəkəndə,
Dərdindən qan-yaş tökəndə
Sən gəlib çıxacaqsan!

Қазанның Қырлы-қаласын
Аламын деп, алалмас,
Алты қабат орынан
Қарғытып ішке ене алмас.
Қақпаның аузын аша алмас,
Қайраты жетіп таса алмас.
Тауда жатқан өзіңе
Қараман келер құрдасың.
Қатын деп кеткен сөзіне
Бетіне сонда соғарсың.
Асқар таудың белдігі,
Аздың бар ма теңдігі?
Құрдастың бар ма елдігі?
Көбіктінің екі аты
Үйіріне қарай қашқанда,
Сол уақытта көрінер
Астыңдағы Бурылдың,
Қырық үш күндік кемдігі.
Асқар тауды бел дерсің,
Тайбурыл атпен желерсің.
Жақсы-жаман қадірін
Құртқаның сонда білерсің.
Тоқсанға келген атамның
Бұтында жоқ ыстаны,
Тізесіне тон жетпей
Қызылбастың елінде
Қаратабан болып жүргенде,
Сұлтаным, сонда келерсің!
Алпысқа келген енемнің
Арқан есіп, жүн түтіп,
Құрт қайнатып жүргенде,
Қайғыменен қан жұтып,
Жүргенінде келерсін!

[1] Baramaqurduna işarə edilə bilər.

Əziz bacın Karlığaş
Dəsmalı yanında,
Piyaləsi əlində,
1390. Süfrəsi qolunda,
Ətəkliyi belində,
Qızılbaşın elində
Çay qaynadıb dəmləyəndə
Sultanım, sən gələcəksən!
Kafirlərin güclüsü,
Payızda otun şehlisi.
Sənsiz qalmış mən yazığı
Düşmənin bir güclüsü
Alacağam deyib tutanda,
1400. Qaranlıq otağa salanda,
Ürəyimə dərd dolanda
Sultanım, sən gələcəksən!
Mindiyin at yorğadır,
Adın hamıya bəyandır.
Allahın haqq yolunu
Keçəcəkdir hər insan.
Allah istədiyi bu yolda
Səfərə çıxıb gedirsən,
Əlvida, Allah sənə dayaqdır,
1410. Tək yarımı əmanət etdim
Allah dostu peyğəmbərə!
Mahir oxçu oxla vurar
Göldə uçan qu quşunu.
Allahın imanlı qulu görər
Cənnətdəki kövsər suyunu.
Sağ-salamat gəlməsən,
Mənim Kürtkam, deməsən,
Qazanın üstünə getdiyin bu yolda
Əgər Haqqa qovuşsan,
1420. İgidim, o dünyaya getsən,
Arvadım var deyib xatırlasan,

Қарындасың Карлығаш,
Әбдестесі жанында,
Пиаласы қолында,
Дастарқаны қарында
Белдемшесі белінде,
Қызылбастың елінде
Шай қайнатып жүргенде,
Сұлтаным, сонда келерсің!
Көк кәпірдің мықтысы,
Күзгі жердің шықтысы.
Сенен қалған мен сорды
Дұшпанның бір мықтысы
Аламын деп тұрғанда,
Қараңғы үйге салғанда,
Көңілге қайғы толғанда,
Сұлтаным, сонда келерсің!
Мінген атың ақ табан,
Айтулы едің мақтаған.
Құданың ісі көп шығар
Өлмегенге сақтаған.
Алла қосып, сұлтаным,
Сапарланып жол шектің,
Қош, аман бол, Алла жар,
Жалғызымды тапсырдым,
Құданың досты пайғамбар!
Мерген байлап оқ атар
Ұшқан көлдің қуына.
Иманды құл кез келер
Қаузы, кәусар суына.
Бұл дүниеде келмесең,
Құртқамбысың демесең,
Қазақ жетіп бұл жолдан,
Хаққа дүзеп бетіңді,
Арыстаным, жөнелсең,
Жұбайым бар деп еске алсаң,

Sultanım, məni axtararsan,
Görüşərik məhşər günündə,
Peyğəmbərin qarşısında”.

Elə bu vaxt
Anası gəlib ağladı.
Koblandını qucaqladı,
Gözündən qanlı yaş axdı:
“On səkkiz min aləmin
1430. Sahibi olan Haqq Allah,
Eşit mənim səsimi!
On üç yaşlı Koblandını
Əzizləmək istəyirəm.
İlahi kitablarda
Qırx peyğəmbərin adı var,
Zirvədə Qiyas peyğəmbər,
Axırda İlyas peyğəmbər,
Sizdən başqa kimim var?!
1440. Hamınıza qurban deyirəm,
Qəbul etməsəniz, biz ölərik.
Uca dağ belini yol etdik,
Beldən aşdıq, köç etdik.
Övliyalar, bizə nəzər edin,
Babalarımıza üz tutduq!
İlxıda bir at ötə bilməz
Gəlincan baxan Burıl atı!
Bir oxu da keçirtməz
Davudun[3] verdiyi zireh.

Сұлтаным, сонда мені ізде,
Табысайық мақшарда,
Пайғамбар тіккен туында».

Сол уақыттар болғанда,
Шешесі келіп жылайды.
Қобландыны құшақтап,
Көздің жасын бұлайды:
«Он сегіз мың ғаламға
Патша болған қақ Жаббар,
Есіттің бе сөзімді!
Он үш жасар Қобланды
Ерінбей сүйер кезім-ді.
Кітаптардың ішінде
Қырық пайғамбар аты бар,
Қырда Қыяс[1] пайғамбар,
Ойда Илияс[2] пайғамбар,
Сізден басқа кімім бар?
Бас-басыңа бір жандық,
Дем бермесең, біз қалдық.
Асқар тауды бел еттік,
Белден асып ел кеттік.
Әулие-аруақ, салсаң көз,
Ата жолын тербеттік!
Бір жылқыдан кем шаппас
Келінжан баққан Бурыл ат!
Денеге оқты дарытпас
Дәуіт соққан жалаңқат.

[1] İslamaqədərki mifologiyada insanlara şəfa verən hami, eləcə də göllərin və dağların hamisidir.
[2] Qazaxıstan və Orta Asiya xalqlarının inancına görə, İlyas dənizçilərin və yolu itirənlərin peyğəmbəridir.
[3] Davud peyğəmbər dəmirçilərin hamisidir, özü tez-tez mahir dəmirçi olur. Xalq inancında onun möhkəm zireh və qılınc hazırlamaqda qeyri –adi qabiliyyətinə işarə edilir. Zəfər çalmaq istəyən qəhrəmanlar Davud peyğəmbərə dua edirdilər.

Yarağı üstündədir,
Qını da böyründədir,
Qınının sapı qızıldır,
Tutduğu sapı saf qızıldır,
Qınından çıxanda cingildəyir,
Sıyrılanda parıldayır,
Sıyrılmasa paslanır,
Dağ-daşda ağzı qayıtmasın deyə
Zəhər içində saxlanır,
Qızıl saplı polad qılınc.
Oğlumun şirin canı,
Allah, sənə əmanətdir!
Ağ şahin güclü olsa da,
Bir gün o da düşəcək
Öz ovçusunun toruna.
Ən yaxşı çapar at da
Bir gün gələr, düşər
Qalanın ətrafındakı xəndəyə.
İxlas adlı Şəşti Əziz[1],
Səfərə gedən quzumu
Tək sənə əmanət etdim,
Qoyma oğlum xəndəyə düşsün,
Yol vermə, çətinə düşsün!
Altmış yaşım olanda
Koblandı kimi oğul tapdım,
Ölməyinə necə razı olum?
Bu getdiyi səfərdən
Sağ qayıdıb salamat gəlsin,
Əkiz doğan boz qoçları
Sənə qurban deyirəm!
Əkiz doğan boz dəvəni
Sənə qurban deyirəm.

Асынғаны жанына,
Қынабының жанына,
Қынабының сабы алтын,
Ұстар жері сап алтын,
Қынаптан шықса қылт еткен,
Суырып алса жылт еткен,
Шүберектей қуарған,
Қайтпасын деп тау-тастан,
Заһарғе салып суарған,
Балдағы алтын шар болат.
Шырағымның шыбын жан,
Жасаған, саған аманат!
Ақ сұңқар құс мақтанса,
О да бір күн кез келер
Құсбегінің торына.
Арғымақ ат мақтанса,
О да бір күн кез келер
Қаланың қазған орына.
Ықлас атты Шәшті Әзіз,
Осы кеткен қозымды
Тек тапсырдым қолыңа,
Қозымды жықпа орыңа,
Жолықтырма зорыңа!
Алпыс жасқа келгенде
Қобландыдай ұл тапқан
О да менің сорым ба?
Осы барған сапардан
Есен барып, сау қайтсаң,
Егіз туған көк қошқар
О да сенің жолыңа!
Егіз туған көк бура
О да сенің жолыңа.

[1] Şəşti Əziz qoca övliyadır, qazax folklorunda ənənəvi personajdır, səksən səkkiz müsəlman peyğəmbərindən biridir; dastanda övladı olmayan insanların hamisidir.

Əkiz doğan boz buğanı
Sənə qurban deyirəm.
Əkiz doğan boz ayğırı
Sənə qurban deyirəm.
Çox gözlədiyimiz tək oğulun
Ölməyinə necə razı olum?
Odur, gedən quzumu
Allahın dostu Məhəmmədə,
1490. Tək adına əmanət etdim.
Ey Kambar[1], göl yiyəsi,
Ey Kambar, çöl yiyəsi!
Kambar, sən qorumasan,
Kim qoruyacaq onda!
Qazanın üstünə niyə getdin,
Ay davakar Karaman!
Burıl atı ötə bilməz
Yanındakı başqa at.
Yağı üstünə gedib oğlum
1500. Yaxında deyil, uzaqdadır.
Qışda atlar keçə bilməz,
Qamış dolu göllərdən.
Döyüşə gedən quzumu
Əllərinə əmanət edirəm
Şir biləkli Əlinin!
Şaxtalı gündə qucaqladım,
Yağışlı gündə əzizlədim,
Beşiyi başında dayandım,
Azca səsi çıxsa, oyandım.
1510. Qızıl beşik qurdurdum,
Ağ ipəyə bələdim,
Qoca yaşımda tapdım,
Bütün el onu dilədi.
Qabırğam da əyildi

Егіз туған көк бұқа
О да сенің жолыңа.
Егіз туған көк айғыр
О да сенің жолыңа.
Өлгенде көрген жалғыз ұл
Тумады ма сорыма?!
Осы кеткен қозымды
Алланың досты Мұхамбет
Тек тапсырдым қолыңа.
Көл иесі Қамбар-ай,
Шөл иесі Қамбар-ай!
Қамбар өзің қолдасаң,
Қолдамайтын кім бар-ай!
Қазанға қайдан жол қылдың,
Қараман деген заңғар-ай!
Қала қоймас Бурыл ат
Қатар шапқан жарыстан.
Жау іздеді жалғызым
Жақын емес, алыстан.
Қыс болғанда жылқы ықпас
Ойға біткен қамыстан.
Осы кеткен қозымды
Өз қолыңа тапсырдым,
Ғали атты арыстан!
Аязды күні айналған,
Бұлтты күні бұрылған,
Айқара бесік таянған,
Дыбысы шықса, оянған,
Алтыннан бесік игізіп,
Ақ торғынға бөлеген,
Өлгенде көрген көбеген,
Ел тілегін тілеген,
Қабырғам жездей қайысқан,

[1] Kambar Türküstanda su kultu ilə əlaqələndirilən qədim tanrıdır. O, həm də mal-qaranın hamisidir.

Onu beşikdən götürəndə,
On barmağım qatlandı.
Qurumuş döşüm yumşaldı,
Kiçik qarnım böyüdü,
Qaz kimi arxasınca apardı,
Qucağıma aldım, qolum keyidi,
Öpəndə ruhum sevindi
Dünyaya gətirdiyim oğlumu.
Ey müqəddəs Həzrət[1],
Pənahımız sənsən, kömək et!
Qızılbaş başqadır, biz ümmətik,
Quzumu sizə əmanət edirəm,
Allahın dostu Məhəmməd,
Tək oğluma kömək et!"
Sonra Koblan danışdı:
"Sakit ol, ana, ağlama,
Niyə göz yaşı tökürsən?
Səfərdən gələnəcən
Atamı, anamı, el-obamı,
Allaha əmanət edirəm".
Karaman ordu ilə getdi,
(O sağa-sola baxıb danışdı).
İgid Koblandının
Camaat yığışdı başına,
Yazıq qarı ağlaya-ağlaya qaldı!
Qoca Toktarbayın
Ağlamaqdan gözləri şişdi,
Dizləri də əsirdi,
Addımını ata bilmirdi.
Yolun ortasında ağlayırdı,
Koblandı arxaya baxmadı.

Көтергенде бесіктен,
Он саусағым майысқан.
Тас емшегім жібіткен,
Тар құрсағым кеңіткен,
Балапан қаздай еріткен,
Алсам, қолым талдырған,
Сүйсем, мейрім қандырған,
Денемнен шыққан балдырған.
Шәһзатты қазірет,
Жарылқаушы құдірет!
Қызылбас басқа, біз үмбет,
Қозымды сізге тапсырдым,
Алланың досы, Мұхамбет,
Жалғызыма жәрдем ет!»
Сонда Қоблан сөйледі:
«Қой, шешеке, жылама,
Жылағанмен бола ма?
Мен сапардан қайтқанша,
Ата-анам, ел-жұртым,
Тапсырдым енді Құдаға».
Қараман кетті жиып қол,
(Сөйлейді сөзді оңды-сол).
Қобландыдай батырға
Жиылып халық беріп қол,
Жылаумен қалды кемпір сор.
Тоқтарбайдай шалыңыз
Көзі-басы іріңдеп,
Буындары дірілдеп,
Жүре алмады, болып қор.
Орта жолда зарлайды,
Қайрылып Қоблан бармайды.

[1] Dastanda Xızır peyğəmbər nəzərdə tutulur. İnanca görə, o yeraltı dünyasında dirilik suyundan içib ölməzlik qazanmışdı. Xızırın, adətən yolda insanlara kömək etdiyi deyilir. Rəvayətə görə, onu sağ əlindəki sümüksüz baş barmağından tanımaq olar. Allah Xızırı insanları yolda susuzluqdan qorumaq üçün göndərir.

Tək oğlumuza kömək ol, dedilər,
Qadir Allaha yalvardılar.
Qoca ilə qarı dayanıb qaldılar,
Allahı köməyə çağırdılar!

Жалғызыма жар бол деп
Жад қылады Жәббар Құдайды,
Қала берді кемпір-шал,
Аруақтарға жалынып!

IX

1550. Koblandı mindiyi Tayburıl
Şahə qalxıb oynadı,
Cəsur dəvə kimi dayandı.
"Haydı, atım, dəh!"dedi,
Burıl yel kimi irəli şığıdı.
Dırnağı yerə dəymədi,
Qulağının dibi tərlədi,
Yoxuşda lap çox tərlədi.
Uçurumlu yollarda
Gözü heç nəyi görmədi.
1560. Atından razı qaldı,
İgid Koblan belə dedi:
"Əvvəl Allahı çağırıram,
Haqqın sahibi Yaradanı,
Evdə qalan arvadım Kürtka.
Yarım mənə yaramaz, demərəm,
Heç vaxt qəm yemərəm.
Əziz Kürtka dedi sən tülparsan,
Dediyi sözü sınayacağam.
Burıl at xoşuna gəlirmi?
1570. Qolları altında iki qanad,
Mən belində əmanət.
Quyruğun qalındır, yalın yumşaq,
Sən sözümə qulaq as.
Qızıl, gümüş kimi yalın var,
Saf qızıl kimi səsin var,
Sənin tüklərinin də
Yarısı gümüşdü, yarısı qızıl.
Əziz yol yoldaşım, Burıl at,
Sərin gündür, tərləməzsən.

Қобланды мінген Тайбурыл
Шиыршық атып ойнайды,
Атандай төсі салынып.
«Айт, жануар, шу!» – деді,
Құбылып бурыл гуледі.
Табаны жерге тимеді,
Құлақтың түбі терледі,
Тер шыққан сайын өрледі.
Көлденең жатқан аңғарды
Жерошақ құрлы көрмеді.
Атына көңлі біткесін,
Батыр Қоблан сөйледі:
«Әуелі, Алла анайым,
Хақ жаратқан Құдайым,
Үйдегі Құртқа жұбайым.
Жарым олқы болды деп,
Жемеймін тіпті уайым.
Құртқажан «тұлпар» деп еді,
Айтқан сөзін сынайын.
Жайың қалай, Бурыл ат?
Қолтығында қос қанат,
Үстіңде мен аманат.
Үкілі құйрық, майда жал,
Сөзіме менің құлақ сал.
Алтын, күміс қияқ жал,
Лебізің сенің сары алтын,
Үстіңдегі түгіңнің
Жары күміс, жары алтын.
Жан серігім, Бурыл ат,
Терлемессің күн салқын.

1580. İlxı içində tülpar sənsən.
İgidlər içində şahin mənəm.
Quyruğu, yalı yaxşı atlar
Heç vaxt səni ötə bilməz.
Bir başlı iki ayaqlı heç kim
Heç vaxt məni ötə bilməz.
Bizim aul arxada qaldı,
Çox-çox uzaqda qaldı.
Azaulının[1] sahilində,
İlxıları qamışlıqda.
1590. Arvad Koblan qaldı, deyir
Dünən gedən kıyatlılar
Namusa sığarmı bu?
Əziz yol yoldaşım Burıl at,
Bu gün gücünü toplayarsan!
Əgər əsl tülpar atsansa,
Uçan quşdan geri qalmarsan.
Qazanın üstünə qırx günlük yolu
Sən bir nəfəsdə keçərsən.
Sənin kimi ata yol uzaqdırmı?!
1600. Bil, göndərdim bazardan
Boyaq ilə bez almağa
İlxıda atlar dayanıb
Yamyaşıl otlağın ortasında.
Əziz yol yoldaşım, Burıl at,
Sözlərimə qulaq as,
Qazanın üstünə qırx günlük yol
Qoy bir anda ötüb keçsin!
Özünü bizə göstərməsən,
Kürtkanın da, mənim də,
1610. Sənə inamımız itər!”
Cəld atıldı atın belinə,
Halva, şəkər, balına.
Söyüd şüvlü qamçı ilə

Жылқыда тұлпар сен едің,
Жігітте сұңқар мен едім.
Қыдыра жалды, қыл құйрық
Сенен озбас деп едім.
Екі аяқты, бір басты
Менен озбас деп едім.
Біздің ауыл ағыста,
Есебі жоқ алыста.
Азаулының бойында,
Жылқылары қамыста.
Қатын Қоблан қалды деп,
Кешегі кеткен Қиятқа
Қоямысың намысқа?
Жан серігім Бурыл ат,
Барыңды бүгін қарышта!
Қаса тұлпар ат болсаң,
Ұшқан құстан қалыспа.
Қырқ күнішілік Қазанға
Бір мезгілде жетуге.
Сіздей малға алыс па?!
Бұл жібердім базардың
Бояғы менен бөзіне.
Салса, жылқы тоқтайды
Арқаның бөрікөзіне.
Жан серігім, Бурыл ат,
Сал құлағың сөзіме,
Қырық күншілік Қазанды
Көрсетші бүгін көзіме!
Көрсетпесең көзіме,
Онда Құртқа, мен мұнда,
Қалар көңлім өзіңе!»
Құралайдың талына,
Алуа, шекер, балына.
Тобылғы сапты қамшымен

[1] Azov dənizinin keçmiş adı

Var gücü ilə dönə-dönə
Vurdu Tayburılın buduna.
Yol yoldaşı Burılın
Əzab verdi canına.
Canı ağrıdı, nə etsin?!
Qarğa-quzğun doluşdu
1620. Qanı axan buduna.
Koblandının qamçısı
Tayburıla pis dəydi,
Şirin canı əziyyət çəkdi.
Buduna qamçı dəyəndə,
Qanı su kimi gedəndə
Üst dodağını tərpətdi,
Alt dodağını dəbərtdi,
Tayburıl dilə gəldi,
Nəhayət, belə dedi:
1630. "Qarağac ilə söyüd bitir,
Hər yerdə də qara yel əsir,
Bədöy atın yalı yaxşıdır.
Qamçını yaman pis vurdun,
İgid doğulan nər Koblandı!
Ölmədim, amma bədənimdən
Az qala ruhum çıxacaqdı,
Qızılbaşların qalasına
Çatmağı çox istəyirsən!
Ata-ananın tək oğlusan,
1640. Təkliyin heyfini məndən alırsan?
Dörd ayağım yorğa çapır,
Yüyənimi dartma, düz get,
Sən belimdə sağsansa,
Mən də altında salamatam,
Mən yazıq necə yorulum?!
Tanrım məni at yaratdı,
Sənin kimi tək oğula.
Məğlub olmayan qorxmaz igid,
Tanrıya heç yalvardınmı?

Тартып-тартып жіберді
Тайбурылдың санына.
Жан серігі Бурылдың
Жаман батты жанына.
Жанына батпай не қылсын?!
Қарға, құзғын тойынды
Санынан аққан қанына.
Қобландының қамшысы
Тайбурылға шын батты,
Шыбын жаны тым тәтті.
Санына қамшы батқан соң,
Қаны судай аққан соң,
Жоғарғы ерні жыбырлап,
Төменгі ерні қыбырлап,
Тайбурылға тіл бітті,
Тайбурыл сонда сөйледі:
«Қарағай менен бітер тал,
Кімге келмес керімсал,
Наз бедеу атқа бітер жал.
Аямай тарттың қамшыңды,
Батыр туған Қоблан нар!
Өлмесем де кеудемнен
Шыға жазды шыбын жан,
Қызылбастың шәһәріне
Мұнша болдың ынтызар!
Ата-анадан жалғыз тақ,
Жалғыздық кегін менен ал?
Төрт аяғым тең жорға,
Тізгінім тартпай, сал жолға.
Үстімде сен есенде,
Астыңда өзім аманда,
Қажу бар ма мен сорға?!
Ат қылып Тәңрім жаратты
Сен секілді сыбайға.
Қысылған жерде ер жігіт,
Бір Тәңірге жылай ма?

1650. Qırx günlük yolu Qazanın üstünə
Bir nəfəsdə get deyirsən,
Məgər bu uçan quşa asandır?!
Çətin də olsa, igid Koblandı,
Əziyyət çəkib çalışacağam,
Axı sən söz vermisən?!
Namazdigər[1] keçəndə,
Şam namazı çatanda
Qazanın Sırlı qalası
Görünməsə gözünə,
1660. Baxmasam mən sözünə,
Yol yoldaşın Burılı
Allaha qurban deyərsən!"
Koblan buna sevindi,
"Əziz Burıl, dəh!" – dedi,
Burıl yel kimi uçurdu,
Dırnağı yerə dəymirdi,
Dağa-daşa dırmaşırdı,
Dörd ayağı da süzürdü,
Qulaqlarının dibi tərlədi,
1670. Yoxuşlarda çoxaldı,
Gözü hündür yeri görmədi,
Əyri-üyrü daş-qayanı
Dırnağı ilişəndə
Palçıq kimi əzib keçdi.
Karaşa deyildi, kausdu,
Cingiltili səsi ilə at
Uzağı yaxın elədi.
Öz şəninə yaraşdırmadı,
Gün günortaya çatmamış
1680. Burıl yola düzəldi.
Qulaqları dikəldi

Қырық күншілік Қазанға
Бір мезгілде жет дейсің,
Ұшқан құсқа оңай ма?!
Қиын да болса, Қобланды ер,
Қиналармын, қайтейін,
Уағдаңыз солай ма?
Намаздігер өткенше,
Намазшамға жеткенше,
Қазанның Сырлы қаласын
Көрсетпесем көзіңе,
Түсірмесем жүзіңе,
Жан серігің Бурылды
Сол жерде шал Құдайға!»
Бұған Қоблан қуанып,
«Шырағым, Бурыл, шу!»– деді,
Құбылып бурыл гуледі,
Табаны жерге тимеді.
Тау менен тасты өрледі,
Төрт аяқты сермеді,
Құлақтың түбі терледі,
Тер шыққан соң өрледі,
Адырды көзі көрмеді.
Көлденең жатқан көк тасты
Тіктеп тиген тұяғы
Саз балшықтай иледі.
Қараша[2] емес қауыс[3]-ты,
Қоңыраулатып дауысты,
Жақын қылды алысты.
Берсін кімге намысты,
Күн төбеден аумай-ақ,
Түзеді Бурыл шабысты.
Қос құлағы тігілді

[1] İkindi namazı, gün ərzində qılınan üçüncü namaza işarədir.
[2] Karaşa oktyabr ayının keçmiş adıdır.
[3] Kaus noyabr ayının keçmiş adıdır

Göldə bitən qamış kimi.
Günortadan sonra büküldü,
Dəri qayış kimi uzandı.
Sanki bağlıydı açıldı,
Ayaqları yerdən kəsildi,
Məftil kimi qıvrıldı.
Dünən gedən qoşuna
Çataq deyən Koblandı
1690. Səsini çıxartmadı.
Kəhər atı Burıl ilə
İgid doğulan Koblandı
İkindi vaxtı qoşuna çatdı.

Dəstənin dalınca çapdı
Falabaxan Karabukan.
Bukana çatıb salam verdi,
İrəlidə adam varmı?" – dedi,
Karabukan cavab verdi:
"İlxı içində ala atlı,
1700. Koblan, səni ölmüş bildik!
Atı qalarmı, görəsən,
Özündən böyük olanın?!
Gördüyün o dağın belində
Kosdəulət atını səyirdir".
Tayburıl atı dəhmərlədi,
Ona çatıb yüyəni çəkdi:
"Bizdən böyüyə salam olsun!" – dedi,
Soruşdu: "İrəlidə adam varmı?"
O da dedi "Ala atdı,
1710. Qılçıq yunu qara atdı.
Biz də öldü bilmişdik
Koblandı kimi oğlanı.
Gördüyün o dağın belində
Akkozı atını səyirdir".
Tayburıl atı dəhmərlədi,
O birinə çatıb yüyəni çəkdi:
"Bizdən böyüyə salam olsun", – dedi,

Қөлге біткен қамыстай.
Түс ауған соң бүгілді
Илеуі жеткен қайыстай.
Байлаулы малдай шешілді,
Төрт аяғын көсілді,
Әбіре сымдай есілді.
Кешегі кеткен қосынға
Жетемін деген Қобланның
Жоқ еді тіпті есінде.
Бұлаңдаған Бурылмен
Артық туған Қобланды
Аңқып жетті бесінде.

Қол соңында барады
Қарабұқан жаурыншы.
Бұқанға келді: «Арма!– деп,–
Алдыңда кісі бар ма?»– деп,
Қарабұқан сөйледі:
«Жылқы ішінде аланы,
Жоқтап едік Қоблан баланы!
Аты қалар деймісің
Өзіңнен үлкен ағаны?! –
Осынау белдің астында
Қосдәулет кетіп барады».
Тайбурыл атты құртып,
Оған да келді сыпыртып:
«Үлкен едің, арма!– деп,–
Алдыңда кісі бар ма?»– деп.
Ол да айтады «Аланы,
Қылшық жүнді қараны.
Жоқтап едік ертеден
Қобланды сынды баланы.
Осынау белдің астында
Аққозы кетіп барады».
Тайбурылды құртып,
Оған да келді сыпыртып:
«Үлкен едің-арма!– деп, –

Soruşdu: “İrəlidə adam varmı?
(O da dedi: Ala atdır,
Qılçıq yunu qara atdır).
“Biz dedik yolu itirib
Koblandı kimi cavan oğlan.
Gördüyün o dağın belində
Karakozı at səyirdir”.
Tayburıl atı dəhmərlədi,
Ona çatıb yüyəni çəkdi,
Çatıb ona da salam verdi,
İrəlidə adam varmı?” – dedi,
Karakozı cavab verdi:
“Uzaqdan aydın görünür
İlxı içində ala at,
Ağından çoxdur qara at.
Allah uğur verərsə,
İnsana ölüm olmaz.
Qırmızı dildi dedirdən,
Ağızda damaq altında.
Elə bilirəm gedib çatdı,
Özüm belə fikirləşirəm.
Dünən gecələdikləri yerdən
Çapıb gedəndən, oğlum,
Gözümə görünmədi
Yaşdaşının qaraltısı”.
Yaz fəsli olanda
Göydən yağan yağış kimi,
Usta qızın əlində
Tutduğu qızıl qayçı kimi,
Yaşdaşı Karamanın
İrəli getdiyini deyəndə
Qıvraq qaçan Burıla
Yenə vurdu qamçını.
Nizəsini əlində tutan,
Ulduzu sağında parlayan
Koblandı yenə “dəh!” – dedi,

Алдында кісі бар ма?» – деп.
(О да айтады: Аланы,
Қылшық жүнді қараны.)
«Адасты деп ойлап ек
Қобланды сынды баланы.
Осынау белдің астында
Қарақозы кетіп барады».
Тайбурыл атты құтыртып,
Оған да келді сыпыртып,
Оған да келіп: «Арма!– деп,–
Алдында кісі бар ма?»– деп,
Қарақозы сөйледі:
«Алыстан айқын көрінген
Жылқы малдың аласы,
Ағынан көпті қарасы.
Оңдаса Құдай сапарды,
Бенденің болмас шарасы.
Қызыл тілді сөйлеткен
Қаусырма жақтың арасы.
Жеткен-ді деп ойлаймын,
Өз көңлімше шамасы.
Кешегі қонған мезгілден,
Шапқаннан бері, шырағым,
Көрінген жоқ көзіме
Құрдасыңның қарасы».
Көктем мезгіл болғанда
Көктен құйған тамшыдай,
Шебер қыздың қолында
Балдағы алтын қайшыдай,
Қарамандай құрдасың
Кетіп қалды деген соң,
Бұланғаған Бурылға
Тағы да басты қамшыны-ай.
Найзасы аумай қолынан,
Жұлдызы туып оңынан,
Қобланды сонда «Шу!» – деді,

Burıl yel kimi irəli şığıdı
Karamanın arxasınca.
O da çapıb getmişdi,
Qoşunu geridə qoymuşdu.
Geriyə baxmadı, irəli çapdı,
Səfərə getdiyi yol ilə.
1760. Tayburıl yel kimi gəldi,
Onun yanına yetişdi.
Koblandı çatıb soruşdu:
“Ay dost, elə olanın budur,
Tərifləyin atın budur?!
On iki gündə gəlib çatarsan
Bu gün axşam salacağım düşərgəyə!
Şoran dağlardan çapıb gələrsən,
Orda qurulan çadır yaxşı olar.
O gün arvad demişdin
1770. Çapıb getdi, onu gözləmədi!
İndi görürsən, Karaman,
Arvadın baxıb böyütdüyü atı!
Arvad da olsa, indi bildin
Kürtkanın əsil-nəcabətini,
Arvad baxan at səni ötəcək,
İgid, elə et ki, ələ keçmə!
Niyə getmirsən, Karaman?
Üç gün keçmiş gəlsəm də,
Cıdırda səni ötüb keçdim,
1780. Geri qalsan, ölüm yaxşıdır!”
Koblandı yel kimi çapdı,
Böyük Kıyatı gözləmədi.
Qalın Kıyat – böyük qoşun,
Hamısı arxada qaldı,
Biri də ona çatmadı.

Құбылып Бурыл гуледі
Қараманның соңынан.
О да кетіп қалыпты
Үздік озып қолынан.
Беті қайтпай барады,
Сапар еткен жолынан.
Тайбурылды гулетіп,
Келіп жетті соңынан.
Қобланды жетіп, сөйледі:
«Болғаның ба, досым-ай,
Мақтаған атың осы ма-ай?!
Он екі күнде келерсің
Менің бүгін кеште тіккен қосыма-ай!
Жағалай таудың татыры-ай,
Жарасар тіккен шатыр-ай.
Анау күні қатын деп
Қарамай кеткен, батыр-ай!
Көрдіңіз бе, Қараман,
Қатынның баққан атын-ай!
Қатын да болса, білдің бе
Құртқаның асыл затын-ай,
Қатынның баққан аты өзын,
Қапыда қалма, батыр-ай!
Жүрмейсің бе, Қараман?
Үш күн кейін соң қалып,
Мен де озып барамын,
Қалсаң, өлім жақын-ай!»
Қобланды гулеп жөнелді,
Көп Қиятқа қарамай.
Қалың Қият – көп қосын
Бәрі қалды артында,
Бірі еруге жарамай.

X

Burıl yel kimi irəli getdi,
Dırnağı yerə dəymədi.
Əyri-üyrü daş-qayanı

Сонда Бурыл гуледі,
Табаны жерге тимеді.
Көлденең жатқан көк тасты

Dırnağı ilişəndə	Тіктеп тиген тұяғы
1790. Palçıq kimi əzib keçdi.	Саз балшықтай иледі.
Amanbayın ağ tikanlı yolunu	Аманбайдың[1] ақ тікен
Burıl yel kimi keçdi,	Асып Бурыл жөнелді,
Qarşıdakı yarğandan	Қарсы келген қабақтан
Quş kimi süzüb keçdi.	Қарғып басып жөнелді.
Uca-uca dağlardan	Сеңгір-сеңгір таулардан
Səkib yel kimi getdi.	Секірте басып жөнелді.
O təpədən, bu təpədən	Ол төбе мен бұл төбе,
Ətəyi şubar[2] göy təpədən	Бауыры шұбар көк төбе,
Yel kimi ötüb keçdi.	Онан да өтіп жөнелді.
1800. Qamışlı qaz dolu göllərdən,	Қамыстының қазды көл,
Qarğı bitmiş qu dolu göllərdən,	Қоғалының қулы көл,
Mehli Şeqendi gölünün	Шегендінің[3] желді көл,
Qağayı dolu sularından,	Шағалалы шалқар көл,
Quşlarla dolu Kızdı gölündən,	Қызғыштының Қызды[4] көл.
Kümra, Kotan – qoşa göldən,	Құмра, Қотан, қос көлден,
Ətrafındakı daha beş göldən	Айналасы бес көлден,
Yel kimi ötüb irəli getdi.	Бәрінен өтіп жөнелді.
Küderinin belindən	Құдерінің[5] белінен,
Beş vaxtın yarısında ötüb keçdi.	Бесінде[6] өтті дөңінен.
1810. Çoxlu, çoxlu dağlardan,	Барлы, барлы, барлы тау,
Uca zirvəli, qarlı dağlardan,	Басы биік, қарлы тау,
Xanın yaylaq yeri Karataudan,	Хан жайлаған Қаратау[7],
Bəyin yaylaq yeri Alataudan	Би жайлаған Алатау[8],
Hamısından ötüb keçdi.	Онан да өтіп жол шекті-ау.
Dəvə boynu kimi haça dağlardan,	Түйе мойнақ иір тау,

[1] Amanbay dastanda yer adıdır.
[2] Həmişəyaşıl, yamyaşıl, yaşıllıq.
[3] Dastanda göl adıdır.
[4] Dastanda göl adıdır.
[5] Küderi bu kontekstdə dağ adıdır.
[6] Günorta namazı vaxtına işarə edilir.
[7] Cənubi Qazaxıstanda Zaili Alatau dağ silsiləsi; folklorda əzəmət rəmzidir, orada olan müqəddəs qəbirlərə görə müqəddəs hesab olunurdu.
[8] Folklorda və ədəbiyyatda rast gəlinən Qırğız dağ silsiləsinin adıdır.

Qız döşü kimi sivri dağlardan.
Atasu ilə Manaşı[1]dan
Mal otlamağa otu acı,
Su içməyə suyu acı,
1820. O dağlardan da ötüb keçdi.
Köpük dolu, şappıldayan sahillərdən,
Jemin[2], Temirin[3] başından,
Kəklik dolu çöllərdən,
Qaşqaldaqlı göllərdən,
Başı keçilməz dağlardan,
Suyu dumduru göllərdən,
Qan qoxuyan yerlərdən,
Kəklikotulu yarğanlardan,
Cüyür dolu dərələrdən,
1830. Yovşan dolu çöllərdən,
Çiyələk kollarından
Təkbaşına çapıb keçdi.
Onun mindiyi Burıl atı
Düşmənin qorxusunu artırdı,
Təri yağış kimi yayıldı,
Yolda dördnala çapırdı.
Arxa ayaqlarını oynadırdı,
Qabaq ayaqlarını qatlayırdı.
Arxasınca uçan qonur qaz
1840. Tozanağından yolu azırdı.
Uca dağın beli idi,
Gah yorğa, gah yortma çapırdı,
Qıvrılırdı, oynayırdı, yer titrəyirdi,
Burulurdu, dolanırdı, çapırdı,
Ox-yayın bağı titrəyirdi,

Қыз емшекті сүйір тау.
Атасу мен Манащы,
Мал оттауға оты ащы,
Ішейін десе, суы ащы,
Мұнан дағы жол шекті.
Қампай-құмпай қасынан,
Жем, Темірдің басынан,
Қалбағайлы шөлдерден,
Қасқалдақты көлдерден,
Асқар-асқар белдерден,
Айдын шалқар көлдерден,
Қан сасыған жерлерден,
Тобылғылы нұрадан,
Сексеуілді жырадан,
Баялышты[4] құмайттан,
Бүлдіргенді шыңайттан
Жалғыз шауып жол шекті.
Астына мінген Бурыл ат
Жауатын күндей күркіреп,
Жаңбырдай тері сіркіреп,
Құбылып ойнап жер басты.
Алдыңғыдан артқы аяқ
Сынық сүйем кем басты.
Жалғаса ұшқан қоңыр қаз
Тозаңынан адасты.
Асқар тауды бел еді,
Бір шауып, бір желеді,
Құбылып ойнап жер басып,
Дөңгеленіп келеді,
Садақтың бауы сартылдап,

[1] Atasu və Manaşı çay adlarıdır.
[2] Jem Emba çayının qədim adıddır.
[3] Temir çayı Emba çayına axır.
[4] Bayalış yovşanın bir növüdür, Ac stepdə (Mərkəzi Qazaxıstanda Bətpak dala və ya Aş dala) çöllərdə bitir, yanacaq kimi işlədilir.

İgidin məxmər şalvarının
Bir arşın enli balağı
Qızıl zərlə tikilmişdi,
Yel dolub içinə yellədirdi.
Dağ belini cəld aşdı,
Tozanaq burulub qalxdı,
Dırnağı yolu qazıdı.
İrəliyə can atırdı,
Beş yüz qulaş uzandı,
Burıl göyə sıçrayırdı,
Sinəsindən tər tökmüşdü,
Çapa, çapa üzülmüşdü,
Dırnağı altından qaçan daşlar
Qızılbaş gülləsi kimi
Göy səmaya qalxırdı.
Tüldən də yüngül gördü
Belin oturan igidi.
Qıvraq qaçan Burılın
Alnında gölməçə vardı,
Maral içsə, susamazdı.
Quyruğunda quyu vardı,
Qulan içsə, susamazdı.
Ağzını geniş açırdı,
Ayaqlarını yerə bərk basırdı.
Bir təpənin tozanağını
O biri təpəyə aparırdı.
Axşama yaxın Tayburıl
Cinlənməyə başlamışdı.
Qulan ilə dağ qoçlarını
Ötüb keçirdi, yolunu kəsirdi,
Göl qırağına qonmuş
Boz quşlarla leyləklərin
Üstlərinə atılırdı,
Başlarından aşağı basırдı.

Масатыдан шалбардың
Сала құлаш балағы,
Алтынды зермен көмкерген,
Жел соққандай жалпылдап,
Белеңнен асты былқылдап,
Тозаңы шықты бұрқылдап,
Аттың жолы қазылды.
Ұмтылғанда қысылып,
Бес жүз құлаш жазылды,
Бурыл көкке секірді,
Омырауда тері көпірді,
Шаба-шаба шатылды,
Табаны тиіп ұшқан тас,
Қызылбас мылтық оғындай
Аспан көкке атылды.
Тақиядай көрмеді
Үстіндегі батырды.
Бұлаңдаған Бурылдың
Маңдайында машат бар,
Марал ішсе таусылмас.
Құйрығында құдық бар,
Құлан ішсе таусылмас.
Арандай аузын ашады
Аяғын топ-топ басады.
Бір төбенің тозаңын
Бір төбеге қосады.
Кешке таман Тайбурыл
Жын қаққанға ұсады.
Құлан менен құлжаның
Ұзатпай алдын тосады,
Көл жағалай отырған
Көк құтан мен қарабай
Көтеріліп ұшқанша,
Белінен басып асады.

1880. Doydaq[1] quşları qaldı,
Ya doğrudur, ya yalan,
Qırğı ilə ağ şahin
Ölən quşları yeyib doydular.
İnsan olmayan ellərdən,
Kəpənək uçmayan göllərdən,
Susuz qalmış çöllərdən,
Ayaq dəyməyən yerlərdən,
Bataqlıq olmuş göllərdən,
Uca dağların belindən
1890. Təkbaşına çapıb keçdi.
Ümidini üzməyə başladı
Karaspan dağında yaşayan
Qalın qıpçaq elindən.
İkindi vaxtı da keçdi,
Şam namazı vaxtı gəldi.
Koblandı ilə Burılın
Verdiyi vədə başa çatdı.
Görünərmi qala, – dedi,
İgid irəli baxdı.
1900. Elə bu vaxt qarşıda
Uca dağ beli gördü,
Dağın ətəyində də el gördü.
Gen otluqda otlayan
Ağ, boz qoyunlar gördü.
Üzünü qalaya tutdu,
Koblekem[2] atını çapdı.
Qulanları qırmancladı,
Göldən qamış çıxartdı,
Var gücü ilə irəli çapdı.
1910. Şamın vaxtı yetişəndə,
Beş ağacın dibində,
Qazan tutan ilxını

Дуадақ пен жек қалды, –
Әлде өтірік, әлде шын, –
Ақ сұңқар мен ылашын,
Өлген құсты жеп қалды.
Ебелек ұшпас елсізден,
Көбелек ұшпас көлсізден,
Құла мидай шөлдерден,
Адам жүрмес жерлерден,
Батпақ ылай көлдерден,
Асқар-асқар белдерден
Жалғыз шауып жол шекті.
Үмітін үзіп келеді
Қараспан тауды жайлаған
Қалың қыпшақ елдерден.
Намаздігер өтті енді,
Мезгіл шамың жетті енді.
Қобланды мен Бурылдың
Уәдесі бітті енді.
Көріне ме шәһәр деп
Ілгері қарап, күткен-ді.
Сол уақыттар болғанда,
Белес-белес бел көрді,
Бел астында ел көрді.
Бидайықты ақтатыр,
Ақты, бозды қой жатыр.
Тіктен шауып қалаға
Қоблекем келе бұл жатыр.
Құланнан атты қодықты,
Көлден тартты борықты,
Жетемін деп торықты.
Намазшамның кезінде,
Бес ағаштың түбінде,
Қазанның алған жылқыға

[1] Dovdaq quşu nəzərdə tutulur.
[2] Kobleke Koblandının nəvazişlə deyilmiş formasıdır (Esteke kimi).

Kəhər atı Burıl ilə
Axır ki, gəlib gördü.
Boz ala at dolu böyük ilxı
Qurd kimi qulaqlarını şəklədi.
İlxını qovub dağıtdı,
Gur səsdən hürkən yekə ilxı
Ovuc içi kimi toplandı.
1920. İlxının yönünü dəyişdi
Qazanın Sırlı qalasına,
Qalxanla üzünü örtdü.
Atını qalaya çapdı,
Allahı köməyə çağırdı.
Qalanın qapısını qana bülədi,
Küçələrini tozanaq elədi,
Darvazadan qalaya girdi,
Oxları güllə kimi yağdırdı,
Çadır keçəsini tərlik etdi,
1930. Dirəklərini odun etdi,
Qoymadı mal çölə çıxsın,
Adamlar eşiyə çıxsın.
Düşmənin gözü qabağında
Pir sahibini köməyə çağırdı,
Yalan deyil, can ağa,
Qazanın Sırlı qalasını
Alt-üst etdi Kobleken.
On ikinci gün çatanda
Bir adam da qalmadı,
1940. Hamısını çöllərə qovdu.
Qulaq asmaq savabdır
Beş vaxt namaz azanına,
Caynağı sıxılmış bir quş
Min qarğaya cəza verə bilərmi?
Sırlı qalanı aldı,
Xalqını özünə tabe etdi.
Qalanın lap yaxınında,
Kaskarlıq dağının başına

Ағыны қатты Бурылмен
Аңқытып келіп жолықты.
Көкалалы көп жылқы,
Бөрі құлақ ен жылқы,
Гулетіп жылқыны алады,
Айқайлап жиған көп жылқы
Бір уыс болып қалады.
Жылқыны жөнге шығарып,
Қазанның Сырлы-қаласын
Қайта айналып шабады.
Бетіне қалқан далдалап,
Шәһәріне шапты: «Аллалап!»
Қаланың аузын қандатып,
Көшенің аузын шаңдатып,
Қақпадан атын қарғытып,
Кіндіктен оғын сырғытып,
Туырлығын тоқым қып,
Керегесін отын қып,
Мал шығармай далаға,
Ел шығармай салаға,
Жау бетінде жад қылып
Жеті кәміл бабаға,
Өтірік емес, жан аға,
Қазанның Сырлы-қаласын
Бұзып, жарып Қоблекең,
Он екі күн дегенде
Жалғыз жанды құтқармай
Айдап шықты далаға.
Құлақ салмақ сауап-ты
Бес уақытқы азанға,
Ителгі құстың тырнағын
Мың сан қарға жазар ма?
Сырлы-қаланы алады,
Адамын жөнге салады.
Қаланың қиғаш қасында,
Қасқарлық таудың басына

Kəhər atı Burıl ilə
1950. İgid Koblandı qalxdı.
Kürtkanın sözünü xatırladı,
Yan-yörəsinə baxdı,
İgidin gözü sataşdı
Qalın kıyata, böyük qoşuna
On ikinci gün olanda
Onlar gəlib çatdılar.
Qazanın özü olduğu
Kırlı adlı qalasını
Qırx min əsgərlik qoşunu
1960. Altı qat xəndək boyunca
Üzük kimi qoruyurdu.
Karaman adlı igid
Alaram dedi, ala bilmədi,
Altı qat xəndək üstündən
Atı ilə keçə bilmədi,
Qalanın qapısını açа bilmədi,
Gücü çatmadı, əl ata bilmədi,
Üç gün yanında dayandı,
Büsbütün gücdən düşdü,
1970. Sonra atına mindi.
İgid mindi atına,
Dağda olan igidin yanına
Karaman özü gəldi.
Gələndə belə dedi:
“Baltam daşı yara bilmir,
Axmaq qəzəbini gizlədə bilmir.
Getmirsənmi, yaşdaşım,
Qızılbaşların elinə
Buna sənsiz gücüm çatmaz!”
1980. Sonra Koblan belə dedi:
“Zirvədirmi, dağdırmı?
Ayğırdırmı, atdırmı?
Büzdümdürmü yaldırmı?
Şəkərdirmi baldırmı?

Бұлаңдаған Бурылмен
Батыр Қоблан шығады,
Құртқаның сөзін сынады.
Жан-жаққа көзін салады,
Батырдың көзі шалады,
Қалың қият, көп қосын,
Он екі күн дегенде
Олар да келіп қалады.
Өзі жатқан Қазанның
Қырлы дейтін қаласын
Қырық мың қолды әскермен
Алты қабат орының
Сыртынан орап алады.
Қараман атты батырың
Аламын деп, алалмай,
Алты қабат орынан
Қарғытып ішке ене алмай,
Қақпаның аузын аша алмай,
Қайраты жетіп таса алмай,
Үш күн тұрып сыртында
Болдыра алмастай болған соң,
Енді атына мінеді.
Мініп алып атына,
Тауда жатқан батырға
Қараман өзі келеді.
Келіп, сөйлей береді:
Айбалтам тасқа өтпейді,
Жамандар сөзді кектейді.
Жүрмеймісің, құрдасым,
Қызылбастың еліне
Сенсіз күшім жетпейді!»
Сонда Қоблан сөйледі:
«Асқар ма екен, тау ма екен?
Арғымақ па екен, ат па екен?
Жая ма екен, жал ма екен?
Шекер ме екен, бал ма екен?

İgid ala bilməyən qalanı
Arvad ala bilərmi?
Mal verdim bazar bezinə,
İlxı otlamaqdansa dayandı
Yamyaşıl otlağın içində.
1990. İgidə arvad demək olarmı?
Bunu mənə necə deyərsən?
Sən bir dəfə yox, üç dəfə dedin,
Növbə çatmadımı sənə?
Görünmə mənim gözümə!
Necə igid olsan da,
Evdə qalan Kürtkanı
Heç vaxt sənə dəyişmərəm.
Nəinki Kürtkanın özünü
Onun mənə həsrətlə dediyi
2000. "Əzizim" sözünü də!"
Koblandı bu sözü deyəndə
Yaşdaşı Karaman qəzəbləndi,
"Səni görmək istəmirəm", – dedi.
İncidi, üzünü çevirdi:
"Qismətdirsə, alaram,
Ala bilməsəm, ölərəm.
Arvadının sözü ilə
Hələ də məndən inciksən?" – dedi.
İgid Koblandı fikirləşdi,
2010. "Büzdüm deyil, yaldır axı,
Şəkər deyil, baldır axı.
Bir arvadın sözü ilə
Yaşdaşım məndən incidi", – dedi.
Bir arşın başlı Burıl ilə
Arxasınca yorğa çapdı,
Bu işi yaxşı bacardı.
Atını oynatdı, çapdı Koblan,
Arxasınca gəlib ona çatdı.
İgid Koblandı gələndə
2020. "Əvəzini çıxdın", – dedi,

Ер бұзбаған қамалды
Қатын бұзған бар ма екен?
Мал салдым базар бөзіне,
Салса жылқы тоқтайды
Арқаның бөрікөзіне.
Ерді қатын дей ме екен?
Не деп айттың өзіме?
Сен бір айтпай үш айттың,
Келмеді ме кезіне?
Көрінбе менің көзіме!
Неше батыр болсаң да,
Үйде қалған Құртқаның,
Сатса алмаймын өзіне.
Өзі түгіл Құртқаның,
Сағынғанда алмаймын
«Қалқамжан» – деген сөзіне!»
Қобланды бұл сөзді айтқасын,
Қараман құрдас өкпелеп,
«Көрмеймін», – деп жер тепкілеп
Наза боп қайтып жөнелді:
«Алсам, мұны алармын,
Алмасам, өліп қалармын.
Қатынының тілімен
Жүр ме едің әлі де кекті?» – деп.
Қобландыдай батырың
«Жая да емес, жал-ды деп,
Шекер де емес, бал-ды деп,
Бір қатынның тілімен
Құрдасым көңлі қалды», – деп,
Аршын басты Бурылмен
Аңқытып желді соңынан,
Іс келеді қолынан,
Былқылдап Қоблан желеді,
Соңынан жетіп келеді.
Қобланды батыр келгесін,
«Сыбағамды бердің»,– деп,

Yaşdaşı Karaman gülümsədi.
Sevincindən igidin
Az qala başı göyə dəydi.
Karaman Koblana qoşuldu,
Qoşunun yanına yollandılar.

Қараман құрдас күледі.
Қуанғаннан батырдың
Төбесі көкке тиеді.
Қараман, Қоблан қосылып,
Қосынға келіп енеді.

XI

Xəndəyin başına gəldilər,
Qalaya yaxınlaşdılar,
Koblandı kimi igid
Tayburıla belə dedi:
2030. "Tülparım, gör, nə deyirəm,
Qulaq as sözlərimə,
İlxı otlamır, dayanıbdır
Yamyaşıl Arka[1] çölündə.
Hansı büzdüm, hansı yal?
Hansı şəkər, hansı bal?
Mən səninlə yoldaş olalı
Bu gün deyil, çoxdandır.
Anan deyirdi, sən tülparsan,
Kalmıkların dərin qazdığı
2040. Altı qat xəndəyi
Atılıb keçək, Burılım,
Yeddinci qatdan qalaya
Necə atılıb keçərsən?"
Üst dodağını tərpətdi,
Alt dodağını dəbərtdi,
Gərildi, pıçıldadı,
Burıl danışmağa başladı:
"Uzaqda qaldı eliniz,
Mənə çox acıqlısan?
2050. İndi ki, Kürtka anamdır,
Onun üçün hər şeyə hazıram.
Ürəyimdə onun yeri var,

Ордың шығып басына,
Қаланың келіп қасына,
Қобландыдай батырың
Тайбурылға сөйледі:
«Тұлпарым, саған айтайын
Салсаң, құлақ сөзіме,
Салса жылқы тоқтайды
Арқаның бөрікөзіне.
Жая қандай, жал қандай?
Шекер қандай, бал қандай?
Екеуміз жолдас болғалы
Бүгін емес, бірталай.
Анаңыз тұлпар деуші еді,
Қалмақтың терең қаздырған
Алты қабат орынан
Қарғытамын, Бурылым,
Жетінші қабат қалаға
Қарғимысың, жай қандай?»
Жоғарғы ерні жыбырлап,
Төменгі ерні қыбырлап,
Екпінімен сыбырлап,
Сонда Бурыл сөйледі:
«Артыңда қалды еліңіз,
Болды ма менде кегіңіз?
Анамыз Құртқа деген соң,
Сатылмайды теріміз.
Көңілде, жоқ кіріміз,

[1] Arka Mərkəzi Qazaxıstanda geniş çöldür

Yıxılsam, mənə güc versin
İlxıçı Kambar pirimiz.
Dediyindən dönməzsən,
İnadkar Kobılan şirimiz.
Sənin istəyin budursa,
Əziz igidimiz Koblandı,
Atılıb o taya keçərəm,
2060. Keçə bilməsəm ölərəm,
Təvəkkül edib görün".
Koblan bunu eşitdi,
Burıl ata "Dəh!" – dedi,
Burıl elə götürüldü,
Yel kimi irəli atıldı.
Altı arşın qazılan xəndəyin
Yeddinci arşınındakı qalaya
Dovşan kimi atıldı.
Qalanın düz ortasına
2070. Burıl düşüb dayandı,
Yerdən göyə toz qalxdı,
Atın dırnağı dəyən yer
Titrədi, az qaldı, yarılsın.
Koblan qalaya girdi:
İgid, qəhrəman oğlan,
Gənc olsa da, qaməti var.
Karaman ala bilmədi,
Ətrafında dolanıb durdu,
Alnından tər axdı,
2080. Bu ona ağır gəldi.

Böyük qoşunu görəndə
Düşmən olduğunu bildi,
Qala əhli yığıldı,
Qazan xan da lap başda,
Döyüşə hazırlaşdılar,
Məlum oldu niyə yığılıblar.

Қысылған жерде дем берсін
Жылқышы Қамбар піріміз.
Көңіліңе алсаң, қоймайсың,
Қайсар Қобылан шеріміз.
Салған қолқаң сол болса,
Қобланды сынды еріміз,
Қарғысам, қарғып көрейін,
Қарғи алмасам, өлейін,
Тәуекел етіп көріңіз».
Мұны есітіп Қоблан,
Бурыл атқа «Шу!»– деді,
Бүктеле беріп жазылып,
Бурылы бұлқып гуледі.
Алты қабат орынан
Жетінші қабат қалаға
Қояндай арғып жөнелді.
Ортасына шәһәрінің
Бурылы барып топ етті,
Жердің шаңы бұрқ етті,
Ат тұяғы тиген жер
Тесіле жаздап солқ етті.
Қалаға Қоблан кіргесін,
Ерлігімен кіріп кеткесін,
Бала да болса келбетті.
Ене алмай қалды Қараман,
Ордың сыртын айналып,
Маңдай шып-шып терледі,
Ене алмағасын қиналып.

Көп әскерді көргесін,
Жау екенін білгесін,
Шәһәр жұрты жиналып,
Қазанханы бас болып,
Ұрысуға сайланып,
Жатыр екен жиналып.

Arkada var şəfalı ot, qurdgözü,
Yaxşı adam deyər yaxşı sözü,
Bunu görən unudarmı?
2090. Şir doğulan Koblandı
Böyük qoşunun qabağına gəldi.
Şir doğulan Koblandı
Böyük qoşuna yaxın gəldi,
Qırx min qızılbaş atlısı
Yaşıl bayraq götürdü,
Şir doğulan Koblandı
Qollarını çırmaladı,
Halından məmnun idi,
Düşməni görüb sevindi.
2100. Elə bu vaxt qarşısına
Qara qaşqalı at belində,
Quyruğu hörük, yalı düyünlü,
Qabağında təbil götürən,
Arxada zirehi yəhərə keçirən,
Döyüşçülərini ruhlandıran,
Aza çox kimi qane olan,
Qara börkü gözünün üstünə çəkən,
Zorla mal-qara yığan,
“Mən beləyəm” – deyib öyünən,
2110. Bir gündə qırx dəfə at çapan,
Dəri kürkünü tərs geyinən,
Qızılbaşa sədaqətli olan,
Qazaxlara ox atan,
Qaşlarına qar dolan,
Kirpiyində buz donan,
On iki gündə bir yatan,
On üç gündə bir yeyən,
Adlı-sanlı igiddi,
Qızılbaş elindəndi,
2120. Allahdan düşmən istəyirdi,

Арқада бар бөрікөз[1],
Жақсыда ғой тәуір сөз,
Неге ұмытсын көрген көз?
Арыстан туған Қобланды
Көп әскерге келді кез.
Арыстан туған Қобланды
Көп әскерге келгенде
Қырық мың атты қызылбас
Қолына жасыл ту алып,
Арыстан туған Қобланды
Ақ білегін сыбанып,
Көңілі тасып келеді,
Жауды көріп қуанып.
Сол уақытта алдынан
Қара қасқа ат мінген,
Құйрық, жалын шарт түйген,
Алдына дабыл төңкерген,
Артына сауыт бөктерген,
Аламанға дем берген,
Азды көпке теңгерген,
Қара бөрік қалпайған,
Қайратымен мал жайған,
«Мен сондай!»– деп далдайған,
Қысқа күнде қырық шапқан,
Тері тонды теріс артқан,
Қызылбасқа жан тартқан,
Қазақ десе, оқ атқан,
Қабағына қар қатқан,
Кірпігіне мұз қатқан,
Он екі күнде бір жатқан,
Он үш күнде бір татқан,
О да айтулы ер еді,
Қызылбастың елі еді,
Құдайдан дұспан сұраған,

[1] Qədim zamanlardan şəfalı ot kimi məlumdur.

Görməsə xiffət edirdi,
Nizəni tutduğu yerə
Əlini ağrıtmasın deyə
Yumşaq məxmər dolamışdı,
Nə vaxt ki, o qəzəblənir,
Elə bil, qar çovğunu gəlir.
Suda üzər sarı sazan,
Mollalar beş dəfə verər azan.
Yaxınlaşdı igidin yanına,
2130. "Qaçma, oğlan", – dedi,
Qabağa çıxdı igid Qazan.
Xan çıxandan sonra kim qalar?!
Xanın oğlu Karauıl,
Bəyin oğlu Bekauıl,
Xanın igid yasavulu,
Xanın tərəfdarları,
Evlənməyiblər, subaydılar,
Otuz qızılbaş ağası,
Ev başına on somnan[1]
2140. Yeyib yatan bədbəxtlər,
Fitilli tüfəng əlində,
Qara şahin çiynində,
Cıdırda qalib üçillik atı,
Hamısı şahbaz igidlərdir.
Bir neçə igid irəli atıldı,
Qalanın qapısında qan tökdü,
Piyada qoşunu gətirdi.
Qızılbaş ordusu bir yerdə
Koblandının üstünə yeridi.
2150. Günorta vaxtı çatanda
Qırx minlik ordu bir yerdə
Qazan xan da qabaqda
Hər dəstədə on nəfər.
Arkada bitər şəfalı ot,

Жау көрмесе, қуарған,
Найзаның ұстар жеріне
Қолыма жұмсақ болсын деп,
Топтап барқыт ораған,
Шын қаһарына келгенде,
Жауған қардай бораған.
Суда болар сары сазан,
Молдалар айтар бес азан,
Үлкендете жолымен
«Қашпа, бала, қашпа»,– деп,
Алдынан шықты ер Қазан.
Хан шыққан соң, кім қалсын?!
Ханның ұлы Карауыл,
Бектің ұлы Бекауыл,
Хан жігіті жасауыл,
Хан қасында қайдақтар,
Қатыны жоқ бойдақтар,
Отыз төре қызылбас,
Үй басына он сомнан
Жатып жеген бейбақтар,
Мысық құлақ мылтық қолында,
Қара сұңқар қойнында,
Бәйгеден келген дөнені,
Бұл шаһбаздың гөзелі –,
Талай батыр ұмтылған,
Қаланың аузын қандатып,
Солдатын жаяу андатып,
Қызылбас болып қол алып,
Қобландыға жол алып,
Сәске мезгіл болғанда,
Қырық мың әскер қол шықты,
Қазан ханы бас болып,
Он кісіден қос болып!
Арқада бар бөрікөз,

[1] Pul vahidi

Yaxşı adam deyər yaxşı söz.
Qoşunun qarşısında
Boy-buxunlu igid Qazan
Koblandının üstünə gəldi.
Özü yaxına gəldi,
Cəsur olduğunu bildi,
Qara atın başını çəkdi,
Koblandı kimi igidə
Bir-iki belə söz dedi:
«Alatau elinin qırğızı,
Geydiyin al qırmızı.
Atın sağrısı çəkilibdi,
Yəqin onu çox çapmısan.
Atın yalı pırtlaşıbdı,
Uzaq yoldan gəlirsən.
Gözlərin qan çəkibdir,
Gecə yaxşı yatmamısan.
Hansı qalaya gedirsən?
Düşərgən hara olacaq?
Burıl atlı gənc qırğız,
Sən kimin oğlusan?!
Atanı soruşsam, deyərsənmi?
Ananı soruşsam, deyərsənmi?
Mən igid Qazanam, deyirəm,
Sən də düzünü de, deyirəm,
Zarafatla aram yoxdur.
Qəzəbimə gəlməmiş
Burıl atınla ağ zirehini
Zorla almamış, ver, deyirəm".
Koblan belə cavab verdi:
"Mən gələndə pul göndərdim
Bazardan qızıl qaşıq almağa.
Atı vermək arıma gəlir
Sənin kimi dinsiz yazığa.
Bir atın qiyməti neçəyədir?
Qoy bir nəfəsimi dərim!

Жақсыда бар тәуір сөз.
Қолды бастап шығарып,
Қазан сынды батырың
Қобландыға келді кез.
Өзі жеке келгенсін,
Қайысбасын білгесін,
Басын тартып қара аттың,
Қобландыдай батырға
Бір-екі ауыз айтты сөз:
Алатаудың қырғызы,
Кигенің ала қырмызы.
Ат саурысын басыпты,
Көп шабысты көргендей.
Аттың жалы жатыпты,
Алыс жолдан келгендей.
Қабақ қаның тасыпты,
Түн ұйқыңды бөлгендей.
Қай шәһәрге барасың?
Қай орынға қонасың?
Бурыл атты жас қырғыз,
Кімнің ұлы боласың?!
Атаңды сұрасам, кім деймін?
Анаңды сұрасам, кім деймін?
Батыр Қазан мен, – деймін
Шын сөзіңмен кел, – деймін,
Қалжың сөзге көнбеймін.
Ашуыма жолықпай,
Бурыл ат пен ақ сауыт,
Қол тигізбей бер деймін».
Сонда Қоблан сөйледі:
«Бұл жіберіп шығып ем
Базарда алтын қасыққа.
Ат беруге арланам
Сендей дінсіз жасыққа.
Ат алуың қаша ма?
Дем алғанша асықпа!

Gələn kimi, atı ver, deyir,
Qızılbaş niyə ağlını itirib?
Qızılbaşın gözəl qızları, deyirdik,
Sevərik dul gəlinlərini, deyirdik.
Dözə bilmirsən, yaxın gəl,
Göstərim sənə gücümü.
Pis atadan naxələf oğul,
Atamı niyə soruşursan?
Pis anadan pis oğulsan,
Anamı niyə soruşursan?
Sənin ananın nikahı yoxdur,
Anamın nikahını soruşursan?
Əgər mən qəzəblənsəm,
İşıqlı dünyanı tərk edərsən.
Özün qoyduğun qapıdan
Dərd verərəm, girə bilməzsən.
Qazan dedikləri igidsən sən,
Kütbeyin bir adamsan sən.
Şahdan aldığın zərxaranı
Çıxart, üstünə qan tökməyim!
Uca təpə belisən sən,
Qızılbaş elindənsən.
Yeyib-içib keflənirsən,
Qalada eyş-işrətdəsən.
Qürurunu sındıraram
Belə qürrələndiyinə görə.
Qaraqaşqalı tülparın
Sağrısından düşərsən!
Boynundan axan isti qandan
Gücün çatsa, içərsən.
Düşmənə hücum edən igid
Pis adamın sözünə baxmaz.
İçimdə coşan qəzəbim
Qar çovğunu kimidir.
Müsəlman oğlanlar
Mən ölməyincə ağlamaz.

Келмей жатып ат бер деп,
Қызылбас неден есірді?
Қызылбас қызы сұлу деп,
Сүйермін деп ем жесірді.
Шыдамасаң, бері кел,
Көрсетейін кесірді.
Атасы жаман атасыз,
Атамды сұрап нетесіз?
Анасы жаман анасыз,
Анамды сұрап нетесіз?
Анаң сенің некесіз,
Некесін сұрап нетесіз?
Ашулансам, боларсың
Әр кез жарық көргісіз.
Өзіңнің соққан қақпаңнан
Зар қылармын жүргісіз.
Қазан деген ерсің сен,
Жөн білмеген серсің сен.
Патшаңнан алған қамқаңды
Қан қылмай-ақ шешерсің!
Асқар төбе белсін сен,
Қызылбас деген елсін сен.
Арақ ішіп, нан жесең,
Қала ішінде есерсің.
Көкірегіңді басайын,
Желденіп көңлің келсең сен.
Қарақасқа тұлпардың
Сауырынан түсерсің!
Мойныңнан аққан жылы қан,
Шамаң келсе, ішерсің.
Жауға шабар ер жігіт
Жаманнан ақыл сұрамас.
Бетімнен қаһар шығады
Жаңбырлы қардай аралас.
Мұсылманның баласы
Өзім өлмей жыламас.

Qızılbaşlarla döyüş istəyirdim,
Hər yerdə atlarını, kürklərini
Sənin kimi murdarlar mənə verdilər.
Qılıncla səni öldürsəm,
Səni tikə-tikə etdim, deyərsən.
Nizə ilə öldürsəm,
Didik-didik etdin, deyərsən.
Ox-yay ilə öldürsəm,
Qəfil yaxaladın, deyərsən.
Tüfəng ilə öldürsəm,
Təsadüfən vurdun, deyərsən.
Mindiyin səmənd atdır,
Siz çoxsunuz, mən təkəm,
Qarşına gəlib cavan oğlan,
Əlindən nə gəlir elə mənə!”

Elin yaylağı Arısdadır,
İgidlər namusunu qorudu.
Əvvəl yaxşı söhbət etdilər,
Sonra yaman cinləndilər.
Cinlənməyib neyləsinlər?
Möhkəm saplı süngünü
Bir-birlərinə sancdılar,
Bir-birini itələyib durdular,
Nizələr qana bulaşdı,
Atların dizləri büküldü,
Bükülə, bükülə dayandılar.
Tərliklərdə tər qurudu,
Ağızlarda qan suya qarışdı,
Tüpürüb yenə qan uddular.
Xəncərlərlə döyüşdülər,
Qılınclarla vuruşdular.
Xəncərləri qırıldı,
Qılıncları əyildi,
Kəndli əkən zəmidə
Məhsul yığmaq çətindi.

Іздегенім қызылбас,
Аты-тонын әр жерде
Беруші еді сендей нас.
Қылышпенен өлтірсем,
Қиқаладың дерсің сен.
Найзаменен өлтірсем,
Миқаладың дерсің сен.
Садақпенен өлтірсем,
Қапыл қалдым дерсің сен,
Мылтықпенен өлтірсем,
Жазым қалдым дерсің сен.
Мінген атың құла ғой,
Сендер көп те, мен жалғыз,
Қолыңа келді бір бала,
Білгеніңді қыла ғой!»

Ел жайлауы Арыс-ты,
Батырлар қылды намысты.
Әуелі тәуір сөйлесіп,
Артынан шайтан жабысты.
Шайтан емей немене?
Ырғай сапты сүңгіні
Ырғай, ырғай салысты,
Итерісіп тұрысты,
Найза қанға майысты,
Ат тізесін бүгісті,
Бүгісе, бүгісе тұрысты.
Тебінгіге тер қатып,
Қақырғаны қан татып,
Түкіргені жын татып,
Қанжарменен қармасты
Семсерменен серместі.
Қанжар қалды қайысып,
Семсер қалды майысып.
Диқан еккен егінді,
Есен алса тегін-ді.

Qan gicgahlardan axdı,
İgidlər aman vermədilər,
Ac siçovul kimi əyildilər,
İkisinin də ağ zirehi
Halqalara bölündü.
Elə bu vaxt
İgid doğulan Koblandı
Nizəsini düşmənə sancdı,
Qazanı at üstündə döndərdi,
Atın sağrısından endirdi.
Aypara bayraq yerə düşdü,
Ağ bədəndən qan çıxdı,
Bir də vurdu, canı çıxdı.
Günorta vaxtı çatanda
Qalanın ortasında
İgid Qazanın ağzına
Koblandı kimi igid
Palçıq doldurdu.
Qazanın atdan devrildiyini
Görən adamları səs-küy saldı.
Bütün qala əhlinə
Tez xəbər yolladılar.
Adamlar cəsədi götürdülər.
Yayın qızmar vaxtında
Bir meh əssə gözəldi.
Qəfil çatan əcəldən
Kim qaçıb qurtara bilər?!
Ölən qoşun başçısıdır,
Öz ömrünü yaşamışdı.
Qırx min qızılbaş atlısı
Qabaqda qoyun kimi yığışdı.
Necə yığışmasınlar?!
Tanrı onları bura yığdı.
Fələyin oyunu yamandır.
Qırx min qızılbaş atlısının
Birlikdə olmaq vaxtıdır.

Қан қабақтан төгілді,
Ерлер жаннан түңілді,
Аш күзендей бүгілді,
Екеуінің ақ сауыт
Шығыршықтан сөгілді.
Сол уақыттар болғанда,
Артық туған Қобланды
Найзасын ырғап ендірді,
Қазанды аттан төндірді,
Ат көтіне міндірді.
Ту жығылар айшықты,
Ақ денеден қан шықты,
Шауып еді, жан шықты.
Ұлы сәске болғанда,
Ортасында қаланың,
Ер Қазанның аузына
Қобландыдай батырың
Толтырады балшықты.
Қазан аттан құлады,
Көріп елі шулады.
Шәһәрі байтақ жұртына,
Тегіс хабар салады.
Жұртын жиып алады,
Шілдедегі бір айда
Көктен түскен самал-ды.
Тура келген ажалға
Кім табады амалды?!
Өлген құлдың басынан
Өткізеді заманды.
Қырық мың атты қызылбас
Алдында қойдай қамалды.
Қамалмасқа бола ма?!
Кез қылды Құдай қабанды,
Қабанның ойыны жаман-ды.
Қырық мың атты қызылбасқа
Тұтам қылды заманды,

Yerlərindən dura bilmirlər,
Qalaya qayıda bilmirlər.
Gedək desələr, gedə bilməzlər,
Darvazadan keçə bilməzlər,
Qalaya da girə bilməzlər.
Bir təpədə toplaşdılar,
Yavaş-yavaş yığışdılar,
Hər birinin əlində ox,
Çox idilər, öyündülər.
Qazan xan öləndən sonra
Təkbətək döyüşdən qorxdular,
Hamısı bir yerə toplaşdı.
Orda düşməni görən kimi
İgid doğulan Koblandı
Yan-yörəsinə baxdı.
Qırx min qızılbaş atlısı
Bilirdi, meydanda təkdir.
Onu dövrəyə aldılar,
Dörd yanını bağladılar.
İgid doğulan Koblandı
Tək olduğunu bilirdi,
Mühasirəyə alındığını gördü,
Ortada tək qaldım, dedi,
Bir tək Allaha yalvardı,
Ayağa qalxdı, kədərləndi:
«Həm poladdır, həm itidir,
Keçmiş igidlərin nizəsidir.
Bəxti gətirən igidin
Hiyləsi olmalıdır.
Yan-yörəmdə dayağım yoxdur.
Karaspanda olan böyük elin
Mənə nə faydası var?!
At minib elimdən çıxdım,
Atım üçillik Burıldır,
Çox yeyib kökəlibdir.
Qızılbaş qaçsa, mən qalsam,

Тоқтата алмай табанды,
Қалаға қайтып кете алмай,
Барайын десе, бата алмай,
Дарбазадан өте алмай,
Қалаға қайтып кете алмай.
Ортөбеде топтанып,
Шиыршық атып шоқтанып,
Қолына бір-бір оқты алып,
Көптігіне мақтанып,
Қазан ханы өлгесін,
Жекпе-жектен тоқталып,
Бірте-бірте жиналды.
Жауды көрген мезгілде,
Арыстан туған Қобланды
Жан-жаққа көзін салады.
Қырық мың атты қызылбас
Жалғыздығын білгесін,
Енді ортаға алады,
Тұрған жерде қамады.
Артық туған Қобланды
Жалғыздығын білгесін,
Қамағанын жаудың көргесін,
Жалғыздықты айтып жабығып,
Бір Тәңірге зарығып,
Сонда тұрып налыды:
Өзі болат, өзі өткір
Бұрынғы ердің найзасы,
Бақ қараған жігіттің
Басында болар айласы.
Алды-артымда таяу жоқ,
Қараспан толған көп елдің
Қайда бір маған пайдасы?!
Мініп шықтым елімнен
Астымда Бурыл дөненді,
Көкке тойған көбеңді.
Қызылбас қашып, мен қалсам,

İgidliyimdən kim danışar
Karaspanda yaşayan
Böyük qıpçaq elinə.
Allah, kömək ol mənə,
Elə bildim, canım çıxacaq
Bu gün keçən döyüşdə.
Pir sahibi, qulaq as,
Dediyim sözlərimə.
Yağı düşmənin əlində
Əcəlim çatsa, mən ölsəm,
Əynimə geydiyim ağ zireh,
Qoçaq atım Tayburıl,
Tək oğlanları budur, deyib
Kim aparıb çıxaracaq
Qoca ata-anamın yanına?
Burılı bürüdüm göy mahuda,
Sığınıb ağam Kambarla Davuda!
Üstünə getdiyim düşmən
Qoy bu gün qana boyansın,
Dəmir möhkəm ağ zirehi
Sən döyüb düzəltmisən, Davud!
Düşməni görüb qeyzə gəldim,
Mən düşməndən qaçarammı?
Bu gün bəxtimə nə yazılıbsa,
İnansam, hər şey yaxşı olacaq.
Yumşaq saplı ağ süngümün
Sancılacağı gün bu gündür.
Bulqar yayı ilə Buxara oxu
Çəkib atacağım gün bu gündür.
Qızıl qundaqlı tüfəngdən
Atəş açılacağı gün bu gündür.
Yumşaq saplı ağ süngümü
Düşmənə sancmağa and içirəm!
Qanına doymağa sən and iç!
Bulqar yayı, Buxara oxu,
Çəkib vurmağa and içirəm!

Ерлігімді кім айтар?
Қараспанды жайлаған
Қалың қыпшақ көп елге.
Жар болғай Алла өзіме,
Шыбын жаным көрінді
Бүгін менің көзіме.
Кәміл пірлер, құлақ сал
Ауыздан шыққан сөзіме.
Бұл дұспанның қолында,
Қазам жетіп мен өлсем,
Үстімдегі ақ сауыт,
Астымдағы Тайбурыл,
Жалғызының исі деп,
Кім апарып көрсетер
Кемпір, шалдың көзіне?
Бурылға жаптым көк мауыт,
Сыйынған пірім Қамбар, Дәуіт!
Шабамын жауға ауыт-ауыт.
Бүгін қанға боялсын
Балған тиген ақ сауыт,
Бекітіп соққан ер Дәуіт!
Жауды көріп, қызды арқам,
Қашар ма жаудан мен салқам?
Бүгінгі күні не көріп,
Иманмен өтсем жоқты арман.
Толғамалы ақ сүңгім,
Шаншылар майдан күн бүгін.
Бұлғары садақ, бұқар жай
Тартылар майдан күн бүгін.
Алтын құндақ ақ берен
Атылар майдан күн бүгін.
Толғамалы ақ сүңгім,
Шанша алмасам, маған серт!
Қанға тойсаң, саған серт!
Бұлғары садақ, бұқар жай,
Тарта алмасам, маған серт!

2370. Ortası gücümə dayanmasa,
Ortadan sınmamağa sən and iç!
Qızıl qundaqlı tüfəngdən
Atəş açа bilməsəm, andımı pozaram!
Atəş açmasan, sən andını pozarsan!
Yaxından atmasan, ox batmaz,
Şüası yayılmasa, günəş yandırmaz,
Yağış yağsa da, suyu islatmaz,
Yaxası qızılı, qolu mis,
Davud döyüb düzəltdiyi
2380. Əynimdəki ağ zireh,
Bu böyük qoşunun
At quyruqlu nizələrindən,
Əsgərlərin özündən,
Qılınclarının ucundan
Əgər qorxsam, andımı pozaram!
Ata-anamın əzizlədiyi ağ bədənimi
Ox dağıtsa, sən andını pozarsan!”
Koblandı belə deyirdi,
Asan olmayacağını bilirdi,
2390. Vəfalı dostu Burıl atı
Şahə qalxıb dolandı.
İgid doğulan Koblandı
Onunla çəkişən düşmənin
Başını üzməsə, olmazdı.
Atını irəli çapan igid
Qədd-qamətini düzəltdi.
Mindiyi Burıl atın
Daşa dəyən dırnağı
Sanki qar içində xırçıldadı.
2400. Qopuzun telinə çəkirlər
Təzə ağac qatranı.
İgid atını çapacaq,
Kafirləri qıracaq,
Allah ona kömək olsun.
Qızıl dəbilqə, mis papaq

Бел күшіме шыдамай,
Беліңнен сынсаң, саған серт!
Алтын құндақ ақ берен,
Ата алмасам маған серт!
От алмасаң саған серт!
Таямай атса, оқ өтпес,
Шуақ шықса, күн өтпес,
Жаңбыр жауса, су өтпес
Жағасы алтын, жеңі жез,
Бадана көзді ақ сауыт,
Бекітіп соққан ақ Дәуіт,
Қалмақтың қалың қолынан,
Шашақты найза жолынан,
Бұл әскердің өзінен,
Қылышының жүзінен
Тая жүрсем, маған серт!
Ата-анам сүйген ақ денем,
Оқ дарытсаң, саған серт!»
Қобланды айтып болғасын,
Қиналарын білгесін,
Бауыры жазық Бурыл ат,
Шиыршық атып ойнайды.
Батыр туған Қобланды
Ерегіскен жауының
Басын жоймай қоймайды.
Шабайын деп батырың,
Талбойын алды аршындап.
Астындағы Бурылдың
Тасқа тиген тұяғы
Қар кешкендей қаршылдап.
Қыл қобызға жағады
Қарағайдың шайырын.
Шабайын деп батыр тұр,
Қырылуға кәпір тұр,
Алла берсін қайырын.
Алтын қалпақ, жез телпек

Basıb gözünün üstünə.
Gözəl insanlar, qulaq asın,
Görün, sizə nə deyirəm,
Qırx min qızılbaş atlısı
2410. Qırx nəfər kimi görünür
Bu igidin gözünə.
Yaxından atılan oxlar
Tikan kimi də bata bilməz
Koblekenin gözünə.
Qaşlarına qar yağdı,
Kirpiyində buz dondu,
Qəzəbləndi, hiddətləndi,
Qeyzə gəldi, hirsləndi,
Buz kimi dəmirə büründü,
2420. Bir yerə toplaşan kafirlərin
Üstünə getdi Koblandı.
İgid özü təkbaşına
Atını çapdı, düşmənlə vuruşdu.
Qoyuna daraşan qurd kimi
Düşmənləri qırıb keçdi.
Atlara cuman pələng kimi
Qorxudan hamısı dağılışdı.
Bir cərgədə üç min atlı,
O biri cərgədə dörd min atlı,
2430. Olduğu kimi saxladı,
Dedi qayıdanda öldürər.
Qayıdanda öldürmək üçün
Cilovundan cüt-cüt
Bir-birinə bağladı.
Ağ əlləri qana bulandı,
Bütün bədəni yoruldu,
Düşmənə hücum etdi,
Bütün gücünü göstərdi.
Heç kimdən köməyi yoxdur,
2440. Hər şey Allahın əlindədir.
Çadır keçəsi boyda bayrağı tutdu,

Баса киіп көзіне,
Көп әлеумет, құлақ сал
Аузымнан шыққан сөзіме,
Қырық мың атты қызылбас,
Қырық кісідей көрінбес
Батырыңның көзіне.
Тікелеп атқан оқтары
Тікенектей қадалмас
Қоблекеңнің жүзіне.
Қабағынан қар жауып,
Кірпігіне мұз тоңып,
Қатуланып қаттанды,
Буырқанып бұрсанды,
Мұздай темір құрсанды,
Самсап тұрған кәпірге
Қобланды батыр жол салды.
Жалғыз өзі батырың
Жойып кетіп барады.
Қойға тиген қасқырдай,
Сойып кетіп барады.
Жолбарыс шапқан құландай,
Шошып кетіп барады.
Үш мың атты бір сайға,
Төрт мың атты бір сайға,
Аламын деп қайтарда,
Қойып кетіп барады.
Қайтарында алмаққа
Тізгінінен қосақтап,
Түйіп кетіп барады.
Ақ білегі қан болып,
Тұла бойы сал болып,
Жау үстіне жол салды,
Үкімін жауға мол салды,
Көмегі жоқ соңында,
Жаны Құдай қолында.
Туырлықтай ту алып,

Bayraq qanın içindəydi,
Qırx min qızılbaş atlısı
Ora-bura vurnuxdu,
Sağ qalanı az oldu.
Qızılbaşlar qaçıb dağıldılar,
Onları qaçmağa qoyarmı?
İgid qabaqlarını kəsdi.
Amansızca nizə ilə
Hamısını bir-bir öldürdü.
Parça-parça elədi,
Hamısını beləcə qırdı.
İzlərini yer üzündən sildi,
O biriləri qılıncdan keçirtdi.
İgid sərrast oxçudur,
Yayı çəkib oxla vurdu,
Koblekenin süngüsü
Qızıl qana boyandı.
Qalada çox adam qalxdı,
Yuxusuna haram qatdı.
Koblandı qaçmayanlarla
Altı gün boyu vuruşdu,
Az qala hamısını qırdı.
Gücünü düşmənə göstərdi,
Yeddinci gün günortaya yaxın
Düşmənlərini qırıb qurtardı,
Ağ nizəsinə söykəndi,
Koblandı yenə tək dayandı.
O qalanın qadınları
Ərlərini itirdilər,
Hamısı birdən dul qaldı.
Qırğını yarımçıq qoymadı,
Kobleke qandan doymadı.
Qalanı bütün dağıdaram, dedi,
Atı ilə üz tutdu
Qazanın Kırlı qalasına.
Koblandı dayanıb dua etdi

Туды қанға суарып,
Қырық мың атты қызылбас
Әрі-бері қозғалды,
Қырылмағаны аз қалды.
Қызылбас қашып жосыпты,
Қашқанына қойсын ба?
Батырың алдын тосыпты.
Ықтиярсыз найзалап,
Біріне-бірін қосыпты.
Бөлек-бөлек қылады,
Есебі жоқ қырады.
Бірін шауып, біреуін
Қылышпенен ұрады.
Атуымен доп қалды,
Тартуымен оқ қалды,
Қоблекеңнің сүңгісі
Қызыл қанға боялды.
Көбісі тұрып шәрінің,
Ұйқысын ашып оянды.
Қашпағанды Қобланды,
Алты күн ұдай ұрысып,
Бітіруге таянды.
Үкімін жауға мол салды,
Жетінші күні сәскеде
Жаудың бәрін тауысып,
Ақ найзаға сүйеніп,
Қобланды жалғыз бұл қалды.
Сол қаланың әйелі
Ерлерінен айырылып,
Бәрі де жесір, тұл қалды.
Бұл қырғанға қоймады,
Қоблекең бұған тоймады.
Шәрін тегіс бұзсам деп,
Ат қоймаққа ойлады
Қазанның Қырлы қалаға.
Қобланды тұрып сыйынды

Yeddi pirin sahibinə.	Жеті кәміл бабаға.
Ağ şahin kimi şığıdı,	Ақ сұңқар құстай шүйіліп,
2480. Eli çölə çıxmağa qoymadı,	Ел шығармай далаға,
Malı çıxmağa qoymadı,	Мал шығармай далаға,
Atlanıb qalaya keçdi,	Қаладан атын қарғытып,
Qala ətrafı qana bulandı.	Қаланың аузын қан қылып,
Hər yeri tozanaq etdi,	Қақпаның аузын шаң қылып,
Teli olanı dul etdi,	Тұлымдысын тұл қылып,
Kəkili olanı qul etdi[1].	Айдарлысын құл қылып,
Titrəyən ağalarını	Солқылдаған мырзасын
Ayağının altda yun etdi,	Табанға салып жүн қылып,
Qızılını çəkib apardı,	Алтын артты шанаға,
2490. Qadına, uşağa rəhm etmədi.	Қарамай қатын-балаға,
Sözlərimdə yalan yoxdur, ağalar.	Өтірік емес, жан аға,
Qazanın qırx qapılı qalasının	Қырық қақпалы Қазанды
On səkkiz günün içində	Он сегіз күн дегенде
İgid vurdu, dağıtdı.	Бұзып-жарып батырың,
Elini, malını qabağına qatdı,	Малын-жанын ызғытып,
Qapıları açdırdı,	Қақпаның аузын аштырып,
Hamısını çöllərə qovdu.	Айдап шықты далаға.
Hər yanda soğan bitibdi,	Есіктің алды мойыл-ды,
Ac kıyatlar da yeyibdi.	Ашыққан қият тойынды.
2500. Pis adamın işi yaxşı olarmı?	Жаманның ісі бола ма?
Atanın altı oğlu olsa da,	Атадан алтау туғанмен,
Bahalı paltarı özü geyinir,	Асылмен белін буғанмен,
Pis adam nə vaxt düzələr?!	Қай күнде жаман оңа ма?!
Sürünü qabağına qatdı,	Ызғытып малды шығарып,
İgid Koblandı yola düşdü.	Қобланды батыр келеді.
Kıyatın mənfur əsgərləri	Қияттың жаман әскері
Qənimətdən razıdırlar.	Көп олжаға кенелді.
Qaladan sürünü qovanda	Қаладан сыртқа шыққасын,
Qoşa-qoşa dayandılar.	Көше алмай қосын бөгелді.
2510. Pis atanın oğulları	Атадан жаман туғандар,

[1] Kişilər nəzərdə tutulur. Qədimdə köçərilər qırxılmış başlarının ortasında bir az tük (aydar) saxlayırdılar.

Onlara verilən qənimətə
Rahatca sahib oldular,
Çadırda oturub danışdılar,
Məsləhətləşib nə dedilər?
“Koblandı el-obasına qayıdanda
Qalanı özüm almışam, deyəcək,
Qəniməti özüm verdim, deyəcək,
Əliboş gedib əliboş gəldi
Kıyatın min döyüşçüsü, deyəcək.
Kim ona qalib gələr, dedilər.
Koblandı elinə sağ qayıtsa,
Hörmətimiz itər, dedilər,
Təkbaşına qıpçaq atlısıdır,
Öldürsək onu, necə olar”, – dedilər,
Çöldə oturan pis əsgərlər
Koblekeyə hücum etdilər.
Nə olsun ki, hücum etdilər,
O mənfurlar deyinməyə başladılar.
Gecə yarısı olanda
Söz-söhbəti kəsdilər.
Dediklərini edə bilmədilər,
İstədikləri olmadı.
Karaman bunu eşitdi, dedi:
“İgidlərin ən pisi
Cəsur yoldaşını qaralayar,
Əl saxlayın!” – dedi, əmr etdi.
İgidlər minən səmənd atdır,
Yalı, quyruğu uzundur,
Hər şey qismətə bağlıdır!
Beş gün mal-qaranı yedilər,
Altıncı gün kıyatlar
Qayıtmalı oldular.

Арамтамақ олжаға
Беті-қолын жуғандар
Қоста отырып кеңесті,
Кеңескенде не десті?
«Қобланды елге барғанда
Қаланы өзім алдым дер,
Олжаны өзім салдым дер.
Босқа келіп, бос қайтты
Қияттың мың сан нөкер дер.
Әлі кімге жетер,– деп, –
Қобланды елге сау барса,
Қадырымыз кетер,– деп,–
Жалғыз атты қыпшақты
Өлтіріп кетсек нетер»,– деп,
Далада отырған көп жаман,
Қоблекеме бой ұрды.
Бой ұрғанмен не қылсын,
Күңкілдесіп көп жаман.
Түн ортасы болғанда,
Күңкілдің арты қойылды.
Айтса дағы қылмады,
Мұрады қабыл болмады.
Қараман біліп бұларды:
«Қас жаманы жігіттің
Жолдасын ерген қарақтар,
Қойыңдар!»,– деп бұйырды.
Батырлар мінер қызылды,
Жал құйрығы ұзынды,
Іс тағдырға сызылды!
Бес күндей малы тойынып,
Алтыншы күні қияттың
Қайтуға көңілі бұзылды.

XII

Qoşun yükünü yığdı,
Yola düşməyə hazırlaşdı,

Қосындар жүгін артқанда,
Көшейік деп жатқанда,

Niyə burdan əliboş qayıdım,
Bura düşmənə görə gəldim, dedi,
Karaman fikrə getdi.
Koblandının yanına gəldi:
“Ay Koblandı, əziz yaşdaşım,
Sənin gücünü mən gördüm,
Əhsən sənə, igid! – dedi.
Nizəm düşmənə dəymədi,
Arzuma çatmamışam, – dedi.
Amma bu gün eşitdim,
Yaxınlıqda bir qala var,
Köbikti adlı xanındır, – dedi.
Gəl, birlikdə ora gedək,
İlxısını qovub aparaq.
Qazandan aldığın mal-qaraya
Burdakılar baxarlar.
Köbiktı ilxının yanına gəlsə,
Gəlməyinə peşman edərik.
Köbiktını öldürərik,
Qanını da içərik.
Köbiktı da igiddir, dedi,
Gücünü göstərər, dedi.
Nizəm düşmənə dəymədi,
Arzuma çatmamışam”, – dedi.
Koblandı kimi bir igid
Onun sözü ilə razılaşdı,
İkisi də getməyə tələsdi,
Allahı yada salmadılar,
“Gedək, deyirsən, gedək”, – dedi.
İgidlər atlarını yəhərlədilər,
Qızıl yəhər-qayış qoydular.
İgidlərin ikisi də yola düşdü,
Pir sahibinə dua etmədilər.
Böyük qoşuna tapşırdı
Qazandan aldığı böyük eli.
Karaman ilə Koblandı

Бос қайтам ба жаудан деп,
Іздеп келіп бұл жерге,
Қараман батыр кезенді.
Қобландыға келеді:
«Ай, Қобланды, құрдасжан,
Қайратыңды мен көрдім,
Бәрекелді, ер!– дейді.–
Найзам тимей дұшпанға,
Арманда барам мен,– дейді.–
Осы бүгін естідім,
Жақын жерде бір шәһәр,
Көбікті дейтін хан бар дейді. –
Жүрсең соған барайық,
Жылқысын айдап алайық.
Қазаннан алған бұл малды
Баға тұрсын халайық.
Көбікті келсе малына,
Салайын жәбір жанына.
Көбіктіні өлтіріп,
Бір тояйын қанына.
Көбікті де ер дейді,
Қайратымды көр,– дейді,–
Найзам тимей дұшпанға,
Арманда барам мен»,– дейді.
Қобландыдай батырың
Мақұл көріп бұл сөзін,
Асып-тасып екеуі,
Алланы алмай аузына,
«Барайық десең, жүр»,– дейді:
Ер салды атқа батырлар
Алтынды тұрман тағынып,
Екі батыр жөнелген
Сыйынбай пірге жаңылып.
Көп қосынға тапсырды
Қазаннан алған көп елді.
Қараман, Қоблан екеуі

Köbiktının qalasına
Üz tutub yola düşdülər.
Bazarda var ağ ipək,
Oynaqlaşır bala köşək,
Bu sözümdə yoxdur şəkk.
Böyük qoşundan iki igid
Ayrılanda gecəydi.
Köbiktının qalasının
Qaraltısını görəndə sübh erkəndi.
2590. Yuxu yarımçıq qalmasın,
Qəbir daşı qırılmasın.
İgidlər gəlib gördülər
Küba gölünün yanında
Köbiktının ilxısı otlayır.
İlxıda çoxlu göy-ala at var,
Qurd kimi qulaqları dikəlib.
Fitlə atları qovdular,
Zil səslə qovulan böyük ilxı
Bir yerə toplaşıb dayandı.
2600. Atlarını yan-yana çapdılar,
Bir yerdə ilxını qovdular.

Uca-uca dağ beli var,
Yarğanı quru dərəsi var.
Köbiktının Tərlan atı
İlxı içində boz atdır.
Acıqlı bilinən Tərlan at
Quyruğu quş kimi daranmış,
Təmiz qanlı, öyrədilmiş.
Başını qaldırıb baxdı,
2610. Göyə doğru dişlərini qıcadı,
Sahibi bilib kişnədi.
Düşmən olduğunu bildi,
Quyruğunu yellədi,
Qalaya tərəf döndü,
Tərlan at yerindən sıçradı.

Көбіктінің шәһәріне
Сапар қылып жөнелді.
Базарда бар ақ мата,
Ойнақтайды жас бота,
Бұл сөзімде жоқ қата,
Көп қосыннан екеуі
Сапарланды ел жата.
Көбіктінің шәһәрінің
Қарасын көрді таң ата.
Бөлінбеген ұйқыға,
Жыртылмаған құлпыға,
Екі батыр кез келді
Құба көлде Көбікті
Отар салған жылқыға.
Көкалалы көп жылқы,
Бөрі құлақ ен жылқы
Гулетіп жылқыны алады,
Айқайлап жайған көп жылқы
Бір уыс болып қалады.
Тізе қосып екеуі,
Айдап кетіп барады.

Биік-биік қыр екен,
Оқпанды сай жыра екен.
Көбіктінің Тарлан ат
Жылқы ішінде жүр екен.
Жамандатқыр Тарлан ат
Құйрығын құстай тарады,
Кіндігінен жарады,
Шекесінен қарады,
Әуеге қарап есінеп,
Ием бе деп кісінеп,
Жау екенін білгесін,
Сыртына құйрық салады,
Қайта айналып шәһәрге
Тарлан ат қашып барады.

İkisi də ardınca çapdı,
Onu qaytara bilmədilər.
Tərlana çatmadım, dedi,
İgidin mindiyi Burıl atı
2620. Başını aşağı salladı,
Qırx üç günlük azlığı
Burıl atı saxladı.
Kürtkanın dediyi oldu, dedi,
İgid Koblan xatırladı.
Çoban ulduzu batanda,
Günəş qızarıb çıxanda,
Gözümün acısını alım, dedi,
Bir dağın ətəyində
Koblandı yıxılıb yatdı,
2630. Göy ala at qalaya çapdı.
Köbiktı tappıltı eşitdi,
At qaçıb gələndə o coşdu.
"İlxıya düşmən girib", – dedi,
Qəzəbləndi, qeyzə gəldi.
Bazardan aldığı qaşıqdı,
Tərlan atı dayandırdı,
İgid tez onu yəhərlədi.
At başı boyda daş toppuzu
Dizinin altına sıxdı.
2640. Tərlan atlı Köbiktı
Yüyəni cəld keçirtdi.
Belinə tərlik saldı,
Dizinin altda daş toppuzu sıxdı.
Qaçırılmış ilxısının ardınca
Hirslə atını çapıb getdi.
Nizə götürdü, qabağa əydi,
Sağında ulduzu parlayır,
Çoban ulduzu batanda,
Hava işıqlaşanda,
2650. Dağ uçqunu tək coşdu,
Ağ zirehi parıldadı,

Жалғаса қуған екеуі
Қайтара алмай қалады.
Жетпедім деп Тарланға,
Астындағы Бурыл ат
Басын жерге салады,
Қырық үш күндік кемдігі
Бурыл атты қамады.
Құртқаның сөзі келді деп,
Батыр Қоблан сенеді.
Таң Шолпаны батқанда,
Қызарып күн шыққанда,
Дем алам деп азырақ,
Бауырында бір таудың
Қобланды ұйқтап жатқанда,
Қалаға көк ат еніпті,
Есітті дүбір Көбікті,
Ат барғасын желікті.
«Жау тиді ғой малға»,– деп,
Ашуланып демікті.
Базардан келген қасық-ты,
Тарлан атқа кідіріп,
Ер салғанша асықты.
Ат басындай тас шоқпар
Тақымына басыпты.
Тарлан атты Көбікті,
Еріндіктеп алады,
Беліне терлік салады,
Тас шоқпары тақымда,
Айдауға кеткен жылқының
Соңынан қуып барады.
Жебелі найза қолынан,
Жұлдызы туып оңынан,
Ерте Шолпан батқанда,
Сарғайып таң атқанда,
Тау суындай сарқырап,
Ақ сауыты жарқырап,

“Atlardan əl çək”, – dedi, bağırdı,
Köbiktı onlara gəlib yetişdi.
O gələ-gələ deyirdi:
“El-obanı yiyəsiz görmüsüz?
Yer-yurdu sahibsiz görmüsüz?
Mal-qaranı yiyəsiz görmüsüz?
Dedin, bəs camaatın yiyəsi yoxdur?
Otlaqdakı ilxılarımı
2660. Sən kimsən ki, qovursan?
Örüşdə yatışan ilxımı
Sən kimsən ki, dağıdırsan?
Sakit yatışan ilxıma
Sən kimsən ki, ox atırsan?
Mənim göy çəmənimdə
Sən kimsən ki, atəş açırsan?
Sakit otlayan ilxımı
Sən kimsən ki, narahat edirsən,
Sənin igidliyin harda qaldı?”
2670. İgidlər tapar hiyləni,
Yaxşı adam yamana
Çox yetirər faydanı.
Elə bu vaxt Karaman
Köbiktını vurmağa
Nizəsini uzatdı.
Karaman igidliyə başladı,
Allah buna yol vermədi.
Karamanın nizəsini
Bədəninə dəymədən
2680. Köbiktı kimi igid
Əlindəki toppuzla
Top kimi vurub qaytardı.
Köbiktı onun üstünə gəldi,
Karamanla tutaşdı,
Onu boğmağa başladı.
Küçük kimi zingildətdi,
Köbiktı Karamanı

«Таста,– деп,– малды», – барқырап,
Көбікті жетті соңынан.
Көбікті келе сөйледі:
«Ел иесіз дедің бе?
Жер иесіз дедің бе?
Мал иесіз дедің бе?
Жан иесіз дедің бе?
Отарда жатқан жылқымның
Отарын бұзған кім едің?
Өрісте жатқан жылқымның
Өрісін бұзған кім едің?
Тыныш жатқан жылқыма
Оқ тастаған кім едің?
Көк орайлы шалғынға
От тастатқан кім едің?
Жусап жатқан жылқымның
Жусауын бұзған кім едің,
Батыр жігіт қайдасың?»
Батырлар табар айласын,
Жақсы кісі жаманға
Көп тигізер пайдасын.
Сол уақытта Қараман
Көбіктіні шанышпаққа
Оңтайланды найзасын.
Қараман ерлік бастады,
Ерлігін Алла қоспады.
Қараманның найзасын,
Денесіне тигізбей,
Көбіктідей батырың
Қолындағы шоқпармен
Допша қағып тастайды.
Ұмтылумен Көбікті
Қараманды ұстады,
Желкесінен қысады.
Күшіктейін шыңғыртып,
Қараманды Көбікті

Üzəngi qayışı ilə boğdu.
Daha məkrli yaramazlığı
2690. Köbiktı fikirləşib tapdı.
Oyananda gec olar, dedi,
Köbiktı Koblandıya yanaşdı,
Onun yatdığı yerdə
Doqquz qatlı tor atdı,
Onu bərk-bərk bağladı.
İndi açıb gedə bilməz, dedi.
Köbiktı Koblandını
Oyatmağa başladı.
“Qalx”, – dedi Köbiktı,
2700. İgid Koblandı qalxmadı,
Yuxudan oyanmadı.
Başına nə gələcək
Yuxusunda da görmədi.
Hamısını yığışdırdı Köbiktı,
Yarağı-yasağı da yoxdu.
Düşməndən xəbəri də yoxdu,
Fani dünyadan qopmuşdu.
Koblandı gözləmədiyi yerdə
Düşməninə əsir düşdü,
2710. Sanki od içindəydi.
Elə bu vaxt oyandı,
İgid Koblandı dartındı,
Düşməni olan igidin
Qabağında olduğunu bilmədi.
Köbiktının bağladığı
Doqquz qatlı torun
Beş qatı bir anda qırıldı.
Köbiktı heyrətə gəldi,
Koblandı çox çırpındı.
2720. İgid Koblandı çaşmışdı,
Bəxti üz döndərmişdi.
Qeyzə gəldi Koblandı,
Çox cinləndi, hirsləndi.

Тақымына басады.
Қулық пенен сұмдықты
Көбікті тағы ойлады.
Оянып кетсе, болмас деп,
Қобландыны Көбікті
Ұйықтап жатқан жерінде
Тоғыз қабат тор салып,
Бекітіп әбден байлады.
Енді үзіліп кетпес деп,
Қобландыны Көбікті
Оятпаққа сайланды.
«Тұр»,– деп еді Көбікті,
Қобланды батыр тұрмады,
Ұйқысын Қоблан бұзбады.
Болады деген мұндай іс
Үш ұйқтаса ойда жоқ.
Жиып алды Көбікті,
Қару-жарақ бойда жоқ.
Хабарсыз жатып дұшпаннан
Басынан өтті дүние боқ.
Аңдаусыз жерде Қобланды
Бенде болып дұшпанға,
Табанына тиді шоқ.
Бір уақытта оянып,
Қобланды батыр көсілді,
Дұшпан деген батырдың
Әлі де жоқ есінде.
Көбіктінің байлаған
Тоғыз қабат торының
Бес қабаты шешілді.
Көбікті тұр таң қалып,
Қобланды қалды сандалып.
Қобланды батыр сасады,
Басынан бақыт қашады.
Ыза болып Қобланды,
Жын қаққанға ұсады.

Köbiktı dəmir qandal keçirtdi
Karaman ilə Koblandının
Əl-ayağını bağladı.
İndi bu igidlərdən
Uğur üz çevirmişdi,
Pir sahibi tək qoymuşdu,
2730. Bu onlara ağır gəldi.
Yeddi pir sahibinə
Dua etməyi unutmuşdular,
Şeytan onları azdırmışdı!
İgidlərin tülparlarını
Öz ilxısına buraxdı.
El yayılmışdı dərəyə,
Mal-qara yayılmışdı çəmənə.
Düşmənin əlinə keçdi
Qəfildən bu igid oğlan.
2740. Günorta namazı çatanda
İgidləri üzəngi qayışı ilə bağladı,
Köbiktı atını qalaya çapdı.
Dağlar, təpələr keçdi,
Tərlan atı ilə irəlilədi.
Öz yaşıdları arasında
Köbiktı da bir igiddi.
İgid düşmənləri bağlamışdı,
Öz qalasına çapırdı.
Kolluqdakı ölü tülkülər kimi
2750. İki yanından sallanmışdı.
Qapısının yanına çatdı.
Sıçrayıb atından düşdü.
Gözü-başı şişmişdi.
Düz burunlu, ala gözlü,
Alma yanaqlı, nur üzlü
Karlığa adlı qızı vardı.
Karlığanı çağırdı,
Uca səslə bağırdı:
“Evdəsənmi, Karlığa,

Кісен салып Көбікті,
Қараман мен Қобланның
Аяқ-қолын тұсады.
Қос батырдың бұл жерде
Бағы тайып басынан,
Пірлері тайып қасынан,
Жан торсыққа ұсады.
Жеті кәміл бабасын
Жад етуге жаңылып,
Енді қара басады!
Қос батырдың қос тұлпар
Жылқыға айдап қосады.
Ел қаптайды салаға,
Мал қаптайды далаға.
Жаудың қолы тиді ғой
Қапыяда балаға.
Ұлы бесін болғанда,
Тақымында қос батыр
Көбікті тартты қалаға.
Белес-белес бел еді.
Тарлан атпен желеді,
Асып туған қатардан
Көбікті де ер еді.
Дұшпанын батыр байлап ап,
Қаласына келеді.
Қалыңнан соққан қарсақтай
Салақтатып екеуін,
Қақпасына енеді.
Аттан келіп түсіпті,
Көзі-басы ісіпті.
Қобаған мұрын, қой көзді,
Талма бетті, нұр жүзді
Қарлыға деген қызы бар.
Қарлығаны шақырып,
Дауыстап Көбікті сөйледі:
«Үйдемісің, Қарлыға,

2760. Çöldəsənmi, Karlığa?
Allahın əmri vardır,
Yer üzündə hamı
Bir gün rahat olacaqdır.
Əyilən polad sındı, deyəsən,
Üsyankar ürək dincəldi, deyəsən.
İki əsir gətirmişəm,
Əgər səni ərə versəm,
Qul kimi sənə pay verəcəyəm!
Göy milçək qonsun üzlərinə,
2770. Yeməyə bayat çörək ver,
Karlığa, onlara sərt ol,
İkisini də apar
Qaranlıqda qapını bağla!”
Karlığa kəhər atı mindi,
Yavaş-yavaş gəlib çıxdı.
Yerdə əli-qolu bağlı igidləri
Gözəl Karlığa gördü.
Atası qızım desə də,
O, qalanın bəyi idi.
2780. Yerdə yatan igidləri
Boğça kimi qoluna vurdu,
Karlığa götürüb apardı.
Göy milçək qondu üzlərinə,
Yeməyə bayat çörək verdi.
Karlığa qaranlıq yerə
İkisini də gətirdi,
Qapını bərk kilidlədi.
Köbiktı ala atı minib,
Ağımtıl, qara xalları var.
2790. Toy edəcəyini hay saldı,
Qalada kim varsa, yığdı.
“Koblandının əl-qolunu bağlamışam,
Düşməni məhv etmişəm”.

Түздемісің, Қарлыға?
Алланың қатты жарлығы,
Жер астына бір түсер
Осы көптің барлығы.
Қайысқан болат сынғандай,
Желіккен көңіл тынғандай.
Екі пенде әкелдім,
Берсем сені күйеуге,
Бас жетімің қылғандай!
Көк шыбын қонсын қабаққа,
Суқар беріп тамаққа,
Жауып таста, Қарлыға,
Бұл екеуін апарып,
Кілт есікті лабаққа!»
Қарлыға мінген кер еді,
Маң-маң басып келеді.
Байлауда жатқан батырды
Қарлыға сұлу көреді.
Атасы әйел демесең,
Бұл шәһәрдің бегі еді.
Жерде жатқан екеуін
Боғжамадай қолтықтап,
Қарлыға алып жөнелді.
Көк шыбын қонды қабаққа,
Суқар берді тамаққа.
Жауып шықты Қарлыға,
Бұл екеуін апарып,
Кілт есікті лабаққа.
Көбікті мініп аласын,
Ағынан көп-ті қарасын,
Той қылуға жар салып,
Енді жыйды қаласын.
«Қобландыны байладым,
Құртып жаудың қарасын»,–

Alşağıra[1] xəbər yolladı,
Yanına bir yoldaş qoşdu,
Oğlunu yanına çağırdı:
Çoxdandır fürsət gözləyir,
Qoy Alşağır atını çapsın,
Karaspan dağını alsın, dedi.
2800. Birşımbaya "Get" dedi,
Şağıra muştuluq verərsən,
Kanıkey ilə Tinikey
Bacılarını alarsan", – dedi.
Birşımbay yola düşdü,
Muştuluq verməyə getdi,
Kalmık Alşağırdan
Kanıkey ilə Tinikey
Bacılarını almağa getdi.
Birşımbay burda qalsın,
2810. Uzun sözün qısası,
İndi qızdan danışaq.

Karlığa kimi gözəl
İgidləri qaranlıqda bağladı,
Qayıdıb evinə gəldi,
Yaman fikirli gəzirdi.
Köbiktı kimi igid
Karlığanın anasını
Müsəlmanlardan almışdı.
Alıb gətirəndə qız idi.
2820. Karlığa ondan doğulmuşdu.
Qızın Anası özü də
Çoxdan vəfat etmişdi.
Anası öləndə vəsiyyət etmişdi:
(Gözünün ağı-qarasıydı).
"Sən mənim qızım olsan,
Gözümün işığı, müsəlmana

Алшағырға жіберді
Қасына жолдас кісі ертіп,
Шақырып алып баласын:
«Жеті атадан кегі бар,
Алшағыр енді шапсын,– деп,
Қараспан таудың сағасын.
Біршымбайға: «Бар, – деді.–
Сүйіншіге Шағырдың
Қанікей менен Тінікей
Қарындасын ал»,– деді.
Біршымбай кетті жүріп жол,
Сүйінші деп бармаққа,
Алшағырдай қалмаққа,
Қанікей менен Тінікей
Қарындасын алмаққа.
Бара тұрсын Біршымбай,
Ұзын сөзді қысқартып,
Келейін енді қыз жаққа.

Қарлығадай сұлуың,
Батырды жауып лабаққа,
Үйіне қайтып келеді,
Әуеге қарап жүреді.
Көбіктідей батырың
Қарлығаның анасын
Мұсылманнан олжалап
Алып келген қыз еді.
Содан туып Қарлыға,
Анасының сол кезде
Өліп кеткен кезі еді.
Өлерінде анасы:
(Көзінің ағы-қарасы.)
«Менен туған қыз болсаң,
Мұсылманның, шырағым,

[1] Alşağır həm də qazax tayfalarından birinin adıdır.

Ərə gedərsən", – demişdi.
Əsl müsəlman olan anası,
Arvad da olsa igid idi.
2830. Anasının həmin sözü
İndi yadına düşmüşdü.

Етегін ұста»,– деп, еді.
Шын мұсылман анасы –
Әйел де болса ер еді.
Шешесінің бұл сөзі
Көңіліне келеді.

XIII

Bir neçə gün keçəndə
Karlığa kimi gözəl
Koblandının yanına gəldi,
İgidləri gördü.
İgidlərin ikisi də qəzəblidir,
Əlləri, qolları bağlıdır,
Pir sahibi lütf etsin.
Pirləri kömək olsun.
2840. Koblandını görəndə
İgidin üzünün nuru
Gözəlin vücuduna yayıldı.
Koblandı kimi igid
Gözünə müqəddəs göründü.
Koblandının heybəti
Ona şiri xatırlatdı.
İrəli addım ata bilmədi,
Dönüb geri addımladı.
Karlığa evə qayıtdı.
2850. Karlığa kimi gözəlin
Ürəyinə düyün düşdü.
O bu düyünü açа bilməz
Gözəlin ürəyinə od düşdü.
Ürəyə necə od düşməsin?
Koblandı kimi igidə
Aşiq olub bu gözəl.
Evdə otura bilmirdi.
Hıçqırıb ağlayırdı
Koblandı yadına düşəndə.
2860. Günlərin bir günündə

Бірнеше күн өткесін,
Қарлығадай сұлуың
Қобландыға келеді,
Батырларды көреді.
Екі батыр зарланып,
Жатқаннан соң байлауда,
Кәміл пірі жебеді.
Пірлері медет бергесін,
Қобландыны көргесін,
Нұры балқып батырдың,
Балқыды сұлу денесі.
Қобландыдай батырдың
Аруағы асады.
Қобландының айбаты
Арыстанға ұсады.
Ілгері аяқ баса амлай,
Аяғын кейін басады.
Қарлыға қайтты үйіне.
Қарлығадай сұлудың
Көңліне түсті түйіні.
Түйінді шешпей жүруге
Сұлуға болды қиын-ды.
Қиын емей, немене?
Қобландыдай батырға
Ғашық болып сұлуың,
Жата алмады үйінде.
Жылай берді енді өксіп,
Қобланды еске түскенде.
Бір күндері болғанда

Gizlincə evdən çıxdı,
Dar döngələrlə getdi,
Asta-asta irəlilədi,
Görünmək istəmədi,
Koblandının yanına gəldi.
İgidlər qaranlıqda qalıblar,
Ay çıxmayan yerdən ay çıxdı,
Gün çıxmayan yerdən gün çıxdı.
Bu nədir? deyib baxanda
2870. Qaranlıq yer işıqlandı,
Karlığa qızın şöləsiydi.
Karlığa gəlib belə dedi:
“Eşikdə dağ çəməni var,
Çəməndə mal-qara otlayır.
Əli-qolu bağlı qalan igidlər,
Siz qorxaqsınız ya cəsur?
Niyə bekar qalmısınız?
Əlinizi açıb qaçmağa qoysam,
Elinizə çatıb öyünərsiniz,
2880. Karlığa qız açıb buraxmadı,
Özümüz qaçdıq, deyərsinizmi?
Mövüz[1] versəm, yeyərsinizmi?
Çöldə otlayan ilxımı
Qovub aparan igidlərsinizmi?”
Karaman belə cavab verdi:
“Mənim gücüm çatmır
Qapının qıfılını açmağa.
Bu əzaba dözə bilmirəm,
Aç əlimi, Karlığa,
2890. İcazə versən, qaçaram”.
Koblandı isə belə dedi:
“Ey zalım, çəkil qarşımdan,
Mən igidə əziyyət vermə.
Döyüşdə bəxtim gətirməsə də,

Үйінен шығып паналап,
Тар көшені сағалап,
Аяғын басып жүре алмай,
Көрінгенді саялап,
Қобландыға келді жағалап.
Екеуі жатса лабақта
Ай тумас жақтан ай туды,
Күн тумас жақтан күн туды.
Бұл несі деп қараса,
Қара тамды ағартқан
Қарлыға қыздаң сәулесі.
Қарлыға келіп сөйлейді:
«Есіктің, алды ақтақыр,
Ақтақырда мал жатыр.
Байлауда жатқан қос батыр,
Есермісін, сермісін?
Бекер жатқан ермісің?
Қолыңды шешіп, қашырсам,
Еліңе барып мақтанып,
Қарлыға қыз қашырмай,
Өзім қаштым дермісің?
Мейіз берсем, жермісің?
Далада жатқан жылқымды
Айдап қашқан ермісің?»
Қараман сонда сөйледі:
«Менің өзім нашармын,
Кілттің аузын ашармын.
Бұл бейнетті көргенше,
Шеш қолымды, Қарлыға,
Рұқсат берсең қашармын».
Қобланды сонда сөйледі:
«Ай, қаш, залым, қасымнан,
Қиямет салма жасымнан.
Дәулет құсты ұшты деп,

[1] Mövüz - kişmiş.

Düşmənin sözünə aldanmaram.
Atandan qisasımı alacağam,
Qisas almasam, getmərəm.
Kin bəslədiyim atandan
Acığımı çıxmasam, getmərəm.
Yay yaylağım Közdi göldür,
Qışda qışlaq yerim Karaspandır,
At izindən azmaram mən.
Altı yaşımda at minmişəm,
On üç yaşıma çatmışam.
Hələ heç vaxt əlimdən
Bir qızılbaş sağ çıxmadı.
Damğam əlip[1] qıpçağam,
Müsəlmanlarda yoxdur
Gücü gücümdən çox olan.
Dağlar alovlanar, daş yanar
Koblandının adı gələndə.
Kiçik yaşdan qorumuşam,
Xalqıma dayaq olmuşam.
Tələsmə, Karlığa,
Bir gün oturarsan Burılın
Yəhərsiz, çulsuz sağrısına.
Əvvəl Allaha dua etdim,
Ata-anam üçün darıxdım.
Mən düşmənə əsir düşdüm
Düşmən üstümə gələndə,
Məni qara basmışdı,
Dərin yuxuda qalmışdım.
İxlas ata, Şaştı[2] Əziz,
Yeddi piri unutdum,
Ömər ilə Osman ağa,
İndi çox peşmanam buna,
Pir sahibini unutdum,

Тіліне дұшпан көнбедім.
Өшті болған әкеңнен
Өшімді алмай кетпеймін.
Кекті болған әкеңнен
Кегімді алмай кетпеймін.
Жаз жайлаум – Көздікөл,
Қыс қыстауым – Қараспан,
Ат ізінен адаспан.
Алты жаста ат міндім,
Он үш жасқа мен келдім.
Аман қалған жоқ еді
Қызылбас тиіп жанасқан.
Таңбам әліп қыпшақпын,
Мұсылманда жоқ еді
Өзімнен артық күші асқан.
Таулар күйіп, тас жанған
Қобланды деген зарпыма,
Қорған болып отырғанмын
Туғаннан ақ халқыма.
Асықпасаң, Қарлыға,
Бір мінерсің Бурылдың
Жайдақ сауыр артына.
Әуелі Құдай ағындым,
Ата-анамды сағындым.
Жауға бенде болғаным –
Жау жақындап келгенде,
Қара басып өзімді,
Ұйқы басып көзімді,
Ықылас ата, Шашты Әзіз,
Жеті пірді жаңылдым,
Омар менен Оспандай
Ішім толып пұшманға-ай,
Жеті пірді жаңылып,

[1] Qıpçaqların əlif damçağına işarədir.
[2] Saçlı

Qəfildən düşmənə əsir düşdüm.
Pir sahibini yada salsaydım,
2930. Düşmənə əsir düşərdimmi?
Əlvida, Karaman, yaxşı yol sənə!
Doğma yurda qayıtsan,
Məndən salam deyərsən
Azulı adlı göllərə,
Uca, uca dağlara,
Karaspan dağında yaşayan
Qalın qıpçaq elinə!
El içində salam de
Yaşıdlarıma, dostlarıma,
2940. İt boğuşdurub quş uçuran
Nizə tutan igidlərə.
Bir də salam deyərsən
Tülpar minib bayraq tutan
Vətəndəki bəylərə.
Məni düşmən əlində qaldı, de,
Əl-ayağında qandal vardı, de,
Böyük, kiçik qardaşlarım
Bizə əziyyət verməsinlər.
Ah Dariğa, işıqlı dünya,
2950. Uca-uca dağlarım,
Azulı dediyim gölüm,
Karaspanda yaşayan
Qalın qıpçaq elim!
O eldə də çoxdur
Əlinə nizə götürüb
At çapan igidlərim.
Qızılbaşların elində
Əlim-qolum qandallı,
Yazıq bəndə kimi qalmışam.
2960. Əcəlim çatsa, ölsəm,
Bəylər, məni kim axtaracaq?
Bu gün də ömrümdən getdi,
Pir sahibi qorumadı.

Жазым түстім дұшпанға ай.
Егер пірді жад етсем,
Дұшпан батыр болар ма?
Қош, Қараман, аман бол!
Қайтасың ба елдерге?
Бізден сәлем дегейсің
Азулы деген көлдерге,
Асқар, асқар белдерге,
Қараспан тауды жайлаған
Қалың Қыпшақ елдерге!
Ел ішінде сәлем де
Замандас құрбы, теңдерге,
Ит жүгіртіп, құс салған,
Найза ұстаған ерлерге.
Және де сәлем дегейсің
Тұлпар мініп, ту алған
Елдегі жолдас бектерге.
Мені жауда қалды деп,
Аяққа кісен салды деп,
Үлкен аға, кіші іні
Зор салмасын біздерге.
Ah! Дариға дүние-ай,
Асқар асқар белдерім,
Азулы деген көлдерім,
Қараспанды жайлаған
Қалың Қыпшақ елдерім!
Ол елде де көп еді
Көсіліп найза көп ұстап,
Жекелеп шапқан ерлерім,
Қызылбастың елінде
Қол-аяғым байлаулы,
Пенделікпен жатырмын.
Жазым болып, көз жұмсам,
Кім жоқтайды, беглерім?
Бүгін де тұтам күндерім,
Қолдамады пірлерім.

Məni düşmən əlində qaldı, de,
Nə edim, can parçamdır, deyib
Arxamca gələn qardaşım yoxdur,
Allahdan başqa pənahım yoxdur.
Məni düşmən əlində qaldı, de,
Kim bilərdi ki, belə olacaq.
Təkəm mən, təkbaşınayam.
Qazaxlar çoxdur deyəndə
Dilim dönmür çox deməyə.
Qarağacdan yay, qırx arşın ox,
Qızıl günbəzli dayaq olsun.
Qızılbaşların elində
Yazıq bəndə kimi qalmışam.
Əcəlim çatsa, gözümü yumsam,
Üzümü örtməyə kəfən yoxdur.
İplə bağlanıb arıqlayan,
Qarınaltısı qarnını yaralayan
Vəfalı dostum Burıla
Hansı qızılbaş ot verir?!
Hansı qızılbaş su verir?!
Doxsan yaşlı atam Toktarın
Ayaqlarını daşlar əzibdi.
Altmış yaşlı anam Analık
Tək dayağını itiribdi,
Əziz bacım Karlığaş,
Qoy işığın sönməsin.
Ömür yoldaşım Qız Kürtka,
Şirin – mən yazıq bəndəyəm,
Halın indi necədir?"

Мені жауда қалды деп,
Не қылайын жанды деп,
Артымнан жоқтар ағам жоқ,
Алладан басқа панам жоқ.
Мені жауда қалды деп,
Неғылайын жанды деп,
Ізімнен жоқтар інім жоқ,
Жалғыздықтан мінім жоқ,
Қазақ көппін дегенде,
Көппін деп айтар тілім жоқ.
Қарағай садақ, қырық кез оқ,
Күмбезі алтын белге тоқ.
Қызылбастың елінде
Бенде болып жатырмын.
Жазым болып, көз жұмсам,
Бетімді жабар кебін жоқ.
Арқанменен арыған,
Шабын айыл қарыған,
Жан серігім Бурылға
Қай қызылбас от берсін?!
Қай қызылбас су берсін?!
Тоқсанда атам Тоқтардың
Тасқа тиді тұяғы.
Алпыста шешем Аналық
Үзілді ғой қияғы.
Қарындасым Қарлығаш
Өшкен шығар шырағым.
Жан қосағым Қыз Құртқа,
Арыстаны мен пенде,
Қандай екен сияғы?»

Əlqərəz, Koblandı Karamana belə deməkdə olsun: Әлқисса, Қобланды бұл сөзді Қараманға айтып болғансын:

Karlığa kimi bir gözəl
Bildi ki, o qaçmayacaq.

Қарлығадай сұлуың,
Шықпас ойын білгесін,

Koblandı kimi igidə
Dur ayağa, dedi, dilə tutdu.
Ürəyi alışıb yandı.
Karamanla birlikdə
3000. Onu qaldıra bilmədilər!
Gecə qollarına girib gətirmişdi,
Bu gün biri çox ağırdır.
Boynunu bükdü,
Məyus oldu Karaman
Qıza belə dedi:
“Pir sahibi qorumayanda
Sən onu götürə bildin, – dedi.
İndi uzandığı yerdən
Bir el gəlsə, qaldıra bilməz”, – dedi.
3010. Gözəl Karlğa bunu eşitdi:
“Karaman, ilxının yanına get,
Atını tapıb min, – dedi.
Koblandının Tayburılını
Cilovundan tutub gətir, – dedi.
Bir fənd tapdım mən, – dedi,
İgidin atı ona əzizdir, – dedi,
Öz canından qiymətlidir,
Burılın dizinə ip bağlasan,
Bursan, bərkdən kişnəsə,
3020. Bu ayağa qalxacaq”, – dedi.
Yuxu yarımçıq qalmasın,
Qəbir daşı qırılmasın.
Gözəl Karlığa
Öz evinə qayıtdı.
Karaman getdi ilxıya.
Dan yeri ağaranda Karaman
Var gücü ilə qaçırdı,
Tək şirin canını da
Koblandının yolunda verərdi.
3030. Günorta vaxtı çatdı
Köbiktının ilxısına.

Қобландыдай батырға
Тұрыңыз деп жалынды,
Жүрегі оттай қабынды.
Қараманмен екеуі
Көтере алмай налыды!
Келіп еді кеше қолтықтап,
Бүгін мұнша ауыр деп,
Мойындары салынды.
Қараман тұрып сөйледі,
Сөйлегенде бүй деді:
«Пірі тайған мезгілде
Көтеріп едің сен,– дейді.–
Қазіргі жатқан кезінде
Көтере алмас ел»,– дейді.
Қарлыға сұлу есітіп:
«Жылқыға барып, Қараман,
Атыңды ұстап мін,– дейді.–
Қобландының Тайбурыл
Жетелеп алып кел,– дейді.–
Ақылын таптым мен,– дейді,–
Ердің жаны аты деп,
Өз жанынан артық деп,
Тақымына Бурылдың
Бұрау салып шыңғыртса,
Шығады сонда шын»,– дейді.
Бөлінбеген ұйқыға,
Жыртылмаған құлпыға,
Қарлығадай сұлуың
Өзі қайтып үйіне,
Қараман кетті жылқыға.
Таң атқанша Қараман
Өкпесін алып қолына,
Бір шыбындай жанын сап
Қобландының жолына,
Сәске түсте жетеді
Көбіктінің малына.

Öz atını tapıb mindi,
Tayburılın cilovundan tutdu,
Qaranlıqda qalaya çapdı.
Gözəl Karlığa
“Gecə gələcəyəm”, – demişdi.
Karaman ilə Karlığa
Qaranlıq dama gəldilər.
Nazik ipi bağladılar
3040. Burıl atın ayağına.
Qulan kimi kişnədi
Ona əzab verəndə.
Burılın səsini eşidəndə
Koblandı kimi igid
Qaranlıq damı alt-üst etdi:
“Nə edirsən, mənə et,
Burıla əziyyət vermə!”
Damı dağıtdı Koblandı,
Nəfəsi daraldı, eşiyə çıxdı.
3050. Koblandı çıxandan sonra
Öz hisslərini igidə
Karlığa belə dilə gətirdi:
“Mənə gen dünya dar gəlir,
Başım yaman dumanlanır,
Aşiq olmağın əzabıdır.
Ölənədək sənlə olsam,
Anamın vəsiyyəti də
Yerinə yetmiş olar.
İgidim, sözümə qulaq as,
3060. Burıl atına min, – dedi,
Süngünü əlinə al, – dedi,
O gün qovduğun ilxıya
Get, yenə qov, apar, – dedi.
Tərlan ilxıdan qaçacaq,
Onun arxasınca getmə, – dedi.
Allah qoysa, Tərlana
Köbiktını minməyə qoymaram,

Өз атын ұстап мінеді,
Тайбурылды жетелеп,
Қалаға түнде енеді.
Қарлығадай сұлуға
«Келемін кешке»,– деп еді.
Қараман менен Қарлыға
Лабақтың келіп алдына,
Қыл шылбырмен бұрау сап
Бурыл аттың санына,
Құлындай қылып шыңғыртты,
Жәбір қылып жанына.
Бурылдың даусын есітіп,
Қобландыдай батырың
Салды ойран, тамына
«Не қылсаң да, маған қыл,
Бурылға сірә қағылма!»
Тамды бұзып Қобланды,
Далаға шықты қабына.
Қобланды батыр шыққан соң,
Өзінің ақуал хал-жайын
Батырға айтты Қарлыға:
«Дүниенің кеңдік, тарлығы,
Басыма менің түсіп тұр
Ғашықтықтың зарлығы.
Сеніменен бірге өлсем,
Анамның айтқан өсиеті
Болады кәміл барлығы.
Сөзімді тыңдап, батырым,
Бурылыңа мін,– дейді,
Қарыңа сүңгі іл,– дейді,
Кешегі жатқан жылқыға
Тағы да барып ти,– дейді.
Тарлан қашар жылқыдан,
Құмай ақ қой сен,– дейді.
Тәңірі жазса Тарланды
Көбіктіге міндірмей

Onu tutub saxlayaram, – dedi.
Köbiktının qol-qanadı
3070. İlxıdakı ala atıdır,
Bu sözümə inan, – dedi.
Bu düşməninə kinin varsa,
Sonra onunla danışarsan,
Bu sözümü unutma! – dedi.
İgidlər, ikinizin də
Yarağını, zirehini,
Hamısını gizlətmişəm,
Gedək hamısını verim, – dedi.
İgidim, sənin yarağını da
3080. Mən gizlətmişəm, – dedi.
Gör, necə fərasətliyəm, – dedi.
Koblandı ilə Karaman,
Arxamca gəlin, – dedi.
Gözəl onları gətirdi,
Öz sarayına çıxartdı.
Gizlədib saxladığı yerdə
İgidə silahı göstərdi,
Ağ zirehini geydirdi,
Ağ qılıncı belinə bağladı.
3090. Karlığa öz sədaqətini
Koblandıya sübut etdi.
Yaraqlı oğlana əlini uzatdı,
Onu Tayburıla mindirdi.

Karlığa sözünü bitirəndə
İgid atına mindi,
Xırda halqalı ağ zirehi
Bədəninə keçirtdi.
Belinə polad qılınc bağladı,
Əlinə nizə götürdü.
3100. Karamanla birlikdə
Köbiktının yekə ilxısını
Bir də qovub apardılar.

Алармын қолға мен,– дейді.
Көбіктінің қанаты –
Жылқыдағы көк аты,
Бұл сөзіме сен,– дейді.–
Кегің болса бұл жауда,
Сөйлесерсің соңынан,
Бұл сөзімді біл!– дейді.–
Екеуіңнің, батырлар,
Сауыт сайман, қаруың
Бәрі де менің қолымда,
Берейін алып, жүр,– дейді.–
Қаруыңды, батырым,
Қойғанмын тығып мен,– дейді,–
Кереметім көр,– дейді,–
Қобланды мен Қараман,
Кел, соңыма ер»,– дейді.
Ертіп барып сұлуың,
Сарайына енгізді.
Сақтап қойған жерінен
Қаруын батыр көргізді,
Ақ сауытын кигізді,
Ақ семсерді ілгізді.
Шын достығын Қарлыға
Қобландыға сенгізді.
Уағада байлап, қол беріп,
Тайбурылға мінгізді.

Қарлыға бұл сөзді айтқасын,
Енді атына мінеді,
Бадана көзді ақ сауыт
Денесіне киеді.
Беліне байлап болатты,
Қарына найза іледі,
Қараманмен екеуі
Көбіктінің көп жылқы
Және сүзіп жөнелді.

Küba gölünü keçəndə,
Sarı gölə çatanda
Köbiktının Tərlan atı
Quyruğunu quşlar darayan,
Alnında qara qaşqası,
Başını qaldırıb baxdı,
Sanki başı göyə çatdı,
Sahibi bildi, kişnədi,
Düşmən olduğunu bildi,
Quyruğunu yellədi,
Ala at qaçıb uzaqlaşdı.
"Qoy qaçıb getsin ala at", – dedi,
Heç biri arxasınca getmədi.
Ala at qalaya çatdı,
Tappıltı eşitdi Köbiktı.
Atı görəndə qəzəbləndi,
"Hardasan, əziz Karlığa?"
Atı yəhərlə", – qəzəblə dedi.
Karlığa da bunu gözləyirdi.
Kobiktıya yaxınlaşdı:
"Yuxundan olma, Köbiktı,
(Yazıq atam niyə hirslənibdi),
İlxının hamisi bu heyvan
Yem yeməyə gəlibdi".
Köbiktını yatmağa göndərdi,
Akmonşak atının üstünə
Qızıl qayışlı yəhər qoydu,
Azca yemək, yem qoydu.
Koblandıya aşiq olandan
Qız dərd-qəmə batmışdı.
Akmonşak atına mindi,
Belinə qılınc qurşadı,
Üstdən zireh keçirtdi,
Saçını yığıb topladı,
Noqay papağını qoydu.
Koblandının arxasınca

Құба көлден өткенде,
Сары өзенге жеткенде,
Көбіктінің Тарлан ат
Құйрығын құстай тарайды,
Шекесінен қарайды,
Кіндігінен жарайды,
Әуеге қарап есінеп,
«Ием бе?» – деп кісінеп,
Жау екенін білгесін,
Сыртына құйрық салады,
Көк ат қашып барады.
«Барса, барсын көк ат»,– деп,
Екеуі қумай қалады.
Қалаға көк ат еніпті,
Есітті дүбір Көбікті.
Ат барғасын желікті,
«Қарлығажан, қайдасың?
Ат ертте»,– деп демікті.
Аңдып тұрған Қарлыға
Көбіктіге келіпті:
«Ұйқыңды бұзба, Көбікті
(Сорлы әкем, неге желікті),
Мал иесі жануар
Жем жейін деп келіпті».
Көбіктіні жатқызып,
Ақмоншақ аттың үстіне
Алтыннан тұрман ер салып,
Азғана азық, жем салып,
Қобланды еске түскенде,
Қыздың шері қозғалып,
Ақмоншақ атқа мінеді,
Беліне семсер іледі,
Денеге сауыт киеді,
Төбеге шашты түйеді,
Ноғай бөркін киеді.
Қобландының соңынан

Atını sürətlə çapdı.
3140. Gəlib çatdı onlara,
Atasının ilxısını
Birlikdə qovub apardılar.
Qaladan çox uzaqlaşdı,
Geniş biyabana çatdı,
Gün günortadan keçəndə
Atların yerişi dəyişdi,
Otlamadılar, dayandılar,
Narahat oldu, addım atmadı
Akmonşak atın kiçik qardaşı.
3150. Özündən çıxdı,
Nəfəsi tıncıxdı.
İlxı içində alaydı,
Qılcıq yunu qaraydı.
Başı sanki göyə çatdı,
Sahibi bilib kişnədi,
Düşmən olduğunu biləndə
Alnı qara qaşqalı
Kəhər at dayandı, durdu,
Quyruğunu yellədi.
3160. Beş yaşlı ala at döndü,
Üzü qalaya götürüldü.
Arxasınca üçü də qaçdı,
Amma qaytara bilmədilər.
“İndi necə olacaq”, – dedi,
Gözəl Karlığa kədərləndi.
“Gedir, getsin ala at”, – dedi.
Üçü də birlikdə gəldi,
Bir təpəyə çıxdılar.
Köbiktının üstündə
3170. Doqquz qatlı ağ zireh,
Qılıncla kəssən, kəsilməz,
Güllə atsan, keçirməz.
İgid Koblandıya
Gözəl Karlığa belə dedi:

Дөңгелетіп жөнелді.
Қуып жетіп бұларға,
Әкесінің жылқысын
Бірге айдасып келеді.
Қаладан қиғаш өткенде,
Сары белге жеткенде,
Күн сәскеден өткенде,
Бұзылып аттың жүрісі,
Оттамайды, жусайды,
Бүгежектеп, жүрмей келеді
Ақмоншақ аттың інісі.
Өзі-өзінен ылаңдап,
Келеді бітіп тынысы.
Жылқы ішінде ала-ды,
Қылшаң жүнді қара-ды,
Әуеге қарап есінеп,
«Ием бе?» – деп кісінеп,
Жау екенін білгесін,
Шекесінен қарады,
Кіндігінен жарады,
Құйрығын сыртқа салады.
Қайта айналып көк бесті,
Шәріге қарап жөнелді.
Жалғаса қуған үшеуі
Қайтара алмай қалады.
«Қандай заман болар»,– деп,
Қарлыға сұлу налыды,
«Барса, барсын көк ат»,– деп,
Басын қосып үшеуі,
Бір төбеге барады.
Көбіктінің үстінде
Тоғыз қабат ақ сауыт,
Шапсаң, қылыш кеспейді,
Атсаң, мылтық өтпейді.
Қобландыдай батырға
Қарлыға сұлу сөйледі:

“Onu öldürməyin bir yolu var:
Göbəyinin tuşunda
Zirehdə dörd halqa boşdur,
Yel keçirən yeri var.
İgidim, sərrast atsan,
3180. Göbəyi nişan alıb at,
Yoxsa sənə çətin olacaq”.
Tək Allaha əmanət etdi
Koblandı kimi gənc oğlanı.
Karaman bu sözü eşitdi,
Yerində dayanmadı.
Karlığa ilə Karamanı
İrəliyə yola saldı,
Köbiktının yolunu gözlədi,

«Оған қылар амалы
Кіндігінің тұсында
Кем соғылған төрт көзі –
Жел соғарлық самалы.
Мерген болсаң, батырым,
Кіндікті байлап атпасаң,
Басыңа салар қараны».
Бір Құдайға тапсырып
Қобландыдай баланы,
Қараман естіп бұл сөзді,
Тоқтамайды табаны.
Қарлыға менен Қараманды
Ілгері қарай жөнелтіп,
Жолын тосып Көбіктінің,

XIV

Koblandı təkbaşına qaldı.
3190. İlxını özü qovurdu.
Oxları əlində hazır tutdu,
“Köbiktı nə vaxt gələcək?” – dedi,
Koblandı dayanıb gözlədi.

Қобланды жалғыз қалады.
Жылқыны қуып барады.
Қисайған оғын түзетіп,
«Көбікті қашан келер?» – деп,
Қобланды тосып тұрады.

Qaçıb gedən beşillik boz at
Qalaya varıb yetişdi,
Köbiktı at tappıltısını eşitdi.
Qeyzə gəlib hirsləndi
Qızının getdiyini biləndə.
Qəzəbləndi Köbiktı,
3200. Boz atını yəhərlədi,
Bir günlük yemək, yem qoydu,
At başı boyda daş toppuzu
İgid Köbiktı götürdü.
Sonra atına mindi,
“Qayıdaram, qayıtmaram,
Məlum deyil indi”, – dedi.
Xalqı ilə vidalaşdı,

Қашып барып көк бесті,
Қалаға барып еніпті,
Естіді дүбір Көбікті.
Ат барғасын желікті,
Кеткенін қыздың білген соң,
Қаһарланып Көбікті,
Көк бесті атқа ер салды,
Бір күндік азық, жем салды.
Ат басындай тас шоқпар
Көбікті батыр қолға алды.
Енді мініп атына –
«Менің келер, келмесім
Екіталай енді»,– деп,
Амандасып халқына,

Bir az əvvəl olduğu kimi,
İlxısını qovub aparan düşmənin
3210. Köbiktı arxasınca getdi.
Uca-uca dağlar idi,
Öz yaşıdları arasında
Hünər göstərmiş igiddi.
Çoban ulduzu batanda,
Günəş qızarıb çıxanda
Guruldayan dağ uçqunu kimi
Parıldayan ağ zirehi ilə
Koblandı olan yerə
Gəlib çıxdı Köbiktı.
3220. Köbiktını görəndə
Azca qalxdı Koblandı,
Uca səslə qışqırdı:
“Bura gəl!” deyib çağırdı.
Yayı əlinə götürdü,
Nişan aldı Kobılandı,
Sonra dayanıb dedi:
“Sındınmı, qolum, sınmazdın,
Çıxdınmı gözüm, çıxmazdın,
Doğrudanmı, axırım çatıbdı?
3230. Allahın əmri belədirmi?
Çətin vaxtda mənə kömək olan
İxlas ata, Şaştı Əziz,
Ey yeddi pirin sahibi,
Məndən üz çevirdinizmi?
Təklik dərdinə düçar oldum,
Yanımda yaxın dostum yoxdur.
Bu qədər dərd gördümmü mən
Bütün ömrüm boyunca?
Pir sahibi kömək etmədi,
3240. Yoxsa məni əzaba saldı?
Təkcə sənə sığındım,
Ey rəhmli Allahım!”
Koblandı bunu dedi,

Бұрынғы тартып салтына,
Жылқысын алған жаулардың
Көбікті түсті артына.
Белес-белес бел еді,
Өзінің туған халқына
Белгілі туған ер еді.
Ертеңгі шолпан батқанда,
Қызарып күн шыққанда,
Тау суындай сарқырап,
Ақ сауыты жарқырап,
Қобландының тұсынан
Көбікті өтіп барады.
Көбіктіні көрген соң,
Көтеріліп Қобланды,
Айқай салып ақырды,
«Кел бері!»– деп шақырды.
Садағын қолға алады,
Оғын кезеп Қобыланды
Сонда тұрып сөйлейді:
«Сынғыр қолым, сындың ба?
Шыққыр көзім, шықтың ба?
Шынымен қазам жеттің бе?
Шын бұйрығым біттің бе?
Қысылған жерде дем берер
Ықылас ата, Шашты Әзіз,
Жеті кәміл пірім-ай,
Сарт болып-ақ кеттің бе?
Жалғыздық қайғы басымда,
Жолдасым жоқ қасымда.
Мұндай қайғы көріп пе ем
Өзімнің өмір жасымда?
Кәміл пірлер, жар болмай,
Салғаның ба уайым?
Бір өзіңе сыйындым,
Жарлықаушы Құдайым!»
Бұл сөзді айтып Қобланды,

Əlini oxluğa uzatdı,
Bir dəfə yox, çox uzatdı,
Çoxlu-çoxlu ox atdı.
Hər oxunun ucunda
Bir koma alov yandı.
Kalmık yəhərinin qaşında
3250. Düz göbəyinin başında,
Qız dediyi yerin tuşunda,
Vuracağı halqanı tapdı.
Guruldadı, bağırdı,
Ox hədəfə yetişdi,
Koblandı oxun birini atdı,
Bir olsa da, uzun ox atdı.
Köbiktıya ox dəyəndə
Ölümün əzabını gördü.
Əzab deyil, nədir bəs?
3260. Köbiktının iri cəsədi
İki yerə bölündü.
Yarısı atın belində qaldı,
Yarısı oxla birgə ayrıldı.
İgid Koblandının
Etdiyi tövbə qəbul oldu.
Pir sahibi ona güc verdi.
Vaxtında köməyinə çatdı,
Qoçaqlığını göstərdi.
İgid Köbiktının
3270. Yerə düşən bədəni
İki əli ilə uzanırdı
Arxada qalan toppuza,
Uzandıqca uzandı,
Atın uzun yüyəninə çatdı.
Oxun yanına düşən bədənin
Gücü çatmır yarağı götürsün.
Sağına-soluna baxdı.
Koblandı yanına gəldi,
Ömrünün sonu çatıbdı.

Қорамсаққа қол салды,
Бір салғанда мол салды,
Көп оғына жол салды.
Әр оғының басында
Жолым үйдей шоқ қалды.
Қалмақы ердің қасы деп,
Нақ кіндіктің басы деп,
Қыз айтқан жердің тұсы деп,
Өлер жерің осы деп,
Салдыр-гүлдір еткізіп,
Оқ масаққа жеткізіп,
Қобланды тартты бір оқты,
Бір де болса ірі оқты.
Көбікті көрді көрімді,
Жанына азап берілді,
Азап емей немене?
Көбіктінің бөксесі
Кеудесінен бөлінді.
Атта қалып бөксесі,
Оқпен ұшып кеудесі.
Қобландыдай батырдың
Қабыл болды тәубесі.
Жәрдем беріп бабасы,
Шамасы келер күн болса,
Қылуға қайрат жарады.
Көбіктідей батырдың
Жерге түскен кеудесі
Екі қолымен еңбектеп,
Артында қалған шоқпарға
Тағы да кетіп барады,
Шылбырын қолға алады.
Оқпен түскен кеудесі,
Қару қылар шама жоқ,
Жан-жағына қарады.
Қобланды келіп қасына,
Заман ақыр тақалды.

3280. Xırdavat satar sövdəgər,	Саудагер сатар бақалды,
“Qız düşməndir”, – düz deyirlər,	«Қыз жау» – деген осы деп,
Belə bir məsəl vardır.	Айтып отыр мақалды.
Köbiktı iki əli ilə	Екі қолдап Көбікті
Saqqalını yolub durdu.	Жұлып отыр сақалды.
İndi qaça da bilməz,	Болмады енді қашпасқа,
Dost da axtara bilməz.	Ізденіп болмас дос басқа.
Qızıl saplı xəncərlə	Балдағы алтын болатпен
Koblandı başını kəsdi.	Қобланды тартты қақ басқа.
Sıçrayıb arxası üstə düşdü,	Шалқасынан сылқ етіп,
3290. Yazıq başı yerə düşdü.	Жерге түсті сор қасқа.
Yol göstərib öldürdən	Ақыл айтып өлтірткен

XV

Hiyləgər qız necə olsun.	Айла қанша қыз жасқа.
Köbiktını öldürdü,	Көбіктіні өлтіріп,
İşini başa çatdırdı.	Сәтіне ісін келтіріп,
Beşillik ala atını yedəklədi,	Көк бесті атты жетелеп,
Düz yolda irəli çapdı.	Жүретін жолын төтелеп,
Karlığa ilə görüşdü,	Қарлығамен қосылып,
İpək kimi yumşaldı,	Жібектейін есіліп,
Karlığa ilə birlikdə	Қарлығамен екеуі
3300. Atlarını çevirib oynatdılar.	Аударыспақ ойнайды.
“Koblandı ilə birgə qocalsam,	«Қобландымен бірге өлсем,
Başqa arzum olmaz, Allahım”, – dedi.	Армансызбын, Алла»,– деп,
Bir yerdə gülüb oynadılar.	Күліп-ойнап барады.
Onların yolu üstündə	Осы барған жолында
Uca-uca sıra dağlar,	Биік-биік қыр екен,
Yarğanlar, dərələr var.	Оқпанды сай, жыра екен.
Sayım oğlu Karaman	Сайым ұлы Қараман
Qabaqdakı meşədə	Алдыңдағы тоғайда
Durub onları gözləyirdi.	О да күтіп тұр екен,
3310. Onların qarşısına gəlib dedi:	Шыға келді алдынан:
“Natiq deyər həqiqəti,	«Шешен сөйлер дауға,– деп,–
Göstərdin düşmənə şücaəti,	Қайрат қылдың жауға,– деп,–
Əziz yaşdaş, payla qəniməti,	Олжа салғын, құрдасжан,

Mənə payımı ver”, – dedi.
Koblandı belə cavab verdi:
“Büzdüm ilə yal, yaşdaşım,
Şəkər ilə bal, yaşdaşım.
Köbiktının böyük ilxısını
Götür, şəriksiz apar, yaşdaşım”.
3320. Karaman da belə dedi:
“Bazarda mal satdım bezə,
İlxı dayanıb otlamır
Arkanın yaşıl çölündə.
Yaxşı-yaman desən də,
Sənə etibar edirəm,
Özümü çatdırdım qənimətinə.
Qulaq as, gör, nə deyirəm,
Mənə verəcəyin qənimətdə
Köbiktını öldürməyini də,
3330.Öldürüb gəldiyini də gördüm,
Köbiktının qızı Karlığanı
Mənə verməyin düzgün olar”.
Koblandı isə belə dedi:
“Kürtkamın baxdığı Tayburıl
Mindiyim üçillik atdır.
Tayburıla minəndən
Düşmənə fürsət vermədim.
On üç yaşıma gəlmişəm,
Başıma çox iş gəlibdir,
3340.Köbiktıdan çox əzab gördüm.
Böyük bəlalardan qurtardım,
Düşmənə zəfər çaldım
Karlığanın köməyi ilə.
Ata-anasını, el-obasını
Mənə görə tərk edibdi.
Daha çox mənə faydası,
Köbiktını öldürməkdə
Karlığanın fənd bilməsiydi.
Köbiktının gördün öldüyünü,

Беріңіз бізге сауға»,– деп.
Қобланды сонда сөйлейді:
«Жая да менен жал, құрдас,
Шекер менен бал, құрдас.
Көбіктінің көп жылқы
Олжа қоспай ал, құрдас».
Қараман тағы сөйлейді:
«Мал саттым базар бөзіне,
Салса жылқы тоқтайды
Арқаның бөрікөзіне.
Жаман-жақсы десең де,
Наз қыламын өзіңе,
Олжаның келдім кезіне.
Құлағың сал сөзіме,
Тағы да сауға өзіме
Көбіктінің көрдім өлгенін,
Өлтіріп ердің келгенін,
Көбікті қызы Қарлыға
Жөн еді қоса бергенің».
Қобланды сонда сөйлейді:
«Құртқам баққан Тайбурыл
Астымда дөнен мінгенім.
Тайбурылды мінгесін,
Дұшпанға теңдік бермедім.
Он үш жасқа келгенше,
Басыма келген кемшілік
Көбіктіден көргенім.
Көп қайғының ішінде
Менің бүйтіп жүргенім.
Мынау тұрған Қарлыға
Ата-ана, ел-жұртын
Қиып шықты мен үшін.
Артықша тиіп пайдасы,
Көбіктінің өлгені,
Қарлыға қыздың айласы.
Көбіктінің көрдің өлгенін,

3350. Tanrıdan bəxtim gətirdi.
Onun etdikləri bəllidir,
Çox tərifləmək nəyə lazım,
Özü sevsə, verərəm".
Elə bu vaxt
Karlığa sakit dayanmışdı,
Karaman gəlib söylədi:
"Munlık ilə Zarlık[1], – dedi,
Dəvənin gözəli nərdir, – dedi,
Yükün yeri sandıqdır", – dedi,
3360. Karlığa kimi gözəli
Əlindən tutub apardı!
"Əziz yaşdaşım verdi, aldıq,
Dostluğumuz gücləndi", – dedi.
Mindiyi atı üçillikdir,
Gömgöy ot yeyib toxdur.
Bəyin qızı geyinər
Bahalı məxmər paltar.
Bir az dayanıb danışdılar,
Üçü də durub atlarını mindilər.
3370. Üçü də atı yel kimi çapdı,
Köbiktının böyük ilxısını
Bir yerdə qovub apardılar.
Bir neçə gündən sonra
İlxını gətirib qoşdular
Qazandan aldığı böyük mal-qaraya.
Qoşundakı döyüşənlər
Orda gözləyirdilər.
Orda dayanan çoxlu kıyatlı
İkisinin qoşa gəldiyini gördü,
3380. Səs-küylə yaxına gəldilər.
Ata minib gələndə
İgidin qədrini biləndə
Koblandının Tayburılı

Тәңірім бақыт бергенін.
Қызметі белгілі,
Артықша мақтап қайтейін,
Өзі сүйсе бергенім».
Сол уақыттар болғанда,
Қарлыға тыңдап тұрғанда,
Қараман келіп сөйлейді:
«Мұңлық пенен Зарлық,– деп,–
Түйенің көркі нарлық,– деп,–
Жүктің көркі сандық»,– деп,
Қарлығадай сұлуды
Жетелеп алып жөнелді!
«Құрдасжан берді, алдық,– деп,–
Татулыққа қандық»,– деп.
Мінген аты дөнен-ді,
Көкке тойған көбең-ді.
Байдың қызы жамылар
Масаты менен беренді.
Азырақ тұрып сөйлесіп,
Үшеуі тоқтап, бөгелді.
Тізе қосып үшеуі,
Көбіктінің көп жылқы
Гулетіп айдап жөнелді.
Бірнеше күн өткен соң,
Әкеліп қосты жылқыны
Қазаннан алған көп малға.
Жатыр екен қосындар
Тастап кеткен жерінде.
Даярланып жатқан көп Қият,
Екеуі қосқа келген соң,
Дүркірей көшіп жөнелді.
Атқа мініп желгендей,
Ер қадірін білгендей,
Қобландының Тайбурыл

[1] Munlık ilə Zarlık qazax xalq dastanıdır. Dərd-bəlanı ifadə edir.

Axsadı, irəli getmədi,
Elə bil nəyisə hiss etdi.
Koblandı ixtiyarsız qul kimi
Birdən ağlamağa başladı,
Deyəsən, səbəbsiz ağlayırdı.
Vəfalı dostu Burıl atı
İrəliyə bir addım atmadı,
Axsayırdı, başını sinəsinə vururdu.
Burıl axsayıb gedə bilmir,
Böyük qoşun geri qalmır.
Axşamçağı Aksaya çatdılar.
Qoşun Aksayda düşərgə saldı,
Karlığa onunla qaldı.
Elə bil Karaman özü almışdı
Qoşuna payladığı qəniməti.
Bir qisim axmaq kıyatlı
Karaman adlı igidi
Atın belindən götürdü,
Ağ xalçanın üstünə qoydu.
Şir doğulan Koblandının
Atını heç kim tutmadı,
Koblandını böyük kıyat
Adam bilib saymadı.
Mindiyi atı səmənddir,
Hər şey Allahın əlindədir.
Qənimətdən razı qaldılar,
Kıyatlıları burada
Qayıtmaq pərişan etdi.
Bəyin qızı geyinər
Məxməri ipək paltarı.
Koblandını gözləmədi,
Böyük qoşun yola düşdü.

Ұмтылып аяқ баспайды,
Бір нәрсені сезгендей.
Қобланды құлға ұқсайды,
Мезгілсіз жылап қақсайды,
Бекер жылап не қылсын,
Жан серігі Бурыл ат
Ілгері аяқ баспайды,
Омырау қағып ақсайды.
Бурыл ат ақсап жүрмегенсін
Қалың қосын көше алмай
Күн батпай қонды Ақсайға.
Қол Ақсайға қонғансын,
Қарлығаны алып оңғансын,
Қараман барып алғандай,
Қосынға олжа салғандай,
Ақмақ Қият бірталай
Қараман атты батырды
Көтеріп аттан алады,
Ақ кілемге салады.
Арыстан туған Қобланды,
Атын ұстар кісі жоқ,
Қобландыны көп Қият
Кім екен деп ісі жоқ.
Мінген аты қызыл-ды,
Іс тағдырға сызылды.
Олжаға көңілі біткесін,
Қияттардың бұл жерде
Қайтуға көңілі бұзылды.
Байдың қызы жамылар
Масаты мен қамқасын.
Қобландыға қарамай,
Үдере көшті көп қосын.

XVI

Koblandı kimi igidin
Atı axsadı, yeriyə bilmədi.

Қобландыдай батырдың
Аты ақсап жүре алмай,

Orda tək-tənha qaldı,
Halı pərişan oldu,
Gözündən yaş axırdı,
Əziyyətlə aldığı qəniməti
Kıyatlılar götürüb apardı.
Təkliyindən məyus oldu,
Hıçqırdı, yana-yana ağladı.
Çox dərindən yaraladı onu
Yaşdaşı Karamanın
Çox döyüşçüsü ilə öyünməsi,
Dostunu unudub getməsi.
Sonra Koblan dilə gəldi:
“Yaxşının işi bitər,
Yamanın işi yatar.
Halım pərişan oldu,
Gözümün yaşı durmadı,
Əziyyətlə aldığım qəniməti
Kıyatlılar götürüb getdilər.
Ağlım yoxdur, axmağam,
Elimdən təkbaşına çıxınca,
Karaspan dağında yaşayan
Böyük qıpçaq elimdən
Beş-on nəfər götürsəydim,
Onlarla getsəydim, yaxşıydı.
Mən bir nərə çəksəm,
Kıyatın təkcə qoşununa yox,
Bütün elinə gücüm çatar.
Evə getsəm, çölüm yoxdur,
Çölə getsəm, evim yoxdur.
Təkbaşına gəzib dolaşsam,
Fani dünyanın nə faydası var?
Tək doğulan mən yazığın
Məndən böyük qardaşım yox,
Allahdan başqa pənahım yoxdur.
Qazaxlar çoxdur deyəndə
Çoxdur deməyə dilim gəlmir.

Жұртта жалғыз қалғасын,
Шыбын жанын қинаған,
Көздің жасын бұлаған,
Сүйтіп алған олжасын
Қият алып кеткесін,
Жалғыздықтан жабығып,
Өксіп жылап қамығып,
Сүйекке намыс жеткесін,
Қарамандай құрдасы
Көптігіне мастанып
Есіне алмай кеткесін,
Сонда Қоблан сөйледі:
«Жақсының ісі бітеді,
Жаманның ісі жатаді.
Шыбын жанды қинаған,
Көздің жасын бұлаған,
Бүйтіп алған олжамды
Қият алып кетеді.
Ақылсыз туған мен ақмақ,
Бүйтіп жалғыз шыққанша,
Қараспан тауды жайлаған
Қалың қыпшақ жұртымнан
Онды-бесті соңыма
Қощы ертсем, нетеді?!
Шыныменен шамдансам,
Қосын түгіл Қияттың
Еліне күшім жетеді.
Үйге барсам, түзім жоқ,
Түзге барсам, үйім жоқ,
Өстіп жалғыз жүргенде,
Өтесің бе дүние боқ?
Жалғыз туған мен сордың
Алдымда сүйеу ағам жоқ,
Құдайдан басқа панам жоқ.
Қазақ көппін дегенде,
Көппін деп айтар тілім жоқ.

Arxamda kiçik qardaşım yoxdur,
Təkəm, heç kimim yoxdur.
Hələ yaşa dolmamış
Əzab gördüm fani dünyada.
Allaha dua edirəm, ağlayıram
Bu çarəsiz halıma.
Əcəlim çatsa, ölsəm,
Düşmən malımı talayacaq.
Əcdadı altı olsa da,
Ləyaqətsiz adamların
Qarşısında əyilərəmmi?
Nə vaxt görəcəyəm
Evdə qoca ata-anamı?
Xudaya, bəndən bilirsənsə,
Bu gün mənə göstər
Sabaha açılan sübh vaxtını.
Dərdimə çarə elə,
Ölümümü tezləşdir,
Əcəlimi yaxınlaşdır.
Dan ulduzunu görməyim,
Gün işığına çıxmayım".
Bunları dedi Koblandı,
Gecənin yarısı olanda
Tayburılı buxovladı.
İgid doğulanların içində
Şah oğlu şah idi.
Tayı-bərabəri yoxdu
Kobleke kimi igidin.
Pis adamlar pislik etdi,
Ağladı, sızladı Kobleke.
Döşək etdi tərliyini,
Yastıq etdi yəhərini,
Tərliyi döşədi, yəhəri qoydu,
Üzüqoylu yerə düşdü,
Gərnəşib uzandı.
Başını yəhərə dayadı,

Артымда ерген інім жоқ,
Жалғыздықтан мінім жоқ.
Білмей қалдым басымнан
Өткеніңді дүние боқ.
Мінәжат етіп жылаймын
Өзімнің нашар халімді.
Жазым болып, көз жұмсам,
Жау талайды малымды.
Атадан алтау екен деп,
Өзімнен төмен жаманға
Болайын неғып жалынды?
Қай уақытта көремін?
Үйдегі кемпір-шалымды?
Құлым десең, Құдая
Бүгін маған көрсетші
Ататұғын таңыңды.
Ойла менің қамымды,
Тағдырымды бітіріп,
Тауыс менің нанымды!
Осы таңнан өткізбе,
Күн шығуға жеткізбе?»
Бұлайша деп Қобланды
Түн ортасы болғанда
Тайбурылын тұсады.
Алып туған қатардан
Шаһзада кісі еді.
Құрбысында адам жоқ
Қоблекеңдей мүшелі.
Жамандар қылды өсекті,
Жылап-жылап Қоблекең,
Тоқымнан қылды төсекті.
Ерден қылып жастықты,
Тоқымын төсеп, ер жастап,
Етбетінен құлады,
Ұзынынан сұлады.
Алтынды ерге сүйеніп,

3490. Gecənin yarısı olanda
Gözünü yumub mürgülədi.
O, yuxuya gedəndə
Dan yeri ağarırdı.
Boz ulağın belində,
Ağ əmmaməsi başında,
Sehrli əsası əlində,
Özü haqqın yolunda,
On səkkiz min aləmin
On beş mini yanında,
3500. Yeddi pirin sahibi
Gəlib durdu qarşısında:
“Oyaqsanmı, Koblandı,
Yatırsanmı, Koblandı?
Bu səfərin uğurlu olmadı.
Mindiyin atın bozdur axı,
Arxadan deyilən söz incidir axı.
Gələn bəladan səni
Qorumaq üçün, Koblandı,
Qızıl kürkümün ətəyi
3510. Didik-didik oldu axı!
Qulanın atdığı dayçadır,
Göldən çıxartdığı qarğıdır.
Dünən gecə atana –
Qoca Toktara baş çəkdim.
Yarğanlar, dərin çaylaqlar,
Uca-uca sıra dağlar.
Sənin atan qoca Toktarın
Kürkü dizinə çatmırdı.
Əynində paltarı yoxdur.
3520. Çöldə çoban olubdu,
Atan qoyun otarırdı.
Altmış yaşlı anan Analık

Ортасы түннің болғанда,
Көзі ілікті ұйқыға.
Көзі ұйқыға кеткенде,
Мезгілі таңның жеткенде,
Көк есегі астында,
Ақ сәлдесі басында,
Сырлы асасы қолында,
Өзі хақтың жолында,
Он сегіз мың ғаламның
Он бесі бар қасында,
Жеті кәміл бабасы
Келді жетіп қасына:
«Ояумысың, Қобланды,
Ұйқыдамысың, Қобланды?
Бұл сапарың болмады.
Мінген атың бозды ғой,
Арқам сөзге қозды ғой.
Саған келген бәлені
Қорғаймын деп, Қобланды,
Алтын тонның етегі
Тамтық қалмай тозды ғой!
Құланнан атқан қодықты,
Көлден тартқан борықты[1],
Кеше түсте әкеңе, –
Тоқтар шалға жолықтым.
Оқпанды, сай жыра екен,
Асқар-асқар бел екен.
Сенің әкең Тоқтар шал,
Тізесіне тон жетпей,
Бұтында жоқ ыстаны,
Қара табан қойшы боп,
Әкең қойда жүр екен.
Алпыста анаң Аналық

[1] Söyləyici tez-tez qafiyə xatirinə belə qoşa misralara yer verir. Burada qəhrəmanın igidliyinə işarə edir.

Yun əyirir, ip edirdi,
Dərdli-dərdli ağlayırdı.
Çox əzab-əziyyət çəkir,
Belini büküb quzu otarır,
Qurd[1] qaynatmaqla günü keçir.
Əziz bacın Karlığaş
Yaylığı çiynində,
3530. Beş piyalə əlində,
Ətəkliyi əynində,
Qızılbaşın elində
Çay qaynatmaqla günü keçir.
Səndən ayrı qalmış Kürtkanı
Kalmık xanı Alşağır[2]
Alacağam deyir, əl çəkmir.
Kalmık xanı Alşağırın
Altın dağının ətəyində
Daşdan tikilən qalası var.
3540. Bu gün üçüncü gündür,
Sənin yurduna hücum edib,
Sənin belini sındırıbdı,
At axurunu kəsibdi.
Sağ-salamat olduğun halda
Qıpçaq elini düşmənə verməyin
Sənə ağır ölümdür!
El-oban dərd-qəm içindədir,
Sən necə rahat ola bilərsən?
Üstünə gələn düşmənə
3550. Gücünü göstərmək vaxtıdır.
Elə bilmə ki, yalan deyirəm,
Yeddi pirin sahibiyəm!"
Kişinin verdiyi xəbərdən
Koblandı qorxu içində oyandı.
Gözlərini açanda

Арқан есіп, жүн түтіп,
Қайғыменен қан жұтып,
Қасіретті көп тартып,
Қозы бағып, бүкеңдеп,
Құрт қайнатып жүр екен.
Қарындасың Қарлығаш
Әбдестесі қарында,
Бес кесесі қолында,
Белдемшесі белінде,
Қызылбастың елінде
Шай қайнатып жүр екен.
Өзіңнен қалған Құртқаны
Қалмақтың ханы Алшағыр
Аламын деп жүр екен.
Қалмақтың ханы Алшағыр –
Алтын-ды таудың астында
Тастан соққан қорғанды,
Бүгін үш күн болады
Шауып кетті еліңді,
Сындырып кетті беліңді,
Кесіп кетті желіңді.
Өзің есен сау күнде
Қыпшақты жауға бергенің,
Ол да саған өлім-ді!
Қайғы тартқан еліңе
Сатамысың теріңді?
Үстіңе келген дұшпанға
Көрсетсейші көрімді.
Жалған айтар дей көрме
Жеті кәміл піріңді!»
Бабасы айтқан хабармен
Қобланды шошып оянды.
Көзін ашып қараса,

[1] Baramaqurduna işarədir
[2] Burada: kalmık xanı

Dan yeri ağarmışdı,
Çoban ulduzu batmışdı.
Yatdığı döşək məxmərdi,
Oyandı, məyus oldu,
Yağı el-obasını tutmuşdu.
Xalqı yadına düşmüşdü,
Kürtkası əsir düşmüşdü,
Burıl atı bunu sezmişdi,
Ona görə axsayırdı.
Qocadan bu xəbəri eşidəndə
Axsamağını unutdu,
Qulan kimi kişnədi.
Qız da olsa, igiddir,
Allahın payıdır Karlığa.
Karamanın yanından,
Koblandı yıxılıb yatanda
Atın yüyənini açdı,
Yovşanlı çöllərdə,
Yaşıl çəmənlikdə
Akmonşak ilə Burıla
Karlığa baxıb otarırdı.
İgid çox kədərlənmişdi,
Gözləri yaşla dolmuşdu,
Addımını ata bilmirdi.
Karlığa kimi gözələ
Ağır addımlarla yaxınlaşdı.
Koblandı gəlib belə dedi:
“Mənə dost oldun, Karlığa,
Allah çox lütf edəndir.
Bir gün bu dünyada
Mən bəndənin də üzü gülər.
Çox qüdrətli Xudanın
Yaratdığı bu gen dünyada
Təkcə mənə qalıbdı
Dara düşmək bəlası.
Yağı talayıb elimi,

Таң сарғайып атыпты,
Таң Шолпаны батыпты.
Мақпал төсек мамық-ты,
Оянып, өксіп, қамықты,
Жау шапқасын халықты.
Ойына жұрты түскесін,
Байлауға Құртқа түскесін,
Мұны біліп Бурыл ат,
Күйініп ақсап жүр екен.
Пірден хабар тиген соң,
Ақсағынан жазылып,
Құландай ойнап қалыпты.
Қыз да болса, ер екен
Сауғаға берген Қарлыға,
Қараманның жанынан
Ұйқтап Қоблан жатқанда,
Шылбырын шешіп белінен,
Майқара мен бетеге,
Жусан менен көдеге
Ақмоншақ пен Бурылды
Қарлыға бағып жүр екен.
Қос бүйрегі бүлкілдеп,
Көздің жасы мөлтілдеп,
Бір қадам басып жүре алмай,
Қарлығадай сұлуға
Әрең жетті еңкілдеп.
Қобланды келіп сөйледі:
«Жолдас болдың, Қарлыға,
Алланың көп қой жарлығы.
Жер астына бір түсер
Бұл пәнденің барлығы.
Құдіреті күшті Құданың
Осы көптің ішінде
Жалғыз маған түсіпті
Қысым қылған тарлығы.
Жау шауыпты елімді,

Yağı sındırıb belimi,
Yağı aparıb ilxımı.
Qoyub getdiyim böyük xalqım
İndi qəm-qüssəyə batıbdır.
Kalmık xanı Alşağır
Altın dağının ətəyində
Daşdan qala tikibdir,
Gedib talayıb alıbdır
3600. Karaspan dağında el-obamı.
Mənə heç vaxt yalan deməz
Yeddi pirin sahibi.
Sirrimi sənə deyirəm.
İlxı içində alayam,
Qılcıq yunu qarayam.
Mənə köməyə gəlməz
Seyildin oğlu Karaman.
Qadın da olsan, ağıllısan,
Sənlə dərdləşirəm.
3610. Əlvida, Karlığa, salamat qal!
Kalmık aparan xalqıma
Arxamda köməyim yoxdur.
Özüm təkcə gedirəm.
Tanrı yoluma uğur versə,
İndi şənlik edən kalmıkdan
Gedib qisasımı alacağam".
Karlığa ona belə dedi:
"İgid də yolunda çaşarmı?"
Özü qabağını kəsərmi?
3620. Sənin kimi bir igidin
Elini düşmən talayarmı?
Əvvəlcə Allahı çağırıram,
Haqqın sahibi, Allahım!
Öz obamdan çıxanda
Elə bildim sən olacaqsan
Tanrının verdiyi həyat yoldaşım.
Səndən ayrılandan sonra

Жау басыпты белімді,
Жау кесіпті желімді.
Менен қалған байтақ ел
Көрген сияқты көрімді.
Қалмақтың ханы Алшағыр
Алтынды таудың етегінде
Тастан соғып қорғанды,
Шауып кеткенге ұсайды
Қараспан таудағы елімді.
Жалған айтар демеймін
Жеті кәміл пірімді,
Айтамын саған сырымды.
Жылқы ішінде аламын,
Қылшаң жүнді қарамын.
Көмек берер демеймін
Сейілдің ұлы Қараман.
Әйел де болсаң, дана едің,
Мұңымды саған шағамын.
Хош, Қарлыға, аман бол!
Қалмақ алған халқыма,
Көмегім жоқ артымда,
Жалғыз кетіп барамын.
Тәңір оңғарса жолымды,
Алаулаған қалмақтан
Кегімді барып аламын».
Қарлыға сонда сөйлейді:
«Ер де сасар болар ма?
Етегін басар болар ма?
Сіз сияқты батырдың
Елін жау алар болар ма?
Әуелі Алла анайым,
Хақ жаратқан Құдайым!
Бөлініп үйден шыққасын,
Сіз болар ма деп едім,
Тәңірі қосқан жұбайым.
Сізден басым қалғанға

O qədər darıxıram ki.
Səni özümə dost bilirəm,
Bundan sonra, Koblandı.
Öz şirin canıma da
Mənim heyfim gəlmir!
Xalqın çox dərd çəkirsə,
Ölümlə üz-üzə qalıbsa,
Get, gör alınmış elini,
Atını çap talanmış elinə!
Sənə kömək etmək istəsə,
İgid doğulan igiddirsə,
Karamanın yanına gedirəm,
Ona deyərəm arxanca gəlsin!
Gəlsə, igidləri yığaram,
Gəlməsə, orda qoyaram,
Sabah günortayacan
Arxanca gələrəm, Koblandı!"
Karlığa sözünü deyəndə
İgid Tayburıla mindi,
Belinə qılıncı bağladı.
Polad qılınc bağladı,
Ağ şahin qanadlı
Tayburılın yönünü
Karaspan dağına döndərdi.
Gün dəyməyən sağrıya,
Yel dəyməyən qarnına
Qamçı ilə vurub qanatdı.
Burıl ata "dəh!" – dedi,
Burıl yel kimi götürüldü.
Səhərdən at çapdı Koblandı
Axşama qədər yol getdi.
Axırda gəlib çatdı,
Yaxınlaşdı elinə.
Şam namazından keçəndə,
Xüftən vaxtı çatanda.
Dördnala çapan Burıl atı

Соншама жеймін уайым.
Сіз деп бақи дос болып,
Сүйтіп шыққан Қобланнан
Кеудедегі шыбынның
Несін аяп қалайын!
Қайғы тартып қан құсса,
Запыран етіп май құсса,
Шабылған елге кете гөр,
Бүлінген елге жете гөр!
Белгілі төбе бел болса,
Еретұғын ер болса,
Қараманға барайын,
Оған да жүр деп қарайын!
Ерсе жинап қолымнан,
Ермесе тастап соңымнан
Ертең түстен қалмаспын
Қобланды, мен де барайын!»
Қарлыға бұл сөзді айтқасын,
Тайбурылға мінеді,
Қарына семсер іледі.
Беліне байлап болатты,
Ақ сұңқар құстай қанатты
Тайбурылдың маңдайын
Қараспан тауға қаратты.
Күн тимеген сауырға,
Жел тимеген бауырға
Қамшымен соғып қанатты.
Бурыл атты «шу!» – деді,
Құбылып Бурыл гуледі.
Ертемен шапқан Қобланды
Кешке шейін шабады.
Келіп жетті жеріне,
Жақындады еліне.
Намаздігер өткенде,
Құтпан мезгіл жеткенде,
Екпіндеген Бурыл ат

Qabaq ayaqları üstə yıxıldı.
Koblandı yırğalandı,
Sıçrayıb atdan düşdü.
Oralara diqqətlə baxdı.
Dan yeri ağaranda
Allah verəndən yedi.
Allah heyvan yaratsa da,
Adamdan ağıllıydı.
Kürtkanın yanında olanda
İki dəfə yem verirdi,
Onu özündən çox sevirdi,
Qızıldan tökdürdüyü axurun
Yanında Burıl yıxılıb qaldı.
Mindiyi atı yerə çökdü,
Səhərdən çıxıb tər içindəydi.
Kürtkanın baxdığı yerdə
Tərliyi sərdi, yəhəri qoydu,
İgid Koblan yerdə oturdu.
Qızıl yəhərə söykəndi,
El-obasını yadına saldı,
İçini çəkib ağladı.
Həmin yerdə Koblandı
Səhərə qədər qaldı.
Dan yeri ağaranda,
Çoban ulduzu batanda
Sağa-sola boylandı,
Yurdu qalır, eli yoxdur,
Bataqlıq olub gölü yoxdur.
Çöl-biyabanı gəzib dolaşdı,
Fani dünya ötüb keçir.
Sübh açılandan sonra igid
Öz yoluna davam etdi.
“Kürtka əsirlikdədir,
Vəfalı dostum, irəli yort!”
Uca-uca dağ belinə,
Dağdan köçən elinə,

Етпетінен жығылды.
Жығылғасын Қобланды
Аттан түсе қалады,
Жерді сыйпап қарады.
Ертеңгі таң атыпты,
Бұйырған дәмін татыпты.
Жазығы мал демесең,
Адамнан ақылы артық-ты.
Ел барында Құртқаның
Екі мезгіл жем берген,
Жаныменен тең көрген,
Алтыннан соққан ақырға
Бурыл құлап жатыпты.
Мінген аты құла-ды,
Ертемен шауып бұлады.
Құртқаның баққан жұртына,
Тоқымын төсеп, ер жастап,
Батыр Қоблан құлады.
Алтын-ды ерге сүйеніп,
Елі-жұртын сағынып,
Өксіп-өксіп жылады.
Осы жерде Қобланды
Таң атқанша болады.
Таң сарғайып атқанда,
Таң Шолпаны батқанда,
Жан-жағына қараса,
Жұрты жатыр, елі жоқ,
Батпағы жатыр, көлі жоқ.
Қаңғырып жүріп далада,
Өткенің бе, дүние боқ.
Таң атқан соң батырың
Тағы да түсті жарысқа.
«Байлауда Құртқа жатқанда,
Жан серігім қарышта!»
Асқар – асқар беліне,
Белден көшкен еліне,

3700. Səhərdən at çapan Koblandı
Quş kimi uçan Burılla
Gəlib çatdı Koblandı
Ayna gölün qırağında
Kürtkanın otağı olan yerə.
Kürtkanın çadırını gördü,
İgidin gözü yaşla doldu.
O bir igid olsa da,
İndi çox çarəsizdir.
Çadıra gözünü zilləndi,
3710. Ocağın olduğu yeri gördü.
Külü təpə kimi qalxmışdı.
Külün içində nə var? – dedi,
Koblandı külü dağıtdı.
Külün içinə baxdı,
Atın budu ilə yağı,
Hər cür yemək var idi.
Kalmıklar onu aparanda,
Göy arabaya qoyanda,
"Əgər igidim axtarsa,
3720. Tapıb yesin", – fikirləşib.
Ağıllı doğulan Kürtka
Hər şeyi atıb gedəndə
Başqa heç nə qoya bilməyib,
Bu yeməklə çörəyi saxlaya bilib.
"Bu, Allahın əmridir,
O bizə göndərib", – dedi.
Yeməkdən dişləyib yedi,
İgid qalanını xurcuna qoydu.
Tayburıl atlı Koblandı:
3730. "Haydı, dostum, dəh!" – dedi.
Burıl yel kimi uçdu,
Dırnağı yerə dəymədi.
Yoldakı əyri daşlara
Dırnağı ilə dəyəndə
Qamışlıq palçığı kimi elədi.

Ертемен шауып Қобланды,
Бұлаңдаған Бурылмен
Жүгіртіп келді Қобланды
Айна көлде Құртқаның
Ордасын тіккен жеріне.
Жұртын көріп Құртқаның,
Көзіне батыр жас алды.
Неше батыр болса да,
Буыны балқып босады.
Жұртына көзін салады,
Қараса күлдің ортасы
Көтеріңкі көрінді.
Күл ішінде не бар?– деп,
Қобланды күлді қарады.
Ашып күлді қараса,
Жая менен жал екен,
Түрлі тағам бар екен.
Өзін қалмақ алғанда,
Көк арбаға салғанда,
«Кез болса бұған батыр,– деп,–
Тауып, азық қылсын»,– деп, –
Ақылды туған Құртқаның
Бөтен нәрсе тастарға
Шамасы келмей сұлудың
Көміп кеткен наны екен.
«Бұйырғаны Құдайдың
Осы шығар бізге»,– деп,
Шетінен тістеп алады,
Қоржынға батыр салады.
Тайбурыл атты Қобланды:
«Айт, жануар, шу!» – деді,
Құбылып Бурыл гулейді,
Табаны жерге тимеді.
Көлденең жатқан көк тасты
Тіктеп тиген тұяғы
Саз балшықтай иледі.

Ağzını geniş açdı,
Dırnaqlarını şaqqıldatdı.
Səhərdən at çapan Koblandı
Axşama qədər yol getdi.
3740. Qalaya hələ çatmamış,
Çöl-biyabanda elə-belə çapırmı?
Niyə çapdığını bilir,
Gecəyə qədər çapdı,
Gecə yarısı oldu.
Qapının qabağından sel axır,
Yayda itkisi də çox olur.
İtki olmasın, nə olsun!
Yel kimi çapan Tayburıl
Qabaq ayaqları üstə yıxıldı.
3750. Koblandı atdan düşdü,
Gözünü yerə zillədi.
Allah yanında dilim günahkardır:
"At yorulsa, acacaq,
Azca dayanıb dincəlsin".
Kürtka qız qoyub gedibdir
Bir arşın boyda qızıl payanı.
Əli ilə yeri eşələdi,
Tayburılın altından
Koblandı tapıb çıxartdı.
3760. Payanı beş dəfə bükdü,
Atın xurcununa qoydu.
Koblan atına mindi,
Tayburıl sürüşməsin deyə
Hamar yollara çıxdı.
İgid doğulan Koblandı
Atını sübhədək çapdı.
Sübhün mehi gələndə
Yel kimi çapan Burılı ilə
Altın dağın ətəyinə
3770. Nəhayət, gəlib çıxdı.
Alşağırın qalasını

Арандай аузын ашады,
Аяғын топ-топ басады.
Ертеден шапқан Қобланды
Кешке дейін шабады.
Жете алмады қалаға,
Бекер шапты далаға?
Сылтауды анық табады,
Түнге дейін шабады,
Түн ортасы болғанда,
Есіктің алды ағын-ды,
Бола жазды шығын-ды.
Шығын болмай, не қылсын!
Екіндеп шапқан Тайбурыл
Етбетінен жығылды.
Қобланды түсе қалады,
Жерді байқап қарады.
Аллаға тілім жазықты:
«Аты арыса, қарны ашса,
Қылсын деген азықты».
Қыз Құртқа қағып кетіпті
Кез бойы алтын қазықты.
Қолын жерге салыпты,
Тайбурылдың астынан
Қобланды тауып алыпты,
Ол қазықты бес бүктеп,
Ат қоржынға салыпты.
Атына Қоблан мініпті,
Тайбурылды тайдырмай
Табан жолға салады.
Артық туған Қобланды
Таң атқанша шабады,
Таң салқыны жеткенде,
Ағыны қатты Бурылмен
Алтынды таудың етегіне,
Аңқытып жетіп келеді.
Алшағырдың шәһәрін

İgidin gözü aldı.
Qalaya gəlib yetişdi.
“Nizəmə palıd sap kəsdim,
Qul kimi aparılan xalqıma
Faydam dəyəcək”, – dedi.
Gün çıxanadək qalanı
İki dəfə dolandı Koblandı
Giriş qapısı hardadır? – dedi.
3780. Giriş qapısı tapılmadı,
Girməyə oyuq da tapılmadı.
Gün çıxanadək igid
Qalanın ətrafında dolandı.
Qala bacasına çatdı,
Döngəlik yerə çatdı.
İlxıda bir alasan,
Atanın tək oğlusan,
Tək oğlum, deyib qoca
Oğluna ağı deyirdi:
3790. Vay, quzum, deyib ağlayan,
Körpə quzu mələyən kimi,
Dəvə öz balasına nərildəyən kimi
Qalanın başına dolanan Koblanın
Bu səs qulağına çatdı.
Sonrasını necə gətirəcək, dedi,
İgid diqqətlə qulaq asdı.
“Çoxlu dəvələrimin içində
Ən xeyirli dəvəyə oxşayan,
Xeyirli doğulan Koblan,
3800. Potam, səndən ayrıldım.
Ala atlı ilxı içində
Göz oxşayan tülparsan.
Dırnağı sınmayan şahinsən,
Qulunum, səndən ayrıldım.
Aypara buynuzlu qoçumsan,
Allahdan dilədiyim tək oğlum,
Quzum, səndən ayrıldım!

Батырдың көзі шалады,
Шәһәрға жетіп барады.
«Еменнен кестім найза,– деп,–
Пенделік тартқан халқыма
Тигіземін пайда»,– деп,
Күн шыққанша шәһәрін
Екі айналды Қобланды
Енуге есік қайда? – деп.
Енуге есік табылмай,
Кіруге тесік таба алмай,
Күн шыққанша батырың
Айналып жүрді сыртында.
Қуыстау жерге жеткенде,
Мүйістеу жерге жеткенде,
Жылқыда құмай аланы,
Атадан дақ дараны,
Toktar Жалғызым деп Тоқтар шал,
Жоқтаушы еді баланы:
Уа! Козым, деп зарлаған,
Жас қозыдай маңраған,
Саулы інгендей аңраған,
Сыртта жүрген Қобланның
Құлағын жарып барады.
Қалайша жоқтар екен деп,
Құлағын батыр салады.
«Келелі түйем ішінде
Қайырлы бураға ұсаған
Қайырлы туған Қоблан,
Ботам, сенен айрылдым.
Алалы жылқы ішінде
Көзге түсер тұлпардай,
Тұяғы бүтін сұңқардай,
Құлыным, сенен айрылдым.
Ай мүйізді қошқардай
Тілеп алған, жалғызым,
Қозым, сенен айрылдым!

Göldən qalxan şehsən sən,
Bağlanmasa, durmayan
Boz buğaya bənzəyirsən,
Mən buzovdan ayrıldım!
İçim dolu dərd-qəmdir,
Ah çəksəm də, azalmaz.
Düşmənin verdiyi dəri kürkü
Dartıram, dizimə çatmır.
Allaha yalvarsam da, al canımı,
Öləcəyəm, ömür hələ bitmir.
Tək oğlum var, könlüm toxdur,
Qulunumdan ayrıldım,
Ayağıma dəyən oxdur!
Bu əzabı görməkdənsə,
Artıq əcəlin oxu dəysin mənə!
Ayı bitən o ayda ölər,
Günü bitən o gündə ölər.
Tək oğlum deyib ağı desəm,
Sümüksüз dilim dolaşar!
Atana lənət, Alşağır,
Sən bizə zülm elədin!
Tək oğlum qayıdıb gələr,
Tələsmə, dayan, qızılbaş,
Sənin payını o verər!
Yalan dünya etibarsızdır.
Həqiqətən ayrılsam,
Tək oğlum, sən tez gəlməsən,
Allah məni cəzalandırar!
Düşmənə qul olmuşam,
Tək oğlumdan ayrıldım,
Bu əzabı çəkməkdənsə,
Niyə ölmədim mən qulağıkəsik?
İşkəncə verdi bu düşmən,
Doxsan yaşıma çatanda.
Kafirə nökər oldum,
Qoyunlarını otarıram!

Көл айнала шаңдатқан,
Байламаса, тынбаған
Көк ала бұқаға ұсаған
Мен бұзаудан айрылдым!
Ішіме толған көп қайғы
Ah! ұрсамда кетпейді.
Дұшпанның берген тері тон
Тіземе тартсам, жетпейді.
Ал десем де Тәңірге
Өлшеулі өмір бітпейді.
Жалғызым барда көңлім тоқ,
Құлынымнан айрылып
Табаныма тиді шоқ!
Бұл қорлықты көргенше
Тигені артық ажал оқ!
Айы біткен айда өлер,
Күні біткен күнде өлер.
Жалғызым деп зарласам,
Сүйексіз тілім дөңгелер!
Атаңа нәлет Алшағыр,
Көрсеттің ғой өкімді!
Жалғызым тірі бір келер.
Асықпай тұр, қызылбас,
Сыбағаңды сол берер!
Жалған дүние сырғанақ,
Шыныменен айрылсам,
Жалғызым, тезірек келмесең,
Мені бір Құдай ұрғаны-ақ!
Дұшпанға пенде болғанша,
Жалғызымнан айрылып,
Бұл бейнетті көргенше,
Неге өлмедім мен шұнақ?
Қорлық берді бұл дұшпан
Тоқсанға келген жасымда,
Пенде болып кәпірге,
Қойын бақтым осында!

Görəsən, oğlum gələrmi?
Pir sahibindən bir xəbər alıb
Tayburıl atında gələrmi?
Əzab çəkən mən yazığın,
Hər şeyi yaradan Uca Allahım,
Gözümün yaşını görərmi?
3850. O da olmasa, onda
Əcəli çatıb ölərmi?
Yoxsa ondan razı olub
Pir sahibi xəbər verərmi?
Bu da olmasa, Allahım,
Mənim bu aqibətimi,
İçimdəki dərdimi,
Görəsən, oğlum, bilərmi?"
Elə bu vaxt
Kozı Körpeş, Bayan kimi,
3860. Ölüm Haqdan bəyandır.
Altmış yaşlı anası Analıq
Yuxudan qalxıb oyandı:
Dovşanı meşəyə qovdum,
Kərmə yığmaqdan yoruldum.
Tək oğluma ağlayıram,
Yorulmadan ağlayıram,
Ömür yoldaşım, qoca Toktar,
Növbəni indi mənə ver!
Çox ağlama, əzizim,
3870. Mənim sevincim, gülüşüm,
Allahın verdiyi qismətim!
Oğlum yanımda olanda
Geniş idi örüşüm,
Qızıldandı kebisim[1]!
Yanımda sağ olanda
Yeddi cənnət payıydı!
Bu gün gecə yuxumda

Жалғызым менің келер ме?
Пірлерден тиіп бір хабар,
Тайбурыл атпен желер ме?
Соры қайнаған мен сордың
Жаратқан Жаппар Құдайым
Көзімнің жасын көрер ме?
Я болмаса, сол жақта
Қазасы жетіп өлер ме?
Я болмаса, жарылқап,
Пірлері хабар берер ме?
Я болмаса, Құдай-ай,
Менің мұндай жайымды,
Көңілге түскен уайымды
Жалғызым менің білер ме?»
Сол уақыттар болғанда,
Қозы Көрпеш – Баяндай,
Өлім Хақтан аянды-ай,
Алпыста шешесі Аналық
Ұйқысын ашып, оянды-ай:
Тоғайдан құдым көжекті,
Шаршадым теріп тезекті.
Жалғызымды жоқтаймын,
Шаршағанда тоқтаймын,
Жан қосағым, Тоқтар шал,
Берші маған кезекті!
Көп жылама, серігім,
Ойыным менен күлісім,
Жасаған қосқан білісім!
Жалғызымның барында
Кеңіп еді өрісім,
Алтыннан еді кебісім!
Көріп едім тіріде
Жеті жұмақ бейісін!
Бүгінгі күн түсімде

[1] Qadın ayaqqabısı

Qiblə tərəfdən yel əsdi,
Yanılmasam, deyərdim,
3880. Tək oğlumun mindiyi
Tayburıl atın küləyisən.
Ağ buynuzlu qoç kimi
Tanrı səni yaradıb,
Yumulan gözüm açıldı sanki,
İçimiz dolmuşdu qəm-qüssəylə!
Oğluma qayınatası verən
Bulud gəldi başı üstünə,
Qış olanda yel tərəfdən çıxar,
Yay olanda günəş tərəfdən çıxar,
3890. Yağı gəlsə, yağı tərəfdən düşər!
Yolunu gözləyirəm, oğlum,
Mən sənə qurban olum!
Buludun gəldi, özün yoxsan,
Oğlum vardır, könlüm toxdur.
Oğlum, səndən ayrıldım,
Ayağıma dəyən oxdur!
Oğlumun yanında olanda
Arxalıq biçdim məxmərdən,
Araqçın, üstü lələkli xəz papaq!
3900. Oğlum, sənin yanında
Köçün qabağında yorğa at minərdim,
Zərxara paltar geyərdim.
Oğlum, səndən ayrıldım,
Çox əziyyətlər çəkdim!
Jayıkın suyu bulanıqdır,
Gözüm kor oldu ağlamaqdan.
İndicə, əzizim qoca Toktar,
Sağ gözümün qapağı səyriyir,
Yoxsa sevinəcəyəm, Xudaya!
3910. İndicə, əzizim qoca Toktar,
Dodağımın üstü səyriyir,
Yəqin oğlumu öpəcəyəm!
Çiynim yaman titrəyir,

Құбыла жақтан жел соқты,
Жаңылмасам, деп едім,
Жалғызымның астында
Тайбурыл аттың желісін.
Ақ мүйізді қошқардай,
Жасаған сені қосқанға-ай,
Жұмылған көзді ашқандай,
Ішіміз толды пұшманға-ай!
Атасы берген шырақтың
Бұлты келді төбеңнен,
Қыс болса, шығар жел жақтан,
Жаз болса, шығар күн жақтан,
Жауың келсе, түсер жау жақтан!
Жолыңды күтіп, жалғызым,
Болайын құрбан сенен мен!
Бұлтың келді өзің жоқ,
Жалғызым барда көңлім тоқ.
Шырағым, сенен айрылып,
Табаныма тиді шоқ!
Жалғызымның барында
Пешпент ойдым мақпалдан,
Тақыя, бөрік, үкі шоқ!
Жалғызым, сенің барыңда
Көшке жорға мінгенім,
Еруге қамқа кигенім.
Жалғызым, сенен айрылып,
Осынша бейнет көргенім!
Жайықтың суы ылай-ай,
Көр болды көзім жылай-ай.
Осы күнде, Тоқтар шал,
Оң қабағым тартады,
Қуантамысың, Құдай-ай!
Осы күні, Тоқтар шал,
Аузы құрғыр тартады,
Жалғызымды сүйгендей!
Иіні құрғыр тартады,

El Karaspan dağına köçəcək,
Zərxara paltar geyəcəyəm!
Əzizim qoca Toktar, indicə
Dizimin altı dartınır,
Karaspan dağına yığılacaq,
Qalın qıpçaq eli köçəcək,
3920. Boz yorğa atı minəcəyəm!
Əzizim qoca Toktar,
Sinəmdə qurumuş qoşa döşüm
Quruyub qalmış boş dəri
Bulaq gözü kimi açılıb,
Oğlum dodağın toxunduracaq!
Ananın dərdi çoxdur, ağlayır,
Balası ölən dəvə kimi.
Dodağım yenə səyriyir,
Yoxsa on üç yaşlı oğlumun
3930. Ağappaq üzünü öpəcəyəm.
Ürəyim yaman sıxılır,
Yoxsa gedən quzum gəlibdir.
Yumulan gözüm açılıb,
Yoxsa oğlumu görəcəyəm.
Altmış yaşa gəlmişəm,
İp hörürəm, əziyyət çəkirəm,
Qurd qaynadıb yun əyirirəm.
Gözümün işığı evdən gedəndən
Bizdən uzaq olmur bu işkəncə.
3940. Bundan böyük təhqir olar?!
Sənsiz qalan Kürtkanı
Kalmık xanı Alşağır
Alacağam, dedi, rüsvayçılıqdır!
Düşmənin toruna düşüb
Kürtka pərişan olubdur.
Biz bu hala düşmüşük,
Oğlum gəlib atını çapacaq
Alşağırın qoşunu üstünə.
Düşmənin bizə etdiyi zülmü

Қараспан тауға ел қонып,
Еруге қамқа кигендей!
Осы күні, Тоқтар шал,
Тақымы құрғыр тартады,
Қараспан тауын жағалап,
Қалың Қыпшақ ел көшіп,
Сұр жорғаны мінгендей!
Осы күні, Тоқтар шал,
Төсімде жатқан қос тері,
Терісі қатқан бос тері,
Бұлақ болып ашылды,
Шырағым келіп емгендей!
Анаң байғұс зарлайды
Ботасы өлген інгендей.
Ернім және тартады,
Он үш жасар шырақтың
Ақ бетінен сүйгендей.
Жүрегім алып ұшады
Кеткен қозым келгендей.
Жұмылған көзім ашылып,
Жалғызымды көргендей.
Алпыс жасқа келгенде,
Арқан ескен не қорлық,
Құрт қайнатып, жүн түтіп
Шырағым үйден кеткесін,
Есімнен кетпес бұл зорлық!
Өзге қорлық қорлық па?!
Өзіңнен қалған Құртқаны
Қалмақтың ханы Алшағыр
Аламын дейді сол қорлық!
Дұшпанның түсіп торына
Отыр Құртқа сол мұңлық.
Осындай болып жатқанда,
Жалғызым келіп ат қояр
Алшағыр жиған нөкерге.
Дұшпанның қылған зорлығы

3950. Heç unutmaq olarmı?
Bu vəziyyətdə qalmışıq,
Oğlum, harda qalmısan?
Mənim bu ah-zarımı
Görəsən, oğlum eşidərmi?”
Elə bu vaxt
Bacısı dedi:
“Bir dayan, dur, can ana,
Mən də yuxuda qardaşımı gördüm
Ötən gün gecə!
3960. Təpədə qalan balta
Daşa dəydi kütləşdi,
İtilədilər, itiləndi.
Tanrının yazığı gəlməzmi
Biz qərib yetimlərə.
Yetim deyilik, nəyik bəs,
Atana lənət, Alşağır,
Bizə göstərdi zülmünü.
Qardaşım evdə olanda
Yurdumuzu dağıda bilərdimi?
3970. Qulaq asın, qoca ata-anam,
Pir sahibi xəbər gətirdi,
Ürəyim ümidlə doldu!
Hələ gəlib çatmayıb
Mindiyi Burıl atı,
Pir sahibi halımızı deyib ona,
İndi gəlməlidir, əziz qardaşım.
Tayburılı çapıb gəlir!
Atacan, mən yuxuda
Öz övliyamızı gördüm,
3980. Dünyada elə bir adam varmı
Qardaşımın qabağında dura bilsin?
Qazanın Sırlı qalasına
Təkbaşına atını çapdı.
Qızıl bayrağı tutub qışqırdı,
Karamanı çağırdı,

Есімізден кетер ме?
Мұндай болып біз тұрмыз,
Шырағым, жүрсің бекерге!
Зарланған менің дауысым
Жалғызыма жетер ме?»
Сол уақыттар болғанда,
Қарындасы сөйлейді:
«Тұра тұршы, жан шеше,
Жан көкеме түс көрдім
Өткен түні мен кеше!
Адыра қалғыр ай балта
Тасқа тиді, кетілді,
Қайрап ем тағы жетілді.
Тәңірі аямас болар ма?
Біздей ғарып, жетімді.
Жетім емей, немене,
Атаңа нәлет, Алшағыр
Көрсетті ғой өкімді?
Көкем үйде болғанда,
Бұзар ма еді кентімді?
Құлақ салшы, кемпір, шал,
Естіп пірдің хабарын
Көңілім менің бекінді!
Шаба алмай да жүрмесе
Астындағы Бурыл ат,
Бабадан хабар тиді ғой,
Жетсе керек, жан көкем
Тайбурылын сауырлап!
Жан ата, менің түсімде
Өзімнің бабам ішінде,
Бұл уақытта жан бар ма
Жан көкемдей пішінді?
Қазанның Сырлы қаласын
Жалғыз шауып жүр еді.
Алтынды туға ақырып,
Қараманды шақырып,

Kaskarlıq dağının başında
Qadın dediyi bir sözə görə
Onu çox utandırdı.
Qardaşımın dediyi sözdən
3990. İgid Karaman incidi,
Pis adam kimi kin saxladı,
Qardaşım getdi arxasınca
İstəmədi, dostu incisin.
Gəldi xəndəyin başına,
Qalanın düz qarşısına.
Ordan atını keçirtdi,
Düşmənlərini nişan aldı,
Qazanı öldürdü, düşmən qaçdı,
Böyük qoşuna əziz qardaşım
4000. Aldığı qəniməti veribdir.
Yuxusu yarımçıq qalmasın,
Qəbir daşı parçalanmasın.
Karaman ilə birlikdə
Dan yeri sökülməndə
Köbiktı xanın ilxısını qovdular.
Acıqlı Tərlan at
Yel kimi çapdı qalaya,
İgid atını yəhərlədi,
Belinə tərliyini saldı,
4010. Karaman ilə qardaşımı
Köbiktı üzəngi qayışı ilə bağladı.
Qardaşım əziyyət çəkdi,
Nizəsinin sapı sındı.
Əziz qardaşımı əsir alan
Köbiktı çox öyünürdü.
Belə bir təhqirə
Dözərdimi əziz qardaşım?
Pirlər üz döndərdi qardaşımdan,
İgidlərin orada
4020. Duası qəbul olmadı.
Bu, düşmənin işinə yaradı,

Қасқарлық таудың басында
Қатын деген бір сөзін
Бетіне соғып жүр еді.
Көкемнің айтқан сөзіне
Қараман батыр өкпелеп,
Жамандарша кек тұтып,
Көкем желді соңынан,
Өкпелеп досым кетті деп,
Ордың мініп басына,
Қаланың келіп қасына,
Ордан атын қарғытып,
Кіндіктен оғын сырғытып,
Қазанды шаншып, жау қашып,
Көп қосынға жан көкем
Олжа салып жүр еді.
Бөлінбеген ұйқысын,
Жыртылмаған құлпысын,
Қараманмен екеуі
Таң ата айдап жүр еді
Көбікті ханның жылқысын.
Жамандатқыр Тарлан ат
Сонда қашып еліне,
Ер салғанша асығып,
Терлік салып беліне,
Қараман мен көкемді
Көбікті басты тақымға.
Көкемнің құрып айласы,
Басынан сынып найзасы,
Жан көкемді пенде ғып,
Көбіктінің көңілі желікті.
Бұл секілді қорлыққа
Жан көкем не ғып көніпті?
Көкемнің тайып бабасы,
Батырлардың бұл жерде
Болмады қабыл тобасы.
Мақтануға жарады,–

O da öyünməyə başladı.
Mənim adaşım Karlığa
Qardaşıma kömək etdi.
Yamanlıqdan uzaq oldu,
Yaxşılıqla yaxınlaşdı,
Əllərini, ayaqlarını açdı,
Qardaşımın qaçmağına kömək etdi,
Yarağını, geyimini
4030. Qoyduğu yerdə gizlətmişdi.
Üz çevirmədi Şaştı Əziz
Xeyirini göstərdi,
Mənim adaşım Karlığa ilə
Axırda dost oldular,
Qarşısında təzim etdi.
Karaman ilə qardaşım
Yenə qovmağa başladılar
Köbiktının ilxısını.
Beşillik ala at yenə qaçdı.
4040. Köbiktı atına mindi,
Əvvəlki kimi hərəkət etdi.
Köbiktını öldürdü,
Həyatına son qoydu,
Öz işini bitirdi.
Gözəl Karlığanı
Yaşdaşı Karamana
Qənimətindən pay verdi.
Sürətlə çapıb getdilər,
4050. Qazandan aldığı sürüləri də
İlxıya qoşub apardılar.
Orda dayanan böyük qoşun
Səs-küylə yoluna düzəldi.
Burıl atı axsayanda
Qardaşımın ürəyi sıxıldı.
Təkliyinə çox ağladı,
Pir sahibini köməyə çağırdı.
Pirlərdən xəbər aldı,

Дұшпанның асып айласы.
Өз аттасым Қарлыға
Көкеме тиді пайдасы.
Жамандығын жасырып,
Жақсылығын асырып,
Қол-аяғын босатып,
Жан көкемді қашырып,
Қару-жарақ, ат-тонын
Қойған екен жасырып.
Сарт болмаса, Шашты Әзіз
Қызметін асырып,
Өз аттасым Қарлыға
Дос болып сонда жүр еді,
Аяғына бас ұрып.
Қараман менен жан көкем
Тағы да айдап жүр еді
Көбіктінің жылқысын.
Тағы да қашып көк бесті,
Көбікті мініп атына,
Бұрынғы түсіп салтына,
Көбіктіні өлтіріп,
Сәтіне мұның келтіріп,
Жұмысын анық бітіріп,
Қарлығадай сұлуды
Қарамандай құрдасқа
Сауғаға беріп жүр еді.
Ақ бөкендей жосылып,
Қазаннан алған көп малға
Жылқыны айдап қосылып,
Даярланып жатқан көп қосын
Дүркірей көшкен жосылып.
Бурыл ат ақсап қалғасын,
Көкемнің көңілі басылып,
Жалғыздықты айтып зарығып,
Пірлерге налып жүр еді.
Хабарланып пірлерден,

Əziz qardaşım tək-tənha yola düşdü.
Karaspan dağının ətəyində
Dağılmış yurduna yaxınlaşdı.
Gəlinbacım qoyduğu çörəkdən
Bir-iki tikə dişləyib yedi.
Atına yem qoydu, özünə də
Bir qədər yemək saxladı.
Burıl atı yeri eşib tapdı
Gəlinbacım qoyan payanı.
Görünən sıra dağlardı,
İxlas ata, Şaştı Əziz
Yenə üz çevirmədilərsə,
İndi əziz qardaşım
Bizə yaxın yerdədir".

Жалғыз шауып жан көкем,
Қараспанның тауында
Жұртына келіп жүр еді.
Жеңешем көмген сар нанның
Шетінен тістеп жүр еді.
Атына жем, өзіне
Қылсын деген азықты –
Бурыл ат тауып жүр еді
Жеңешем көмген қазықты.
Белгілі төбе бел еді,
Ықылас ата, Шашты Әзіз
Шын сарт болып кетпесе,
Осы күнде көкешім
Мұнда келіп жүрген-ді».

Elə bu vaxt
Kürtka gəlib sözə başladı:
"Sən bir dayan, əziz Bikeş[1],
Bazar ertəsi günorta vaxtı
Göyün üzündə ayı gördüm.
Karaspan dağının başında
Ağ şahinimi uçurtdum.
Düzənlikdə çuxur qazdım,
Sultanım bizdən uzaqda olanda
Yağı bizi özünə qul etdi,
Tanrı mənə niyə cəza verdi?
Karaşa dağın dərəsindən çay axır,
Ətəyində qoçlar oynaşır.
Hər bəndədə ola bilərmi
Sultanımın boy-buxunu?!
Allah kiçik yaratdı
Ətəyi uzun qadınları.
Sultanım sevdiyi ağ bədənim

Сол уақыттар болғанда,
Құртқа келіп сөйлейді:
«Тұра тұршы, бикешжан,
Дүйсенбі күн сәскеде
Аспаннан ай түсірдім,
Қараспан таудың басында
Ақ сұңқар құсымды ұшырдым.
Ойпаң жерден ор қаздым,
Сұлтаным түзде жүргенде
Жауға пенде қылғандай
Мен Тәңірге не жаздым?
Қараша таудың жылғасы,
Баурында ойнар құлжасы.
Әр бәндеге бітер ме
Сұлтанымның тұлғасы?!
Құдай кіші жаратты
Төмен етек ұрғашы.
Сұлтаным сүйер ақ денем

[1] Keçmişdə adətə görə, gəlin ərinin yaxınlarını öz adı ilə çağıra bilməzdi. Buna görə Kürtka Karlığaşa başqa ad ilə müraciət edir.

Düşmənə qalacaqmı?
Zorla alacağam deyir
Dinsiz kafirin biri.
Qocalmaq Allahın əmridir,
Qulunu ölən madyanın yanına
Dayçanı buraxmaq insafsızlıqdır.
Balası ölən dəvənin yanına
Nəri buraxmaq insafsızlıqdır.
Ağ şahin qonan tuğıra[1]
4100. Qarğa qonsa insafsızlıqdır.
Tanrı mənə nəsib etdi,
Düşməndən gördüyüm təhqirdir.
Təmiz bal qoydum kasaya
Ayrılana kəmənd atdım,
Lil boyağı göyərtməz.
Mənə övlad olan Burıl at,
Mənim yanımdan hara getdin?
Mindiyim atım çal qaşqalıydı,
Sənə kiçik yaşda çox baxdım.
4110. Qızıldan nal vurdurdum,
Dağda-daşda sürüşməsin deyə.
Qırx günlük olanadək
Qısır madyan südünü içirtdim.
Sağlam güclü olsun deyə
Qulan südünü içirtdim.
Səksən günü bitəndə,
Doxsan günü çatanda
“Arıqlamasın, yorulmasın deyə
Azar-ağrı tutmasın deyə
4120. Sənin yeminə qatdığım
Şəfalı otları yedirtdim.
Kürtkanın baxdığı Burıl atı
Bir yallı, bir quyruqlu
İlxıdan qova bilməsin deyə.

Бола ма жаудың олжасы?
Аламын деп қинап жүр
Діні жаман болмашы.
Қартаймақ Хақтан жарлық-ты,
Құлыны өлген құлыққа
Тай теліген зорлық-ты.
Ботасы өлген інгенге
Нар теліген зорлық-ты.
Ақ сұңқар қонар тұғырға
Қарға қону зорлық-ты.
Тәңірі басқа салғасын,
Дұшпаннан көрдім қорлықты.
Сары бал салдым аяққа,
Бұғалық салдым саяққа,
Ніл өтпейді боякқа.
Перзентім деген Бурыл ат,
Менен кеттің қай жаққа?
Мінген де атым Шалқасқа,
Қызмет еттім сен жаста.
Алтыннан таға салдырдым,
Таймасын деп тау-тасқа.
Қырық күнің біткенше,
Қысырдың сүтін еміздім.
Алғалсыз болсын бедеу деп,
Құлықтың сүтін еміздім.
Сексен күнің біткесін,
Тоқсан күнің жеткесін,
«Арымасын,– деп,– талмасын,
Маңқа, құлақ болмасын»,
Жеміңе қосып, мен саған
Қызыл дәрі жегіздім.
Құртқаның баққан Бурылы
Қыдыра жалды, қыл құйрық
Жылқыдан қалмас дегіздім.

[1] Tuğır alıcı quşlar üçün uzun ağac. Yurtanın qapısının düz solunda qurulurdu.

Künan[1] da əmdin, day[2] da əmdin,
De, görüm, əvəzində nə gördüm?
Beş yaşına çatanda,
Madyanlara həvəsini gördüm,
Beş qısır at yanına buraxdım,
4130. Altı yaşında axtalatdım,
İgidimin atı olarsan, dedim.
Səni mədh etdirdim.
İnadkar at idin, öyrətdim,
İstədim, dar uzun boynun olsun,
Neçə qulaş ipək ipi
Sənin boynuna bağladım,
Burıl, səni özüm çəkib sürüdüm.
Sən mənim oğlum idin,
Mən sənin anan idim.
4140. Özünü göstər uzaqdan,
Hansı tərəfə getmisən?!
İgidin vəfalı dostu,
Belə çətin yerlərdə
Belindəki igidi
Mənə göstərərsən yəqin.
Ürəyimdə bir arzum var:
Sultanım salamat gəlsin,
Düşmənini məhv etsin!
Bizi əsir alan kalmıkın
4150. Bizə etdiyi bu qədər zülmü
Gəlib öz başına açsın!”

Құнанда емдің, тайда емдің,
Сөйткен сенен не көрдім?
Бес жасыңа келгенде,
Бие қызығын көрсін деп,
Бес бедеуге[3] салдырдым,
Алты жаста ақтаттым,
Ат болар деп батырға,
Сені сонша мақтаттым.
Асаудан ат қып үйреттім,
Таралып мойны өссін деп,
Жібек арқан құлаштап,
Ұзын байлап мойныңа,
Бурыл, саған сүйреттім.
Менің балам сен болып,
Сенің анаң мен болып,
Бір көрсетші қараңды,
Қай тарапқа жөнелдің?!
Жан серігі батырдың,
Осындай қиын жерлерде
Үстіңдегі сұлтанды
Бір көрсетер деп едім.
Көңілдегі арманым:
Сұлтаным келіп сәлемет,
Дұшпанға салса әлемет!
Алаулаған қалмаққа,
Өзінікін келтіріп,
Бір көрсетсе қорлықты!»

XVII

Qalanın bacası vardı,
Qalanın içində durdu,
Kürtka Qızın ağlamasını,

Дарбазалы тесікті
Шәһәрдің тұрып ішінде,
Қыз Құртқаның зарланып

[1] Üçillik qulan.
[2] Biryaşar dayça.
[3] Bedeu qazaxca sonsuz qadın mənasındadır.

Ucadan ağı deməsini,
Mələklər yığışıb apardı,
Qalanın arxasında dayanan
Tülparın qulağına çatdırdı.
Qışdan əvvəl noyabrdır,
4160. İgid doğulan Koblandı
Zalım düşməninin
Başını bədənindən ayırdı.
Kürtkanın sözlərini eşitdi,
Tülpar anasını tanıdı,
Dönə-dönə kişnədi,
Gur səs ilə kişnədi.
Burıl atının səsini
Yel Kürtkaya gətirdi.
Kişnəməsindən tanıdı.
4170. Ürəyinə yağ kimi yayıldı,
Dediyi sözlər çin oldu.
"Sultanım gəlib çıxdı", – dedi,
Yuxarı çıxıb hər yana baxdı,
Qalanın dönən yerində
Böyük meşənin qırağında
Bir doydağı[1] vurub salan,
Cəmdəyini iki bölən
Şir doğulan igid dayanmışdı.
Kürtkanın gözləri parladı.
4180. "Mənim sultanım gəlibdir,
Qılınc vursan, parçalamaz
Başındakı polad dəbilqəni.
Əlindəki o doydağın
Tükünü bir didib ütsən,
Bişirib yesən, olmazmı?"
İgidi görüb tanımışdı.
"Sultanım gəlib çıxdı", – dedi,
Ağıllı doğulan Kürtka Qız

Шығарған қатты дауысын,
Періштелер жалғасып,
Сыртта тұрған тұлпардың
Құлағы анық есітті.
Қыстың басы қауыс-ты,
Артық туған Қобланды
Ерегескен дұшпанның
Басын қоймай тауысты.
Құртқаның сөзін есітіп,
Анасын тұлпар білген соң,
Қайта-қайта кісінеп,
Шығарды қатты дауысты.
Бурыл аттың дауысын
Құртқаға жел жеткізді.
Танығасын дауысын,
Көңілден кірін кеткізді,
Айтса, сөзін өткізді.
«Сұлтаным келген екен»,– деп,
Жоғары шығып қарады.
Қаланың қиғаш шетінде,
Шалқар тоғай бетінде
Бір дуадақ атып ап,
Белінен кесіп шайнаған
Арыстан туған батырды
Құртқаның көзі шалады.
«Келген екен сұлтаным,
Шапса, қылыш өткізбес
Басында болат қалқаның.
Қолыңдағы дуадақ,
Жүнін үйтіп, тазалап,
Пісіріп жесең, болмай ма?»
Батырды танып біледі,
«Сұлтаным келген екен»,– деп,
Артық туған қыз Құртқа

[1] Doydaq quşu nəzərdə tutulur.

Ağ şahin kimi tükünü tökdü.
4190. Elə onda gözəl qız
Alşağırın yanına getdi.
Gələndə belə dedi,
Gülüşünü gizlətdi,
Hələ gün çıxmamışdı,
Alşağır xanı oyatdı.
“Bir ərzim var”, – dedi, sözə başladı:
El-obamı işğal edən Alşağır,
Mənə qulaq as, Şağır.
Allahın bizə göndərdiyi
4200. Sən itə də çatacaq!
Mindiyin at kəhərdirmi,
Sultanım yanımda olanda
Yadelli düşməndən
Namusumu qoruyurdu.
Sultanım olmayanda
Sən dayandın yolumda.
Məni gətirib bura saldın,
İşıq üzü görmədim.
“Çöl-bayıra çıxsın Kürtka qız,
4210. Gəzib dolansın”, – demədin.
İcazə versən, Alşağır,
Çölə çıxaram bir azdan,
Bir az gəzib dolaşaram.
Boz kisəni götürüm,
Belimə çatı bağlayım,
Gəzib dolaşım, kərmə yığım,
Qalanın kənarına çıxım,
Bir az gəzmək istəyirəm”.
Alşağır da igiddir,
4220. Alacağam deyirdi haçandan,
Ümidini itirmirdi.
İndi ki, bu gözəl ərz edir,
Dediyinə razı oldu.
“İstəyirsən, get, elə isə”,– dedi –

Ақ сұңқардай түледі.
Сол бетімен сұлуың
Алшағырға келеді.
Келіп, сөйлей береді:
Енді қойып күлкісін,
Тілеп алды күн шықпай
Алшағыр ханның ұйқысын.
«Арызым бар,– деп сөз айтты,–
Елімді шапқан Алшағыр,
Сөзіме құлақ сал, Шағыр.
Сақтағаны Құданың
Сен итке де бар шығар!
Мінген атың кер ме еді,
Сұлтанымның барында
Сырттан келген дұшпанға
Намысымды бермеді.
Сұлтанымның жоғында
Сен болды менің ергенім.
Әкелдің де қамадың,
Жарық сәуле көрмедім.
«Далаға шығып Қыз Құртқа,
Бойын жазсын»,– демедің.
Рұқсат берсең, Алшағыр,
Далаға шығып азырақ,
Бой жазайын деп едім.
Ала қапты алайын,
Беліме арқан шалайын.
Тезек теріп, бой жазып,
Шәһәрдің шығып сыртына,
Бойымды жазып қалайын».
Алшағыр да ер еді,
Аламын деп қашаннан
Дәмеленіп жүр еді.
Сұрағасын, сұлуға,
Мақұл көріп бұл сөзін,
«Барсаң, бар,– деп,– ендеше»,

Ona icazə verdi.
Boz kisəni götürdü,
Belinə çatı bağladı,
Etibar etmədi, qaçar deyə,
İki nökərlə iki qulluqçunu
4230. Arxasınca izləməyə yolladı.
Qaladan qırağa çıxdı,
Qulluqçular arxasınca,
Kürtka getdikcə getdi.
Bir dərənin başına gəldi,
Yarğanın içinə girdi,
Dörd qulluqçu da arxasınca.
Oturub məşvərət etdilər,
Onlar qızın sözünü bəyəndilər.
Bir qulluqçu ilə bir nökəri
4240. Qız yarğanda saxladı.
Bu yarğandan ötdülər,
Başqa yarğana keçdilər.
Yenə məşvərət etdilər,
Dediyini bəyəndilər.
Qulluqçu ilə nökərə
"Burda qalıb oynayın", – dedi.
Nökərlə qulluqçu burda qaldı,
O, bir az gəzib dolandı.
Mindiyi atı səmənd atdır.
4250. Boz kisəni dörd bükdü,
Paltarın altına dürtdü Kürtka qız,
İstədi igid Koblandını sınasın.
Qadınlar, qızlar yandırır
Şam ağacı qatranını.
Böyük-kiçik igidlər
Hər cür xeyirə layiqdir.
Meşənin o tərəfiydi, dedi,
Həmin meşə olmalıdır, dedi –
Düz meşəyə tərəf getdi.
4260. Meşəyə girib boylandı,

Рұқсатын береді.
Ала қапты алады,
Беліне арқан шалады,
Сенбегесін, қашар деп,
Екі құл мен екі күң
Бақташыға салады.
Шәһәрдің шығып сыртына,
Бақташысы қасында,
Құртқа кетіп барады.
Келді бір сайдың басына,
Сайдың кіріп тасына,
Төрт бақташы қасында,
Отырып кеңес бастайды,
Күң мен құл сөзін қостайды.
Бір күң менен бір құлын
Осы сайға тастайды.
Ол сайдан да өтеді,
Және бір сайға жетеді.
Отырып кеңес бастайды,
Күң мен құл сөзін қостайды.
Бір күң менен бір құлын,
«Ойнай тұр»,– деп тастайды.
Құл мен күң кейін қалғасын,
Бойын жазып алғасын,
Мінген аты қылаң-ақ,
Ала қапты төрт бүктеп,
Ішіне тықты Қыз Құртқа,
Қобланды ерді сынамақ.
Қатын, қыздар жағады
Қарағайдан шайырды.
Үлкен-кіші жігіттер
Тереді бір қайырды.
Манағы тоғай тұсы деп,
Болмаса тоғай осы деп,
Тоғайға тіке қайрылды.
Тоғайға келіп енеді,

Bir az da getdi Kürtka qız,
Qovağa bağlanmışdı,
Yerində durmayan, özündən çıxan
Burıl atını gördü.
İrəli gedən Kürtkanı
Burıl atı da gördü,
Anasını tanıdı Tayburıl,
Qovağa bağlanmış yüyənini
Qırdı, yerindən götürüldü.
4270. At qaçanda "dayan", – dedi,
Dalınca yüyürdü igid Koblandı.
Tayburılın qaçdığını gördü,
Dayana bilmədi Kürtka qız,
Sinəsindəki on düymənin
Hamısını birdən açdı.
Sürətlə qapıya üz tutdu,
Az qala yıxılacaqdı.
Yıxılmasın, neyləsin,
Var gücü ilə qaçan Burıl
4280. Düz Kürtkanın qucağına
Çatıb üzü üstə yıxıldı.
Atın yıxıldığı vaxt
Bədəni silkələnən Kürtkanı
İgid Koblandı da gördü.
Yaxınlaşan igidi
Kürtka Qız da görmüşdü.
O, igidi tanımışdı,
Əllərini sinəsində çarpazladı,
Əyilib ona salam verdi.
4290. Gözəl Kürtka belə dedi:
"Bu dünyada tək istədiyim,
İki toğlu, bir qoyunu
Yaz ayında qırxaram.
Əvvəlcə yanına qaçdı,
Mindiyin tülpar atın.
Tülparı mindin, bayrağı götürdün,

Келе жатып қыз Құртқа,
Терекке басын байлаған,
Шиыршық атып ойнаған
Бурыл атты көреді.
Бұлаңдаған Құртқаны
Бурыл ат та көреді,
Анасын танып Тайбурыл,
Теректегі шылбырын
Үзіп ала жөнелді.
Ат қашқасын, «тәк-тәк»,–деп,
Қобланды батыр жүгірді.
Ұмтылғанда Тайбурыл,
Шыдай алмай Қыз Құртқа,
Омыраудағы он түйме
Ағытып бәрін жіберді.
Есіктің алды ығын-ды,
Бола жазды шығынды.
Шығын емей, немене,
Екпіндеген Бурыл ат
Омырауына Құртқаның
Тұмсығын тыға жығылды.
Ат жығылған мезгілде,
Бұлаңдаған Құртқаны
Қобланды батыр көреді.
Келе жатқан батырды
Қыз Құртқа да көреді.
Танығасын батырды,
Қол қусырып түрегеп,
Иіліп сәлем береді.
Құртқа сұлу сөйледі:
«Дүниедегі іңкәрім,
Екі саулық, бір қозы
Бahар айда қырқарым.
Бұрын жетті өзіңнен
Астыңдағы Тұлпарың.
Тұлпар мініп, ту алған,

Gedişin hamını dərdə saldı,
Gəlişin hamını sevindirir.
Sağ-salamat gəldinmi,
4300. El-obamı qoruyan şahinim!
Düşmənin qalasına keşik çəkirəm,
Düşmənin ala atını mindim,
Kalmıkın xizəyinə qoşmuşam.
İgid Koblan, sultanım,
Bilmirəm, nə edəcəksən?
Ən pis adam da məni pisləyər,
Sultanım, sən uzaqda olanda
Zülmə qarşı gələ bilmədim,
Boyumda düşmənin övladı var,
4310. Bilmirəm, nə edəcəksən?"
Sonra Koblan dilə gəldi,
Ona belə cavab verdi:
"Əvvəlki vaxtlar hardadır?
Kim tutmaz ki, ilxıdan
Ayrı düşən yalqız atı.
Birini yox, minini doğ,
Bu səfərdə görüb gəldim
Tək qalmağın əzabını.
Adam olsa, igid olacaq,
4320. Mənə də dayaq olacaq".
Koblandı mərdlik göstərdi,
Kürtka mərdliyini bəyəndi.
Boz kisə boşalsın, dedi,
Ağıllı doğulan Kürtka Qız
Koblandı kimi igidin
Gözü qabağında kisəni çıxartdı.
Kisə olduğunu görəndə
Dodağı qaçdı, gülümsədi.
Dili desə də, igidin
4330. Ürəyi buna razı deyildi.
Bu vaxt Koblandı dedi:
"Uzun yollar keçib gəldim,

Кеткен жерің қуарған,
Келген жерің қуанған,
Аман-есен келдің бе,
Жұрт иесі сұңқарым!
Жаудың бақтым қаласын,
Дұшпанның міндім аласын,
Қалмақтың жектім шанасын,
Қайсар Қоблан сұлтаным,
Әлдеқандай қыласың?
Жаманның тарттым жаласын,
Сұлтаным түзде жүргенде,
Өкімінен жүкті едім,
Бір дүшпанның баласын,
Әлде қандай қыласың?»
Сонда Қоблан сөйледі,
Сөйлегенде бүй дейді:
Заманым қайда баяғы?
Кім ұстамас жылқының
Жекелеп шыққан саяғын.
Біреу түгіл, мыңды тап,
Көріп келдім бұл сапар
Жалғыздықтың азабын.
Адам болып, ер жетсе,
Өзімнің соғар таяғым».
Қобланды кеңдік бастады,
Кеңдігін Құртқа қостады.
Тұл болсын деп ала қап,
Артық туған қыз Құртқа
Қобланды сынды батырдың
Көзінше алып тастады.
Қап екенін көргесін,
Иек тартып күледі.
Аузы айтса да, батырдың
Іші қимай тұр еді.
Қобланды сонда сөйледі:
«Көптен бері жол жүріп,

Həsrətin çəkdiyin yarın mənəm.
Düşməndən zülm gördün,
Başıbəlalı yarım sənsən.
Artıq dünyada arzum yoxdur,
Sağ-salamat qovuşduq,
Allah bəxtimə yazan yarım.
Atamı, anamı, böyük xalqımı
4340. Deyirdim, bir də görmərəm.
Ağıllı doğulan əziz Kürtka,
Qıpçağın yayda yaylağı
Uca Karaspan dağıydı.
Sizləri görməyəli
Çox oldu, əziz Kürtka,
Gəl yaxına, görüşək!"
İgidin atı boz-kürəndir,
Yalı, quyruğu uzundur.
Günün günorta çağında
4350. İgidin ürəyi sıxıldı.
Belindən tutub qucaqladı
Gözəl Kürtkanı özünə çəkdi,
Bir-birinə sarıldılar,
Gözlərdə yaş selə döndü.
İgidim elə bərk qucaqladı ki,
Gözəlin beli üzüləcəkdi.
Elə bu vaxt
Gözəl Kürtka dilə gəldi:
"Mindiyin at səmənd atdır,
4360. Çap atını düşmən üstünə.
Çoxdandır döşək görmürsən,
Yəqin həsrətdən yanırsan,
Elə də olsa, sultanım,
Bir az da dözməlisən!
Pəhləvan kimi igidsən,
Tayburıl atı dincəlməyə buraxdın.
Düşmənin çoxdur, dostun yoxdur,
Sultanım, güc-qüvvəni qoru, saxla.

Сағынған жарың мен едім.
Дұшпаннан көріп кемшілік,
Сарғайған жұптым сен едің.
Арманым жоқ дүниеде,
Есен-аман қауыштым,
Құдай қосқан қосағым!
Ата-ана, көп халқым
Көре алмаспын деп едім.
Ақылды туған Құртқажан,
Қыпшақтың мекен жайлауы
Қараспан еді өркені.
Көрмегелі сіздерді
Көп болып еді, Құртқажан,
Көріселік, кел бері!»
Батырдың мінген қызыл-ды,
Жал-құйрығы ұзын-ды.
Талма түсте сұлуға
Батырдың көңілі бұзылды.
Белінен қысып құшақтап
Құртқа сынды қызыңды,
Сағынғаннан бір-бірін
Көзінің жасы төгілді.
Батырым ұстап тұтқанда,
Сұлудың белі үзілді.
Сол уақыттар болғанда,
Құртқа сұлу сөйлейді:
«Мінген де атың құлаңыз,
Шабуыл салып бұлаңыз.
Көптен төсек көрмеген,
Күйініште болған шығарсың,
Алайда болса, сұлтаным,
Аз-кем күнге шыдаңыз!
Алыптай еді бір басың
Тайбурыл атты ойнаттың.
Дұшпаның көп-ті, досың жоқ,
Сұлтаным, бұзба қайратың.

Qu quşu vurdum parlaq göldə,
Əti dərmandır hər dərdə.
Balıqlar atılıb çıxar
Suyun qırağına yayda.
Böyük-kiçik qardaşın yoxdur,
Xalqın üçün döyüşəndə
Kiminləsə vuruşsan,
Kiminləsə dava etsən,
Gülərlər, ələ salarlar,
Zalımların dili acıdır,
Sənə gülüb deyərlər:
“Ata-anasını atıbdır,
Arvadını tapıbdır Koblan,
Sənə kinayə edərlər!”
Sonra Koblan dilə gəldi,
Cavabında belə dedi:
“Bulanıq, bulanıq, bulanıqdırmı?
Bulandıqdan sonra dibi durularmı?
Yalan danışan o yoldan dönərmi?
Tülkü dərili kürk geyən donarmı?
Bu ağlın sənin, Kürtka Qız,
Şaha da gedib çatmazmı?
Düz deyirsən, əziz Kürtka,
Səni Allaha əmanət etdim.
Çevik qamətli Kürtka Qız,
Qadın doğuldun, çarə yoxdur,
Əgər kişi olsaydın,
Yurduna dayaq olardın.
Törtgölün yanındakı təpəydi,
Esil[1] çayının mənbəyi idi.
Tək oğul olsam da, uşaqlıqdan
Çox adamdan dəyərliyəm.
Neçə ildir yollardayam,
Çox əzab-əziyyət çəkdim.

Айдынды көлде қу аттым,
Дертке дәрі етіне.
Ойнап балық шығады
Жазғы судың шетіне.
Ағаң, інің сенің жоқ,
Халық қолыңа тигенде,
Біреуменен ұрыссаң,
Біреуменен керіссең,
Әзілдесіп, күлісіп,
Жамандардың тілі ащы,
Қадір білмес кей жаман:
«Ата-анасын жоқтамай,
Қатынын тапқан Қоблан»,– деп,
Кінә қылар бетіңе!»
Сонда Қоблан сөйлейді,
Сөйлегенде бүй дейді:
«Бұлғай да бұлғай, бұлғай ма?
Бұлғайдың түбі тынғай ма?
Өтірік айтқан оңай ма?
Түлкі киген тоңғай ма?
Бұл ақылың, Қыз Құртқа,
Патшаға бітсе болмай ма?
Сөзің дұрыс, Құртқажан,
Тапсырдым сені Құдайға.
Бұланғаған Қыз Құртқа,
Әйел болдың, айла жоқ,
Егер еркек болғанда,
Болар ең тұтқа бір жұртқа.
Төрткөлден соққан төбе еді,
Есілден шыққан көл еді.
Жалғыз да болсам жасымнан,
Көпке басым тең еді.
Неше жылдай жол шегіп,
Ауыр азап көп көріп,

[1] Şimali Qazaxıstanda İrtış çayına tökülən çayın adıdır.

Həsrətini çəkən nərin mənəm,
Yolumu gözləyən yarım sənsən.
“Nə vaxtdır gözlədiyim sultanım
Mənə bir söz deməmiş
Getdi”, – deyərsən, fikirləşdim.
Daha dünyada arzum yoxdur.
Sağ-salamat qovuşdum
4410. Allahın qismәti yarıma.
Atamı, anamı, böyük xalqımı
Bir də görmərəm, deyirdim.
Sabah Burıl atımı minərəm,
Əlimə nizəmi alaram,
Sizi əsir edən düşmənlə
Tək də olsam, vuruşaram.
Davud döyüb düzəltdiyi zirehi
Kəfənim kimi geyərəm.
Əli-qolu bağlı qalmış
4420. Mənim qıpçaq qardaşlarım
Bu gün gecə yatmasınlar.
Gecə ilə hazırlaşsınlar,
İşlərini bitirsinlər.
Onların hər biri meşədən
Özünə bir dəyənək kəssin.
Sabah günəş çıxanda,
Mənim nərəmi eşidəndə,
Səhərin gözü açılanda
Məni özünə qardaş bilən
4430. Qapının yanına yığışsın.
Tərliyi saldım ala atın belinə,
Düşməni axtardım uzaqda.
Qardaşımdan, bacımdan,
Ata-anamdan ayrı düşdüm.
Kürtka, niyə bu qədər,
Uzaqda gəzib dolaşırsan?
“Gəlinin uzağa getdi”, – deyib
Hökm edən kalmık iti

Сарғайған нарың мен едім,
Сағынған жұптым сен едің.
«Сүйтіп көрген сұлтаным
Бір ауыз сөзге жарамай
Кетті»,– деп айтар деп едім.
Арманым жоқ дүниеде,
Есен-аман қауыштым
Құдай қосқан жарыма.
Ата-анамды, көп жұртым,
Көре алмаспын деп едім.
Ертең Бурылға мінейін,
Қарыма сұңгімді ілейін,
Сендерді алған дұшпанға
Жалғыз да болсам тиейін.
Дәуіт соққан беренді
Кебінім деп киейін.
Матау көріп байланған
Біздің Қыпшақ ағайын
Бүгін қойсын ұйқысын.
Түніменен сайланып,
Бітіре берсін жұмысын.
Жан басына тоғайдан
Кесіп алсын бір келте.
Ертеңгі таңда күн шыға
Атойлаған дауысым
Аш қарында шыққанда,
Мендікпін деген ағайын
Дорбазада табыссын.
Тоқым салдым алаға,
Жау іздедім далада.
Ағайын, туған қарындас,
Қарамай ата-анаға,
Мұншама, Құртқа, бой жазып,
Не қылып шықтың далаға?
«Келінің ұзап кетті»,– деп,
Өкімі жүрген ит қалмақ,

Gedib əzab verməsin
4440. Atam ilə anama.
Əziz Kürtka, indi gecikmə,
Tez qalaya qayıt sən.
Məndən salam deyərsən
Böyük qıpçaq qardaşlarıma,
Məndən kiçik oğlanlara.
“Gördüm, gəldim sultanımı,
Gəldi, burdadır, deyərsən.
Qalanın yanında, çöldədir.
Adil hökmdar öz canını
4450. Qurban etməyə hazırdır, – de,
Öz xalqına, öz yurduna.
Əlvida, salamat qal, əziz Kürtka,
Sabaha qədər mən səni
Allaha əmanət edirəm!”
Sonra Kürtka belə dedi:
“Qayıt desən, sultanım, qayıdaram,
Alşağırın saldığı qalaya.
Səni gördüm, dayana bilmədim,
Çıxıb gəldim bu talaya.
4460. Sultanım, səndən ayrıldım,
Ürəyimə qüssə doldu.
Səni əmanət edirəm
Tək qüdrətli Allaha.
Necə qara başına
Mən yazıq qurban olmayım!”
Yazıq Kürtka dayanıb ağladı,
Gözlərini çəkə bilmədi
İgid oğlan Koblandıdan!
“Qu quşu vurdum parlaq göldə
4470. Əti dərmandır hər dərdə.
Balıqlar atılıb çıxar
Gölün qırağına yayda.
Gözümün işığı, sağ qalsan,
Amansız qisas alarsan

Барғанша азап бермесін
Ата менен анаға.
Құртқажан, енді кешікпе,
Қайт тезірек қалаға.
Және де сәлем дегейсің
Қыпшақта үлкен ағаға,
Өзімнен кіші балаға.
«Көріп келдім, сұлтаным
Келіп отыр,– дегейсің,–
Қаланың сырты далада.
Әділ сұлтан бір жанын
Қылып отыр дегейсің,
Ағайын, жұрттан садаға.
Қош, есен бол, Құртқажан,
Ертеңге шейін мен сені
Тапсырдым енді Құдайға!»
Сонда Құртқа сөйледі:
«Қайт десең, сұлтан, қайтайын
Алшағыр соққан қалаға.
Көрген соң сені, шыдамай,
Шығып едім далаға.
Сұлтаным, сенен айрылып,
Ішім толды санаға.
Шыбыныңды тапсырдым
Бір жаратқан Құдайға.
Қандай қара басыңнан
Мендей сорлы садаға!»
Құртқа сорлы жылап тұр,
Екі көзін қадап тұр
Қобланды сынды балаға!
«Айдынды көлде қу аттым
Дертке дәрі етіне.
Ойнап балық шығады
Жазғы судың шетіне.
Шырағым, жаның сау болса,
Кегіңді мықтап аларсың

Qızılbaşların qalasından.
Heç olmasa, üzünü çevir,
Üzündən öpüb gedim mən!
Allah verən yarımsan,
Əcəlin çatsa, gözünü yumsan,
4480. Mən də ölərəm həsrətindən!
Yayda minəndə yallı atdı,
Qışda minəndə kökəlmişdi,
İlk dəfədir kimisə öpürəm,
Səni də ilk dəfədir öpürəm".
Üzünü çevirdi nər Koblan,
Gözəl Kürtka həsrətlə
Onun dodağından öpdü.
Boynunu qucaqlayıb öpdü.
Ehtirasla qucaqladı,
4490. Bərk qucaqlayıb dayandı,
Koblandını, sultan oğlanı.
İkindi vaxtı çatanda
Öz yarı ilə görüşdü,
Gözəl təskinlik tapdı.
Çox sevinib şad oldu.
Ürəyi yerinə gəldi.
Yavaş-yavaş Kürtka qız
Qalaya qayıdıb gəldi...
Dörd qulluqçu yanında
4500. Gözəllər gözəli Kürtka
Alşağırın qalasına
Tez-tələsik gəlib çatdı.
"Qapıları açın", – dedi,
Gözəl Kürtka buyurdu.
Kürtka qalaya girəndən sonra
Nökər, qulluqçuları göndərdi,
"Muştuluq, sultanım gəldi", – dedi,
Mənimlə salam göndərdi
Atası ilə anasına,
4510. Böyük qıpçaq qardaşlarına,

Қызылбастың кентінен.
Тым болмаса, мойның бұр,
Кетейін сүйіп бетіңнен!
Құдай қосқан нашармын
Жазым болып, көз жұмсаң,
Мен әуремін дертіңнен!
Жаз мінгенім жалды еді,
Қыс мінгенім қоңды еді,
Сүйгенімнің алды еді,
Сүйгенім сені осы еді».
Мойнын бұрды Қоблан нар,
Құртқа сұлу ынтызар,
Ауыздан сүйді Құртқа жар.
Алқымын сүйді қармалап.
Өліп-өшіп барады,
Көбірек тұрып құшақтап
Қобланды сұлтан баланы.
Қожа бесін болғанда,
Ғашық жармен көрісіп,
Ішкен асы сұлудың
Бойына енді тарады.
Көңілі тасып, шат болып,
Шұбалаңдап Қыз Құртқа,
Шәһәрге қайтып барады...
Төрт бақташы қасында,
Құртқа сынды сұлуың
Алшағырдың шәріне
Тезірек жүріп барады.
«Қақпаның аузын аш»,– деуге
Сұлу Құртқа жарады.
Қалаға Құртқа енген соң,
Күң мен құлды әкеп бергенсін,
«Сүйінші, сұлтан келді»,– деп,
Дұғай сәлем айтып қалады:
Атасы мен анаға,
Қыпшақта үлкен ағаға,

Özündən kiçik oğlanlara.
Başçısı Toktar olan böyük qıpçaq
Kürtkadan eşitdilər,
Bəziləri ağladı, bəziləri
Sevincdən mat-mat baxdılar.
"Tək oğlumuza qüvvət ver", – dedilər,
Allaha əmanət etdilər
Koblandı kimi oğlanı.

Өзінен кіші балаға.
Тоқтар басы көп Қыпшақ
Естігесін Құртқадан,
Біреуі жылап, біреуі
Есінен танып қалады.
«Жалғызға жәрдем бергей»,– деп,
Жаратқанға тапсырды
Қобландыдай баланы.

XVIII

Gözəl Kürtka gedəndə
4520. İkindi vaxtı yetəndə
İgid Koblandı
Bir dağın başına çıxdı,
Karlığa qız gələr dedi,
O tərəf-bu tərəfə baxdı.
Elə bu vaxt uzaqda,
Getdiyi yolda toz qopdu.
"Bu nə tozdur?" – deyib baxdı,
Cavan dəvə kimi səs çıxardan,
Çöl quşu kimi cəh-cəh vuran,
4530. Yerişi zərif, yüngülcə,
Qızıl papağı, dəbilqəsi
Başında parıldayan,
Qalın tozun arxasından
Akmonşak atlı Karlığa
Sıçrayıb gəldi qarşıdan.
Karlığanın ardınca
Beşillik boz at minmiş
Akmonşak atla yarışan
Seyildin oğlu Karaman
4540. O da gəlib göründü.
Karamanın arxasınca
Uzaqda qalan qoşunda
Orak adlı bir igid
Anası Kamka yuxu görmüşdü.

Құртқа сұлу кеткесін,
Қожа бесін болғанда,
Қобландыдай батырың
Бір төбеге барады,
Қарлыға қыз келер деп,
Алды-артына қарады.
Сол уақытта қараса,
Өкше ізінен шаң шықты.
«Не қылған шаң?»– деп қараса,
Саулы іңгендей ыңқылдап,
Күшігендей сұңқылдап,
Буыны түсіп былқылдап,
Алтын қалпақ дулыға
Шекесінде жарқылдап,
Қалың шаңның астынан
Ақмоншақ атпен Қарлыға
Шыға келді жарқылдап.
Қарлығаның соңынан,
Мінген аты көк бесті,
Ақмоншақ атпен алысып
Сейілдің ұлы Қараман –
О да келді былқылдап.
Қараманның соңынан
Қосынның қалған елінде
Орақ дейтін бір батыр,
Шешесі Қамқа түс көріп,

Çox qəribə yuxu görmüşdü:
“Qıpçağın elini düşmən aldı,
Başlarına müsibət gəldi.
Karaspan dağının ətəyini
Talan edib boş qoydu.
Tək oğlu yağı üstünə getdi,
Analıq ilə Toktara
Cəza verdi, söylədi:
“Gözümün işığı, atına min,
Böyük qıpçaq parçalandı.
Başına müsibət gəldi,
Artıq Koblandı da gəldi,
Pir sahibi xəbər verdi,
Düşmən xalqını əsir etdi.
Gözünün yaşı selə döndü”, – dedi.
Anası bunu deməkdə olsun,
Baldırğan qapını alıbdır,
Qızılbaşları dərdə salıbdır.
Qızılbaşların yurduna
Dəfələrlə hücum etdi.
Qıvraq kürən atı var,
Əlində yazılmış yazı var,
Aləmə məlum şanı var.
Karlığa onu çağırdı
Qoşulub birlikdə getməyə:
Nur üzlü Orak, cəsur Orak,
Parlaq baltası qanlı Orak,
“Koblandının böyük elini
Kalmık alıb” – deyəndə
İgid onlara qoşuldu.
Karlığa ilə görüşdü,
“Yolun haradır?” – soruşdu.
Yolu birlikdə gəldilər,
Birgə atlarını çapdılar.
Dördnala çapıb çatdılar.
Sərbəst çapıb çatdılar.

Таңғажайып іс көріп:
«Қыпшақты жау алды,– деп,–
Басына қайғы салды,– деп,–
Қараспан таудың сағасын
Адыра талқан қылды,– деп,–
Жалғыз ұлы жауда жүр,
Аналық пенен Тоқтардың
Төбесінен ұрды,– деп,–
«Шырағым, атқа мін,– дейді.–
Қалың Қыпшақ бүлінді,– деп,–
Көрмегенін көрді,– деп,–
Қобланды да жеткен-ді,
Бабасы хабар берді,–деп,–
Жау шапқасын халықты,
Көзінің жасы көл-ді»,– деп.
Шешесі бұл сөзді айтқасын,
Есіктің алды балдырған,
Қызылбас көңілін қалдырған,
Қызылбастың жұртына
Талай бүлік салдырған,
Жіңішке жирен аты бар,
Қолында жазған хаты бар,
Әлемге жеткен даты бар.
Шақырушы Қарлыға
Екеуіне қосылып:
Айдынды Орақ, айды Орақ,
Ай балтасы қанды Орақ,
«Қобландының көп елін
Қалмақ алды» – деген соң,
Елінен шықты сол шырақ.
Қарлығаға кездесіп,
«Барасың қайда?»– жөн сұрап,
Жолы бірге болғасын,
Бірге шапты бұрқырап.
Ақ бөкендей жосылды,
Еркінше шауып көсілді,

Onların da gələcəyini
İgid ağlına gətirməmişdi.
Gəlib çatdı üç boz yallı atlı,
Koblandıya qoşuldular,
Sevindilər, şad oldular,
Hal-əhval tutdular,
İkindi vaxtında görüşdülər.
Bu dörd atlı burda dursun,
Səs-küy salıb şənlənsinlər,
Hər şeyi unutsunlar.
Qulaq asın sözlərimə,
Ərinməyən igidlər,
Ağzımdan yel kimi çıxan sözləri
Sizdən əsirgəyərəmmi?

Alşağır xanın o vaxtlar
Tale kitabına baxan
Bir anası var idi.
Kitab açırdı, fala baxırdı,
O baxırdı, əvvəlcədən deyirdi
Gələcəkdə nə olacağını.
İgidləri də görmüşdü,
Gəldiklərini də bilirdi.
Öz oğlunu çağırmışdı,
Qoca qadın demişdi:
“Tək oğlum Alşağır,
Sözümə qulaq as, Şağır!
Qaşqabaqlı, qüvvətli,
Məqsədinə həmişə çatan,
Düşmən qabağından qaçmayan,
Qaba burunlu, ala gözlü,
Aydın bənizli, nur üzlü
Bir adam gəlir, Koblana oxşayır,
Gəldi, oğlum, qalxsana!
Çopur üzlü, ala gözlü
Gələn bu adam Karamana bənzəyir,

Келеді деген бұларды
Жоқ еді ердің есінде.
Соңынан келіп үш көкжал,
Қобландыменен бас қосып,
Шаттанысып, қуанып,
Есендік-саулық айтысып,
Амандасты бесінде.
Тұра тұрсын төртеуі,
Ойын-күлкі, сауықпен
Іштеңе жоқ есінде.
Құлақ салып тыңдауға
Ерінбесең жігіттер,
Өзімнен келер жел сөздің
Аянайын несіне?

Алшағыр ханның сол кезде
Сиқыршы болған кітаппен
Шешесі мұның бар еді.
Кітап ашып, бал салып,
Төңірекке көз салып,
Пәлені түскен алдында
Батырларды көреді,
Келгендерін біледі,
Шақырып алып баласын,
Сонда кемпір сөйледі:
«Жалғыз балам Алшағыр,
Сөзіме құлақ сал, Шағыр!
Қастары төмен салынған,
Кеуліне алған табылған,
Іздеген дұшпан шабылған,
Қобаған мұрын, қой көзді,
Талма бетті, нұр жүзді
Біріне Қоблан ұсайды,
Келді, балам тұрсана!
Қорасан жүзді, қой көзді
Қараман келгенге ұсайды,

Gəldi, oğlum, qalxsana!
Sümüyü bizdən, əti ayrı,
Akmonşak atın belində,
Xəz papağı başında,
Gələn Karlığaya oxşayır,
Gəldi axı, oğlum, qalxsana!
Qaşqabaqlı, tutqun üzlü,
Düşməninə həmlə edər,
Qıvraq kürən atı var,
Əlində yazılmış yazı var,
Aləmə məlum şanı var,
Bu, Oraka çox oxşayır,
Gəldi, oğlum, qalxsana!"
Axırda Alşağır dedi:
"Sözü demək yaxşıdır,
Bircə çənə tərpənəcək.
İgid doğulan oğullar
Çiyninə kaman keçirər.
Dediyin sözə oğlunun
Heç vaxt ürəyi titrəməz!
Boş söz deyib narahat etmə.
Qazan ilə döyüşdü,
Köbiktı onu öldürdü.
Bura necə gələcək
Koblandının sümükləri?
Necə falçı olursan, ol,
Əziz anam, dediyin sözlər
Həqiqətə uyğun deyil!"
Onda qarı belə dedi:
"Yağ dibində tortayam,
Ağ ceyran kimi yortaram.
Onun mindiyi atı, oğlum,
Burıldır, bala, gəlibdir.
Koblandıdır deməyə qorxuram!
Damğasız yatan dayçalarına
Damğalı deməyə qorxuram.

Келді, балам, тұрсана!
Сүйек біздік, ет басқа,
Ақмоншақ ат астында,
Қамшат бөркі басында,
Қарлыға келгенге ұсайды,
Келді ғой, балам, тұрсана!
Қабағы қарыс жабылған,
Іздеген дұшпан шабылған,
Жіңішке жирен аты бар,
Қолында жазған хаты бар,
Әлемге жеткен даты бар,
Бейне Ораққа ұқсайды,
Келді, балам, тұрсана!»
Алшағыр сонда сөйледі:
«Шешен тілді сөйлеткен
Қаусырма жақ иегі.
Батыр туған ерлердің
Тартар садақ білегі.
Бұл сөзіңе балаңның
Қозғалмайды жүрегі!
Жоқ сөзді айтып қинама,
Қазан барып соғысып,
Көбікті барып жоқ болған –
Қайдан келсін бұл жерге
Қобландының сүйегі?
Неше балшы болсаң да,
Айтқан сөзің, жан шеше,
Үйлеспейді жүйеге!»
Тағы кемпір сөйледі:
«Май түбінде тортамын,
Ақ бөкен аңдай жортамын.
Мінген аты, шырағым,
Келді, балам, Бурылы,
Қобланды деп қорқамын!
Таңбасыз жатқан тайыңды
Таңбалар деп қорқамын.

Nişansız yatan qoyunlarına
Nişan qoyacaq, qorxuram.
Uğur səndən qaçar,
Oturduğun qızıl taxta
O oturacaq, qorxuram.
Sənin böyük yurduna
O hökm edəcək, qorxuram.
Üstündəki ağ zirehi
4660. O geyəcək, qorxuram.
Ətəyindən çapsa zirvədə ötən,
Səhərdən çapsa, axşama çatan,
Qaşqalı axta kəhər atını
O minəcək, qorxuram.
Çuxurun içində qovaq
Başı göyə çatacaq,
Kökü yerə yayılan
Yarpaqları da vardı,
Saf qızıldan yaranıbdır,
4670. O gəlib kəsəcək, qorxuram.
Atanın yığdığı bu böyük eli
Dağıdacaq deyə qorxuram.
Gözəgəlimli Kanıkeyi,
Əsil-nəcabətli Tinikeyi
Adlarını batırar deyə qorxuram.
Şahini qağayıların üstünə salıb
Onları yem edəcək, qorxuram.
Mən də çarəsiz qalmışam,
Bağladığın qapıları açaram.
4680. Sən yatsan, mən yatmaram,
Gözəgəlimli Kanıkeyi,
Əsil-nəcabətli Tinikeyi,
İkisini də götürüb qaçaram.
Düşmən əlində ağlamasınlar deyə
İkisini də arabaya qoyaram,
Dağdan-dağa aşaram!”
Qarı tədarük gördü

Енсіз жатқан қойыңа
Ен салар деп қорқамын.
Басыңнан көшер аруақ,
Астыңдағы алтын тақ
Сол мінер деп қорқамын.
Шері байтақ жұртыңды
Сол билер деп қорқамын.
Үстіңдегі ақ сауыт
Сол киер деп қорқамын.
Ылдидан шапса, төсте озған,
Ертеден шапса, кеште озған
Томағалы қасқа азбан
Сол мінер деп қорқамын.
Ор түбінде бәйтерек
Басы көкке қараған,
Тамыры жерге тараған,
Жапырағы бар еді
Сом алтыннан жараған,
Сол кесер деп қорқамын.
Атаң жайған байтақ ел
Бүлдірер деп қорқамын,
Қанікейдей көрікті қыз,
Тінікейдей текті қыз
Күлкі етер деп қорқамын.
Шағалаға шәулі сап,
Ілдірер деп қорқамын.
Менің өзім нашармын,
Кілттің аузын ашармын.
Сен жатсаң да, мен жатпан,
Қанікейдей көрікті қыз,
Тінікейдей текті қыз,–
Екеуін алып қашармын.
Жау қолында жылатпан,
Күймеге салып екеуін,
Белден белге асармын!»
Ыңғайланды қу кемпір

Qızları götürüb getməyə.
Hər bir eldə istəkli qız
Kimin əlinə düşsə, əzizlənər.
Qarıya lazım deyil
Dünyanın qızılı, gümüşü.
Qızların ikisini də götürdü,
Öz arabasına mindirdi.
Qapıları da açdırdı,
Qarı qaçıb canını qurtardı.

Qaladan qaçan qarını
Karlığanın gözü aldı.
Boz atı minib özünü çatdırdı,
Qarıya heç bildirmədi,
Arabanın arxasını yardı,
Qızların ikisini də Karlığa
Ordan götürüb qaçırdı.
Qızları arabada salamat bilib
Qarı yoluna davam edirdi.
Karlığanın götürdüyünü
Karamanın gözü aldı.
"Əziz Karlığa, pay ver", – dedi.
Karlığanın qarşısında
Karaman atını çapdı.
Axırda Karlığa dedi:
"Göldə bitən kəvərsən,
Tumurcuğun yoxdur, tikansan,
Qeyri-adi duruşun yoxdur,
Allahdan istəməyə gücün yoxdur,
Təkcə mal-can arzusundasan.
Təkcə qənimət yığırsan.
Akmonşak atımı çapmışam,
Varlandırmağa gəldimmi
Karaman, sənə nə deyim?
Özüm də bir qənimətəm.

Қызын алып жүрмекке,
Әркім елде құмар қыз
Қолына тисе сүймекке.
Қарамайды қу кемпір.
Алтын, күміс дүниеге.
Екі қызын алады,
Күймесіне салады.
Қақпаның аузын аштырып,
Кемпір қашып барады.

Қаладан қашқан кемпірді,
Қарлыға көзі шалады.
Қуып жетіп көк атпен,
Қу кемпірге білдірмей,
Сыртын жарып күйменің,
Екі қызды Қарлыға
Ұрлап алып қалады.
Күймеде қызым аман деп,
Кемпір кетіп барады.
Қарлығаның алғанын
Қараман көзі шалады.
«Қарлығажан, сауға»,– деп,
Қарлығаның алдынан
Қараман жақын барады.
Қарлыға сонда сөйледі:
«Көлге біткен жекенсің,
Бүршігі жоқ тікенсің.
Артық асқан бағаң жоқ,
Құдайдан сұрар шамаң жоқ,
Өзіңе біткен мал-жанды
Сауғадан жиған екенсің.
Ақмоншақ атпен желейін,
Байытқалы келіп пе ем
Қияттың жаман кедейін?
Қараман, саған не дейін?
Өзімнің басым сауғадан

Bundan qurtula bilmirəm,
Mən kimə qənimət verə bilərəm?”
Karaman ona belə dedi:
“Müsəlmana sakitlik verdik,
Qızılbaşa bəla verdik.
Kanıkey ilə Tinikeyi,
Qızların ikisini də mənə ver,
4730. Karlığa, səni almıram,
Sənə azadlıq verirəm”.
Mindiyi atı aladır,
Qılçıq yunu qaradır.
Ürəyindəki sözlərin
Heç birini deyə bilmədi.
Gözəl Karlığanın
Ürəyində möhkəm yer etdi
Koblandı kimi bir oğul.
Kanıkey ilə Tinikeyi,
4740. İki gözəli tez verdi
İgid Karamana,
Ağıllı doğulan Karlığa
Azadlığını satın aldı.
Əzab, əzab, əzabdır
Ağ da, qara da görünsün.
Aşiq olan Karlığa
Karamandan qurtula bilmirdi,
Ürəyindən qara qanlar axırdı,
Artıq qovuşa bilər
4750. Əsil igid Koblandıya.
Arzusuna artıq çatdı
Çevik qamətli Karlığa.
Sevimli atını mindi,
Qənimət olduğu vaxtda
Ona yaxınlaşmamışdı.
Tükü tökülmüş qartal kimiydi
Artıq azadlığına qovuşdu.
Dörd idilər, altı oldular,

Құтыла алмай жүргенде,
Мен кімге сауға берейін?»
Қараман сонда сөйледі:
«Мұсылманға маза аттық,
Қызылбасқа қаза аттық.
Қанікей мен Тінікей –
Екі қызды бер маған,
Қарлыға, сені алмайын,
Басыңа бердім азаттық».
Мінген аты ала-ды,
Қылшаң жүнді қара-ды,
Көңілдегі сананы
Шығара алмай барады.
Қарлыға сынды сұлудың
Көңілі қатты сүйеді
Қобландыдай баланы.
Қанікей мен Тінікей –
Қос сұлуды бір беріп,
Қарамандай батырдан
Артық туған Қарлыға
Басын сатып алады.
Масыл, масыл, масыл ма,
Аққа құлпы жасырма.
Ғашық боп жүрген Қарлыға,
Қараманнан шыға алмай,
Жүрегінен қан құсып,
Басын қосқан сықылды
Қобландыдай асылға.
Мұратына жеткендей,
Бұлаңдаған Қарлыға
Отыра кеткен асыла,
Сауғада басы жүргенде
Жоламаушы еді қасына.
Тас түлектей түледі,
Еркіндік алып басына.
Төртеу еді – алтау боп,

Dörd boz yallı atlı toplaşdı,
Axşam olmamış at çapdılar,
Bir təpədə yatdılar.
Dördünün də tülparı
Artıq döyüşə hazırdır.
Xurcundakı yeməklərin
Dadına hamısı baxdı.
İgidlər yata bilmədi,
Dan yeri ağardı,
Çoban ulduzu batdı.
Səhər açılanda dörd ala yallı at
Yaraq-yasağını götürdü,
Tək Allahı köməyə çağırdı.
Atlarına mindilər,
Üstdən zireh keçirtdilər,
Bellərinə qılınc bağladılar,
Əllərinə nizə götürdülər.
Alşağırın qalasına
İgidlər əllərində bayraq
Qalanın qapısına gəldilər.
Qalanın yanına gələndə
Ağ şahin kimi şığıdılар.
Qaşqabaqlı, tutqun
Şir doğulmuş Koblandı,
Gün çıxmasına baxmadı,
İrəli getməyə başladı.
Ata-anası, eli-obası
Böyük qıpçaq xalqı
Əsirlikdə qalmışdı.
Qapının ağzına gəldilər,
İgid Koblandı qışqırdı,
Nər dəvə kimi nərə çəkdi,
Alşağır deyib bağırdı:
“Ey Alşağır, Alşağır!
Sözümə qulaq as, Şağır!
Mənim adım Koblandıdır,

Басын қосып төрт көкжал,
Кеш болғасын жағалап,
Бір төбеге жатады.
Төртеуінің тұлпары
Бауырынан қатады.
Қоржындағы азықтан
Бұйырған дәмін татады.
Ұйқы көрмей төрт батыр,
Таң сарғайып атады,
Таң Шолпаны батады.
Таң атқасын төрт көкжал
Қару-жарақ киініп,
Бір Құдайға сыйынып,
Енді атына мінеді,
Денеге сауыт киеді,
Беліне байлап болатты,
Қарына найза іледі,
Алшағырдың шәріне,
Туын ұстап батырлар
Қала аузына келеді.
Шәрге жақын келгенде,
Ақ сұңқар құстай шүйіліп,
Қабағы тастай түйіліп,
Арыстан туған Қобланды,
Күн шығуға қарамай,
Ат қоюға ойланды,–
Ата-анасы, ел-жұрты,
Асыра Қыпшақ баласы
Жатқаннаң соң байлауда.
Қақпаның келіп аузына,
Батыр Қоблан ақырды,
Нар түйедей бақырды,
Алшағыр деп шақырды:
«Ау, Алшағыр, Алшағыр!
Сөзіме құлақ сал, Шағыр!
Менің атым Қобланды,

Əvvəlcə özün irəli çıx,
Yanındakıları da götürüb çıx,
Heç kimi saxlama, hamı ilə çıx,
Sonra peşman olarsan, çıx!
Qara qaşqalı atını min, çıx,
Ox batmaz zirehini gey, çıx,
Əlinə süngü götür, çıx!"
Təpə, təpə sıra dağlar,
Xan olandan Alşağır
Çox məharət göstərmişdi,
Neçə müsəlman igidini
Ölümə məhkum etmişdi,
Qızılbaşların fili idi.
Koblandının səsi
Qulağına gəlib çatdı.
Səsi eşidəndən sonra
Anasının dediklərinə
Nəhayət, Alşağır inandı.
Dözə bilmədi Alşağır
Zirehini geyindi,
Qılıncını bağladı,
Əlinə nizə götürdü.
Alnı qaşqalı axta atında
Səhərdən çapsa, axşam çatan,
Dərədən çapsa, dağdan ötən.
Qızıl qayışlı yəhəri qoydu,
Beləcə atına mindi.
Qara qaşqalı tülparın
Quyruğuna düyün vurdu.
Meydan oxuyan igidin yanına getməsəm,
Məni qorxaq sayar, dedi,
Onun qarşısına çıxdı.
Elə bu vaxt
Tülkü kimi gözləri parıldadı,
Silahını da yoxladı,
Daşa sancdı süngüsünü,

Әуелі өзің алдан шық,
Алды-артыңды қармай шық,
Қалдырмастан, жалмай шық,
Арманда, қапы қалмай шық!
Қарақасқа атың міне шық,
Оқ өтпес тоның кие шық,
Қарыңа сүңгі іле шық!»
Белес-белес бел еді,
Хан болғалы Алшағыр
Асып жүрген айласы,
Мұсылманнан қанша ердің
Басын жойған ер еді,
Қызылбастың пілі еді.
Қобландының дауысы
Құлағына келеді.
Естіген соң дауысын,
Шешесінің сөзіне
Енді Алшағыр сенеді.
Шыдай алмай, Алшағыр
Үстіне сауыт киеді,
Беліне байлап болатын,
Қарына найза іледі.
Томағалы қасқа азбан,
Ертеден шапса, кешке озған,
Ылдидан шапса, төске озған
Алтын тұрман ер салып,
Енді атына мінеді.
Қара қасқа тұлпардың
Құйрығын шарт түйеді,
Шақырып тұрған батырға,
Қорықты дер деп бармасам,
Алдынан жүре береді.
Сол уақыттар болғанда,
Түлкідей көзін жайнатып,
Қаруын бойда қайнатып,
Тасқа шаншып найзасын,

Bir qarışdan çox batırdı.
Koblaken o yandan çapıb gəldi,
Tayburıl atı şahə qalxdı.
Yayıkın qırağı qamışdır,
Namusu əldən vermərik, dedi,
İgidlərin ikisi də irəli çıxdı.
Yaxınlaşıb dayandılar.
Bir-birinə kinli igidlər
Bir kəlmə də dinmədilər.
4840. İkisi də bir az geri getdi,
Əllərində nizəni uzatdılar.
Bir-birlərinə sancdılar,
Atların dizləri büküldü,
Bükülə-bükülə dayandılar.
Bir-birlərinə atıldılar,
Dizləri də uyuşdu,
Barmaqları keyləşdi.
Biri o birinə üstün gələ bilmədi,
Heç biri öldürə bilmədi.
4850. Ağızlarında su qana qarışdı,
Tüpürdükləri qan idi,
Udqunub qanı içdilər,
Tüpürüb ağız suyunu uddular,
Canlarından əl üzdülər.
Xəncər götürüb döyüşdülər,
Qılınclarla vuruşdular,
Yamanca çox döyüşdülər,
Şirin canlarına əziyyət etdilər.
Xəncərləri qırıldı,
4860. Qılıncları əyildi,
İgidlər canlarına susadılar.
Ağızlarından od çıxdı.
Ümidini üzdü Alşağır
Qalasından, böyük yurdundan.
Elə bu vaxt
Dığırlanıb yıxıldı

Қарыс сүйем бойлатып,
Қоблакең келді бұл жақтан
Тайбурыл атты ойнатып.
Жайықтың бойы қамысты,
Бермейміз деп намысты,
Екі батыр екпінмен
Жақындасып қалысты.
Өшігіп жүрген батырлар,
Бір ауыз сөзге келмей-ақ,
Шегінісіп екеуі,
Еменнен найза салысты.
Итерісіп тұрысты,
Ат тізесін бүгісті,
Бүгісе-бүгісе тұрысты.
Біріне-бірі ұмтылып,
Тақымдары құрысты,
Он саусағы қарысты.
Бірін-бірі ала алмай,
Біреуі дүние сала алмай,
Қақырғаны қан татып,
Түкіргені жын татып,
Қақырғанда қан ішті,
Түкіргенде жын ішті,
Жанынан күдер үзісті.
Қанжарменен қармасты,
Семсерменен серместі,
Сүйтіп ойын ойнасты,
Шыбын жанды қинасты.
Қанжар қалды қайысып,
Семсер қалды майысып,
Ерлерің жаннан түңілді.
От шығады ұртынан,
Үмітін үзді Алшағыр
Шәрі, байтақ жұртынан.
Сол уақыттар болғанда,
Домаланып барып жығылды

Qara qaşqalı atının belindən.
Yerə dəyməyə az qaldı.
İgid doğulan Koblandı
4870. Döyüşdüyü düşmənin
Başın kəsməsə olmazdı.
Qapının qabağı kətandır[1],
Koblandı kimi igid
Nizəni qaldırıb endirdi,
Alşağır kimi düşməni
Atın sağrısına itələdi.
Qəzəbləndi Koblandı
Tükləri biz-biz durdu,
İndi onu saxlamaq olar?
4880. Sümüyünə qədər batırdı.
Dartsaydı da, çıxmazdı.
İgid Koblandının nizəsi
Köynəkdən keçib qana qarışdı.
Alşağır xanı öldürdü,
Düşmənin ömrünü gödəltdi.
Nizəsini çox dartdı,
Var gücü ilə çıxartdı.

Alşağırın arxasınca
İti çayın axarı,
4890. Bahalı kürkün yaxası,
Qızılbaşların ağası,
Kürtkanı aldığı səfərdə
Koblandının öldürdüyü
Gəlib çıxdı qaladan
Qırx beş arşın pəhləvan
Qızıl ərin oğlanları
Ağanas ilə Toğanas
İkisi də qaladan çıxdı.
Atasını Koblan öldürdü,

Қарақасқа аттың сыртынан,
Сонда жатып құлайды.
Артық туған Қобланды
Ерегіскен дұшпанның
Басын жоймай қоймайды.
Есіктің алды кендір-ді,
Қобландыдай батырың
Найзасын ырғап ендірді,
Алшағырдай дұшпанын
Ат саурына міндірді.
Қатуланып Қобланды,
Түгі шығып білектен,
Етке тоқтар қайрат па?
Өтіп кетті сүйектен.
Қайта тартса, шықпайды
Қобланды ердің найзасы
Қанмен қатыс жібектен.
Алшағыр ханды өлтіріп,
Дұшпанның күнін қуырып,
Артықша тартып найзасын,
Күшпенен алды суырып.

Алшағырдың соңынан
Белгілі судың сағасы,
Берен тонның жағасы,
Қызылбастың ағасы,
Құртқаны алар сапарда
Өлтіріп кеткен Қобланды,
Шауып шықты қаладан
Қырық бес кез баяғы
Қызыл ердің баласы –
Ағанас пен Тоғанас –
Қаладан шықты екі жас.
Әкесін Қоблан өлтіріп,

[1] Söyləyici bu misranı qafiyə xatirinə əlavə edib.

4900. Kürtkanı aldığı yerdə,
Köktim Aymakın elində.
Əvvəldən ona kinləri vardı
Böyük qardaş Ağanas,
Kiçiyi də Toğanasdı.
Qaladan çıxdı iki qardaş,
Gözlərindən axırdı yaş.
İgid Koblandının üstünə
İki tərəfdən həmlə etdilər.
Nizəni irəli uzatdılar,
4910. Ona fürsət vermədilər.
Karaspan dağı kimi sivri
Palıd saplı nizəni tuşladılar,
Onlar ikidir, bu təkdir.
Qarşı-qarşıya gəlib çəkişdilər,
Koblan düşmənini tovladı,
Onu ortaya saldılar.
Pir sahibi kömək oldu
Koblandı kimi oğula.
Heç bir günahı olmasa,
4920. Koblekenin bir buduna
Burıl atın belində
Nizə ilə vurmağa başladılar.
Koblandının vurulduğunu
Karlığanın gözü aldı.
Karlığa atını çapıb gəldi,
Ağanası o andaca
Tutub daş kimi yerə atdı.
Burılın belində silkələndi,
Koblan qamətini düzəltdi.
4930. Tamamilə tək qalan
Toğanası Koblandı
İlişdirib yerə tulladı.
Bu ikisinin arxasından
Boz qaşqalı atlı Aktaylak
Fürsət tapıb döyüşə çıxdı.

Құртқаны алған жерінде,
Көктім Аймақ елінде
Ежелден кекті, болған қас,
Ағасы еді Ағанас,
Інісі еді Тоғанас.
Қаладан шығып екі жас,
Көздерінен ағып жас,
Қобландыдай батырға,
Ортаға алып екеулеп,
Келе салды найзаны,
Таптырмай ақыл, айланы.
Қараспан таудай алысып,
Еменнен найза салысып,
Олар екеу, бұл жалғыз,
Қарсыласып, шабысып,
Дұшпанын Қоблан табады,
Енді ортаға алады.
Пірлері кәміл қолдады
Қобландыдай баланы.
Көңілге кінә болмаса,
Қоблекеңнің бөксесін
Бурыл аттың үстінен
Қисайтып кетіп барады.
Қобландының ауғанын
Қарлыға көзі шалады.
Жетіп келіп Қарлыға,
Ағанасты сол жерден
Алып тастай береді.
Қисайған Бурыл үстіне
Түзеліп Қоблан мінеді.
Жеке бір жалғыз қалғасын,
Тоғанасты Қобланды
О да бүріп іледі.
Бұл екеуінің артынан
Көккасқа атпен Ақтайлақ
Ұрысқа шықты жағдайлап.

Bu tərəfdən Orak çıxdı,
Aktaylakı oradaca
Tutub daş kimi tulladı.
Aktaylakın arxasından
4940. Onun oğlu Narqızıl
Qaladan çıxıb gəldi,
Karaman da bu yandan çıxdı,
Onu ilişdirib tulladı.
Qazan başlı Kara dəu
Çıxıb gəldi qaladan,
Karlığa ilişdirib yerə vurdu.
Kalmık igidi Kara
Çıxıb gəldi qaladan
Koblaken ilişdirib yerə vurdu.
4950. Qılınclarla vuruşdular.
Bu minvalla igidlər
Gələn kalmıkları
Növbə ilə dördlükdə
Buğda dərzi kimi basıb əzdilər.

Bu qədər igidin arxasınca
Əlində gümbəz başlı nizəsi
Böyük çayın axarı,
Bahalı kürkün yaxası,
Qızılbaşların ağası
4960. Köbiktı xanın oğlu
Qunduz dərili börkü başında,
Əsgərləri yanında,
Özü on beş yaşında,
Muştuluğa qız alan
Kürəkəni olub burda qalan;
Üstünə düşmən gəldi,
Əli-qolu bağlı Koblanın
Azad olduğunu bildi,
Vuruşmağı gözə aldı,
4970. Üstdən zireh keçirtdi.

Орақ шығып бұ жақтан,
Ақтайлақты сол жерде
Іліп тастай береді.
Ақтайлақтың соңынан,
Баласы еді Нарқызыл,
Шығып еді қаладан,–
Қараман шығып бұ жақтан,
Бұл-дағы іліп тастады.
Қазан басты Қара дәу
Шығып еді қаладан,
Қарлыға іліп тастады.
Қалмақтың Қара батыры
Шығып еді қаладан,
Қоблакең іліп тастайды.
Қылышпенен ұрады,
Осылайша батырлар
Келгендерін қалмақтың
Кезек-кезек төртеуі
Баудай жаншып тұрады.

Сонша ердің соңында,
Күмбезді найза қолында,
Ағын судың сағасы,
Берен тонның жағасы,
Қызылбастың ағасы,
Көбікті ханның баласы,
Құндыз бөрік басында,
Әскері бар қасында,
Өзі он бес жасында,
Сүйіншіге қыз алып,
Күйеу боп жатқан осында;
Үстіне дұшпан келгесін,
Байлауда қалған Қоблан
Босағанын білгесін,
Ұрыспасқа айла таба алмай,
Үстіне сауыт киеді.

Qılıncını bağladı,
Əlinə nizə götürdü,
Qalanın qapısını açdırdı,
Birşımbay qaladan çıxdı.
Atını çapdı Birşımbay
Bir nəfərin yaxasından tutdu,
“İgidliyinizi göstərərdiniz,
Mən gələnədək bayaqdan”.
Gələ-gələ Birşımbay
4980. Bir söz demədi, nizəsini
Bir Koblandıya sancdı,
Bir Karlığaya sancdı,
Bir Karamana sancdı,
Bir igid Oraka sancdı.
Boz ala atlı Birşımbay
Yerindən götürüldü, atını çapdı.
Yenə fırlandı, geri döndü,
Yenə nizəsini uzatdı,
Bir dəfə igid Oraka sancdı,
4990. Bir dəfə Karamana sancdı,
Karlığaya da bir dəfə sancdı,
Koblandıya da bir dəfə sancdı,
Atını səyirdib irəlilədi.
Əyninə köynək geymişdi,
Alnından tər axırdı.
Birşımbayın gücü-qüvvəsi,
Daha da artıb çoxaldı.
Sıra ilə düzülən igidləri
Bir adam kimi görmədi.
5000. Bu minvalla Birşımbay
Üç-üç nizəni vurdu,
Onlara süngü batırdı.
Nizəsini üç-üç vuranda,
Onlara süngü batıranda
Dörd ala atlı gücdən düşdü.
Gücdən düşdüklərini görəndə

Болатты байлап жанына
Қарына найза іледі
Қаланың аузын аштырып,
Біршымбай шықты қаладан.
Шыға салып Біршымбай,
Ала кетті жағадан
«Көрсетіңдер деп ерлікті,
Мен келмегесін манадан»
Келуімен Біршымбай,
Бөтен сөзге қарамай,
Қобландыны бір шаншып,
Қарлығаны бір шаншып,
Қараманды бір шаншып,
Ер Орақты бір шаншып,
Көкала атпен Біршымбай
Сыпыртып өтіп жөнелді.
Және айналып толғанып,
Найзасын және қолға алып,
Ер Орақты бір шаншып,
Қараманды бір шаншып,
Қарлығаны бір шаншып,
Қобландыны бір шаншып,
Сыпыртып өтіп жөнелді.
Етіне киген жейде еді,
Маңдайы шып-шып терледі.
Біршымбайдың қайраты
Барған сайын өрледі.
Самсап тұрған ерлерді
Бір адамдай көрмеді.
Осылайша Біршымбай
Үш-үштен найза түйреді,
Етіне найза ендірді.
Үш-үштен найза тигесін,
Етіне найза енгесін,
Төрт көкжал да меңдеді.
Меңдегенін көргесін,

Gözəl Karlığa belə dedi:
“Heyvan sıyrıntı ağrısına dözməz,
İnsan can ağrısına tab gətirməz.
Siz burda dayanın, igidlər,
Mən onun zəif yerini bilirəm,
Mən onu öldürərəm, – dedi.
Atamın gücü məndən
Bir batman artıq idi.
Bu atamdan da güclüdür,
Gücü səkkiz batman çoxdur.
Üstündəki zirehdən
Ox atsan, keçirməz,
Qılıncla vursan, kəsilməz.
Yel keçirən bir yeri var.
Arxasında, boynunun ardında.
Əgər məni öldürüb getsə,
Boynunun ardından oxla vurun,
İgidlər, gözdən qoymayın”.
Mindiyi qara kəhər atdır,
Atası qadın deməsəydi,
Karlığa qız bir igiddir.
Koblandı kimi bir igid
Karlığaya inanmışdı.
“Zəif yerini tapmasam,
Öldürməsəm, olmaz”, – dedi,
Börkünü başından götürdü.
Karlığa saçlarını tökdü,
Akmonşak atını qamçıladı,
İgidlərin yanından ayrıldı.
Birşımbayın qarşısına
Karlığa atını çapıb getdi.
Ora çatanda dayandı,
Sözünə belə başladı:
“Əzizim Birşımbay,
Sözlərimə qulaq as.
Sən gedəndə, Birşımbay,

Қарлыға сұлу сөйледі:
«Мал шыдамас жауырға,
Жан шыдамас бауырға.
Сендер мұнда тұра тұр,
Есебін тауып, жігіттер,
Өлтірейін мен,– деді;
Менен күші әкемнің
Бір батпандай артығы-ай.
Әкемнен күші мұның да
Сегіз батпан артығы-ай.
Үстіндегі сауыттан
Атсаң оғың өтпейді,
Шапсаң қылыш кеспейді.
Жел соғарлық самалы.
Көк желкеде артында-ай
Өлтіріп кетсе мені егер,
Көк желкеден атыңдар,
Жігіттер, болмай ғапыл-ай».
Мінген аты кер еді,
Атасы әйел демесең,
Қарлыға қыз да ер еді.
Қобландыдай батырың
Қарлығаға сенеді.
«Есебін тауып, айламен
Өлтірмесем, болмас»,– деп,
Бөркін жұлып алады.
Шашын жайып Қарлыға,
Ақмоншақ атты қамшылап,
Ерлердің шығып қасынан,
Біршымбайдың алдынан
Қарлыға шауып барады.
Жетіп барып сөйлейді,
Сөйлегенде бүй дейді:
«Айналайын, Біршымбай,
Сал құлағың сөзіме.
Сен кеткесін, Біршымбай,

Düşmənlər qalanı basdı,
Eli-obanı dağıtdılar.
Koblandı əsirlikdən qaçdı,
Qoşun yığıb bura gəldi.
Atanın gücü çatmadı,
Döyüşdə həlak oldu.
Gözümün işığı, düşmənləri qırdım,
5050. Hamını azad etdim,
Özümü də bağışlamadım.
Təkbaşıma qalmışam,
Atan kömək edə bilmədi.
Üç igid qaçıb getdi,
Təkdim, dayanmadım, getdim.
İndi ölsəm də, dərdim yoxdur,
Allahdan üzünü gördüm.
Əzizim, məni tanıyanda
Atını üstümə sürmədin.
5060. Sən igidsən, cəsursan,
Tək qan qardaşım, Birşımbay,
Sənin qurbanın olaram!
Məndən qaçan üç düşmən
Özləri gəlib burda dayandı.
Əzizim, sözümə qulaq as,
Təkbaşına qalmışam,
Ürəyim dərddən çox sıxılır.
Bu düşmənə qalib gələ bilmədim,
Başına bəla açа bilmədim.
5070. Ağlım, gücüm yetmədi,
Sənlə birləşə bilmədim.
Düşmən qarşımızdadır,
Başdan-ayağa yaralıyam,
Məni adam olmayan yerə apar.
Qayıdıb gələrsən, üç igidi
Nizə ilə öldürərsən.
Bir yerdə yaradıb, əzizim,
İkimizi də tək Allah.

Шәһәрді басып көп дұшпан,
Еліңе ойран салғаны.
Байлаудан қашып Қобланды,
Әскер жиып барғаны.
Қайратқа әкең жарамай,
Қаза тауып қалғаны.
Дұшпанды қырып, шырағым,
Бәріңді алдым босатып,
Бір жанымды аямай.
Жалғыздық түсті басыма,
Серікке атаң жарамай.
Қашып еді үш батыр,
Жалғыз қудым шыдамай.
Енді өлсем де арман жоқ,
Көрсетті сені бір Құдай.
Мені танып, шырағым,
Атыңның басын бұрмадың.
Қайратыңнан айналып,
Жалғыз баурым, Біршымбай,
Болайын сенің құрбаның!
Менен қашқан үш дұшпан
Мынау келіп тұрғаны.
Сөзімді тыңда, шырағым,
Жалғыздық түсіп басыма,
Көңілімде бар қапа.
Бұл дұшпанды ала алмай,
Басына қайғы сала алмай,
Ақыл-айла таба алмай,
Басымды саған қоса алмай,
Жаудың тұрып қасында,
Жаралы болған басымды
Адам көрмес жерге апар.
Қайтып келіп, үш ерден
Найза сұғып кек әпер.
Бір туғызған, шырағым,
Екеумізді бір Құдай.

Doğma insan əzab çəkəndə
Buna kim dözə bilər?!”
Yara dərindir, can şirindir,
Başından börkünü çıxartdı
Bir yerdə doğulan Karlığa
Qarşısına gəlib ağladı,
Axırda Birşımbay belə dedi:
“Ah, əziz bacım, bilmədim
Düşmən içində olduğunu,
Kim olduğunu görmədim.
Bu uzunluqda nizəmi
Sağa-sola batırdım.
Gözümə qaranlıq çökdü,
Kim olduğunu bilmədim.
Yaxına gəl, əziz bacım,
Səni aparım, dağa qoyum.
Qayıdıb gəlim, üç igidi
Nizəmlə bir-bir vurum”.
Qabağına düşüb getdi,
Karlığa kimi bir gözəl
Yan-yörəsinə boylandı.
Boynunun ardındadır, dedi
Öləcəyi yer ordadır, dedi.
Atı ilə yavaş gedəndə
Nizəni götürüb onu vurdu.
Birşımbay axtalanmış keçi kimiydi,
Məxmər örtük də köhnəlir.
Çevriləndə ona baxmadı,
Öz bacısı Karlığa
Nizəni kürəyindən sancdı.
Birşımbayın mindiyi ala atdır,
Ala atı yel kimi çapdı,
“Əziz bacım” deyib nalə çəkdi.
Belə bacını Allah öldürsün,
Karlığa Birşımbayı
Hiyləgərliklə devirdi.

Туғаны көрсе кемшілік,
Кімнің жаны шыдайды?!»
Жара қатты, жан тәтті,
Басынан бөркін жұлып ап,
Бірге туған Қарлыға
Алдына келіп жылайды,
Біршымбай сонда сөйлейді:
«Ой, апеке, білмедім,
Жау ішінде жүргенің,
Кім екенің көрмедім.
Толықсыған найзамды
Оңды-солды сермедім.
Кетті көзім қарайып,
Кім екенің білмедім.
Бері жүргін, жан апа,
Тауға апарып қояйын,
Қайтып келіп, үш ерге
Найзамды кезек ұрайын».
Алдына түсіп барады,
Қарлығадай сұлуың
Алды-артына қарады.
Көк желкенің тұсы деп,
Өлер жерің осы деп,
Жайымен бара жатқанда
Найзаны алып ұрады.
Біршымбайдай серкеден,
Тозады мақпал көрпеден,
Назары әрмен ауғанда,
Өз апасы Қарлыға
Найзаны салды желкеден.
Біршымбай мінген ала ат-ты,
Ала атты шауып сұлатты,
«Жан апа» деп жылапты.
Жан апасы құрысын,
Біршымбайды Қарлыға
Айламенен құлатты.

Birşımbayı öldürdü,
İşini belə bitirdi.
Boz kəhər atını irəli çapdı,
Getdiyi yolu düzünə çapdı,
Öz igidliyini göstərdi,
5120. İgidlərin yanına gəldi.
Karlığa gələndən sonra
Ürəyi coşub şad oldu,
Karlığaya inandı.
Görənlər heyran qalar
Karlığanın boy-buxununa.
Bütün düşmənlərə qalib gəldi
Allahın köməyilə igidlər.
İşlərini başa çatdırdılar.
Karlığanın mindiyi qara kəhərdimi?
5130. Gözlənilmədən Birşımbay
Hiylə ilə həlak oldu.
Karlığanın hiyləsi olmasaydı,
Güclü doğulan Birşımbay
Düşmənə əyilən igiddimi?!
Karlığa ilə Koblan
Karaman, Orak – dördü də
Birlikdə vuruşdular,
Namusu əldən vermədilər.
İgid Koblandının indi
5140. Bəxti daha çox gətirdi.

Біршымбайды өлтірді,
Сәтіне ісін келтірді.
Көкала атты жетелеп,
Жүрер жолын төтелеп,
Ерлігін анық білдірді,
Үш батырға келеді.
Келгеннен соң Қарлыға,
Көңілі тасып, шат болып,
Қарлығаға сенеді.
Көрген адам таңданар
Қарлығаның пормына.
Көп дұшпанын мұқатып,
Құдайы қалап ерлерді,
Істері келді орнына.
Қарлыға мінген кер ме еді?
Қапияда Біршымбай
Айламенен өледі.
Қарлыға айла қылмаса,
Күшті туған Біршымбай
Дұшпанға болар ер ме еді?!
Қарлыға менен Қоблан,
Қараман, Орақ – төртеуі
Бастарын қосып батырлар,
Намыстарын бермеді.
Қобланды ердің бақыты
Барған сайын өрледі.

XIX

Birşımbayın ardınca
Heç kim qaladan çıxmadı,
Buzov, inək, danadan,
Qızıl-gümüş kasadan,
Qəniməti arabaya yüklədi
Toktarın böyük qıpçaq eli
Səs-küylə çıxdı qaladan,
Orda qadın, uşaq qoymadı.

Біршымбайдың соңынан
Ешкім шықпай қаладан,
Баспақты сиыр, танадан,
Алтын-күміс шарадан,
Жүгін тиеп шанаға
Тоқтар бас боп көп Қыпшақ
Шуылдап шықты қаладан,
Қалмай қатын, баладан.

Yaxında axan çay Esildir,
Esiktің алды Есіл-ді,
Esilin salxım söyüdü kəsildi.
Есілдің талы кесілді.
Böyük qapıların ağzında
Үлкен қақпа алдында
Böyük qıpçaq qaladan çıxdı,
Қаладан шығып көп Қыпшақ,
Səsi qoyun sürüsü kimi gəlirdi,
Қойдай маңырап шуылдап,
Səsi quzu sürüsü kimi gəlirdi.
Қозыдай маңырап дуылдап,
İgid Koblandıya qoşuldular
Қобланды ерге қосылды
Günorta vaxtı çatanda.
Ертеңгі күн бесінде.
Bu səfərdə qəbul oldu
Қабыл болды бұл сапар
İgid Koblandının muradı.
Қобланды ердің мұрады.
El-obasını düşməndən azad etdi,
Құтылып жаудан ел жұрты,
Firavan həyat bəxş etdi.
Есендік-саулық сұрады.
Bütün düşməni məhv etdi,
Көп мұқатып дұшпанды,
İgidlərin ürəyi şad oldu.
Ерлердің көңілі тынады.
Alşağır xanın qalasını
Алшағыр ханның шәһәрін,
Bütün qıpçaq eli yığılıb
Бүкіл Қыпшақ жабылып,
On səkkiz günə talan etdi.
Он сегіз күн шабады.
Atana lənət, kalmık iti,
Атаңа нәлет ит қалмақ
Etdikləri öz başına gəldi.
Іздегенін табады.
Qıpçaq elini talayan Alşağır
Қыпшаққа тиген Алшағыр
Öz yurdunu məhv etdi.
Бүтін жұртын жалмады.
Qızıl-gümüşü, var-dövlətini
Алтын-күміс, бар малын
Yığıb-yığışdırıb apardılar.
Ырғап-жырғап алады,
Bəxt üzlərinə güldü.
Артық бақыт табады.
Düşmənin qalasını dağıtdı,
Шауып жаудың қаласын,
“Gözümün işığı” deyib qucaqladı
«Шырағым» деп жұбатты
Qıpçağın ağlayan uşaqlarını.
Жылаған Қыпшақ баласын.
Qəniməti olan mal-qaranı
Олжа малға толтырған
Karaspan dağına qovub apardı.
Қараспан таудың сағасын.
Qalın qıpçaq, böyük kıyat
Қалың Қыпшақ, көп Қият
Qənimətdən varlandılar.
Мол олжаға кенелді.
Yağıdan aldığı bütün malı
Дұшпаннан алған көп малды,
Karaspan dağına qovdular
Қараспан тауын бет алып,
Atlarını bərk çapdılar.
Ызғытып айдап жөнелді.
İgid doğulan Koblanı
Артық туған Қобланның
Düşmən məğlub edə bilmədi.
Келмеді дұшпан шеніне.

O, özünün arzusuna
Allahın köməyilə çatdı.
Üç ay, üç gün keçəndə
Karaspan dağının ətəyində,
Azaulı gölünün qırağına
5190. Toktarın böyük qıpçaq eli
Gəlib yenidən yurd saldı
Alşağırın qovub çıxartdığı
Əvvəllər köç saldığı yerdə.
Göldən çıxartdığı qamışdır,
Böyük qıpçaq toplandı,
Karaspan dağında yaşadı.
Kafirdən zalımlıq gördü,
Əsir düşüb tab gətirdi,
Ah-zar edən qıpçaq xalqı
5200. Əvvəlkindən iki dəfə çox
Vara, dövlətə qovuşdu.
Böyük qıpçaq gəlib yurd saldı
Azaulı gölünün kənarında.
İgid doğulan Koblanın
İşləri yoluna düşdü.
Düşməninə məğlub olmadı.
Kalmıklardan aldığı bütün qəniməti
İgid ədalətlə
Böyük xalqını yığdı,
5210. El-obasına bölüb verdi
Yoxsula, kasıba, imkansıza.
Kasıblar bəylərə bərabər oldu,
Hamısı çox razı qaldı
Koblandı kimi igiddən.
Keçi sürüsünün erkəci var,
Ağsaqqalın yuxarı başda yeri var.
Uzun sözü qısaldaq,
İndi deyək kəsəsini.
Otuz gün boyu oynadılar,
5220. Qırx gün boyu toy etdilər.

Ойлаған оның мұратын
Келтірді Тәңірім жөніне.
Үш ай, үш күн дегенде,
Қараспан тауын жағалап,
Азаулы деген көліне –
Тоқтар басы, көп Қыпшақ
Келіп қонды бояғы
Алшағыр шауып зарлатып,
Бөлініп көшкен жеріне.
Көлден тартқан борықты –
Қалың Қыпшақ жағалап,
Қараспан тауға қоныпты.
Кемшілік көріп кәпірден,
Пенде болып байланған,
Жылаған Қыпшақ баласы
Бұрынғыдан екі есе
Бақ дәулетке жолықты.
Келіп қонды көп Қыпшақ
Азаулы деген көліне.
Артық туған Қобланның
Ісі келді жөніне,
Келмеді дұшпан шеніне.
Қалмақтан алған көп олжа
Әділдікпен батырың,
Жиып алып көп халқын,
Бөліп берді еліне,
Пақыр, кедей, кеміне.
Кедейі байға теңеліп,
Риза болды бәрі де
Қобланды сынды еріне.
Ешкі малдың серкесін,
Ақсақал жер шекесін.
Ұзын сөзді қысқартып,
Енді айтайын төтесін.
Отыз күн ұдай ойын қылып,
Қырық күн ұдай той қып,

Koblandı kimi igid ilə
Gözəllər gözəli Kürtkanın
Orada nikahını bağladılar.
İgid ilə Kürtkanın qarşısına
Doxsan iki cavan qadın gətirdi,
Kəsilmiş yağlı bud qoydu,
Kasa dolu bal qoydu.
Çox ağıllı, ədaləti bol
Qarışqa belli, söyüd boylu
Doxsan iki cavan gəlin
Bud yağı ilə ətini qoydu.
"İgidə gəlinbacı oldum", – deyərək
Sevinib şənlik etdilər.
Bir-birini dartışdırıb
Qabağına saçaq səpdilər,
Ayaqları altına məxmər sərdilər,
Yolda yorulan oğlanın
Yeri yumşaq olsun deyə
Hər parçanı çırpdılar,
Yatağı rahatladılar.
Parlaq günəş batanda,
Camaat gedib yatanda
Doxsan iki cavan gəlin
Koblandının əlindən tutub
Ağ otağa apardılar,
Kürtkaya qurulan ağ otağa
İgidi götürüb gəldilər.
Beli tükdən incə, ay üzlü
Kürtkanı ona göstərdilər...

Қобландыдай батырға
Құртқа сынды сұлудың
Осы жерде қиды некесін.
Батырың менен Құртқаны
Тоқсан екі қатын жеңгелеп,
Қыя кесіп жал қойды,
Аяқ тола бал қойды.
Ақылы артық кең әділ
Құмырсқа бел, тал бойлы
Тоқсан екі қатындар
Жал мен жая асады.
«Батырға жеңге болдым» ,– деп,
Қуанып судай тасады.
Бірін-бірі жұлмалап,
Алдынан шашу шашады.
Қатарлап қамқа, басады,
Шаршап келген шырақтың
Етіне де батар деп,
Әр қамқаны бір сілкіп,
Тегістігін басады.
Күн қызылы батқанда,
Ауылдың алды жатқанда
Тоқсан екі қатындар
Қобландыны жетелеп,
Ақ отауды төтелеп,
Құртқаға тіккен ақ орда
Батырды әкеп енгізді.
Белі қылдай, беті айдай
Құртқаны оған көргізді...

XX

Bu sözüm burda qalsın,
İndi sizə kimdən deyim,
Sizə danışım, bilin,
Gözəl Karlığa nə etdi?
Bu qədər xeyir versə də,

Тұра тұрсын бұл сөзім
Айтамын рас, шын сөзім,
Кетейін тағы баян ғып,
Қарлыға сұлу не ғыпты?
Қаншама еңбек қылса да,

İgid Koblandı onu almadı,
Sözünə də qulaq asmadı,
Karamana da getmədi,
Nə edəcəyini bilmədi,
Karlığa çox dərd çəkdi.
Tək-tənha yaşadı,
Heç kim yanına gəlmədi.
Koblandıdan ürəyi sındı,
Səkkiz paya üstündə ağ çadırı
Dağın başında qurdu.
Beləcə tək yaşamağa başladı,
Evimi tərk etdim, igidim,
Buna görə mənə nə verdin?
Dağda yaşamağında olsun
Karlığa kimi gözəl
Akmonşak atının belində.
İgid Koblandı bu vaxt
Xalqını yığıb söhbət edirdi.
Əziz bacısı Karlığaşı
Oraka verib toy etdi.
Orakı kürəkən etdi,
Qızıl çadırını qurdu.
Toktarbay qızını verdi,
Aqibətini xeyirli etdi.
Otuz gün boyu oynadılar,
Qırx gün boyu toy etdilər.
Bacısını yola saldı,
Cehiz yüklədi, mal verdi
Koblandı kimi igid.

Қобланды батыр алмайды,
Сөзіне құлақ салмайды,
Қараманға бармайды,
Не қыларын біле алмай,
Қарлыға сұлу зарлайды.
Жалғыздық түсті басына,
Ешкім келмей қасына.
Қобландыға өкпелеп,
Сегіз құлақ ақ шатыр
Таудың тігіп басына.
Жата берді бұл жалғыз,
Еріп шыққан батырым,
Көрсеткенің осы ма?
Жата тұрсын тау жайлап
Қарлығадай сұлуың,
Ақмоншақ ат астында.
Қобландыдай батырың
Кеңескен жиып жақынын,
Қарындасы Қарлығаш
Орақка берді той қылып.
Күйеу қылып Орақты,
Тігеді алтын шатырын.
Қызын беріп Тоқтарбай,
Қайырлы етіп ақырын,
Отыз күн ұдай ойын қып,
Қырық күн ұдай тойын қып,
Қарындасын ұзатқан
Қазна артып, жүк тиеп
Қобландыдай батырың.

Əlqərəz, igid Karaman Koblandı ilə Kürtkanın toyundan sonra, Koblandı bacısı Karlığaşı yola salandan sonra öz elinə qayıtmağı qərara aldı. “Alşağırın bacıları Kanikey ilə Tinikeyi alıb toy edəcəyəm, toyuma gəl”, – dedi – Koblandını və Kürtkanı çağırdı. Koblandı ilə Kürtka Karamanın toyuna gedəndə yolda Karlığanın qurduğu çadırı gördülər.

Əlqısса, Qараман batır Qobландıға Qұrtqаnı qosıp, Qobланды qарындасы Qарлығашты ұзатқан соң, еліне қайтпақ болды. «Алшағырдың қарындасы Қанікей, Тінікей екі қызды алуға той қыламын, тойыма кел»,– деп Қобланды, Құртқаны шақырды. Қараманның тойына бара жатып, орта жолда тіккен Қарлығаның шатырына Қобланды, Құртқа кез келеді.

Karaman kimi igid	Қарамандай батырың
Qıpçaqlara dağda kömək etdi,	Қыпшақты тауға қондырып,
Könüllərini şad etdi,	Көңілдерін тындырып,
Kürtka ilə Koblana xeyir-dua verdi,	Құртқаны қосып Қобланға,
Əsl dostluğunu bildirdi.	Шын достығын білдіріп,
5290. Yaşdaşı Koblandıdan	Қобландыдай құрдастан
Getməyə icazə istədi.	Қайтуға рұқсат сұрайды.
Pis adamın dili acıdır,	Жаманның тілі кекесін,
Yaxşı yoldaşın olsa,	Жақсы болса жолдасың,
Öz arzuna çatarsan.	Мұратыңа жетесің.
Yaşdaşı Karaman dedi:	Қараман құрдас сөйлейді:
“Koblandı ilə Kürtka	«Қобланды менен Құртқажан
İkisi də gəlib görsün, dedi,	Екеуі бірдей жүрсін,– деп,–
Şad, şənlikli toyum olacaq,	Мереке қызық тойым бар,
Gəlib onlar da görsünlər, dedi,	Көзімен кеп көрсін,– деп,–
5300. Kanıkey ilə Tinikeyin	Қанікей мен Тінікей,
Koblandı özü gəlsin,	Өзі жүріп Қобланды,
Nikahını bağlasın, versin”, – dedi.	Некесін қиып берсін,– деп,–
Karaman elinə qayıtdı,	Қараман кетті еліне,
Gecikmədən sabah gəlsinlər”, – dedi.	Кешікпей, ертең келсін»,– деп.
Karaman çağırandan sonra	Шақырған соң Қараман,
Koblandı ilə Kürtka	Қобланды мен Құртқажан
Atları arabaya qoşdu,	Күймелі арба сүйретіп,
Atlara dartmağı öyrətdi,	Сүйретуге атын үйретіп,
Üç yüz adam da götürdü,	Үш жүз кісі қосшы алып,
5310. Koblandı Kürtka ilə getdi.	Қобланды, Құртқа жөнелді
Hamını təəccübləndirdi	Жердің жүзін күңірентіп,
Karamanın toyunda.	Қараманның тойына.
Görək dedi, böyük eli	Көреміз деп көп елді,

Böyük qıpçağın oğlu
Karamanın elinə
Səfər edib apardı.
Arkada bitər yaşıl ot,
Bunu görən necə unudar.
İgidin getdiyi yolda
5320. Karlığa quran çadırı
Günorta vaxtında
Koblandı ilə Kürtka gördülər.
Karlığa qarşılarına çıxdı,
Koblandı ilə Kürtkaya
Bir-iki söz də dedi.
Akmonşak atın belində
Xəz papağı başında,
Atdığı ox yaşıldır,
Gördüyünü unuda bilməz
5330. Əsl sultan Koblandını.
"Sənin üçün əvvəldən
Özümü oda atdım,
Saçlarımı başımda topladım,
Dağda təkcə yaşayıram
Göz yaşımı axıdıram.
Bunu istəyirdinmi?
Başımı dərdə saldın!
Gəl, göstər çadırımı
Yanında duran bacıma!
5340. Koblandı, sənə nə etmişəm?
Hara getsən, kim deyər
Düzgün iş tutduğunu!"
Bacım, gəl, deyib yalvardı,
Yeznə, düş, gəl" deyib dilə tutdu.
Gözəl Karlığanın
Ürəyi od tutub yandı.
Gözəl Kürtka igidə
Görəndə ki, Karlığa ağlayır,
Düşək, dedi, yalvardı.

Қалың Қыпшақ баласы
Қараманның еліне
Сапар тартып келеді.
Арқада бар бөрікөз,
Неге ұмытсын көрген көз.
Келе жатып батырың,
Қарлыға жатқан шатырға
Талма тал түс кезінде
Қобланды, Құртқа келді кез.
Алдынан шығып Қарлыға,
Қобланды менен Құртқаға
Бір-екі ауыз айтты сөз.
Ақмоншақ ат астында,
Қамшат бөркі басында,
Атқан оғы жасыл-ды,
Көрген көзі қимайды
Қобланды сұлтан асылды.
«Сенің үшін әуелден
Бәйгіге тіктім басымды,
Төбеге түйіп шашымды,
Тауда жалғыз жатырмын
Ағызып көзден жасымды.
Осылай ма еді уағадаң?
Әуреге салдың басымды!
Шатырымды көрсет, кел,
Апакеме қасында!
Қобланды, саған не жаздым?
Қайда барсаң, кім айтар
Дұрыс деп қылған ісіңді!»
Апаке, түс,– деп жалынды,
Жездеке, қон»,– деп налыды.
Қарлығадай сұлудың
Жүрегі оттай қабынды.
Құртқа сұлу батырға,
Қарлыға жылап тұрғасын,
Түсейік деп жалынды.

5350. Arkada var şam ağacı,
Qəddar yaradıb Xudaya.
Nə qədər ağlasa da, desə də,
Koblandı dayanmadı, getdi,
Kürtkanı da götürdü, getdi.
Hönkürdü, çox ağladı
Karlığa başına gələnlərə.
Ağ nizəyə söykəndi,
Güclə çatdı Karlığa
Öz çadırının yanına.
5360. Koblandı Kürtka ilə getdi
Karamanın toyuna.
İki ay qaldılar, toy etdilər,
Yaşdaşı Karamana
İki qız ilə nikah bağladı,
Öz doğma elinə qayıtdı.
Bir neçə gün yol gəldilər,
Koblandı yenə yolda gördü
Karlığa yaşayan çadırı.
Karlığa qarşısına çıxdı,
5370. İgid Koblandıya dedi:
"Mən sizə çay qoymuşam,
Qızıl kasada yağ qoymuşam.
Sizi qonaq etməyə
Karlığada pay da var.
Öz atama, el-obama
Mən kimin üçün qıydım,
Bilirsənmi, ay yaramaz?"
Gözəl Karlığanın
Ürəyi od tutub yanırdı,
5380. "Dayanın, deyib dilə tutdu,
Dağda təkbaşıma qalıram,
Karamanın toyuna
Nə olardı, məni aparsaydın?"
Gözəl Karlığa
Nə qədər ağlayıb sızladı,

Арқада бар қарағай,
Қатты қылды бір Құдай.
Қанша жылап айтса да,
Қайрылмай кетті Қобланды,
Құртқаны алып қарамай.
Көп нәрсе түсіп өксіді
Қарлығаның ойына.
Ақ найзаға сүйеніп,
Әрең жетті Қарлыға
Шатырлы сайдың бойында.
Қобланды, Құртқа барады
Қараманның тойына.
Екі ай жатып той тойлап,
Қарамандай құрдасқа
Екі қызды некелеп,
Еліне тағы қайтады.
Бірнеше күн жол жүріп,
Қобланды тағы кездесті
Қарлыға жатқан шатырға.
Қарлыға шығып алдынан,
Арыстан Қоблан батырға:
«Қоюлы тұрған шай бар-ау,
Сары аяқта май бар-ау.
Сізді күтіп алуға
Қарлығада жай бар-ау.
Өзімнің әкем, ел-жұртым
Кім үшін мен қиып ем,
Білемісің, заңғар-ау?»
Қарлығадай сұлудың
Жүрегі оттай қабынды,
«Түсе көр,– деп жалынды,–
Тауда жалғыз жатырмын,
Қараманның тойына
Ала кетсең, не қылды?»
Қарлығадай сұлуың
Қаншама жылап айтқанмен,

Arkada şam ağacı var,
İgid mal qazanmaz,
Özü zəhmət çəkməsə.
Yenə dayanmadı Koblandı
5390. Kürtkanı götürüb getdi.

Арқада бар қарағай,
Ер жігітке мал бітпес
Шыбын жанын баламай.
Тағы да кетті Қобланды
Құртқаны алып қарамай.

XXI

Doğma elinə qayıdandan sonra,
El-obasını salamat görəndən sonra
Koblandı ilə Kürtkanın
Qovuşduğu gündən
Səkkiz ay keçəndən sonra
Doqquz ay, on gün olanda
Övladının doğulduğu gün oldu,
Gözəl Kürtkanın sancısı tutdu.
İgid doğulacaq, sancısı güclüdür,
5400. Gecələr yuxusu qaçmışdı.
El içində Kürtka qız
Hamıdan gözəl olmuşdu.
Elə bu vaxt
Başı yerə toxundu,
Alnı gün kimi parıldadı.
Qırx bir qadın yığıldı
Körpəni yerdən götürdü,
Qundaqlayıb apardı.
Körpə gərnəşəndə
5410. Bələyi tikə-tikə bölündü.
Şir doğulub dedilər,
Bütün xalqı sevindi.
Hər yerə muştuluq verdilər,
Əllərinə bayraq götürdülər.
Doqquz gün el-oba yığışdı
Uşağa ad qoysunlar.
İgid Koblandı məclis qurdu.

Еліне бұлар келген соң,
Ел-жұртын есен көрген соң,
Қобланды мен Құртқаның
Қосылғанына санаулы
Сегіз ай мерзім өткен соң,
Тоғыз ай, он күн жүзінде
Перзенттің туар күні боп,
Сұлу Құртқа толғатты.
Ер толғағы тым қатты,
Ұйқы көрмей, түн қатты.
Ел ішінде Қыз Құртқа
Адамнан озған сымбатты.
Сол уақыттар болғанда,
Төбесі жерге тарс етті,
Маңдайы күнге жарқ етті.
Қырық бір қатын жиылған
Көтеріп алып баланы,
Құндаққа орап алады.
Талпынғанда жас бала,
Құндағы дал-дал болады.
Арыстан туған екен деп,
Асыра жұрты қуанды.
Сүйінші сұрап жан-жаққа,
Қолдарына ту алды.
Тоғыз күн жиып ел-жұртын,
Ат қоймаққа балаға
Қобланды батыр той қылды.

Elek[1] göldə Esimbayın[2] obasına,	Електен өтсең Есімбай,
Qışda qışlağı Bukarjaydır[3].	Қыс қыстауы Бұқаржай,
5420. Böyük qıpçaq, bütün noqay	Қалың Қыпшақ, көп ноғай,
Elin ağsaqqalları uşağın	Жұрт жақсысы баланың
Adını Bökenbay qoydular.	Атын қойды Бөкенбай.
Böken çatdı bir yaşa,	Келді Бөкен бір жасқа,
Bir yaşına çatanda	Бір жасына келгенде,
Oxunu qayaya atdı.	Оғын тартты жартасқа.
Böken çatdı iki yaşa,	Келді Бөкен екіге,
İki yaşa çatan oğlanın	Екіге келген баланың
Yaşıdları üzünə baxa bilmədi.	Жан қарамас бетіне.
Nəfəsində çörək bişirdi.	Нан піскендей лебіне.
5430. Böken gəldi üç yaşına,	Келді Бөкен үшіне,
Üç yaşına çatan uşaq	Үшке келген жас бала
Böyük daşları qaldırırdı,	Қара тасты көтерер,
Eşidənlər sevinirdi.	Естіген риза күшіне.
Böken çatdı dörd yaşına,	Келді Бөкен төртіне,
Oğlan dörd yaşa çatanda	Төртке бала келгенде,
Atı çapıb gedimmi, dedi	Ат шапсам деп ойлайды
Qızılbaşların qalasına.	Қызылбастың кентіне.
Oğlan çatdı beş yaşa,	Келді бала бесіне,
Beş yaşına çatan oğlan	Беске келген баланың
5440. Gecə-gündüz fikirləşdi,	Күндіз-түні қайғысы –
Düşmən düşdü yadına.	Жау түседі есіне.
Böken altı yaşa çatdı,	Келді Бөкен алтыға,
Altı yaşa çatan oğlanın	Алтыға жеткен баланың
Xeyli faydası dəydi	Артық тиді пайдасы
Böyük qıpçaq xalqına.	Қыпшақтың бүкіл халқына.
Altı yaşlı Bökenbay	Алты жасар Бөкенбай
Atasına oxşayırdı,	Атаның түсіп салтына
Dağlar alışır, daş yanırdı	Таулар күйіп, тас жанған

[1] Hazırda Aktöbe vilayətində olan Elik bölgəsində göldür.
[2] Ehtimal ki, tayfa başçısının adı ilə adlandırılmış elin adıdır.
[3] Buxarada hazırlanmış ox və bulqar yayı. Burada: tayfanın köç saldığı yerin adıdır.

Bökenbay kimi oğlanın
Alovundan, gücündən.
Yan-yörəsinə baxmadan
Atın belinə mindi,
Bahalı paltarlar geyindi.
“Özümün payım olsun!” – dedi.
SəməND atın belinə mindi,
Allahdan kömək istədi.
Sıra dağlarda atını səyirtdi,
Yarğanlardan çapıb keçdi.
Atını yorğa çapdı.
Oğlan altı yaşında,
Xəz papağı başında,
SəməND atın belində,
Yoldaşı yoxdur yanında,
Yuxusu yarımçıq qalmasın,
Qəbir daşı bölünməsin.
Ürəyi istədi gedib görsün
Dağ döşündə saxlanan
Estemis otaran ilxını.
Bökenbay kimi gənc igid
Gəzib ilxıya baxanda,
Özünə at axtaranda,
Doxsan qul ilə Estemis
Oğlanın gördüyü işlərdən
Razı qalıb baxırdı.
Karaspan dağının başında
Öz çadırını qurdu,
Güclü, qüvvətli gənc igid
Əlinə nizə götürdü,
Üçillik atına mindi,
Polad zirehini geyindi,
Öz etibarlı dayağından
İgid Koblandı razı qaldı.

Бөкенбайдай бereннің
Екпіндеген зарпына.
Қарамай алды-артына,
Енді мініп атына,
Қазынадан қамқа киеді.
«Өзімнің еншім болсын!»– деп,
Өкім құла атқа мінеді,
Алладан пәрмен тіледі.
Таулы жерден сырғытып,
Ойпаң жерден қарғытып,
Аяңдамай желеді.
Өзі алты жасында,
Сусар бөркі басында,
Өкім құла ат астында,
Жолдасы жоқ қасында,
Бөлінбеген ұйқыға,
Жыртылмаған құлпыға,
Көңілі кетті көрмекке
Отарда жатқан тау жайлап
Естеміс жатқан жылқыға.
Бөкенбайдай жас берен
Жылқыны іздеп барғасын,
Бауырап малды алғасын,
Тоқсан құлмен Естеміс
Баланың қылған ісіне
Риза тауып қалғасын,
Қараспан таудың басына
Жаңадан қоныс салғасын,
Ойыны күшті жас арыстан
Қолына найза алғасын,
Астына мініп дөненді,
Үстіне киген беренді,
Қолқанат пен құйрыққа
Қобланды батыр кенелді.

XXII

Əlqərəz, indi onlar burada qalsın, sizə deyim Köbiktının bacısı oğlu Şoşay xandan. Şoşay adlı igid qırx minlik qoşunla qıpçaqların üstünə hücum edib "Dayımın qisasını alacağam", – dedi.

Әлқисса, енді бұлар бұл жерде тұра тұрсын, ендігі сөзді Көбіктінің жиені Шошай ханнан естіңіз. Шошай дейтін батыр қырық мың әскер алып, Қыпшақты шабамын, нағашымның кегін аламын деп іздеп келген жері.

Günlərin bir günündə
Dan yeri ağaranda,
Çoban ulduzu batanda,
Günəş qızarıb çıxanda,
Koblandı bərk yatanda,
Böken ilxıda olanda,
Böyük elin yaylağında
5490. Madyanlar sıra ilə bağlanıb,
Dağın ətəyində dayanmışdı,
Birdən qalın toz qalxdı.
Qapının ağzında
Kürtka at tappıltısı eşitdi,
"Düşmən gəldi, oyatsam,
Sultanım diksinər", – dedi.
Qızılbaşlar irəlilədi,
Nizə ilə gəlib doluşdular
Koblandı yatan qapının arxasına.
5500. İndi səhərdir, axşam deyildi,
Tək Allah uğur versin!
Gözəllər gözəli Kürtka
İgidin başını qucaqladı,
Dizinin üstünə qoydu.
Qıpqırmızı ipək yaylıqla
Kürtka onu yellədi.
Kozı Körpeş-Bayan kimi,
Ölüm tək Allaha agahdır,

Бір күндері болғанда,
Таң сарғайып атқанда,
Шолпан жұлдыз батқанда,
Қызарып күн шыққанда,
Қобланды ұйықтап жатқанда,
Жылқыға Бөкен кеткенде,
Қалың елді жайлаған
Қатарлап бие байлаған,
Тау етегін бойлаған,
Қалың тозаң шаң басты.
Дарбаза алды есікті.
Дүбірді Құртқа есітті,
«Жау келді деп оятсам,
Сұлтаным шошыр»,– десіпті.
Шабуылдап қызылбас,
Найзамен келіп тірейді
Қобланды жатқан есікті.
Ертесі мен кеші жоқ
Берсе Құдай несіпті!
Құртқа сынды сұлуың
Батырдың басын құшақтап,
Тізесінің үстіне
Қырмызы қызыл көрпемен
Отырып Құртқа желпиді.
Қозы Көрпеш, Баяндай,
Өлім хақтан аянды-ай,

Yaylığın ətrini hiss etdi,
Düşmənin səsini eşitdi,
Koblandı diksinib oyandı.
Düşməndən diksinib dayandı,
Ürəyi buz kimi dondu,
İgid Koblandının,
Qalxıb yerindən sıçradı,
Ağlına nə gəlsə edəcəkdi.
Başında papaq yox, araqçındır,
Əynində arxalıq yox, köynəkdir,
Şalvarı geyməyib, tumandadır.
İçəridə olan nizənin
Sapından tutub götürdü.
Yuxudan diksinib ayılanda
Bir anlığa özünü itirdi.
Evdən bayıra çıxdı,
Qəzəblə qışqırdı,
Uca səslə bağırdı:
"Aula vaxtsız-vədəsiz gəlib
At oynadan kimdir belə?"
İgid Koblandının
Səsi hər yerə yayıldı.
Səhər tezdən igidin səsi
Bir aylıq yolda eşidildi.
Hiddətlə bağırdı,
Qəzəbli nər kimi nərildədi.
Eşikdə olan düşməni
Öz səsi ilə qorxutdu,
Qamış kimi basıb əzdi.
Nizəsini əlinə aldı,
Evdən bayıra çıxdı.
İgid köməyə çağırdı
Yeddi pirin sahibini.
"Kim, görəsən, gedib deyər,
İlxıda olan oğlum Bökenə
Bu düşmənin gəldiyini.

Орамалдың исімен
Жаудың даусын есітіп,
Қобланды шошып оянды-ай.
Жаудан шошып денесі,
Жүрегі мұздап қабынды,
Қобланды сынды батырың
Ұшып тұрып орнынан,
Іс келеді қолынан,
Бөрігі жоқ, тақияшаң,
Шапаны жоқ, жейдешең,
Шалбары жоқ, дамбалшаң,
Үйде тұрған найзаның
Түбінен ұстап алады.
Ұйқыдан шошып оянған,
Сасқалақтап қалады.
Үйінің барып сыртына,
Қатуланып ақырып,
Дауыстап айқай салады:
«Мезгілсіз шақта ауылға
Ат ойнатқан кім едің?»
Қобландыдай батырдың
Даусы жерді жарады.
Ертеңгі даусы батырдың
Айшылық жерді алады.
Қатуланып ақырды,
Нар түйедей бақырды.
Есіктің алды дүшпанды
Даусыменен қорқытып,
Нар қамыстай жапарды-ай.
Найзасын алып сүйретіп,
Үйден шықты далаға.
Батырың тұрып сыйынды
Жеті кәміл бабаға.
«Кім айтар екен және,– деп,–
Жылқыда Бөкен балаға.
Іздеп келген бұл жауға

Nizəmlə onları vuraram,
Qurd kimi onları boğaram,
Özüm paylarını verərəm,
Onlara tövbə elətdirərəm".
Kürtka da evdən eşiyə qaçdı,
Axurun yanındakı Burılı
Ehtiyatla çıxartdı,
Belinə tərlik qoydu,
Bazardan gətirilən qaşıqdı,
Burılı yola hazırladı,
Yəhərləməyə tələsdi.
Şir doğulan Koblandı
Fikirləşmədi, güc göstərər
Kafir, qorxaq qızılbaş.
Tələsdi, əli ayağına dolaşdı
Gözəllər gözəli Kürtka
Taqətdən düşdü.
Burılı yəhərləməyə tələsdi,
Yaraq-yasağını gətirdi,
Pir sahibi kömək etsin,
İgidim coşub daşıbdır.
Obaya hücum edən qızılbaşlar
İgidin qəzəbindən qorxdular,
Dağın arxasına qaçdılar.
Oraya gələn qızılbaş
Bud yağı desən, yaldır,
O da yurdunda nərdir!
Yeni deyilmiş, əslində
Əvvəldən kini var imiş.
Qızılbaşa can yandıran,
Qazaxlara ox atan,
Qaşlarına qar dolan,
Kirpiyində buz donan,
Qızılbaşlar yurdunda
Köbiktının bacısı oğlu
Şoşay adlı xan idi.

Найзаменен шабақтап,
Қасқырдай тиіп тамақтап,
Берер еді сыбаға,
Келтіріп өзін тобаға».
Жүгіре басып Құртқа да,
Ақырда тұрған Бурылды
Шығарып ептеп алады,
Беліне терлік салады.
Базардан келген қасық-ты,
Бурылына кідіріп,
Ер салғанша асықты.
Арыстан туған батырың
Қайрат қылар демейді
Қызылбас дінсіз жасықты.
Құралын ердің даярлап,
Құртқа сынды сұлуың
Жүгіре аяқ басыпты.
Бурыл қолға тигесін,
Қару-жарақ кигесін,
Кәміл пір мәдет бергесін,
Батырым судай тасыпты.
Елге шапқан қызылбас,
Батырдың қорқып зәрінен,
Жылысып тауға қашыпты.
Осы келген кызылбас
Жая десең, жал екен,
О да өз жұртында нар екен!
Жаңа емес басында
Ескі кегі бар екен.
Қызылбасқа жан тартқан,
Қазақ десе оқ атқан,
Қабағына қар қатқан,
Кірпігіне мұз қатқан,
Қызылбастың жұртында
Көбіктінің жиені
Шошай дейтін хан екен.

Öz qoşununu yığmışdı,
Qəhrəman kimi bağırdı,
Şoşay axırda dilə gəldi,
Danışanda belə dedi:
“Yük götürər qara nər,
Yatan çılpaq Koblandını
Arvadının qoynunda
Öldürmək mənə ar olar.
Bura gəlin, geyinsin,
Yığışıb hazırlaşsın,
Əcdadından xeyir-dua alsın.
Heybətimə dözməyib
Ürəyi qorxudan çatlasın”.
Xan nə deyirsə, elə olsun dedi,
Qızılbaşların qoşunu
Zəbt etməyə gəldiyi obadan
Dağın ətəyinədək geri çəkildi.
Orda toplaşıb dayandılar,
Çox idilər, qürrələndilər.
Hər biri əlinə ox aldı,
Yayı çəkməyə hazır oldular.
Şir doğulan Koblandı
Burıla minib irəli getdi.
Bağırıb nərə çəkdi.
Burıl atını oynatdı,
Boynuna asdığı təbili çaldı.
“Qızılbaş, təkbətək vuruşaq”, – deyib
Düşmənin qabağına çıxdı.
Qızılbaş Şoşay xan dedi:
“Qoy döyüşə hazırlaşım”.
İgid Koblandıdan
Üç gün fürsət istədi.
“Arzuma çatdım, deməsin”, – deyib
Bu sözünü qəbul etdi.

Bunlar burda qalsınlar,
Elə həmin vaxt

Өз әскерін шақырып,
Қаһармандай ақырып,
Сонда Шошай сөйлейді,
Сөйлегенде бүй дейді:
«Жүк көтерер қара нар
Жалаңаш Қобланды жатқанда
Қатынының қойнында
Өлтіруге маған ар.
Келіндер бері, киінсін,
Алдын-артын жиынсын,
Аруағына сыйынсын.
Айбатыма шыдамай
Үрейі ұшып күйінсін».
Хан айтқасын болсын деп.
Қызылбастың әскері
Екпіндеп елді басқанмен
Тау түбіне тоқталды,
Шиыршық атып шоқталды,
Көптігіне мақтанды,
Колына бір бір оқ алды,
Атуға мерген жақты алды.
Арыстан туған Қобланды
Бурылға мініп алады.
Ақырып айғай салады.
Бурыл атты ойнатып,
Алдына дабыл қағады.
«Қызылбас, шыққыл жеке»,– деп,
Қасына жетіп барады.
Қызылбастың Шошай хан:
«Алды-артымды жияйын»,– деп,
Қобландыдай батырдан
Үш күн пұрсат сұрады.
«Арманда қалдым демесін»,– деп,
Бұл сөзін қабыл қылады.

Тұра тұрсын бұл сөзім,
Сол уақыттар болғанда

Qalın tozanağı gördü,
Düşmənin gəldiyini bildi,
İgidin səsini eşitdi:
Ölək desə, can şirindir,
Girək desə, gor dərindir,
Adamların ən gözəli
Dediyi sözü baldan şirin,
Yeddi ilin tamamını
Dağda təkbaşına keçirtdi,
Təklikdən ürəyi sıxıldı,
Ümidini üzüb Koblandan
Gecə-gündüz dərd çəkdi,
Xoşbəxtlik üzü görmədi,
O qədər şöhrət qazansa da,
Akmonşak atlı Karlığa
Boz atında çapıb gəldi.
Karlığanın arxasınca
Qarışıq səs-küyü eşitdi,
Qalın tozanağı gördü,
Düşmən olduğunu bildi,
İgidin səsini eşitdi,
Beşillik ala atına mindi,
Akmonşakın kiçik qardaşı
Dovşan kimi səyirtdi
Seyildin oğlu Karaman,
O da gəldi arxasınca,
İgidə o da qoşuldu.
Onların gələ biləcəyini
İgid ağlına gətirməmişdi.
Karamanın arxasından
Ənənədən geri qalmadı,
Dağdan çıxan bulaqdır.
Səhər tezdən qalxdı,
Çölə çıxıb baxanda
Səs eşidib tozanağı gördü,
Bacısı Karlığaş

Қалың шаңды көргесін,
Жау келгенін білгесін,
Батырдың даусын есітіп:
Өлейін десе, жан тәтті,
Кірейін десе, көр қатты,
Адамнан өткен сымбатты,
Сөйлеген сөзі бал тәтті,
Жеті жыл толық толғанша
Тауда жалғыз бұл жатты,
Жалғыздықтан тарығып,
Күдерін үзіп Қобланнан,
Ертелі-кеш зар қақты,
Басынан бағы тайғасын,
Болғанмен қанша ардақты,
Ақмоншақ ат пен Қарлыға
Жетіп келді көк атты.
Қарлығаның соңынан
Бұл да қалмай шаңынан
Қалың шуды көргесін,
Жау екенін білгесін,
Батырдың даусын есітіп
Мінген аты көк бесті –
Ақмоншақ аттың інісін
Ор қояндай сырғытып,
Сейілдің ұлы Қараман
О да келді соңынан.
Батырға бұл да қосылды.
Келеді деген бұларды
Жоқ еді тіпті есінде.
Қараманның артынан
Бұ да бір қалмай салтынан,
Ағар таудың бұлағы.
Ертемен тұрып таңертең
Дәрет алып жүргенде,
Дауыс пенен тозаңды
Қарындасы Қарлығаш

Qardaşının səsini eşitdi.
“Qardaşımın səsi gəldi, – dedi,
Ona nə isə olub”, – dedi,
Oraka dinclik verməmdi,
Karlığaş kimi ağıllı,
Birgə doğulan əziz bacısı.
Yaxın heç vaxt iraq olmaz.
“Tez ol, get, igidim,
Qardaşımla sənin yolunda
Özümü qurban edərəm!”
Kürən atını hazırladı,
Belinə tərlik qoydu.
İgidi atına oturtdu,
Uğur diləyib yola saldı.
Qıvraq kürən atında
Orak da yola düşdü.
İgid Orakın arxasınca
Yuxusu yarımçıq qalmasın,
Qəbir daşı dağılmasın.
İgidin səsini eşitdi,
Qalın tozanağı gördü,
Düşmənin gəldiyini bildi.
Özü altı yaşında
Xəz papağı başında,
Səmənd atın belində,
İgid Estemis yanında,
Qaş-qabağı tökülmüş,
Ağ şahin kimi irəlilədi,
Şir kimi güclü-qüvvətli
Altı yaşlı Bökenbay
İlxıdan gəlib çıxdı.
Bökenbayın arxasından
Yallı kəhər atında
Tozağacından kurık[1] əlində,

Естіген екен құлағы,
«Көкемнің даусы келді,– деп,–
Бір нәрсе оған болды»,– деп,
Шыдатпайды Орақты,
Қарлығаштай кемеңгер
Бірге туған шырағы.
Жақынның болмас жырағы.
«Тезірек баршы, батырым,
Көкем мен сенің жолыңа
Мен бір құрбан ылағың!»
Күрең атты даярлап,
Беліне терлік салады.
Батырды қолдап мінгізіп,
Көлденеңдеп тұрады.
Жіңішке жирен атпенен
Орақ та жетіп барады.
Ер Орақтың соңынан
Бөлінбеген ұйқыдан,
Жыртылмаған құлпыдан,
Батырдың даусын есітіп,
Қалың шаңды көргесін,
Жау екенін білгесін,
Өзі алты жасында,
Сусар бөркі басында,
Өкім құла ат астында,
Естеміс ер бар қасында,
Қабағы тастай түйіліп,
Ақ сұңқар құстай шүйіліп,
Ойыны күшті арыстан –
Алты жасар Бөкенбай
О да келді жылқыдан.
Бөкенбайдың соңынан
Тоқпақ жалды тор атпен
Қайың құрық қарында,

[1] İlxıdan xam atları tutmaq üçün ucunda ilmək olan uzun şüvül ağac

Təpədən dırnağa yaraqlı
Estemis gəldi ardınca.
Altısı da yan-yana düzüldü.
Ağ ceyran kimi cəld düzüldü.
Altısı da dayanıb məşvərət etdi
Günorta vaxtı çatanda.
Təkbaşınayam deyən igid
İndi rahat nəfəs aldı.
Arkada yamyaşıl ot bitir,
Ağıllı adam ağıllı danışır,
Bunu görən unutmaz.
Kalmıkın vədəsi bitdi.
Şoşay xanla Koblandı
Təkbətək vuruşacaq.
Təkbətək döyüş başlayanda,
Bir-birlərinə nizə uzadanda,
Onların da hər birisi
Döyüşü qəbul edəndə,

Бар қаруы бойында
Естеміс келді соңынан.
Алам деп жаудың жолынан.
Алтау бірге қосылды,
Ақ бөкендей жосылды.
Алтау тұрды кеңесіп,
Басын қосып бесінде.
Жалғызбын деген батырың
Еркінше шауып көсілді.
Арқада бар бөрікөз
Жақсыда ғой тәуір сөз,
Неге ұмытсын көрген көз.
Пұрсаты қалмақ біткесін,
Хан Шошай мен Қобланды
Шаншысуға келді кез.
Жекпе-жекке дегенде,
Жекеленіп найза төнгенде.
Бірін бірі екеуі
Шаншамыз енді дегенде.

XXIII

Həmin vaxt yetişəndə
Karlığa ona yaxınlaşdı,
Qolunun gücünü göstərdi.
"Öc alana öc yoxdur, dedi,
Qisas alana qisas yoxdur, dedi.
Şoşay xanın yanında
Mən də qisasımı aldım, dedi.
Adım qadın olsa da,
Başımı aşağı elədin", – dedi,
Karlığa Koblandının
Buduna nizəni sancdı.
Bir anda işini bitirdi,
Öz gücünü göstərdi.
Düşmənə rüsvay etdi
Koblandı kimi igidi.

Сол уақыттар болғанда
Қарлыға келді соңынан,
Қайрат қылды қолынан,
«Өш алғанда, өш жоқ,– деп,–
Кек алғанда кек жоқ,– деп,–
Шошай ханның алдында
Кегімді мен де алдым,– деп,–
Атым әйел болса да,
Жүзімді төмен салдың»,– деп,
Қобландыға Қарлыға
Найзаны салды қоңынан.
Қапияда іс қылып
Қайратына кенелді.
Байлап берді дұшпанға
Қобландыдай беренді.

İgidi atdan düşürtdü,
Heç kimin üzünə baxmadı,
Ağ çadırına üz tutdu,
Karaspan dağına qalxdı.
Yeddi il dərd içində keçmişdi,
İgidə çox qəzəbliydi,
Heç kimə sirrini demirdi.
Koblandı atından düşdü,
5730. Bəxti ondan küsmüşdü.
Düşmən buna sevindi,
Qızılbaş mindiyi at aladır
Gücü çatanı elədi igid,
İgidlik göstərmək ona yaraşır.
Biri nizəsini sancdı,
Qızılbaşlardan biri gəldi,
Toppuzla onu vurdu.
Onu araya aldılar,
Burılı tutaq, dedilər.
5740. Qoşun onu dövrəyə aldı.
Vəfalı dostu Burıl atı dedi:
“Minməyə halın varmı?”
Koblandının başına fırlandı,
Qurd kimi düşmənə şığıdı,
Düşmənə əyri-əyri baxdı.
Ömər ilə Osman kimi,
Aypara buynuzlu qoç kimi.
Burıl atı özünü ələ vermədi
Mühasirəyə alan düşmənə.
5750. Ölüm qorxusu gələndə
O qədər qoşunun üstündən
Pırıldayıb göyə uçdu.
Yerdə tuta bilmədilərsə,
Göydə tuta bilərlərmi?
Elə həmin vaxt
Burılı görəndə
İgidin düşdüyünü bildi

Батырды аттан түсіріп,
Оған да, бұған қарамай,
Ақ шатырды бетке алып,
Қараспан тауға бұрылды.
Жеті жыл жатып зарығып
Кіжініп жүрген бұрын да,
Ешкімге айтпай сырын да.
Қобланды аттан түскесін,
Басынан бағы кеткесін,
Жаудың көңілі өскесін,
Қызылбас мінген ала-ды,
Шамасы келер күн болса,
Қылуға қайрат жарады.
Біреу шаншып найзамен,
Біреуі келіп қызылбас
Шоқпарменен ұрады.
Ортасынан шығармай,
Ұстаймыз деп Бурылды,
Қаншама әскер қамады.
Жан серігі Бурыл ат:
«Мінуге жайың бар ма?»– деп,
Қобландыны шыр айналып,
Қасқырша шауып дұшпанға,
Айналақтап қарады.
Омар менен Оспандай,
Ай мүйізді қошқардай.
Ұстатпайды Бурыл ат
Қамалаған дұшпанға-ай.
Жанына қысым келгесін,
Соншама әскер үстінен
Гулеп ұшты аспанға.
Жерде ұстамай қамалап,
Кім ұстасын аспанда-ай?
Сол уақыттар болғанда
Бурылын көргесін,
Түскенін ердің білгесін,

Seyildin oğlu Karaman
Düz qoşunun üstünə cumdu.
Burıl atı görəndə
Bir iş olduğunu bildi,
Qıvraq kəhər atında Orak da
Düz qoşunun üstünə yeridi.

Сейілдің ұлы Қараман
Тік ұмтылды ортаға.
Бурыл атты көргесін,
Болғанын бір іс білгесін,
Жіңішке жирен атпенен
Ұмтылды Орақ ортаға.

XXIV

Tayburılı görəndə
İgidin düşdüyünü bildi,
Özü altı yaşında,
Xəz papağı başında,
Səmənd atın üstündə,
Qaş-qabağı tökülmüş,
Ağ şahin kimi irəli cumdu.
Əlini, qolunu çırmaladı,
Şir doğulan Bökenbay
O da qabağa atıldı.
Baltası daş-qaya çapırdı,
Oğlan hamının ürəyincədir.
Hər şeydən əvvəl Bökenbay
Qoşunu yarıb irəli keçdi,
Atasının düşdüyü yerə
Gəlib çıxdı Bökenbay.
Çox dayana bilmədi,
Səs-küy salmış qızılbaşlar
Oğlanın yanından dağılışdılar.
Tayburılı görəndə
İgidin düşdüyünü bildi,
Yallı kəhər atında
Estemis də qoşuna doğru çapdı.
Tozağacından kurık əlində
Qoşunu iki yerə böldü.
Şir kimi nərildədi,
Qoşunun içinə girdi.
Əlini, qolunu çırmaladı,

Тайбурылды көргесін,
Түскенін ердің білгесін,
Өзі алты жасында,
Сусар бөрік басында,
Өкім құла ат астында,
Қабағы тастай түйіліп,
Ақ сұңқар құстай шүйіліп,
Етек-жеңі жиылып,
Арыстан туған Бөкенбай
О да ұмтылды ортаға.
Балтасы тасқа өтеді,
Балаға көңілі бітеді.
Бәрінен бұрын Бөкенбай
Жүрген жерін есік қып,
Әкесінің үстіне
Бөкенбай келіп жетеді.
Көп тұруға шыдамай,
Шуылдаған қызылбас
Баладан қашып кетеді.
Тайбурылды көргесін,
Түскенін ердің білгесін,
Тоқпақ жалды торы атпен
Естеміс шапты ортаға.
Қайың құрық, қарында
Ортасынан бөледі.
Арыстандай ақырып
Ортаға бұл да кіреді.
Екі қолын сыбанып,

Ətəyini bir yerə yığdı,
O da adlı-sanlı igiddir,
Qoyuna daraşan qurd kimi
Qızılbaşları dağıtdı.
Koblandının yanına
O da gəlib yetişdi.
Çatanda yaralı olduğunu
İgidin gəldi, gördü.
5800. “Ah sultanım”, – dedi,
Koblandının yanına
Qüvvətli nər kimi çökdü.
Kürtkaya xəbər verməyə
Cəld atına sıçradı.
Ağ yaylığı başında,
Yallı kəhər atında
Kürtkanın yanına gəldi,
Gələndə belə dedi:
“İgid yaralanıbdır,
5810. Sən niyə oturmusan? – dedi.
İgidin yarasına bağlamağa
Ağ ayı dərmanını
Tez götürüb qaç, – dedi.
Əgər qan itirsə,
Çox gücdən düşəcək, – dedi.
Gözəllər gözəli Kürtka
Get, atına min, dedi.
Yaralı olan sultanıma
Kömək edək, sağaldaq”, – dedi.
5820. Kürtka eşidib qaçdı
İgidin atdan düşdüyü xəbərini.
Gözlərindən yaş axırdı,
O qədər özünü itirdi ki,
Ətəyi ayağına dolaşdı,
Gözəllər gözəli Kürtkaya
Yorğa atı gətirdilər.
Bizim qoca Estemis

Қос етегін түрініп,
Бұл да айтулы ер еді,
Қойға тиген қасқырдай
Қызылбасты бүреді.
Қобландының үстіне
Бұл да жетіп келеді.
Жаралы болып қалғанын
Батырдың келіп көреді.
«Уа, сұлтаным»,– деп Естеміс
Қобландының үстіне
Нар түйедей шөгеді.
Құртқаға хабар беруге
Енді атына мінеді.
Ақ орамал басында,
Тоқпақ жал ат астында,
Құртқаға жетіп келеді,
Келіп сөйлей береді:
«Жаралы батыр болды,– деп,–
Жатырсың неғып сен?– дейді.–
Жарасын батыр байлауға
Ақ дәрісін аюдың
Тезірек алып жүр,– дейді.–
Қансырап қаны азайса,
Кетеді әлі шын,– дейді.
Құртқа сынды сұлуға,–
Бол, атыңа мін,– дейді.–
Жаралы болған сұлтаным,
Қылайық оған ем»,– дейді.
Құртқа естіп жүгіріп,
Құлады батыр дегесін,
Көзінен жасы төгіліп,
Сасқанының белгісі
Етегіне сүрініп,
Құртқа сынды сұлуың
Алдырады жорғаны.
Естемістей шалыңыз

Qışqırıb səs-küy saldı,
Tez olun, deyib tələsdirdi.
Üz-gözü alışıb yandı,
Qara bulud kimi kükrədi.
Koblandının üstünə
Tez çadır qurun, dedi.
Koblandı, sultanım,
Bu səfərin uğurlu olmadı.

Ақырып еді қуырып:
Болыңдар деп тезірек,
Бетіне жанды қаратпай,
Жауатын күндей торлады.
Қобландының үстіне
Тез қондыр деп орданы.
Қобландыдай сұлтаным
Бұл сапарың болмады.

XXV

Əlqərəz, bunlar burda dursun, indi görün, Koblandı nə etdi. Koblandı huşunu itirmişdi, bir azdan oğlunu çağırıb dedi:

Əлқисса, бұлар тұра тұрсын, ендігі сөзді Қобландыдан естіңіз. Қобланды есінен танып қалып, бір уақыта есін жиып, баласын шақырып алып айтқан сөзі:

Elə həmin vaxt
Az qala nakam öləcəkdi
İgid Koblandı
Başına gürzlə vurmuşdular,
Üstündə toz qalanmışdı,
Gözlərini açıb baxdı,
Hər tərəfə nəzər saldı,
Özünə gəlməyə başladı.
Qızılbaşlar geri qaçırlar.
Səmənd atında yortma çapır,
Oğlu əyilib irəli şığıyır.
İgidin gözləri işıldadı.
Oğlunu yanına çağırdı,
İgid Koblandı sözə başladı,
Oğluna belə dedi:
"Elek gölün yanında Esimbay var,
Qışda qışlağı Bukarjaydır.
Səni verən Allahıma
Tək Tanrıya şükrlər olsun.
Dua etdiyim bu idi.

Бір уақыттар болғанда
Кете жаздап арманда,
Қобландыдай батырың
Басына шоқпар тигесін,
Үстінен тозаң өткесін,
Көзін ашып қарады,
Жан-жаққа көзін салады,
Есін жиып алады.
Қызылбас қашып салақтап,
Өкім құла атпен бұлақтап,
Шұбалып шапқан баласын,
Батырдың көзі шалады.
Шақырып алып баласын,
Қобланды батыр сөйлейді,
Сөйлегенде бүй дейді:
«Електен өтсең Есімбай,
Қыс қыстауы Бұқаржай.
Сені берген иемнен
Айналайын, бір Құдай,
Дәмем еді осындай.

Sən olmasan, kim atını çapardı,
Kim çatardı yanıma!
Öz elindən qoşunla çıxan
Boz geyimli boz canavar
Qızılbaşların Şoşay xanı
Məndən doğulan oğulsansa,
Bökenbay, onu gözdən qoyma,
Nizəni buduna sancanadək.
Yeddi pir sahibinə əmanət etdi.
Yerindən qalxıb qışqırdı.
"Ömər ilə Osman,
İnandığım yeddi pir sahibi!
Bökenbay sənə əmanətdir.
Xana dizimi bükmədim,
İgidə dizimi bükmədim,
Qadın qabağında mən çökdüm,
Ölənə qədər peşmanam.
Birdən bu qərara gəldi
Tanımadığım düşmənim".
Atasının sözünü eşitdi,
Bökenbay yola düşdü.
"Dayan, Şoşay, dayan, dedi,
Dayan, deyib irəli şığıdı oğlan.
Qaçma, Şoşay, qaçma, dedi,
Qaçma", – deyib irəli yeridi".
Arkada ilxıda qulan dayandı,
Mahir oxçu oxunu atdı.
"Uşaq mənə nə edəcək", – dedi,
Şoşay qoşununu saxladı.
Uşaq olduğunu biləndə
Şoşay ondan qorxmadı.
Jayık boyu qamışdır,
Namusumu əldən vermərəm", – dedi.
Uşaq da olsa, özünü itirmədi,
Palcıq kimi yapışdı.
Palıd saplı süngüsü ilə

Сен болмасаң тік шауып
Кім жетер еді үстіме-ай!
Қостанып шыққан елінен
Көк шекпенді көк бөрі –
Қызылбастан хан Шошай.
Менен туған ұл болсаң,
Бөкенбай, қалма соңынан,
Найзаңды салмай қоңынан. –
Жеті пірге тапсырды
Түрегеліп орнынан. –
«Омар менен Оспаным,
Үстімдегі жеті пір!
Бөкенбай саған қосқаным.
Ханнан бүкпей тіземді,
Батырдан бүкпей тіземді,
Бір қатыннан мен шөктім –
Өлгенше кетпес пұшманым.
Қапияда іс қылды,
Ойламаған дұшпаным».
Әке сөзін есітіп,
Жөней берді Бөкенбай.
«Тоқта, Шошай, тоқта,– деп,–
Тоқта,– деп бала ұмтылды, –
Қашпа, Шошай, қашпа,– деп,–
Қашпа», – деп бала ұмтылды.
Арқада құлан тоқтады,
Мерген мылтық оқтады.
«Қайтер бала дейсің»,– деп,
Қосынды Шошай тоқтатты.
Бала екенін білгесін,
Көріп Шошай қорықпады.
Жайықтың бойы қамысты,
«Бермеймін мен,– деп,– намысты»,
Бала да болса таймады,
Саз балшықтай жабысты.
Емен сапты сүңгімен

Geri gedib irəli əyildi,
Nizələri sancmağa başladılar.
Qarşı-qarşıya çapdılar,
Bir-birlərinə zərbə vurdular,
Bökenbayın mindiyi səmənd atdır,
Səmənd atını tərlətdi,
Bökenbay kimi igidə
Tanrım qüvvət vermişdi.
5900. Səhərdən düşmənlə vuruşdu,
Gücünü xalqına göstərdi.
Günorta vaxtı çatanda
Qızılbaş xanı Şoşayı
Bökenbay atından saldı.
Şoşay xanın qoşunu
Cəsədinə yaxınlaşa bilmədi,
"Ah, qan qardaşım", – deyib ağladılar.
Karaman ilə Oraka
Oğlan gücünü göstərdi.

Еңкейісіп шегініп,
Еменнен найза салысты.
Қарсыласып шабысты,
Бірін-бірі қағысты.
Бөкенбай мінген құла атты,
Құла атпен шауып бұлатты,
Бөкенбайдай батырға
Тәңірім беріп қуатты.
Ертемен жаумен алысып,
Қайратын жұртқа сынатты.
Кіші бесін болғанда,
Қызылбастың Шошайын
Бөкенбай аттан құлатты.
Шошай ханның әскері,
Сүйегіне шаба алмай,
«Ой бауырым»,– деп жылапты.
Қараман менен Ораққа
Қайратын бала сынатты,

XXVI

5910. Qızılbaşı atdan saldı,
Orakın yanına gəldi,
İgid Bökenbay belə dedi:
"Atamı hələ görməmişəm,
Yarası azdırmı, çoxdurmu,
Hələ ki onu bilmirəm.
Atamın yanına gedirəm,
Yaxşıdır, pisdir, soruşum.
Mən gələnədək ikiniz
Kalmıkın qoşununu
5920. Darmadağın edin".
Bökenbay bu sözü dedi,
Atını obaya çapdı.
Yaradan işlərini yaxşı edir,
Yaxşı olar deyən bəndəsinin.
Əziz dostlar, qulaq asın

Қызылбасты құлатып,
Орақтың келіп жанына
Бөкенбай батыр сөйлейді:
«Көкемді мана көрмедім,
Аз ба, көп пе жарасы,
Анығын оның білмедім.
Мен көкеме барайын,
Жақсы ма, жаман ба сұрайын.
Мен келгенше екеуің
Әскеріне қалмақтың
Тарттыра тұр сазайын».
Бұл сөзді айтып Бөкенбай,
Елге шауып жөнелді.
Оңдайды ғой Жасаған
Оңдармын деген пендесін.
Тыңдап қара, жарандар,

İgid Bökenbayın hekayəsinə.
Atını çapanda gördü
İgid Bökenbay Kürtkanın
Çadırının üstünü.
5930. Evə yaxın gələndə
Atdan düşmək istədi,
Saçını hörüb bəzəmiş,
Hörüyünə saç bağı vurmuş,
Öz evindən Kürtka qız
Bökenbayın qarşısına
Çevik qaməti ilə çıxıb gəldi.
Qarşısına çıxıb belə dedi:
“Atanın sözünü dinlədin,
Düşməni gözdən qoymadın.
5940. Özüm sənə qurban olum,
Əziz oğlum Bökenbay,
Atana görə, özünə görə
Düşmənin üstünə getdin,
Düşmənin yolunu kəsdin.
İnadkar düşmən qabağında
Namusunu əldən vermədin,
Atanı getdin, aldın
Qızılbaşın əlindən,
Qarğa sürüsünə bənzər qoşundan.
5950. Tayburılı minə bilmir,
Əlinə nizə ala bilmir.
Atan yerindən qalxa bilmir
Nizənin güclü zərbəsindən.
Burıl atı göyə uçdu,
Düşmənin əlinə keçmədi
Onu araya alanda.
Özüm sənə qurban olum,
Əziz oğlum, Bökenbay,

Бөкенбай ердің кеңесін.
Шауып шығып көреді
Бөкенбай батыр Құртқаның
Ордасының төбесін.
Үйге жақын келгенде,
Түсемін енді дегенде,
Қыл шашын байлап қылаңдап,
Шашбауын[1] байлап сылаңдап,
Өз үйінен Қыз Құртқа
Бөкенбайдың алдынан
Шыға келді бұлаңдап.
Алдынан шығып сөйледі:
«Көкеңнің бардың сөзімен,
Ердің дұшпан ізінен.
Менің жаным құрбандық
Айналайын, Бөкенбай,
Көкең мен сенің өзіңнен.
Дұшпанның бардың соңынан,
Алдың дұшпан жолынан.
Ерегескен дұшпанға
Намысты берме қолыңнан,
Айырып алдың көкеңді
Қызылбастың қолынан,
Секілді қарға тобынан.
Тайбурылға міне алмай,
Қарына найза іле алмай,
Тұра алмай көкең орнынан,
Найзаның салған зорынан.
Бурыл ат ұшып аспанға
Ұстатпаған дұшпанға
Қамаған оңы, солынан,
Менің жаным құрбандық,
Айналайын, Бөкенбай,

[1] Şaşbau qızıl və gümüş qəpiklərlə və başqa bəzəklə toxunan yun sapdır, hörüklərə düzülür.

Atana görə, özünə görə gəlmisən.
5960. Dəvələrin iftixarı nərdir,
Çayların bəzəyi dik qırağıdır,
Atan atdan düşəndə
El-oba görüb dərd-qəmə batdı.
Yaradan tək Allah
On səkkiz min aləmi
Özü yoxdan var etdi!
“Xan dizimi bükə bilmədi,
Bir igid dizimi bükə bilmədi,
Qadının qabağında çökdüm, – dedi,
5970. Diz üstdə çökdüm”, – dedi,
Atan evdə yatır, utanır,
Evin içində fikir edir.
Atanın qarşısına getmə,
Baxmaz gözünün yaşına.
Hirsi başına vuranda
Başını bədənindən ayırar.
Qəzəblənib sultanım,
Yemir, içmir, oturur.
Yarasını sağaltmağa
5980. Mən yanında oturmuşam.
Sözümü dinləsən, əziz Böken,
Sübhdən qalx, dan ağarmamış,
İti çapan Burılı
Gizlicə çıxarıb verərəm.
Onun belinə minərsən,
Altı qulaş ağ qılıncı
Gizlicə gətirib verərəm,
Belinə bağlayarsan.
Yarğanlardan çaparsan,
5990. Düzənlikdən keçərsən,
Asta yox, yortma çaparsan.
O qədər düşmənin qabağında
Atanı nizə ilə vurub
Atını dağa çapan Karlığanı

Көкең мен сенің жолыңнан.
Түйенің көркі нар қылып,
Өзеннің көркі жар қылып,
Көкең аттан түскенде
Шулады ел-жұрт зар қылып.
Жаратушы бір Құдай
Он сегіз мың ғаламды
Жоқтан өзі бар қылып!
«Ханнан бүкпей тіземді,
Батырдан бүкпей тіземді,
Бір қатыннан шөктім,– деп,–
Қапияда тізе бүктім»,– деп,
Жатыр көкең ар қылып,
Үйдің ішін шар қылып.
Барма көкең қасына,
Қарамас көздің жасына.
Қаһары келіп жатқанда
Шынымен шабар басыңды.
Ашуланып сұлтаным
Ішпей отыр асын да.
Жарасын жақсы дарулап
Мен отырмын қасында.
Тілімді алсаң, Бөкенжан,
Ертемен тұрып, атпай таң,
Бұлаңдаған Бурылды
Білдірмей алып берейін.
Астыңа оны мінсейші,
Алты құлаш ақ семсер
Көрсетпей алып берейін,
Қынай белге ілсейші.
Ойпаң жерден орғытып,
Тегіс жерден сырғытып,
Аяңдамай желсейші.
Көп дұшпанның ортасында
Көкеңді шаншып найзамен
Тауға кеткен Қарлыға

Sənin gücün çatarsa,
Atdan düşürüb yerdə gətir,
Onda atanı görə bilərsən.
Yalan yoxdur sözümdə,
Əziz oğlum, quzum, inan mənə!
6000. Gedər olsan, əziz balam,
Sənə bunu tapşırıram,
Sözümü yadında saxla".
Bökenbay kimi igid
Kürtkanın ağıllı sözünü dinlədi,
Burılı gətir, dedi,
Yolumuz uğurlu olsun!
Yüyrək atı Burıla
Bökenbayı mindirdi.
Altı qulaş ağ qılıncı
6010. Gətirib belinə bağladı.
Burılına minəndən sonra
Daşlı yolda yortma çapdı,
Sonra dördnala çapdı,
Çuxurlardan ox kimi keçdi.
Kürtkaya yıxılmayacağını
İgid Bökenbay bildirdi.
Atın üstündən əyildi,
Yerdən daşı götürdü,
Məharətini göstərdi.
6020. Kürtkanın ürəyi sakit oldu,
Yıxılmayacağını bildi,
Oğlunu yanına çağırdı,
Gözəl Kürtka ona dedi:
"Bil, bazara göndərdim
Boyaq ilə bez almağa.
İlxı otlamır, dayanıb
Arkanın yamyaşıl otlağında.
Əziz balam Bökenbay,
Qulaq as sözlərimə!
6030. Əgər sənin gücün çatsa,

Шамаң келер күн болса,
Түсіріп аттан жетелеп,
Көкеңді сөйтіп көрсейші.
Жалғаны жоқ сөзімнің,
Шырағым, қозым, сенсейші!
Барар болсаң, шырағым,
Тапсыратын сөзім бар,
Бұл сөзімді білсейші».
Бөкенбайдай батырың
Құртқаның тыңдап ақылын,
Әкел деді Бурылды
Қайырын сұрап, ақырын!
Бұлаңдаған Бурылды
Бөкенбайға мінгізді.
Алты құлаш ақ семсер
Қынай белге ілгізді.
Бурылына мінген соң,
Бөктеріп тасты желгізді,
Желмек түгіл шапқызды,
Жарлардан қарғып атқызды.
Жығылмасын Құртқаға
Бөкенбай батыр білгізді.
Ат үстінен еңкейіп,
Тас көтеріп өңгеріп,
Кереметін көргізді.
Құртқаның көңлі сенгесін,
Жығылмасын білгесін,
Шақырып алып баласын
Құртқа сұлу сөйлейді:
«Бұл жібердім базардың
Бояғы мен бөзіне.
Салса жылқы тоқтайды
Арқаның бөрікөзіне.
Айналайын, Бөкенбай,
Салғын құлақ сөзіме!
Шамаң келер күн болса,

Karlığa kimi gözələ
Əl vurma, onu incitmə!
O, çox yaxşılıqlar edib
Sənin atanın özünə.
Tapşırığım budur ki,
Sözümü dinləməsən,
Çox inciyərəm səndən,
Ölənədək baxmaram üzünə,
Eşit mənim sözümü".
6040. İgid Bökenbay
Kürtkanın sözünü eşitdi,
Qəti qərara gəldi:
"O mənə pislik etməsə,
Mən ona toxunmaram, – dedi.
Kafirin qızı Karlığa
O qədər düşmənin içində
Atamı nizə ilə vurdu.
Atdan düşürtdü atamı,
Karaspan dağına qaçdı.
6050. Akmonşak atını səyirtdi,
Dağları bir-bir aşdı.
Bunu düşünmədi Karlığa,
Niyə bu qədər tələsdi?
İndiyədək bilmədimi
Mərdliklə namərdliyin fərqini.
Sənin sözün olmasaydı,
Üzəngi qayışının altına salıb
Qabırğalarını sındırardım,
Doyunca onunla əylənərdim".
6060. Bu sözləri dedi
Adlı-sanlı Bökenbay
Üçillik atını mindi,
Bahalı paltarlar geyindi.
Karlığanı axtarmağa
İgid Bökenbay yola düşdü.
Tayburıla "dəh!" dedi,

Қарлығадай сұлуға
Қан жұтқызба аузына!
Көп жақсылық іс қылған
Көкеңнің дағы өзіне.
Тапсырғаным осынша:
Жазым жерде жоқ қылсаң,
Өкпелермін өзіңе,
Өлгенше көрмен жүзіңді,
Есіт менің сөзімді».
Бөкенбайдай батырың
Құртқаның сөзін есітіп,
Аққа белін шешіпті:
«Жамандық өзі қылмаса,
Мен тимеймін,– десіпті.–
Атасы кәпір Қарлыға
Көп дұшпанның ішінде
Көкемді менің шаншыпты.
Түсіріп аттан көкемді
Қараспан тауға қашыпты.
Ақмоншақ атты көсілтіп,
Күдерден күдер асыпты.
Мұны ойламай Қарлыға,
Мұншама неге асықты?
Әлі білмей жүр ме екен
Асыл менен жасықты.
Сенің сөзің болмаса,
Тақымға салып сүйретіп,
Қабырғасын күйретіп,
Ойнатар едім асықты».
Бұл сөзді айтып болғасын,
Бөкенбайдай берен-ді,
Астына мініп дөненді,
Торғынға өзін бөледі.
Қарлығаның ізінен
Бөкенбей батыр жөнелді.
Тайбурылды «шу!» дейді,

Burıl yel kimi uçdu,
Dırnağı yerə dəymədi,
Polad qılıncı zınqıldadı,
6070. Qızıl yüyəni parıldadı,
Saf qızıldan sinəbəndi
Sinəsində cingildədi,
Burıl ayaq basdığı yer
Oyulub dibindən qazıldı.
Toz göyə qalxdı,
İgid Böken atını çapdı.
Gözəl Karlığa da
Gəlməsini istəməzdi
Koblandının oğlunun.
6080. Uşaq da olsa, güclüdür.
Gözəl baxıb görübdür
Onun necə döyüşdüyünü.
O da yorulmadan dayandı,
Çox yad etdi əcdadını.
Bökenbay gəlib gördü
Karaspan dağının başında
Akmonşak atının belində
Ora-bura çapdığını.
Gənc Bökenbay gördü
6090. Karlığanın çadırını da.
"Qaçma, Karlığa, qaçma", – dedi,
İgid Bökenbay ona doğru çapdı.
"Qaçma, oğul, çaşma", – dedi,
Karlığa onun qabağına gəldi.
Bökenbay bu yandan gəldi,
Karlığaya belə dedi:
"Ay Karlığa, mən qaçmaram,
Güclüyəm deyib öyünmərəm,
Düşməndən qorxub çaşmaram.
6100. Kürtkanın mənə əmri var,
Tapşırdığı sözü var,
Ona andımı pozmaram.

Құбылып бурыл гулейді,
Табаны жерге тимейді,
Алмас қылыш сартылдап,
Алтын жүген жарқылдап,
Өмілдірік сом алтын
Омырауда алқылдап,
Буырыл аяқ басқан жер
Ойыла жаздап солқылдап,
Шаңы аспанға бұрқылдап,
Бөкен батыр келеді.
Қарлығадай сұлу да
Келмесе екен дейді екен,
Қобландының баласын.
Бала да болса қайратқа
Байқаған екен сұлуың
Манағы жерде шамасын.
О да қоймай тұр екен
Көп жад етіп бабасын.
Келе жатып Бөкенбай
Қараспан таудың, басында,
Ақмоншақ атпен көлбеңдеп,
Көлденеңдеп жүргенін
Бөкенбай бала көреді
Қарлығаның қарасын.
«Қашпа, Қарлыға, қашпа»,– деп,
Бөкенбай батыр ұмтылды.
«Қашпасаң, бала, саспа»,– деп,
Қарлыға қарсы ұмтылды.
Бөкенбай келіп бұл жақтан
Қарлығаға сөйлейді:
«Ай, Қарлыға, қашпаймын,
Қайратым бар деп таспаймын,
Дұшпаннан қорқып саспаймын.
Құртқаның айтқан сөзі бар,
Тапсырған қатты кезі бар,
Табаныма баспаймын.

Nə qədər istəsən, danışarsan,
Karlığa, sənə nizə vurmaram".
Bökenbay sözünü bitirəndə
Əsil dəvədən doğulan maya kimi,
Yolundan dönməyən maya kimi!
Oğlanın sözünə baxmadı,
Karlığa Bökenbaya
Rəhmsizcə nizəsini sancdı.
Bökenbay nə qədər desə də,
Karlığa sözünə məhəl qoymadı.
Nizəni ətinə batırdı.
Rəhm etmədiyinə inandırdı,
Rəhmsizliyini bildirdi.
Nizəni ona sancanda
Ağ süngüsünü tuşlayıb
İrəli uzatdı Bökenbay,
Karlığanın düz sinəsinə
Böken də nizəsini döndərdi.
Yanan odu söndürdü,
Zirehlər halqalara ayrıldı
Onlar tutaşanda.
Həmin yerdə çuxur açıldı.
Elə həmin vaxt
Gözəl Karlığanı
Akmonşak atın belindən
Yaxına gedib döndərdi,
Atının sağrısına itələdi,
Nizə ilə düşürtməyə başladı.
Atdan düşməyə başlayanda
Gözəl Karlığa dilə gəldi,
Danışmağa başladı:
"Bil, bazara göndərdim
Boyaq ilə bez almağa.
İlxı otlamır dayanıb
Arkanın yamyaşıl otlağında.
Əzizim Bökenbay,

Қанша айтсаң, сонша айт,
Қарлыға сені шанышпаймын».
Бөкенбай айтып болғасын
Үлектен туған маядай,
Мая жолдан таяма-ай?!
Баланың сөзіне қарамай
Бөкенбайға Қарлыға
Найзасын салды аямай.
Қанша айтса да Бөкенбай,
Қарлыға бұған қарамай.
Етіне найза ендірді.
Аямасын сендірді,
Аямасын білгесін
Етіне найза енгенсін,
Толғамалы ақ сүңгі
Толғап алып Бөкенбай,
Қақ жүректен Қарлығаға
Бөкен де найза төндірді.
Жанған отын сөндірді,
Сауыттың көзі тарқалып
Алысқанда екеуі
Жүрген жерін ор қылды.
Сол уақыттар болғанда
Қарлығадай сұлуды
Ақмоншақ аттың саурынан
Дөңгелентіп төндіріп
Ат көтіне міндіріп,
Найзаны ырғап ендірді,
Жығылар мезгіл болғанда
Қарлыға сұлу сөйлейді,
Сөйлегенде бүй дейді:
«Бұл жібердім базардың
Бояғы мен бөзіне.
Салса, жылқы тоқтайды
Арқаның бөрікөзіне.
Айналайын, Бөкенбай,

Sözlərimə qulaq as.
6140. Məndən cavan olsan da,
Qarşında qul bil məni.
Məni öldürsən, əzizim,
Evdə qalan atana
Göstər məni, sonra öldür.
Ölümüm sənin əlindədir.
Dəvələrin iftixarı qüvvətli nərdir,
Çayların bəzəyi dik qırağıdır,
Öz atamı, el-obamı
Onun üçün qurban etdim.
6150. Sənin qudurğan atanın
Qarşısında nə günahım var?"
Bökenbay kimi igid
Karlığadan bu sözü eşidəndə
Nizəsini çəkib götürdü.
Akmonşak atının belində
Qızı öz yerinə oturtdu.
Birdən dönüb qaçar, deyə
Akmonşak atın cilovundan tutdu,
Atını düz yolda çapdı,
6160. Onu aula apardı.
Gözəl Karlığa qınamadı
Bökenbay kimi oğulu.
Karlığanın arxasınca
O gedəndə səhər açılırdı.
Burılla evə qayıdanda
Xüftən vaxtıydı, el yatırdı.
Karlığa da yedəyində
Bökenbay gəlib çıxdı.

Салғын құлақ сөзіме.
Жасың кіші болса да,
Құлдығым бар өзіңе.
Өлтірер болсаң, шырағым,
Үйдегі жатқан көкеңнің
Көрсетіп өлтір көзіне.
Түсіп тұрмын тезіңе.
Түйенің көркі нар еді,
Өзеннің көркі жар еді,
Өзімнің әкем, ел-жұртым,
Соның үшін қырып ем.
Сенің жынды әкеңе
Не жазығым бар еді?»
Бөкенбайдай батырың,
Қарлыға бұл сөзді айтқасын,
Найзасын тартып алады.
Ақмоншақ аттың үстіне
Түзетіп қызды салады.
Босанса қашып кетер деп,
Ақмоншақ атты жетелеп,
Жүретін жолын төтелеп,
Ауылға алып барады.
Қарлыға сұлу сөкпейді,
Бөкенбайдай баланы.
Қарлығаны іздеп ауылдан
Шығып еді таң ата.
Үйге түсті Бурылмен
Құптан ауып, ел жата.
Қарлығаны жетелеп,
Бөкенбай елге келеді.

XXVII

İki tülpарın tappıltısını
6170. Gözəl Kürtka eşitdi.
Xüftən keçməmiş gələrlər deyib
Kürtka da gözləyirdi.

Қос тұлпардың дүбірін
Сұлу Құртқа біледі.
Құптаннан қалмай келер деп,
Құртқа да күтіп тұр еді.

Qaçıb çıxdı bayıra,
Bökenbayı gördü.
“Karlığanı götürüb gəldi”, – dedi,
İgidə xəbər verdi.
Karlığanın əlindən tutub
Oğlu içəri girdi.
Darıxdığı oğlunu
6180. İgid Koblan indi gördü.
Öz yerindən qımcandı,
Oğlu Bökenbayı öpdü.
Karlığanı görəndə
Oğlunun gətirdiyini bildi.
Yeddi il çöldə qalmışdı,
Gözəl Karlığa dərd çəkmişdi.
Ağlı başına gəlmişdi igidin
Nizənin ucu batanda
Qəzəbi coşmuşdu igidin,
6190. İndi sakitdir, sevinmişdi.
Bu elin mollası hardadır,
Gözəl Karlığa ilə
Nikahımızı bağlasın”, – dedi.
Koblandı kimi igidin
Karlığa kimi gözəli
Alıram dediyi sözünü
Karaman yaşdaşı eşitdi.
Karaman gəlib dedi:
“Məndən doğulan oğul olsa,
6200. Koblandının oğlu bilərəm,
Koblandının oğlunu da
Öz oğlum kimi bilirəm.
Oğlumun aldığı qəniməti
Mənə gətirsən, olmazmı?
Keçidən, qoçdan
Kəsərdim, toy edərdim,
İkisinin nikahını
Mən bağlasam, olmazmı?

Жүгіріп шығып далаға,
Бөкенбайды көреді.
«Қарлығаны алып келді»,– деп,
Батырға хабар береді.
Қарлығаны жетелеп
Баласы үйге енеді.
Сағынып жатқан баласын
Батыр Қоблан көреді.
Ұшып тұрып орнынан
Бөкенбайды сүйеді.
Қарлығаны көргесін,
Баласы алып келгесін.
Жеті жыл жатып далада,
Қарлыға сұлу күйгесін,
Ақыл кіріп батырға
Найзаның ұшы тигесін,
Ашуын тастап батырың,
Көңілі бір тасып өсіпті.
Бұл елдің қайда молдасы,
Қарлығадай сұлудың
Некесін қисын»,– десіпті.
Қобландыдай батырың
Қарлығадай сұлуды
Алайын деп жатқанын
Қараман құрдас есітті.
Қараман сонда сөйлейді:
«Менен туған ұл болса,
Қобландының ұлы деуші едім,
Қобландының баласын
Өзімнің ұлым деуші едім.
Баламның тапқан олжасын
Бізге әкелсе, болмай ма?!
Теке менен тушадан
Түгендеп сойып, той қылып,
Екеуінің некесін
Қиып қоссам, болмай ма?

Gözəl bürünc heykəlsən,
6210. At çapa bilməyən çaparsan.
Karlığa kimi gözəl də
Yeddi il dağda boşuna yaşadı.
Çıxmazmı ürəyinizdən
İkinizin də kin-nifrət!”
Karamanın bu sözünü
İgid Koblandı eşitdi,
Bökenbaya üzünü tutdu:
Oğluna belə dedi:
“Dəvələrin iftixarı nərdir, bala,
6220. Çayın bəzəyi qırağıdır, bala.
Atan çox qəzəblənmişdi,
Götürüb gəldiyin ananı
Atanın qarşısına
Tez götür, apar, oğlum”.
İgidin sözünü eşitdi,
Bökenbay gün çıxmamış mindi
İlxıdan tutduğu üçillik atına.
Bahalı paltar geyindi,
Karlığa anasını
6230. Akmonşak at da yedəyində
Karamanın yanına yola düşdü.
Karaman ilə Orak birlikdə
Qızılbaşların axırına çıxdılar.
Nizə ilə pərən-pərən saldılar,
Qoyuna daraşan qurd kimi
Onları boğub bitirdilər.
Arxalarına baxmadan
Qızılbaşlar qaçmağa başladılar.
Nizələrinə söykəndi,
6240. İgidlərin ikisi də dayandı.
Karlığanı tutub gətirən
Onu götürüb gələn oğlanı
İkisi də gördülər.
Əgər Karaman gətirdisə

Сұлу сурет қоласың
Шаба алмай жүйрік боласың.
Қарлығадай сұлу да
Жеті жыл тауда бос жатты.
Шығармас па едім көңілінен
Екеуінің кінәсын!»
Қараманның бұл сөзін
Қобланды батыр естіді,
Бөкенбайға сөйлейді,
Сөйлегенде бүй дейді:
«Түйенің көркі нар, балам,
Өзеннің көркі жар, балам.
Әкеңіз қатты кейіпті,
Алып келген анаңды
Әкеңіздің алдына
Тезірек алып бар, балам».
Батырдың сөзін есітіп,
Бөкенбай мінді күн шықпай
Жылқыдан ұстап дөненді.
Торғынға өзін бөледі,
Қарлығадай шешесін
Ақмоншақ атпен жетектеп
Қараманға жөнелді.
Қараман, Орақ екеуі
Қызылбасты адақтап,
Найзамен қуып шабақтап,
Қойға тиген қасқырдай
Алқымынан тамақтап,
Алды-артына қарамай
Қызылбас қашып салақтап.
Найзасына сүйеніп
Екі батыр тұр еді.
Қарлығаны жетелеп
Алып келген баланы
Бұл екеуі көреді,
Әкелгесін Қараман

Karlığa ilə Bökenbayı.
Orakı da özü ilə apardısa,
Burda çox yubanmadı,
Öz elinə doğru yollandı.
Qonaq çağıraram, dedi.
6250. El-obasına gəldi Karaman
Altmış madyan kəsdi,
Altı eldən adam çağırdı.
Yetmiş madyan da kəsdi,
Yeddi eldən adam çağırdı.
Yurdu burada mədh etdi
Karaman kimi igidi.
Uzun gölün qırağına
Çadırları qurdurdu,
Koblandı ilə Kürtkanı
6260. Toya gəlin, deyib çağırdı.
Axşamadək qurdurdu
Yüz səksən şəbəkəli çadırı.
Toy başa çatanda,
Şənliklər, əyləncələr bitəndə,
Qıpçaqlardan çağırdığı
Şir kimi qüvvətli Koblandıya
Ürəyinizdən kin çıxsın, dedi.
Təklikdə yanında saxladı
Gözəl Karlığanı yoldaşı ilə.
6270. Yanlarına adam buraxmadı.
Karaman özü dinləməyə başladı
Karlığanı ilə yaşdaşı Koblanı.
Gizlətməyin, hər şeyi deyin,
İçinizdə kin qalmasın.
Bir-birinizin qarşısında günahı
Yalanı, böhtanı qalmasın".
Karaman belə deyəndə
Karlığa dilə gəldi,
Belə sözə başladı:
6280. "Aulun qabağı dağlardır,

Қарлыға мен Бөкенді,
Ертіп алып Орақты
Қайрылмайды бұл елге,
Еліне алып жөнелді
Қылайын деп қонақ-ты.
Еліне келіп Қараман
Алпыс бие бұл сойып,
Алты ру ел шақырды.
Жетпіс бие бұл сойып
Жеті ру ел шақырды.
Жұрт мақтады бұл жерде
Қарамандай батырды.
Ұзын көлдің басына
Жағалай тіккен шатырды,
Қобланды мен Құртқаны
Тойға кел деп шақырды.
Кешке шейін тіккізді
Жүз сексен басты ордасын.
Той аяғы өткесін,
Мереке қызық біткесін,
Шақырып алған Қыпшақтан
Қобландыдай жолбарысын,
Көңліңнен кінәң кетсін деп,
Оңаша берген қолына
Қарлыға сынды жолдасын.
Қасына адам келтірмей,
Қараман өзі тыңдады
Қарлыға, Қоблан құрдасын.
Қалдырмай сөйле бәрін де,
Іште кінәң қалмасын.
Бір-біріңе нақақтан
Өтірік, жала болмасын».
Қараман бұл сөзді айтқасын,
Қарлыға бастап сөйлейді,
Сөйлегенде бүй дейді:
«Ауылдың алды бел,– дейді,–

Burada köç salan ellər var,
Gölün üstü buz bağlayır,
İgid Koblandı, deyəcəyəm.
Karaman, aramızda otur,
Mənə qulaq as, – dedi.
Mən sənə aşiq oldum axı
Səni görəndən sonra,
Bir-birimizə yaraşırıq, dedim,
Təkcə sənin xatirinə
6290. Yerimdən, yurdumdan
Qaçaq düşdüm mən, – dedi.
Başqaları bunu pis bilsə də,
Hamı özünü haqlı sayır.
Hər şeyi başdan danışım,
Karaman, sən də qulaq as, – dedi.
Balamın axırı necə olacaq, – deyib
Ölənədək mənə dua etdi atam.
Özünü haqlı sayırdı,
Başqaları onu pisləsə də, – dedi.
6300. Karamanı da, səni də
Üzəngi qayışı ilə bağladı,
Çöldə öldürülən tülkü kimi
Akmonşak atında Köbiktı
Qalaya götürüb gətirmişdi.
Əliniz, qolunuz bağlıydı,
Qaranlıq yerdə qalmışdınız.
Bax, indi de, mənə, Karaman,
Mən nə dedim, yadındadırmı?
Atını gətirdim, səni oturtdum,
6310. Köbiktıdan gizlicə
Zirehini geydirdim,
Nizəni əlinə verdim,
Öz atam Köbiktını
Hiylə ilə öldürtdüm.
Bilirsən, Koblan, kimə görə?
Onu da təkcə sənin xatirinə!

Белден көшер ел,– дейді,–
Көл қатырған сең,– дейді,–
Қобланды батыр, айтайын.
Қараман отыр ортада,
Құлағың сал сең,– дейді.–
Басыңа ғашық болдым ғой,
Көргеннен соң мен саған,
Басыңа басым тең,– дейді.–
Бір сен үшін ауылдан
Ел-жұртымның бәрін де
Қиып шықтым мен,– дейді.–
Қисық та болса, әркімнің
Өзіне ісі жөн,– дейді,–
Әуел бастан айтайын
Қараман, тыңда сең,– дейді,–
Шырағым қандай болад деп
Өлгенше өмірім тіледі.
Әркімнің ісі өзіне
Қисық та болса жөн, – дейди. –
Қараман менен екеуінді
Тақымына қыстырып,
Қалыңнан соққан қарсақтай
Ақмоншақ атпен Көбікті
Қалаға алып келгенде
Қол-аяғың байланып,
Абақтыда жатқанда,
Мына отырған Қараман,
Ұмыттың ба, не деді?
Алдырып атың мінгізіп,
Көбіктіден жасырып,
Сауытыңды тығып кигізіп,
Найзаңды білекке ілгізіп,
Өзімнің әкем Көбікті
Ақылын айтып өлтірттім.
Білдің бе, Қоблан, кім үшін?
Оны да жалғыз сен үшін!

Sənə aşiq olmuşdum axı,
Səni özümə yaraşdırdığıma görə.
Elə nəciblik bilmədin,
Belə nəciblik görmədin,
Alşağır el-obanı talayanda,
Karaspan dağını dağıdanda,
Burıl at axsayıb yeriyə bilmirdi.
Karaman səni tək qoymuşdu,
Sən təkbaşına qalmışdın,
Dərd-qüssə səni boğurdu,
Kim gəlib sənə kömək etdi?
Bilirsən, Koblan, kimə görə?
Onu da təkcə sənin xatirinə!
Alşağır el-obanı tutanda
Ölümlə üz-üzə qalmışdın,
İgidlərin gücü tükənmişdi,
Birşımbay da tək qalmışdı,
Dördümüzə də nizəsini sancmışdı,
Dördümüzü də qorxu almışdı,
Ölüm qorxusu canımıza salmışdı.
Nizə al qana boyanmışdı,
Əl-qolumuz yanımıza düşmüşdü,
Yerimizdə səndələyib durmuşduq.
Ağ bənizimdə kəkilim,
Birgə doğulan qulunum,
Onurğada fəqərə sümüyüm,
Kürəyimdə kürəkcik sümüyüm,
Birgə doğulan qan qardaşım,
Mənim köməyim, dayağım,
Sudan çıxan sünbülüm,
İrəli gedən çaparımı,
Tək qardaşım Birşımbayı
Özüm nizə ilə öldürdüm.
Gəncliyinə mən qıydım.
Bilirsən, Koblan, kimə görə?

Басыңа ғашық болдым ғой
Басыңа басым тең үшін.
Ол асылды білмедің,
Асылды көзге ілмедің,
Алшағыр еліңді алғанда,
Қараспан құлап қалғанда,
Бурыл ат ақсап жүре алмай,
Қараман тастап жұртына,
Өзің жалғыз қалғанда,
Басыңа қайғы салғанда,
Қайрылып барған сонда кім?
Білдің бе, Қоблан, кім үшін?
Оны да жалғыз сен үшін!
Алшағыр еліңді алғанда,
Басыңа қаза салғанда,
Батырдың бәрін тауысып,
Біршымбай жалғыз қалғанда,
Төртеумізге найза салғанда,
Төртеумізден сән кетіп,
Кеудемізден жан кетіп,
Найза орнынан қан кетіп,
Екі қолдан әл кетіп
Сандалып тұрған кезіңде,
Ақ бетімде тұлымым,
Бірге туған құлыным,
Омыртқаға біткен жұлыным,
Керіле біткен жауырыным,
Бірге туған бауырым,
Қолқанатым, құйрығым,
Судан шыққан сүйрігім,
Суырылып озған жүйрігім,
Жалғыз інім Біршымбай
Өзім шаншып өлтірдім,
Кемеліне келтірдім,
Білдің бе, Қоблан, кім үшін?

Onu da təkcə sənin xatirinə!
Səni özümə yaraşdırdığıma görə.
Elə nəciblik bilmədin,
Elə nəciblik görmədin.
El-obanı bir yerə yığdın,
Sənin arzun çin olmuşdu.
Karaspan dağına yığışdın,
Qəniməti payladın,
Mən yadına düşmədim.
Kürtkanı toy edib alanda
Karaspan dağında dolaşırdım,
Ürəyim dərd-qəmlə dolmuşdu,
Yenə yadına düşmədim.
Çadırım yarğan qırağındadır,
Sən adamlarını götürdün,
Karamanın toyuna getdin.
Günorta vaxtı olanda
Çadırıma yaxınlaşdın.
Düşüb gəlsənə, igid, dedim,
Nə qədər yalvardım, iltimas etdim,
Düşək, dedi Kürtka da,
Eşitmək istəmədin,
Qayıdanda da mənə baş çəkmədin.
Ağappaq qar yağırdı,
Mən qərib yaman darıxırdım.
Mənə niyə baş çəkmədin?
Mənim günahım nə idi?
Bundan sonra, Koblandı,
Karamanın toyuna getdin,
Yenə yadına düşmədim.
Ədalətindən danışanda
Toy qurtarandan sonra
El-obana qayıdanda da
Qarşında idi ağ çadır,
Yenə sizi çağırdım mən fağır.

Оны да жалғыз сен үшін!
Басыңа басым тең үшін.
Ол асылды білмедің,
Асылды көзге ілмедің.
Еліңді жинап алғанда,
Арманың болмай жалғанда
Қараспан тауға ызғытып,
Олжа малды салғанда,
Мен келмедім есіңе.
Некелеп Құртқаны алғанда.
Қараспан тауын қаңғырып,
Көңілге қайғы толғанда,
Мен келмедім ойыңа.
Шатырым сайдың бойында,
Қасыңа жолдас кісі ертіп,
Қараманның шықтың тойына.
Талма тал түс шағында
Шатырыма келдің кез.
Түстене кет, батыр,– деп,
Жалындық қанша сонда біз
Түсейік деді Құртқа да,
Құлағыңа бір алмай,
Қайрылмай кеттің, батыр, сіз.
Ақша бір жауған қар еді,
Ғарыптың көңілі тар еді.
Қайрылмайтын соншама?
Қанша күнәм бар еді?
Мұнан кейін, Қобланды,
Қараманның бардың тойына,
Мен келмедім ойыңа.
Әділдігіңді айтқанда
Той аяғын өткізіп,
Елге тағы қайтқанда
Алдыңда тұрды ақ шатыр,
Шақыруда болдық біз пақыр.

Yanında yoldaşın Kürtka
O da yalvardı, düşək, dedi.
Dönməyib getdin, sən igid.
6390. Mənim günahım nə idi,
Səni nə vaxt incitmişdim?
Onda Şoşayın qarşısında
Səni üzüqoylu yıxdım,
Səndən qisasımı aldım.
Qarşındayam, rəhm eləmə!
Ürəyində kin qalıbsa,
Məni ikiyə bölsən də,
Artıq qisasımı almışam!
Karaman yaşdaş, razıyam,
6400. Sən bizi danışdırdın,
Dərdimi təzələdin.
Bu gün ölsəm də, qəm yemərəm.
Ürəyimi boşaltdım.
Karaman yaşdaş dinləsin,
Sultanım Koblandı,
Sən də gizlətmə, dərdini de,
Yalan demə, düzünü de".
Sonra Koblan dilə gəldi,
Sözə belə başladı:
6410. "Karlığa, yaxşı dedin,
Hər şeyin düzünü Allah bilir.
Aulun yanı sıra dağlardır,
Dağda bir el köç saldı.
Gölün üstü buz bağladı.
Qızılbaşlar az deyildi,
Böyük bir el-oba idi.
Atan özünü haqlı sayırdı
Başqaları onu pisləsə də,
Sənə bahalı paltar geydirirdi,
6420. Balam yaxşı olsun, deyib
Ölənədək sənə dua etdi.
Öz atan Köbiktının

Жанында Құртқа серігің
Қиылса да түсуге.
Қайрылмай кеттің, сіз батыр.
Қанша күнәм болса да,
Сонша көңлің қалса да?
Сонда Шошай алдына
Етпетіңнен бір салдым,
Ескі кекті бір алдым.
Алдыңа келдім, аяма!
Көңіліңде болса сенің де,
Әлі қырқып салсаң да,
Бір алғанмын кегімді!
Қараман құрдас, ризамын,
Қарама-қарсы айтқызып,
Тарқаттың көңіл шерімді.
Бүгін өлсем де арман жоқ,
Шығарып көңіл кірімді.
Қараман құрдас, тыңдасын,
Қобландыдай сұлтаным.
Қалдырмай сөйле мұңыңды,
Өтірік айтпай шыныңды».
Сонда Қоблан сөйлейді,
Сөйлегенде бүй дейді:
«Жақсы айтасың, Қарлыға,
Алланың кең ғой жарлығы.
Ауылдың алды бел еді,
Белден көшкен ел еді,
Көл қатырған сең еді.
Азғана емес қызылбас,
Бірталай жатқан ел еді.
Әркімнің ісі өзіне
Қисық та болса жөн еді,
Ақ торғынға бөледі,
Шырағым қандай болад деп,
Өлгенше өмірің тіледі.
Өзіңнің әкең Көбікті

Necə hiylə qurub öldürtdün,
Atandan doğma kim vardı?
Qara qıpçaq Koblandı
Tanıyırdınmı, kimdir?
Dediyin sözlər doğrudur,
Biz bir-birimizə yaraşırıq.
El-oban sənə necə inanar?
6430. Bunlar azdırmı, Karlığa.
Ağ bənizində kəkilin,
Birgə doğulan qulunun,
Onurğada fəqərə sümüyün,
Kürəyində kürəkcik sümüyün,
Birgə doğulan qan qardaşın,
Sənin köməyin, dayağın,
Sudan çıxan sümbülün,
Tək qardaşın Birşımbayı
Özün nizə ilə öldürdün,
6440. Gəncliyinə qıydın.
Sənə qardaşından yaxın kim idi?
Qara qıpçaq Koblandı,
Tanıyırdınmı, kimdir?
Atan ilə qardaşına
Sən bu qədər zülm etdin,
Kiminlə dost ola bilərsən,
Qıpçaq sənə inanarmı?
Kəndli əkinini əkər,
Sonra məhsulunu yığar.
6450. Gözəl bu sözdən alındı.
Koblandının ayağına
Gözəl Karlığa yıxıldı.

Ақылын айтып өлтірдің,
Әкеңнен жақын кім еді?
Қара Қыпшақ Қобланды
Танимысың нең еді?
Сөзіңнің айтқан бәрі рас,
Басыма басың тең еді.
Саған жұрт қайтып сенеді?
Мұның аз боп, Қарлыға,
Ақ бетіңде тұлымың,
Бірге туған құлының,
Омыртқаға біткен жұлының,
Керіле біткен жауырының,
Бірге туған бауырың,
Қолқанатың, құйрығың,
Судан шыққан сүйрігің,
Жалғыз інің Біршымбай
Өзің шаншып өлтірдің,
Кемеліне келтірдің.
Іниңнен жақын кім еді?
Қара Қыпшақ Қобланды,
Танимысың, нең еді?
Әкең менен іниңе
Сонша қастық қылғанда,
Кімге достық қыласың,
Саған Қыпшақ нағып сенеді?»
Дихан еккен егінді,
Есен алса тегін-ді.
Бұл сөзден сұлу жеңілді.
Қобландының аяғына
Қарлыға сұлу жығылды.

XXVIII

Təkə sürü qabağında gedir,
Ağsaqqal məclisin başında oturur.
Uzun sözün qısası,
İndi deyək kəsəsini.

Ешкі малдың серкесін,
Ақсақал жер шекесін,
Ұзын сөзді қысқартып,
Енді айтайын төтесін.

Otuz gün boyu oynadılar,
Qırx gün boyu toy etdilər.
Karlığa kimi gözəlin
6460. Koblandı kimi igid ilə
Yaşdaşı Karaman
Nikahını oradaca bağladı.
Karlığa kimi gözəl
Yeddi il bir dağda yaşadı,
Öz arzusuna çatdı.
Tələsməsən, səbr etsən,
Çalışıb irəliyə getsən,
Məqsədinə çatarsan.
Koblandı, Kürtka, Karlığa,
6470. Üstüörtülü göy araba
Örtüyün düymələrini bağladı,
Gözəl Karlığa ömrünün
Şirin bəhrəsini gördü.
Karlığa ilə Kürtka
Böyük qıpçaq elinə
Möhkəm dostluğu göstərdilər.
Öz arzularına çatdılar,
El-obaya yayıldı bu dostluq.
Bunun hələ davamı var:
6480. Karlığanın oğlu olacaq,
Adı Kiikbay olacaq,
Arzusu dağdan da uca.
Kiikbay ata minəndə
Böyük qıpçaq elinə gün doğacaq,
Qızılbaşlara gecə olacaq.
Bu ayrıca bir hekayədir
Kiikbay kimi igid haqqında.
Burda dastanı saxlayıram.
Danışsa dastanın axırını,
6490. Bizdən yaxşı gətirər akın.

Отыз күн ұдай ойын қып,
Қырық күн ұдай тойын қып,
Қарлығадай сұлудың
Қобланды сынды батырға
Қарамандай құрдасы
Осы жерде қиды некесін.
Қарлығадай сұлуың
Жеті жыл жатып бір тауда
Мұратын солай өтесін.
Асықпасаң сабыр қып,
Талаптансаң ұмтылып,
Мақсұтыңа ақыр жетесің.
Қобланды, Құртқа, Қарлыға,
Көк пәуеске күймесін
Күйменің іліп түймесін.
Қарлыға сұлу көреді
Дәуірдің тәтті жемісін.
Қарлыға, Құртқа көрсетіп
Қалың Қыпшақ еліне
Татулықтың белгісін,
Мақсатқа жеткен осылай,
Елге жайып үлгісін.
Аяғы мұның әлі бар:
Қарлығадан ұл туар,
Ұлының аты Киікбай,
Талабы таудай бикті-ай.
Киікбай атқа мінгенде
Көп Қыпшаққа күн туар,
Қызылбасқа түн туар.
Бұл өзі бөлек бір қисса,
Киікбайдай батырдың.
Тоқтаттым бұлай ақырын.
Сөйлесе, сөздің жүйесін
Келтірер біздей ақының.

“Koblandı batır” qəhrəmanlıq dastanının variantları haqqında

“Koblandı batır”ın variantları dastanın bir tərəfdən qazax şifahi xalq ədəbiyyatının çox qədim janr nümunəsi kimi daha geniş yayılma arealına malik olduğunu göstərirsə, digər tərəfdən yarandığı dövrlərdə xalqın hansı ictimai-siyasi və mədəni-iqtisadi şəraitdə yaşadığını öyrənmək üçün müəyyən ipucları verir. Folklorun kollektiv təbiətinin məhz xalqın şifahi yaradıcılıq nümunələrinin variantlarında üzə çıxdığını qeyd edən Ə.Divayev yazırdı: “Variantların çoxluğu və müxtəlifliyi şifahi yaradıcılıq nümunələrində öz əksini tapmış xalq ruhunun və xarakterinin hərtərəfli öyrənilməsinin çox vacib şərtidir”[1].

“Koblandı batır” epik qəhrəmanlıq dastanının Qazaxıstan Respublikasının Elmlər Akademiyasının fondunda, eləcə də Moskvada, Kazanda, Nukusda və Orenburqda ayrı-ayrı muzey və kitabxanaların arxivlərində saxlanan 26 qeydə alınmış variantı vardır. Dastanın həmin variantları müxtəlif vaxtlarda Qazaxıstan ərazisində və ona həmsərhəd olan vilayətlərdə müxtəlif söyləyicilərdən qeydə alınmışdır.

Bu variantlar iki versiyaya əsasən qruplaşdırılmışdır. Versiyaların süjet xətti yaxın olsa da, hər birini həmin versiyaya aid variantlarda ciddi şəkildə qorunub saxlanmış hissələrin vahid kompleksi xarakterizə edir.

Variantlarda olan müxtəlifliyi əyani şəkildə göstərmək üçün dastanın ən böyük həcmdə çap edilmiş əsas variantı (1184 variantı)[2] ayrı-ayrı hissələrə ayrılmış və aşağıda diqqətə çatdırılan variantların hissələri ilə müqayisə edilmişdir.

Burada, həmçinin dastanın hər bir variantının söyləyicisi, toplayıcısı və qeydə alınma tarixi haqqında mümkün qədər dolğun məlumat verilmişdir.

I versiyaya şərti olaraq yerləşmə sayılarına görə 1184, 1394/3, 12/1, 12/2, 307, 2330,.3, 841/5, 76/3, 4 variantları daxil edilmişdir. Bu

[1] А.А.Диваев. Рукописный фонд Библиотеки АН КазССР.Материалы А.А.Диваева, папка 1164.

[2] V hərfi variantı ifadə edir; rəqəmlər isə arxiv fondunda saxlanan əlyazmanın inventar nömrəsini bildirir.

variantların süjetini bəzən motivlərin tam, bəzən də yığcam olması ilə fərqlənən təkrar hissələr təşkil edir; bu və ya digər hissələr olmaya bilər.

1184 Variantı. "Koblandı batır"

Dastanın Şapay Kalmaqambetovun "Koblandı batır" adı ilə ərəb qrafikasında qeydə aldığı ən böyük variantı Qazaxıstan Respublikası Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi kitabxanasında Əlyazmalar və Nadir kitablar şöbəsində (inv. № 1184, qovluq №1) saxlanılır. Şagird dəftərinin 18x24 ölçü formatında 134 vərəqini əhatə edir.

1941-ci ildə dastan ilk dəfə ixtisarlaşdırılmış şəkildə çap olunmuşdur[1]. Dastan tam formatda 1957-ci ildə Dil və Ədəbiyyat İnstitutu (hazırda Qazaxıstan Respublikası Elmlər Akademiyasının M.O.Auezov adına Ədəbiyyat və İncəsənət İnstitutu) tərəfindən elmi-kütləvi qazax eposu silsiləsi ilə nəşr edilmişdir[2]. 1958-ci ildə dastan "Qazax eposu" çoxcildliyində təkrar nəşr olunmuş[3], 1968-ci ildə isə ayrıca kitab şəklində çapdan çıxmışdır[4]. Dastanın 1957-ci ildə nəşr olunmuş mətni 1958-ci ildə S. Lipkinin bədii tərcüməsi ilə rus dilində işıq üzü görmüşdür[5].

1184 variantı kimi göstərəcəyimiz dastanın bu variantının süjeti 28 tam hissədən ibarətdir:

I.Qıpçaqların nəslinə aid giriş hekayəsi;

II. Qəhrəmanın doğuluşundan əvvəlki dövr və onun anadan olması;

III. Koblandının uşaqlığı və təlim-tərbiyəsi;

IV. Qəhrəmanın sevdiyi qız uğrunda oxatma yarışında iştirakı və qələbəsi;

V. Koblandının Kürtka ilə vətənə qayıtması;

VI. Qəhrəmanın atının doğulması və böyüdülməsi;

VII. Karamanın gəlişi və igidlərin qızılbaş xanı Qazanın üzərinə hücumu;

---

[1] Кобланды батыр. Алматы, 1941.

[2] «Казак эпосы», 4 китап. «Кобланды батыр», Алматы, 1957.

[3] «Казак эпосы», т. 1, Алматы, 1958, s. 23-223.

[4] «Кобланды батыр», Алматы, «Жазуши» баспасы, 1968.

[5] «Казахский эпос», Алма-Ата, 1958.

VIII. Qəhrəmanın ailəsi və xalqı ilə vidalaşması;

IX. Koblandının Karamanın başçılıq etdiyi kıyatların arxasınca Qazan xanın üzərinə getməsi;

X. Qəhrəmanın Tayburıl atının döyüşə getməsi;

XI. Koblandının Qazan xan ilə döyüşü və qızılbaşları məğlub etməsi;

XII. Koblandı ilə Karamanın Köbiktı xana uğursuz hücumu və igidlərin əsir düşməsi;

XIII. Köbiktının qızı Karlığanın Koblandı ilə Karamanı əsirlikdən xilas etməsi;

XIV. Koblandının Köbiktı xan ilə ikinci döyüşü və ona qalib gəlməsi;

XV. İgidlərin Karlığa ilə vətənə qayıtması;

XVI. Koblandının Alşağır xanın qıpçaqları əsir götürdüyünü xəbər verən yuxusu;

XVII. Qəhrəmanın Kürtka ilə gizli görüşü;

XVIII. Koblandı, Karlığa və digər igidlərin Alşağır xan ilə döyüşü və igidlərin qıpçaqları əsirlikdən azad etməsi;

XIX. Qıpçaqların doğma yurdlarına qayıtması, Koblandı ilə Kürtkanın toyu;

XX. Qəhrəmana aşiq olmuş Karlığanın ondan inciməsi və dağa çəkilməsi;

XXI. Koblandının oğlu Bökenbayın doğuluşu və qəhrəmanın uşaqlığı;

XXII. Şoşay xanın hücumu, Koblandı ilə igidlərinin onunla döyüşü;

XXIII. Qəhrəmanın Şoşay xan ilə təkbətək döyüşündə Karlığanın qisas uğrunda Koblandını yaralaması;

XXIV. Koblandının igid silahdaşlarının Şoşay xan ilə ikinci döyüşü;

XXV. Gənc Bökenbayın Şoşay ilə təkbətək döyüşü və ona zəfər çalması;

XXVI. Qəhrəman Bökenbayın Karlığa ilə təkbətək döyüşü;

XXVII. Koblandı ilə Karlığanın barışması, qəhrəmanın Karlığa ilə evlənməsi;

XXVIII. Karlığanın oğlu, haqqında ayrıca dastan olan Kııkbayın doğuluşu ilə bağlı qısa sonluq[1].

1394/3 Variantı. قوبلاندی باتر – Qoblandı batır

1936-cı ildə Kustanay vilayətində akın Dosjandan Şapay Kalmaqambetov qeydə almışdır. Həmin variantı, əlyazmada da qeyd olunduğu kimi, Dosjan akın Merqenbay jıraudan öyrənmişdir və dastana heç bir dəyişiklik olunmadan ifa etmişdir.

"Koblandı batır" adı ilə ərəb qrafikasında olan bu əlyazma şagird dəftərinin 13 səhifəsindən ibarətdir, Qazaxıstan Respublikası EA MEK.-nın Əlyazmalar və Nadir Kitablar şöbəsində (inv. №1394/3) saxlanılır.

Bu variant 1184 saylı variantın natamam, qısaldılmış, müxtəsər təkrarından ibarətdir.

I-VII hissələr süjetinə görə 1184 saylı variantın I-VII hissələrinə uyğundur, amma bəzi misralar orada olanlarla eyni olsa da, burada geniş poetik təsvirlər və qəhrəmanların dolğun monoloqları yoxdur.

Təkcə IV hissədə əlavə müşahidə olunur: Koblandı ilxıçıların başçısı Estemşe ilə atasının ilxısında olanda bir dəfə dağ keçisinin-geyikin arxasınca düşür. Geyik Kürtkanın atası Köktim Aymak xanın qalasına qaçır. Birdən insana çevrilən geyik qəhrəmana deyir ki, bu qalada Köktim Aymak xanın qızı var, kim uca dirəyin başından qızıl pulu vurub salsa, ona ərə gedəcək.

VIII-XXVIII hissələr buraxılıb.

12/1 Variantı. قوبلاندی باتر جری (Qoblandı batır cırı[2])

1954-cü ildə Karaqanda vilayətinin Nurin rayonunda "Paris kommunası" kolxozunda söyləyici Kulzak Amangeldin jıraudan (1886-cı ildə anadan olub) folklorçu Daken Şalabekov qeydə almışdır. Şagird dəftərinin 143 vərəqində ərəb qrafikasında yazılmış "Koblandı

[1] Bax: "Koblandının oğlu Kııkbay" dastanı. Bu dastanı Merqenbayın söylədikləri əsasında ifa etmiş akın Dosjandan 1936-cı ildə Şapay Kalmaqambetov qeydə almışdır. Qeydə alınmış bu dastan Qazaxıstan Respublikası EA MEK-da saxlanılır.

[2] Cır qazax dilində nəğmə, ağı, mənzum hekayə, dastan mənalarını ifadə edir.

batır cırı" adlı əlyazma M.O.Auezov adına Ədəbiyyat və İncəsənət İnstitutunda (qovluq №12, dəftər 1) saxlanılır.

Karaqanda vilayətinin Nurin rayonunda yaşayan Kulzak Amangeldin təhsilsiz idi, bildiyi bir çox dastanları gənc yaşlarından xalq arasında ifa edirdi. İnqilabdan sonra Kulzak jırau Nurin rayonunda "Paris kommunası" kolxozunda işləmiş və dastan ifaçısı kimi məşhurlaşmışdı.

Dastanın bu variantı ilə 1184 variantını müqayisə etsək, demək olar ki, hər ikisinin məzmununda, əsas qəhrəmanların adlarında, eləcə də mənzum və nəsr hissələrində eynilə bir-birinə uyğunluq görünər.

Bu variant II hissə ilə başlayır.

Dastanın bu variantının IV hissəsinə 1184 variantının IV hissəsində olmayan bir nağıl süjeti əlavə edilmişdir. Bu, bir çox türk xalqlarının dastanlarında rast gəlinən qəhrəmanın əgdahaya qurban verilmiş qızı xilas etməsi və onunla evlənməsi haqqında nağıl süjetidir. Bir dəfə uzaq bir çöldən keçən Koblandı uca dağa yaxınlaşır, kiminsə ağladığını, ağı dediyini eşidir. O, yaxına gəlib görür ki, gözəl bir qız yerdə oturub ağlayır. Qəhrəman soruşur ki, sən kimsən? Qız cavab verir ki, hər ayın bu vaxtı bizim tayfamızda bir əjdaha peyda olur, bir qızı və birillik qulanı udur: "Bizim tayfamızda elə bir adam yoxdur ki, onu öldürsün, camaat da hər dəfə ona bir qız və qulan verməsin. Mən Köktim Aymak xanın qızıyam. Bu gün mənim növbəmdir, əgdaha gəlib məni udacaq. Buna görə də siz burdan gedin, yoxsa sizə pis olar". Koblandı qızdan xahiş edir ki, yerini ona versin. O, əjdahanı gözləməyə başlayır. Uzaqdan əjdahanın gəldiyini görəndə Koblandı öz atını onun qarşısına çapır, onunla təkbətək döyüşə girir və qılıncı ilə əjdahanın başını bədənindən ayırır. Köktim Aymakın adamları gəlirlər, qəhrəmanın şərəfinə alqış yağdırırlar. Köktim Aymak Koblandının xilas etdiyi qızı Kürtkanı ona ərə verir.

Dastanın bu variantındakı V-XIX hissələr 1184 variantının həmin hissələri ilə yaxındır. XX-XXVI hissələr yoxdur.

Bu variant 1184 variantının XXVII hissəsinə yaxın olan XXVII hissə ilə bitir. Bəzi məqamların təsvirində kiçik dəyişikliklər görünür.

Koblandı Alşağır xana qalib gəlib qayıtdıqdan sonra Kürtkanın təkidi ilə Karlığa ilə evlənir. Karlığanın qəhrəmanı ürəkdən sevdiyinə əmin olan Kürtka öz çadırının yanında onun da çadırını qurdurur və

onlara toy edir. Kürtka ilə Karlığanın dostluğunu qəhrəmanın öz doğma yurdların qayıtmış valideynləri, eləcə də bütün qıpçaqlar və kıyatlar alqışlayır. Söyləyici dastanı belə bitirir: "Bütün yoxsullar bəy kimi yaşamağa başladılar".

V.12/2. قوبلاندی باتر جری (Qoblandı batır cırı)

Dastanın bu variantını toplayıcı Kabılbek Sauranbayev 1956-cı ildə Alma-Ata vilayətinin Narınkol rayonunda Kulzak Amangeldin jıraudan ikinci dəfə qeydə almışdır. Şagird dəftərinin 210 vərəqi həcmində ərəb qrafikasında yazılmış əlyazma M.O. Auezov adına Əİİ-nin Mətnşünaslıq və Əlyazmalar şöbəsində (qovluq №12, dəftər 2) saxlanılır.

İki ildən sonra qeydə alınmış bu variant bütünlüklə 12/1 variantının təkrarından ibarətdir. Ayrı-ayrı poetik misralarda, eləcə də söz və ifadələrdə kiçik dəyişikliklər gözə çarpır.

Sonuncu XXVII hissədə Koblandının Karlığa ilə evlənməsini və Kürtkanın onlara toy etməsini təsvir edən 24 misra yoxdur. Dastan qıpçaq və kıyatların öz doğma yurdlarına qayıtmasını (12/1-də olduğu kimi) təsvir edən parça və "Bütün yoxsullar bəy kimi yaşamağa başladılar" sözləri ilə başa çatır.

307 Variantı. Koblandı batır (Qırğız dastanı)

Bu, dastanın, xronoloji ardıcıllığa əsaslansaq, rus dilinə çevrilmiş ilk nümunəsidir, ştabs-kapitan E.A.Aleksandrov tərəfindən həyata keçirilmişdir. Həcmi 52 adi vərəq formatında olan əlyazma Dövlət Tarix muzeyinin arxivində (Moskva) A.İ.Qredekovun P.İ.Şukinə (f.308, sax.vah.54) təqdim etdiyi kağızları arasında saxlanılır. 1960-cı ildə Auezov adına Əİİ-nin elmi işçisi Malikə Qumarova tərəfindən aşkar edilmişdir.

Əlyazmanın birinci səhifəsində belə bir qeyd vardır: "1885-ci ildə Kazalin qəzasında E.A.Aleksandrov qeydə almışdır. Kazalin qalasının praporşiki Aqamanov tərcümə etmişdir". Dastanın kimdən qeydə alındığı göstərilmir.

Dastanın bu variantı 1184 variantına yaxındır. Əsas hissələr ayrı-ayrı motivlərin və parçaların müəyyən dərəcədə başqa səpkidə şərhi ilə qısaldılmış formada çatdırılmışdır. Bəzi adlar dəyişdirilmişdir:

qəhrəmanın atası Toktarbay deyil, Kıdırbay, anası Analık deyil, Makpal, Koblandının düşməni Alşağır deyil, Alaşaxan adlanır.

Burada I-II hissələr 1184 variantının I-II hissələri ilə eynidir.

III hissəyə yeni motiv daxil edilmişdir: qəhrəmanın atası Kıdırbay oğlunun kalmıkların üzərinə hərbi yürüşə gedəcəyini əvvəlcədən bildiyi üçün 15 yaşınadək onu heç kimə göstərmədən tərbiyə edib böyüdür. Koblandının 15 yaşı tamam olanda bir gün ocağın yanında oturub atasını məzəmmət etməyə başlayır: "Mən necə adamam ki, 15 yaşıma qədər mal-qara otarmamışam, sən də məni otarmağa qoymamısan? Mən necə kişiyəm ki, ömrümdə bir dəfə də düşmən görməmişəm? Sən də nə yaxşı, məni düşmənə hücum etməyə qoymamısan? Niyə mən bu qədər talesiz, uğursuz oldum? Kalmıkların üstünə gedə bilmədim, yayı çəkib onlara ox atmadım! Axı mən cəsarətsiz adam deyiləm".

Atası oğlunun döyüşə getməsinə bir şərtlə razı olur ki, onun əhdini yerinə yetirsin: "Üzünü Stamşar gölünə tut, tozağacı (çoban) çomağını götür, o tərəflərdə çöldə böyük bir mal-qara sürüsü var, onu otar. Öz ilxılarını qov Karaspan dağlarına tərəf, igid Qazanın adamlarının ot biçdiyi gölün qırağına apar. Üzünü Stamşar gölünə tut. Əgər o sənin üzünə bir söz desə...sənin cəsarətin çatsa, Allah sənə kömək olsa, yubanmadan gedib igidlərin başçısı Qazanın başını kəsərsən".

Atasının ilxısına yollanan gənc qəhrəman özünə "qoltuqları altında qoşa qanadlı" ağ topuqlu kəhər tülparı seçir. At öz sahibinə belə müraciət edir: "Atlarının içində döyüş atı mənəm, adamlarının arasında igid sənsən, Koblandı bəy! Burada otlayan atlarının arasında məndən cəld olanı yoxdur".

Sonra XI hissə (onun birinci epizodu) gəlir. Bu hissənin məzmunu 1184 variantının XI hissəsindən motivlərin şərhinə görə fərqlənir.

İlxıları böyük qardaşı Stamşa[1] ilə birlikdə qovub Karaspan dağlarına aparan Koblandı dağın başına çıxıb qara ayaqlı atında qara xəz

[1] 1184 saylı variantda bu obraz Estemesdir. Başqa bir halda Stamşa Koblandının böyük qardaşı yox, dostudur. Buradan da "ağa" sözünün ikili tərcüməsi olduğu aydınlaşır. Söz eyni zamanda "nəsildə yaşca böyük olan kişi", "böyük qardaş" mənalarını bildirməklə, həm də yaşda böyük olan dosta və ya qohuma hörmətlə müraciəti ifadə edir.

papaqlı bir atlını – Qazanı görür. Qısa qarşılıqlı hədə-qorxu və çəkişmədən sonra qəhrəmanın təkbətək döyüşü başlayır. Koblandının qoruyucu hamisi Xoca Əhməd Yəsəvi "qoltuğunun altından ona dayaq verir, igid Qazanı isə yaxasından tutub itələyir, onu palçıq kimi əzir, havaya qaldırıb yerə çırpır". Koblandı Qazanı öldürür, onun qara ayaqlı atını tutub ilxını otaran Stamşanın yanına gəlir. Bu hissənin ikinci epizodu iki süjetdən ibarətdir. Birinci süjet 1184 saylı variantdakı X hissədə qəhrəmanın at çapdığı səhnəyə yaxındır: qəhrəman uzaqdan gələn səsləri eşidib atını o səmtə çapır, düşmənləri olduğunu fikirləşir. Sonra ikinci süjet – kalmık igidi Kızıler ilə döyüşü başlayır. Halbuki bu səhnə 1184 saylı variantın V hissəsindədir. Döyüş səhnəsi düşmənlərin geniş dialoqları ilə başlayır və bitir.

Dastanın bu variantının sonrakı məzmunu 1184-ə yaxındır. Ardıcıl olaraq IV və V hissələr məlum olur. Buradakı dəyişikliklər aşağıdakı kimi görünür:

1. Koblandıya yarışda qalib gəlməyə Kürtkanın anası – Kukten qarı kömək edir. O, atı tutur ki, ox atanda igidin zərbəsindən tərpənməsin, hədəfi düzgün nişan ala bilsin.

2. Kürtka ilə vətəninə qayıdanda Koblandı pəhləvan Kızılerlə yox, Kürtkaya elçi düşmüş kalmık xanı Karamanla vuruşur. Köç karvanını ötüb keçən qəhrəman rəqibini Tokalterek meşəsinin yaxınlığında yatdığı yerdə tapır. Koblandı onu oyadır, uzun təkbətək döyüşdən sonra kalmıkı yuxarı qaldırıb zərblə yerə çırpır, rəqibinin öz qılıncı ilə onun boynunu vurur. Qəhrəman Kürtkanı gözləmədən yoluna davam edir, fikirləşir ki, qız özü gəlib ona çatacaq.

VI hissədə bəzi əlavələr vardır:

1.Kürtka Karaspan dağının ətəyində otlayan ilxıda boğaz (doğacaq) sarı xallı kəhər madyan görür və onu Koblandının çadırı ilə yanaşı olan ağ alaçığına gətirir. O, Stamşanı qəhrəmanın ata-anasının yanına göndərir ki, gəldiyini bildirsin və xahiş edir ki, sarı xallı kəhər madyanı ona dizdayağı olaraq pay versinlər. Əvvəlcə Koblandının atası buna razı olmur, amma Stamşa ona deyir ki, gəlin inciyəcək və çıxıb gedir.

2. Kıdırbay Kürtkanı öz çadırına dəvət edir və ona təklif edir ki, madyanı istədiyi başqa hədiyyələrə dəyişsin. Amma getməzdən əvvəl Kürtka "onun qarnından dayçanı – qəhrəmanın döyüş atını çıxarıb

məxmər döşəyin üstünə qoyur". Qız qulanı heç kimə göstərməyib sandıqda gizlədir, kəhər madyanı götürüb Kıdırbayın yanına gəlir. Kıdırbay madyanı görəndə əvvəlcə sevinir, amma sonra başa düşür ki, gəlini onu aldadıb: madyan boğaz deyil.

Nağıl elementləri ilə yeni motivlər də daxil edilib:

1.Kürtka çal dayçanı gizlində böyütməyə çalışır. Kıdırbay dayçanı tələf etmək fikrinə düşür, qorxur ki, oğlu bu ata sümükləri bərkimədən əvvəl minsə, öləcək. Bunun üçün o, yeddi gün qonaqlıq verib dayçalara cıdır təşkil edir. Kıdırbay Kürtkaya göstəriş verir ki, çal dayçanı da gətirib bacarıqlarını yoxlasın. Bundan çox narahat olan Kürtka ağlaya-ağlaya anası Kuktenin yanına məsləhətə gəlir. Onlar dua edirlər, müqəddəs övliyalar "çal dayçanın eyni olan görüntü" yaradırlar və hamının gördüyü yerə qoyurlar.

2. Kıdırbay dayçanı görüb çox sevinir. O, bir tərəfdə dayanıb cıdırda iştirak edən bütün dayçaları qılıncla bir-bir öldürür. Qabaqda qaçan çal dayçanı qılınc zərbəsi ilə iki yerə bölən Kıdırbay başa düşür ki, bu dayça "duaların köməyi ilə yaradılıb".

3. Kürtka çal qulanı hamıdan gizlədərək uzun illər övladı kimi ona baxıb böyüdür, cavan kəhər atın südünü yedizdirir, onu öyrədir. Bir dəfə çal at ipək çatını qırır, səmaya uçur və dörd saat dünyanı dolaşır. Kürtka qorxur ki, atını bir daha görməyəcək, çox ağlayır, onu danlayır ki, "öz anasını atıb". Sokırtal dağının zirvəsindən Kürtkanın ağladığını eşidən at bir anda onun yanında peyda olur və qızın köksünə sığınır. Kürtka atını öpüb evə aparır.

VII hissə 1184 variantının VII hissəsinə yaxınlığı ilə diqqəti cəlb edir. Dəyişikliklər bu hissənin əvvəlində müşahidə olunur, burada Koblandının kalmıkların xanı Köbiktının (1184.də bu kalmık xanı Qazandır) üzərinə hərbi yürüşə hazırlaşmasından bəhs edilir.

1. Kalmıkların qazaxların qıpçaq və kıyat tayfalarının yaşadıqları yerlərlə sərhəddə olan Alalay-Bulalay adlı torpaqlarında müsəlmanlarla kafirlər arasında daim müharibələr gedir.

2.İgid Karaman başqa tayfalardan olan igidlərlə (kıyatlardan qırx igid, yuz tayfasından igid Bulek, mınq tayfasından igid Taylak, qırx tayfasından igid Kadam, sanqrauk tayfasından igid Sartjalmambet

və b.) belə qərara gəlirlər ki, Koblandının başçılığı ilə Alalay-Bulalay torpaqlarına kalmıkların üzərinə hücuma keçsinlər.

3. Koblandı belə nəhəng qoşuna başçılıq etməyə razı olmur. Çünki Kürtkanın məsləhəti olmadan boz qulanı minə bilmir, qəhrəmanın bundan başqa da döyüş atı yoxdur.

VIII hissədə dəyişiklik nəzərə çarpmır. Qəhrəmanın bacısının, arvadının və anasının monoloqlarının mətnində V.1184 ilə uyğunluq vardır.

IX hissədə Kürtkanın baş verəcək hadisələr barədə qəhrəmana döyüşə getməzdən qabaq dedikləri müəyyən dərəcədə dəyişdirilib. Kürtka ərinə deyir ki, yola düşmüş silahdaşlarını ötüb keçəcək, kalmıkların Karaurturnq və Kızılyar şəhərlərini tutacaq, kalmık xanının oğlu Birşımbayın arvadı Karlığaşı əsir alacaq və sonra gətirib Karamana hədiyyə edəcək, Koblandı olmayanda Alşağır və Birşımbay onun doğma yurdunu işğal edəcək.

X hissədə dəyişiklik nəzərə çarpmır.

XI hissə (ikinci səhnə) 1184 variantının XI hissəsinin ixtisar edilmiş şərhidir. Burada Koblandının kalmıklar üzərində qələbəsi, eləcə də onun Karaurturnq və Kızılyar şəhərlərini almasından bəhs edilir. Bu hissənin birinci səhnəsində (kalmık xanı Qazan ilə döyüş) yer dəyişdirmə vardır və bilavasitə III hissənin davamıdır. Qəhrəmanın kalmıklarla döyüşü bəzi dəyişikliklərlə diqqəti cəlb edir:

1.Koblandı Karaurturnq şəhərinə yaxınlaşanda "qara torpaqla şərt bağlayır və deyir ki, əgər mən qaçsam, şərti pozduğuma görə cəzamı çəkməyə hazıram! Düşmənlər qoyundur, mən qurdam. Əgər qaçsam, Allah məni kafirə döndərsin!"

2.Kalmık qoşunu ilə döyüşə başlayanda "Koblandı altı arşın nizənin kimə dəyəcəyinə baxmadı. Onun əli yorulanda nizənin üstündən cəsədləri silkələyib atdı" və nizəni yenidən sancmağa başladı. O barıt tüstüsünə bürünmüşdü, piyada qumbaraları zirehinin üstündən ötüb keçirdi. Koblandı sağ tərəfdə duranları sağa tullayırdı, solda duranları sola atırdı, düz qarşısında duranları isə üzbəüz vururdu.

3. Birinci şəhəri darmadağın edən Koblandı ardınca ikincini mühasirəyə alır. O, Kızılyar şəhərinin içində kalmıkların Koren adlı igidi ilə vuruşur, ona qalib gəlir və böyük qənimətlə doğma yurduna qayıdır.

XII-XIV hissələrdə dəyişiklik yoxdur.

XV hissədə Koblandı vətəninə qayıdanda Karlığanı qırx igidə verir, özü isə tək-tənha yoluna davam edir.

XVI və XVII hissələr yoxdur.

XVIII hissədə Koblandı olmayanda Alşağırla birlikdə qıpçaqların el-obasını tutub onları əsir götürən kalmık xanı Köbiktının oğlu Birşımbayla qəhrəmanın təkbətək döyüşündən bəhs edilir. Birşımbayı boynunun ardından ox ilə vuran Koblandı Alşağır xanla təkbətək döyüşə başlayır. Onlar bir-birinə qalib gələ bilmirlər və döyüşü dayandırıb öz qoşunlarının yanına qayıdırlar.

Sonuncu XIX hissə 1184 variantının XXII və XXIII hissələrinin süjet və motivlərinin kontaminasiyasından ibarətdir.

Yenidən Koblandı ilə Alşağırın təkbətək döyüşü başlayır. Karlığaş görəndə ki, Alşağır üstünlüyü ələ alıb kıyatın qırx igidinin Koblandıya kömək edəcəyinə də ümidini itirir və atını Koblandının yanına çapıb ona deyir ki, sıraya düzülmüş bu qədər kalmıkı mənim öhdəmə burax, igid Alşağırı və onun altmış sərkərdəsini isə özün öldür.

Bir az nəfəslərini dərdikdən sonra Alşağır Koblandıya deyir ki, tələssinlər və döyüşə davam etsinlər. İgidlər çox döyüşürlər, "ağ əlləri keyidi, donub qaldılar", amma biri o birinə üstün gələ bilmir.

Birdən gözəl Kürtkanın böyük qardaşı Karaman peyda olur. Karaman Koblandının bir dəfə də ona baş çəkmədiyi üçün hirslənib. Əvvəlcə o, Koblandını öldürmək üçün Alşağıra kömək etmək istəyir, amma sonra bu döyüşü qabaqcadan bilən anası Kukten qarı onu dilə tutur. Karaman görəndə ki, Koblandının gərginlikdən "bütün bədəni əsir və tükləri biz-biz durub", döyüşdə qəhrəmanın yerinə keçir. O, Alşağırı yuxarı qaldırıb yerə çırpır, onun üstündə oturub "saqqalından tutur, Allaha kəsilən qurbanlıq qoyun kimi öldürür".

Koblandı kalmıkların nəhəng qoşununu darmadağın edir və qıpçaqları qurtarır; hamı Karaspan dağının ətəyindəki doğma yurduna qayıdır. Koblandı qırx gün toy edib ikinci arvadı Karlığaş ilə evlənir. O, atası Kıdırbayı qızıl taxta əyləşdirir, onu qıpçaqların, kıyatların və başqa kiçik tayfaların xanı edir. Seylin oğlu Karaman öz vətəninə qayıdır.

2330 Variantı. قارا قیپچاق قوبلاندی باطر (Qaraqıpçaq Qoblandı batır)

Dastanın bu variantını toplayıcı Mahmudsultan Tuyakbayev keçmiş Kustanay nahiyəsinin Karabalık qəzasında anadan olmuş və orada yaşamış xalq ifaçısı Birjan Tolımbayevdən qeydə almşdır. Söyləyicinin öz yaşadığı dövrdə tanınmış jırau olduğu, inqilabdan əvvəl və sonra müəllimlik etdiyi məlumdur. Mahmudsultan bu variantı təxminən 1913-cü ildə qeydə almışdır, 1914-cü ildə isə Kazanda "Ümid" nəşriyyatında çapdan çıxmışdır. Əlyazma "Qaraqıpçaq Koblandı batır" adlanır. Dastanın çap olunmuş variantı Qazaxıstan Respublikası EA MEK-nın Əlyazmalar və nadir kitablar şöbəsində (qovluq №2330) saxlanılır. Dastanın qeydə alınmış bu variantının orijinal mətni qalmayıb.

Bu variant 1184 variantına yaxındır. Əsas hissələrin hamısı saxlanmışdır. Bəzi motivlərin şərhi fərqlənir, bir sıra mənzum parçalar nəsr nümunəsi kimi verilmişdir, ikinci dərəcəli obrazlardan bir neçəsinin adı dəyişdirilmişdir.

Dastanın əvvəlində toplayıcıdan "Naşirlərə" başlıqlı qısa şeir nümunəsi verilmişdir:

Көп сәлем Файзлрахман, Шеркасовқа
Сіздерге жіберілді мынау нұсқа.
Жайылса бастырылып жарар еді
Еңбегі біз фақырдың кетпей босқа.
Атына ер Қобланды қазақ қанық,
Бірінен бірі оқыған жазып алып.
Қор болып азып, тозып жүруші еді
Көрсін деп талап етем бұ да жарық.
Білмеймін, неге көптен басылмаған,
Тоттары, кіршіктері ашылмаған,
Жіберем жазып сізге есіткенді
Емеспін өзім жүйрік аршындаған.

Çox salam olsun Fayzlrəhmana, Çerkasova,
Sizlərə göndərildi bu nüsxə.
Çap olunub yayılsa, faydalı olar,
Mən yazığın əməyi də boşa getməz.

İgid Koblandının adı kazaxlarda məşhurdur,
Bir-birlərindən yazıb alıblar, oxuyurlar.
Əldən-ələ keçib köhnəlib, dağılıb,
İşıq üzü görsün deyə, çap edirəm.
Bilmirəm, niyə bu qədər vaxtda çap olunmayıb,
Çirkdən, pasdan arınmayıb.
Eşitdiklərimi yazıb sizə göndərirəm,
Mən o qədər dildən yüyrək deyiləm.

Qıpçaqların nəsil-şəcərəsi haqqında I hissə buraxılıb.

II-V hissələr 1184 variantındakı mənzum hekayə ilə müqayisədə qısaldılıb nəsrlə verilmişdir. Bəzi hissələrdə motivlərin qismən dəyişdiyi nəzərə çarpır:

II hissə. Övladı olmayan qoca Toktarbayın Allaha dualarından sonra bir oğlu və bir qızı olur(1184 variantında uşaqlar pirdə qurban kəsildikdən sonra doğulurlar).

III hissə. Toktarbayın ilxıçılarının başçısı Estemşe altı yaşlı igid Koblandıya qızılbaş ölkəsinin padşahı Koklan qarının qızı gözəl Kürtkadan danışır (1184 variantında Kürtka qızılbaş xanı Köktim Aymakın qızıdır, ilxıçının adı isə Estemesdir).

IV hissə 1184 variantının həmin hissəsi ilə eynidir, amma burada islama meyillilik özünü göstərir: Koklan qarı qəhrəmanın istədiyi qızın uğrunda yarışda uğur qazanmasını (oxla dirəyin üstündən qızıl pulu vurub salır) onun müsəlman olması ilə izah edir. O, özü də islamı qəbul edir və qızını Koblandıya ərə verir.

V hissədə Koblandının pəhləvan Kızılerlə təkbətək döyüşü motivində şəkil dəyişikliyi edilib. Nişan vaxtı Kızılerin istəyi ilə əvvəlcə ənənəvi qırx gün qonaqlıq verir, otuz gün oynayırlar. Sonra Kızıler qəhrəmanı "tenge almak" (atı çapa-çapa yerdən pul dolu düyünçəni götürmək) oyununa dəvət edir. Koblandı öz gücü ilə (1184 variantında olduğu kimi) yox, hiyləsi ilə qalib gəlir. O, Kızıleri inandırır ki, əvvəlcə öz hürkək atını ağıllandırıb, uzun müddət ona bu yerişi öyrədib, bunun üçün özünü yəhərə bağlayıb. Qalib gəlmək istəyən Kızılerin xahişi ilə Koblandı onu ata bağlayır, pəhləvanın hürkmüş vəhşi atı onu dağ-daşda sürüyərək öldürür.

Qəhrəmanın atının doğulması və böyüdülməsi, Koblandının bütün hərbi yürüşləri, onun döyüşləri və zəfərlərindən (sonuncu XXVII hissədə Koblandının Karlığa ilə barışması və onunla evlənməsinədək) bəhs edən bütün sonrakı hissələr (VI-XXVI) 1184 variantının anoloji hissələrinə uyğundur. Təhkiyənin xarakteri də dəyişməmişdir: ayrı-ayrı misralarda və sözlərdə cüzi dəyişikliklər nəzərə alınmasa, nəzm ilə verilmiş mətn 1184 variantındakı şeirlərlə üst-üstə düşür.

3. Variantı. «Қобланды батыр туралы жыр»

1954-cü ildə Qazaxıstan EA Dil və Ədəbiyyat İnstitutunun ekspedisiyası vaxtı Qızıl Orda vilayətinin Qarmaqçı rayonunda Əbilxair Danekerovdan (1894-cü ildə anadan olmuşdur) folklorçu Turlıbek Sıdıkov qeydə almışdır.

"Koblandı batır haqqında dastan" adlı əlyazma şagird dəftərinin 49 vərəqində müasir əlifba ilə yazılmışdır. M.O.Auezov adına Əİİ-nin mətnşünaslıq və əlyazmalar şöbəsində (qovluq №3) saxlanılır.

Qarmaqçı rayonunun sakini akın Əbilxair Danekerov kasıb ailədə böyümüşdür. O, 25 yaşınadək çobanlıq etmiş, əsasən kənd təsərrüfatı işləri ilə məşğul olmuşdur. 1924-cü ildən 1940-cı ilədək Qarmaqçı mexanika zavodunda işləmiş, sonradan 1952-ci ilədək dəmir yolunda depo işçisi kimi çalışmışdır. O, 15 yaşından tanınmış qazax akınlarından ifaçılıq sənətini öyrənməyə başlamışdır. "Koblandı", "Kambar", "Kız Jibek" və s. qəhrəmanlıq və məhəbbət dastanlarını əzbər öyrənib ifa etmişdir.

Məlumdur ki, Əbilxair Danekerov Marabayın variantını öyrənərək ifa etmişdir. Dastanın həmin variantını 1922-ci ildə Əbubəkir Divayev Daşkənddə, ikinci dəfə isə 1939-cu ildə Sabit Mukanov "Batırlar çırğ" ("Qəhrəmanlıq dastanları") toplusunda Alma-Atada nəşr etdirmişdir. Bunu hər iki variant arasındakı mətn uyğunluğu göstərir.

Dastan VII hissədən başlayır. Ardınca VIII-XVI hissələr gəlir.

Dastan Karlığanın məsləhəti ilə Koblandının Alşağırın əsir götürdüyü qıpçaqları azad etməsi üçün doğma yurduna qayıtması ilə başa çatır.

XVII-XXVIII hissələr yoxdur.

841/5 Variantı. قوبلاندی باتر (Qoblandı batır)

1924-cü ildə Qazaxıstanın qərbində Karatöbe rayonunun "Saule" kolxozunda toplayıcı Rahimjan Malabayev Kalmaqambet Jambulovdan qeydə almışdır. Söyləyici haqqında əlavə məlumatlara rast gəlinmir.

Ərəb qrafikasında 22x36 kağız formatında 32 vərəq həcmində olan bu əlyazma Qazaxıstan EA MEK-nın Əlyazmalar və nadir kitablar şöbəsində (qovluq №841/5) saxlanılır.

841/5 variantı Ə.Divayevin 1922-ci ildə nəşr etdirdiyi variant ilə eynidir. Məlumdur ki, Kalmaqambet Jambulov Ə.Divayevin nəşr etdirdiyi həmin variantı öyrənmiş və heç bir dəyişiklik olmadan ifa etmişdir.

Dastanın bu variantı VII hissədən başlayır, Koblandının Alşağır xanla döyüşü və qıpçaqların doğma yurdlarına qayıtmasından bəhs edən XVIII hissə ilə başa çatır.

76/3 Variantı. Qoblandь batьr

1939-cu ildə İmanov tərəfindən qeydə alınmışdır. Harada və kimdən qeydə alındığı göstərilməmişdir.

Latın qrafikasında 13x20 kağız formatında 65 vərəq həcmində olan bu əlyazma M.O.Auezov adına Əİİ-nin Əlyazmalar və mətnşünaslıq şöbəsində (qovluq №76, dəftər 3) saxlanılır.

Dastanın 76/3 variantı Ə.Divayevin 1922-ci ildə nəşr etdirdiyi variantın söyləyici tərəfindən ifasını əhatə edir.

Dastanın bu variantı natamam qalmış XVIII hissədən (Koblandının Alşağır xan ilə təkbətək döyüşü) ibarətdir. Koblandının zəfəri və qıpçaqların doğma yurdlarına qayıtmasından bəhs edən hissə yoxdur.

4 Variantı. قوبلاندی باتر (Qoblandı batır)

1884-cü ildə toplayıcı Dauletşe qeydə almışdır. Mətnin kimdən qeydə alındığı göstərilmir.

Ərəb qrafikasında 21x30 kağız formatında 54 vərəq həcmində qeydə alınmış mətnin orijinalı M.O.Auezov adına Əİİ-nin böyük elmi işçisi Malikə Qumarova tərəfindən 1955-ci ildə Kazan Dövlət Universitetinin kitabxanasında (inv. №4999) aşkar edilmişdir. 1955-ci ildə

Qazaxıstan EA Əİİ-nin sifarişi ilə K.A.Əmirova tərəfindən ərəb qrafikasında üzü köçürülmüş 20x30 kağız formatında 54 vərəq həcmində əlyazma M.O.Auezov adına Əİİ-nin Əlyazmalar və mətnşünaslıq şöbəsində (qovluq №4) saxlanılır.

Dastanın bu variantı Ə.Divayevin 1922-ci ildə nəşr etdirdiyi nüsxənin eynidir.

Dastan VII hissədən başlayır. Sonrakı hissələrin bəzisi Ə.Divayevin nəşrində olan eyni hissələrlə müqayisədə daha çox ixtisar olunması ilə fərqlənir.

Bu variant XXII hissə (Şoşay xanın qıpçaqlar üzərinə hücumu, Koblandının igidləri, silahdaşları və oğlu Bökenbayın onunla döyüşü) ilə başa çatır. XXII hissə 1184 variantındakı XXII hissəyə yaxındır.

II versiya şərti olaraq 7, 62Д, 10, 828/3, 830/6, 828/1, 482, 76/1 variantlarına ayrılmışdır. Bunlar süjeti I versiyada olmayıb davamlı təkrar edən motivləri içinə alan daimi hissələr toplusu kimi fərqlənir: bir çox türk xalqlarının dastanı üçün ənənəvi olan qəhrəmanın ata-anası olacaq qoca və qarı haqqında övladsızlıq motivi, nəzir-niyazla varis oğulun dünyaya gəlməsi(bəzi variantlarda övladsız ata-ananın daha çox incidilməsi və əzab çəkməsindən bəhs edilərək bu motiv qüvvətləndirilir); əvvəlcə qəhrəmanla zahirən dost olan Alşağır xan ilə Koblandının döyüşündən qabaqkı dövr; Koblandının Bars-Kelmes və Alşağır xanın tərəfdarları olan digər igidlərlə döyüşlərindən hissələr. II versiya qəhrəmanın Alşağır xan ilə əsas döyüşü və ona qalib gəlməsinin təsviri istiqamətində süjetin dəyişməsi, eləcə də 1184 variantının əsas məzmununa aid olan (Qazan xan, igid Köbiktı, oğlu Birşımbay, Şoşay xan ilə döyüşlər, igid Karlığa ilə döyüş və barışma) bəzi hissələrin olmaması ilə fərqlənir.

7 Variantı. «Қобланды»

Əlyazma 1955-ci ildə Z.Jantekeyeva tərəfindən rus transkipsiyası ilə R.İqnatyevin kağızları arasında "Tatar yazılı ədəbiyyatında nağıl, nəğmə, dastanlar və Orenburq müsəlmanlarının şifahi nağılları haqqında" adı ilə aşkar edilmişdir. Orenburq vilayət arxivində

keçmiş Orenburq elmi arxiv komissiyasının sədri Aleksandr Vladimiroviç Popovun fondunda (f.168, siyahı 1, iş 22, vərəqlər 46-67) saxlanılır.

Sonda verilən əlavədən məlum olur ki, Ural vilayətinin Quryev qəzasının Karabaylin nahiyəsinin 3-cü aulunda yaşayan qırğız Koşelek Elamanovun ifasından müəllim T.Cursinov qeydə almışdır. Qeydə alınma tarixi təxminən 1906-cı il kimi göstərilir.

R.İqnatyevin əlyazmasının 21x30 kağız formatında 49 vərəq həcmində makinada çıxarılmış surəti M.O.Auezov adına Əİİ-nin Əlyazmalar və mətnşünaslıq şöbəsində (qovluq №7) saxlanılır.

7 Variantının mətni tamamilə nəzm nümunəsidir. 1184 variantının əvvəlki hissələri (qıpçaqların soyu haqqında girişdən başqa) saxlanıb.

II hissə. Qəhrəmanın doğulmasından əvvəlki dövr və onun anadan olması.

III hissə. Qəhrəmanın uşaqlığı və təlim-tərbiyəsi.

IV hissə. Qəhrəmanın sevdiyi qız uğrunda mübarizəsi və nişanlanması.

V hissə. Qəhrəmanın Kürtka ilə doğma yurduna qayıtması.

VI hissə. Qəhrəmanın atının doğulması və böyüdülməsi.

VII-XVII hissələr (Koblandının və igidlərinin işğalçılarla, yadelli igidlər və xanlarla çoxsaylı döyüşləri) yoxdur. Dastan Koblandının Alşağır xan ilə döyüşündən bəhs olunan XVIII hissə ilə davam edir. Sonuncu XIX hissə Koblandının Alşağır xana qalib gəlməsi və qıpçaqları qurtarmasından bəhs edir.

XX-XXVIII hissələr yoxdur.

Obrazların adları (qəhrəman, sevdiyi qız və Alşağır xandan başqa) dəyişdirilib. Hissələr 1184 variantındakı anoloji hissələrlə müqayisədə başqa planda şərh edilir. Bəzi hissələrdə ayrı-ayrı motivlər mühüm dəyişikliklərə məruz qalıb:

II hissə qəhrəmanın övladı olmayan ata-anasının əzab çəkməsi ilə bağlı ənənəvi motivi ehtiva edir. Qocalmış Kıdırbay və arvadı Mendisulu hamının nifrətinə məruz qalırlar. Onlar qonşu Akşahan xanın dəvət etdiyi qonaqlıqdan biabırçılıqla qovulurlar: “Oğlu olmayanlara bu məclisdə yer yoxdur; qızı olmayanlar burada danışıb gülə bilməz”. Onlar xana pay gətirdikləri qımız dolu tuluqları açıb yerə tökürlər

və evlərinə qayıdırlar. Camaat yığışıb xeyir-dua verir, Mendisulu müqəddəs ziyarəgahlara üz tutur, Allaha dua edib uşaq istəyir. Bir dəfə övliya Kok Şıbıkın türbəsində uzun-uzadı dualar edəndən sonra Mendisulu çox yorğun halda yatır, həmin övliyanı başında ağ əmmamə, əlində əsa ilə yuxuda görür. O, qadına bir oğlan və bir qız dünyaya gətirəcəyini bildirir. O deyir ki, "nizə batmayan, güllə yaralamayan, heç kimin qalib gələ bilməyəcəyi, təkcə Allahın təqdiri ilə öləcək" bir oğul dünyaya gələcək. Övliya Mendisuluya nazik yaşıl bir çubuq (xalq inancına görə oğlan doğulacağına işarədir) verir. Mendisulu evə qayıdıb camaatı çağırır, böyük bir qonaqlıq verir. Çox keçmir ki, övladı olmayan bu qocaların oğlu Koblandı, qızı Xanslu dünyaya gəlir.

Qəhrəmana ad verilməsi 1184 variantının II hissəsində olduğu kimi şərh edilmir. Qəhrəmanın adını ata-anası yox, ağsaqqal övliya Kok Şıbık qoyur; Kıdırbay yeni doğulmuş oğlu qucağında evdən çıxır, onunla üz-üzə gəlir.

III hissə geniş deyil. Bir neçə misrada oğlanı 12 yaşınadək atasının tərbiyə etdiyi bildirilir. Koblandı 12 yaşına çatanda atasının yanına gəlir və xahiş edir ki, onu ilxının yanına buraxsın, ona at, silah, yaraq versin. Gənc qəhrəman atını minib ilxının yanına gedir. O, ilxının başçısı Sayrauık ilə birlikdə ilxıya baxır.

IV hissə belə başlayır ki, bir dəfə ilxını otaranda Koblandı toz burulğanı görür. Bunun nə olduğunu başa düşmür, atasının yanına gəlir, bu tozun nə olduğunu bilmək üçün atasından getməyə icazə istəyir. Ata-anasından xeyir-dua alan qəhrəman toz burulğanı görünən tərəfə gedir. Məlum olur ki, Koblandının uzaqdan gördüyü tozu adlı-sanlı Kokten qarının qızı gözəl Kürtkaya elçi gəlmiş atlı igidlər qaldırıblar.

Onun rəqibləri arasında kalmık xanları Alşağır və Akşahan da vardır. Qarı şərt qoyub ki, kim uca qovağı oxla vurub kökündən qopartsa, Kürtkanı alacaq. Koblandı yayı çəkib oxu atır, qovağı kökündən qopardır, rəqiblərinə qalib gəlir. Əvvəlcə bunu Kürtka uzaqdan görür; anasından xahiş edir ki, gənc igidi göz dəyməsin deyə pis gözlərdən gizlətsin. Onlar ikisi də Koblandını evə gətirirlər. Kokten qarı toy məclisi qurur.

V hissədə verilən qısa şeir parçası məzmununa görə 1184 variantındakı V hissədən fərqlənmir.

VI hissə 1184 variantının anoloji hissəsinə yaxındır, amma daha qısadır: Kürtkanın baxıb böyütdüyü at, onun boyu, gözəlliyi və yəhərlənməsi ilə bağlı təsvirlər buraxılıb.

VII-XVII hissələr buraxılıb.

XVIII hissədə 1184 variantında və I versiyanın başqa variantlarında olmayan yeni motivlər vardır:

1.Qəhrəmanın Alşağır xan ilə döyüşündən əvvəlki dövr. Koblandı atasının ilxısı yanında olanda bir dəfə Alşağırın yaxınlıqda ov edən adamlarına rast gəlir. Onlara elə gəlir ki, qarşıda sadə yox, qeyri-adi gənc oğlan dayanıb: onun başı üstündə yeddi qartal fırlanır, göyün üzündə böyük bulud var, atlının mindiyi də adi at deyil, qanadlıdır. Alşağırın adamları yaxınlaşanda Koblandı onları dost kimi yox, düşmən kimi qarşılayır, onları öldürməklə hədələyir. Amma onlar dost olmağa çağırırlar. Evə qayıdan atlılar Alşağır xana gənc igiddən bəhs edirlər.

2.Alşağırın Koblandı ilə zahiri dostluğu haqqında qısaca şərh verilir. Koblandının gücündən və onunla birbaşa döyüşdən qorxan Alşağır ona uzaq bir ölkədə yaşayan güclü düşməni Bektasla vuruşmağı xahiş edir. Alşağır ümid edir ki, Koblandı onunla döyüşdə həlak olacaq. Amma onun bu hiyləsi baş tutmur: on iki günlük döyüşdə Koblandı Bektasa və onun on iki minlik qoşununa qalib gəlir.

XVIII-XIX hissələr (Koblandının Alşağır ilə döyüşü və işğalçıya qalib gəlməsi) 1184 variantının anoloji hissələrinə yaxındır.

Koblandı Bektasın ölkəsində olanda Alşağır qıpçaqların elinə hücum edir. Oradan qalib kimi qayıdan Koblandı doğma yurdunun dağıdıldığını görür. Alşağır camaatı və onun doğmalarını qovub aparıb. Koblandı təsadüfən əlində dəyənək çöldə sərgərdan qalmış Kürtkaya rast gəlir. Əvvəlcə onu tanımır, sonra Kürtka ona danışır ki, Alşağır onların yurdunu dağıdıb, ilxılarının qovub aparıb, Koblandının ata-anasını qul edib, bacısını isə kiçik arvadı kimi almağa hazırlaşır. Kürtkanın özünü də qulluqçu edəcəklər. Kürtka deyir: "İgid, dayanma, tələs. Ata-ananı, doğma yurdunu azad et".

Koblandı kalmık xanı Alşağır ilə 15 gün döyüşür. O, düşmənin qoşununu darmadağın edir, onları doğma torpaqlardan qovur, Alşağırı öldürür, qıpçaqları əvvəlki yurd yerlərinə qaytarır. XIX hissə özünəməxsus mübaliğə ilə bitir: qəhrəman o qədər vuruşmuşdu ki, "atının ələ gəlməyən qalın quyruğu nazik çubuğa oxşayırdı, hər biri ocaq boyda olan dırnaqları isə indi dəmir pul boyda olmuşdu".

62Д Variantı. Qoblandь

1940-cı ilin aprelində Aktöbedə müəllim Ahmet İskəndərov tanınmış xalq ifaçısı Nurpeyis Bayqanindən (1860-1945) qeydə almışdır. "Koblandı" adlı latın qrafikasında makinada çıxarılmış surəti Qazaxıstan EA MEK-nın Əlyazmalar və nadir kitablar şöbəsində (inv. №62. Д) saxlanılır. Əlyazmanın həcmi 21x30 kağız formatında 310 səhifədən (9300 misra) ibarətdir. Qeydə alınmış mətnin orijinalı nə İkinci Dünya müharibəsində həlak olmuş A.İskəndərovun şəxsi arxivində, nə də respublikanın başqa arxivlərində saxlanmayıb.

Nurpeyis Bayqanin keçmiş Aktöbe nahiyəsinin Oil qəzasının (hazırda akının adı ilə Aktöbe vilayəti Bayqanin rayonu adlanır) Oil adlı kiçik bir qəsəbəsində anadan olmuşdur. Kasıb bir ailədə böyümüş gənc təhsil almasa da, xalq arasında "Koblandı batır", "Alpamıs", "Kubıqul", "Torexan" və başqa xalq qəhrəmanlıq dastanlarının mahir ifaçısı, istedadlı akın kimi şöhrət qazanmışdır. Nurpeyisin yaradıcılığı XVIII-XIX əsrlərdə Aktöbe nahiyəsində yaşamış, onun sələfləri və müasirləri olmuş Abıl, Şerniyaz Jarılqasulı, Maxambet Utemisov (XIX əsrin əvvəllərində yaşamış şair, sərkərdə, Qazaxıstanın qərb vilayətlərində qazax sultanlarına qarşı yoxsulların üsyanına başçılıq etmiş xalq qəhrəmanı İsatay Taymanovun dostu və silahdaşı), Nurım, Kaşaqan, Axtay, Kazakbay kimi bir çox akınların zəngin bədii ifaçılıq ənənəsindən bəhrələnmişdir. Sonuncudan Nurpeyis Bayqanin bir çox dastanlar öyrənmişdir. Akının özünün sadaladığı bu adlar Aktöbe xalq ifaçılığı məktəbi ənənəsinin XVIII əsrin əvvəllərinədək gedib çıxdığını sübut edir. Nurpeyis təkcə ənənəvi xalq dastanları ifa etmirdi, həm də özü qəhrəmanlıq ("Narkız" öz azadlığı uğrunda döyüşən qəhrəman qız) və məhəbbət ("Akkenje" qazax qızın inqilaba qədərki ağır həyatı haqqında) dastanları yaratmışdır.

Sovet dövründə peşəkar akın kimi tanınmış Nurpeyis müasir dövrün aktual mövzularına həsr etdiyi dastanlar, şeirlər, nəğmələr yaratmışdır. "Akkenje", "Narkız", "Torexan" kimi dastanlarla bərabər sovet dövrünü tərənnüm edən "Komissar Pojarski" (Xalxin Qol hadisələri haqqında), "Batır haqqında dastan" (Sovet İttifaqı Qəhrəmanı Tuleqen Toxtarov haqqında), "İyirmi səkkiz qəhrəman" (panfilovçu qvardiyaçılar haqqında) adlı əsərləri, eləcə də çoxlu sayda şeirləri dəfələrlə qazax və rus dillərində çap olunmuşdur[1].

Nurpeyis Bayqanin təkcə akın kimi yox, həm də ictimai xadim kimi tanınmışdı. 40-cı illərin əvvəllərində o, zəhmətkeş deputatlar Şurasının deputatı, 1939-cu ildə Moskvada Ümumittifaq kənd təsərrüfatı sərgisinin iştirakçısı olmuşdur (onun çıxışı Ümumittifaq radiosu ilə translyasiya edilmişdir). Akın öz yaradıcılığına və ictimai fəaliyyətinə görə dəfələrlə dövlət mükafatları almışdır: "Şərəf nişanı" ordeni və medallar, əməkdar incəsənət xadimi adı almışdır. Nurpeyis Qazaxıstanda öz yaşıdı və müasiri akın Cambul kimi tanınmış və şöhrət qazanmışdır.

62Д variantı akından qeydə alınmış kiçik bir girişlə başlayır. O, burada özü, "Koblandı batır" dastanı, bu dastanı öyrəndiyi sələfləri olmuş akınlar haqqında danışır:

"Mən 17 yaşımda ifaçılığa başlamışam. Bu dastanı jırau Maxuetdən öyrənmişəm. Maxuetin atası Dilmaqanbetdir, Dilmaqanbetin atası Biteqendir, Biteqenin atası Terlikbaydır, Terlikbayın atası Bakıdır, Bakının atası Jaskelendir, Jaskelenin atası Bakberqendir. Onların hamısı tanınmış jırau olmuşlar. Beləcə, "Koblandı" mənə gəlib çatmışdır, atalardan uşaqlarına keçmiş və mən indi ifa edirəm. Mən dastanın məzmununu dəyişdirmədən, onu necə öyrənmişəmsə o şəkildə çatdırıram. "Koblandı" dastanını ojray nəslindən akın Konakberqen də beləcə ifa edib. "Koblandı" dastanını həmin ojray nəslindən jırau Kenjekara da beləcə ifa edib.

[1] Bax: Nurpeisin seçilmiş əsərlərinin akademik nəşri: Нұрпейіс Байғанин, Шығармаларының жыйнағы, Алматы, 1950; Нұрпейіс Байғанин, Шығармаларының жыйнағы, Алматы, 1956.

62Д variantının bəzi giriş hissələri 7 və 1184 variantlarının hissələrinə uyğundur.

II hissə 7 variantının II hissəsinin süjetinə yaxındır. Təfsilata vardıqda fərqlər müşahidə olunur.

Qocalmış Toktarbayı birinci arvadı Analık (onun iki arvadı var) ilə birlikdə qonşu bəyin qonaqlığına dəvət edirlər. Amma övladları olmadığına görə onlara "kubas" ("qurumuş baş") deyirlər və məclisdəkilər onları bu sözlərlə təhqir edirlər: Oğlu olmayanlara bu məclisdə yer yoxdur; qızı olmayanlar burada danışıb gülə bilməz. Onlar xana gətirdikləri payı yerə atırlar, qımız dolu tuluqları açıb yerə tökürlər və kədərli halda evlərinə qayıdırlar.

Qəhrəman doğulmazdan qabaq qoca ilə qarının müqəddəs ziyarətgahlara gedib, Allaha, peyğəmbərlərə dua edib uşaq istəmələri haqqında da hekayət verilir. II hissənin sonrakı təhkiyəsi V.7-nin II hissəsinə tamamilə uyğundur. Toktarbay və Analık uzun-uzadı dolaşdıqdan sonra yuxuda ağsaqqal övliyanı görürlər, o, oğul və qızın dünyaya gələcəyini bildirir. Evə qayıdanda Toktarbay sevinc içində məclis qurur. Çox keçmir ki, əlli yaşlı Analık hamilə qalır və oğlu olur. Ata-anası böyük qonaqlıq verir və ona Koblandı adını qoyurlar. İki ildən sonra Analık bir qız dünyaya gətirir, adını Xanslu qoyurlar.

III hissə 1184 variantının anoloji hissəsi ilə müqayisədə çox genişdir. Qəhrəmanın böyüməsi 12 yaşınadək ilbəil müfəssəl şəkildə təsvir olunmuşdur. Qəhrəmanın atasının ilxısına getməsi, orada ilxının başçısı, həm də onun məsləhətçisi və tərbiyəçisi ilə orada qalması ilə bağlı hər hansı bir hekayət yoxdur.

IV hissədə bəzi dəyişikliklər vardır. Qəhrəman getməzdən əvvəl meşənin o başından gələn səsi eşidir, atasından bunun nə olduğunu soruşur. Atası ona deyir ki, səs kalmıkların ölkəsindən gəlir, orada çoxlu igid gözəl Kürtkanı almaq üçün keçirilən yarışa yığışıb. Qızın anası Deumama qarı şərt qoyub ki, kim çuqun dirəyi ox ilə parçalasa və üstündəki gümüş budağı vurub salsa, Kürtkanı o alacaq. Qəhrəman əvvəlcə atasından, sonra isə anasından kalmıkların ölkəsinə getmək üçün icazə istəyir. O, ata-anasının xeyir-duasını alıb yola düşür. Koblandı çuqun dirəyi ox ilə iki yerə bölür, qalib gəlir, ona ilk baxışdan

aşiq olan Kürtkanı alır. Qarı ənənəvi olaraq otuz gün oynayıb qırx gün toy şənliyi edir.

V-VI hissələr 1184 variantının həmin hissələri ilə eynidir.

Bəzi dəyişikliklər nəzərə çarpır. Belə ki, qəhrəman Kürtkanın ölkəsində yetmiş gün qaldıqdan sonra onun xahişi ilə doğma yurduna qayıdır. Kürtkanın seçdiyi boğaz madyandan, onun qabaqcadan dediyi kimi, qəhrəmanın atı doğulur. Yeni doğulan dayçaya Tayburıl yox, bir az qarışıq ad verilir: "Тобылғы меңді торы ат", yəni "topuğu xallı kəhər at". Ata ona görə belə ad verilir ki, doğulanda Kürtkanın hər cür tədbir görməsinə baxmayaraq ilxıçıların diqqətsizliyi səbəbindən dayçanın ayağı yerə dəyir, bir ayağının topuğunda tünd ləkə izi qalır. Atın böyüməsi, gözəlliyi, yəhərlənməsi ilə bağlı geniş təsvirlər yoxdur.

Dastanın davamı (XVI hissəyədək – Koblandının Alşağırın qıpçaqları əsir götürdüyünü xəbər verən yuxusunun bəhsinədək) 1184 variantındakı VII-XV hissələrdən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənən hissələrdən ibarətdir. Bəzən burada V.7-nin hissələri üçün xarakterik olan motivlər təkrarlanır.

Bütün hissələr qarşılıqlı əlaqədədir, süjet xətti aşağıdakı ardıcıllıqla genişlənir:

1.Qocaman igid Kart-Kojakın başçılığı ilə qırx noqaylı igidi kalmık xanı Alşağıra hücum edir. Döyüşdə onlar Alşağırın igidlərinin başçısı Ər Taykaya məğlub olurlar. İgid onları xan sarayında əsir saxlayır. Amma onlar qaça bilirlər.

2. Qırx igid Koblandının yanına gəlir, Alşağırdan və Ər Taykadan şikayət edirlər, onlardan qisas almasını istəyirlər. Koblandı qocaman igid Kart-Kojakın sözlərinə inanır, bütün qıpçaq tayfası ilə birlikdə Alşağırın mülkünün yanındakı torpaqlarda köç salır və onu gözləyir. Xan torpaqlarının yanında kiminsə məskunlaşdığını görən kalmık igidi Ər Tayka Koblandının ilxılarını qovub aparır. Bu da igidlərin döyüşməsinə səbəb olur. Təkbətək döyüş başlayır və Koblandı zəfər çalır. O, Ər Taykanı öldürmür, onun qulaqlarını, burnunu və əllərini kəsib deyir ki, ondan dostları qırx noqaylı igidinin qisasını alır. Koblandı Ər Taykanı Alşağır xanın yanına göndərir ki, ona gəldiyini xəbər versin. Koblandı deyir ki, dostlarının qisasını almaq istəyir, buna görə də xanı döyüşə çağırır. Ər Tayka bunu Alşağıra çatdırır və ölür.

3.Alşağır nəhəng qoşunu ilə Koblandının qarşısına çıxır. Əvvəlcə Koblandı Alşağır xanın igidi Karabek ilə təkbətək döyüşür, onu öldürür. Alşağır xan Koblandının güc-qüvvəsindən qorxur, öz adamları ilə məsləhətləşir, onun yanına elçi göndərib dost olmağa çağırır. Xan adamlarına deyir ki, əvvəlcə onun etibarını qazanmaq istəyir, vaxtı çatanda isə qisas alacaq. Alşağırın bu hiyləsindən şübhələnməyən Koblandı bütün qıpçaqlarla birlikdə onun dostluq şərəfinə verdiyi qonaqlığa gəlir.

4.İki ildən sonra Alşağır xan qonşu kalmık xanı Barsaya (tam adı Barsa-Kelmesdir, mənası: gələn qayıtmaz) hamıdan gizli məktub göndərir. O, məktubda qıpçaq igidi Koblandını öldürməsini istəyir. Barsa-Kelmes razılıq cavabı verir. Bundan sevinən Alşağır xan hiyləyə əl atır. O, Koblandıdan xahiş edir ki, guya nə vaxtsa təhqir edib alçaltdığına görə onun qisasını Barsa-Kelmesdən alsın. Koblandı sədaqətli dost olduqlarını düşünüb Barsa ilə döyüşməyə razı olur.

5. Döyüşə getməzdən əvvəl Koblandı ata-anası, arvadı, bacısı, bütün doğmaları ilə vidalaşır[1]. Qırx noqaylı igidinin ağsaqqalı Barsa xanın igidliyindən və gücündən danışır, Orak və Mamay kimi məşhur kazax igidlərinin də ona qalib gələ bilmədiyini deyib Koblandını bu yoldan çəkindirmək istəyir. Amma Koblandı öz fikrini dəyişmir və döyüşə gedir. Onunla birlikdə qırx noqaylı igidi də döyüşə getməyə hazırlaşır. Kürtka qəhrəmana iki at hazırlayır – biri özünün böyütdüyü kəhər at, o biri isə Toktarbayın nəhəng ilxısından seçdiyi Tayburıl at. Həmçinin Kürtka anasının ona hədiyyə etdiyi və indidən igidin yolunda onunla bərabər gedən sehrli qara buludu da qəhrəmana ərməğan edir. Bulud qızmar günü yağışlı günə çevirmək, eləcə də igidin gəlişini bildirmək iqtidarındadır.

6. Qəhrəmanın Barsa xan ilə döyüşündən əvvəl qısa giriş var: Koblandı öz yoldaşları olan qırx igidin şücaətini sınamaq qərarına gəlir. Bu məqsədlə o paltarını dəyişib atını irəli çapır, gözlənilmədən uca səslə bağıraraq onlara hücum edir, onlar qorxub ətrafa dağılışırlar.

[1] Burada çox geniş poetik monoloqlar vardır: qəhrəmanın ata-anasının, bacısının və arvadının fəryadı, ağıları məzmununa və poetik variasiyasına görə 1184 variantındakı anoloji monoloqlara yaxındır.

Koblandı əmin olur ki, təkcə öz gücünə güvənməlidir. Koblandı Barsa xan ilə təkbətək döyüşməyi qərara alır. O, Tayburıl[1] atına minir, çox keçmir ki, Barsa xanın ölkəsinə çatır. Gölün yanına çatanda dörd kalmık igidini görür. Kara Kojak Koblandıya deyir ki, indi Barsanın Orak ilə Mamayı qılıncdan keçirdiyi yerə gəliblər, həmin dörd igid isə gözətçidir və Koblandı ilə döyüşə hazırlaşırlar. Koblandı hiyləyə əl atır, kalmıklara deyir ki, igidlik oyununda yarışsınlar. Buna görə də qırx igidinə göstəriş verir ki, bu oyunda bütün güclərini göstərməsinlər və hətta uduzsunlar. Barsa bu hiyləni başa düşür və döyüşməyi təklif edir, amma onun igidlərinin başçısı Karşıqa igidlik oyununun keçirilməsində təkid edir. Yarış Koblandının istədiyi kimi, kalmık igidlərinin üstünlüyü ilə başa çatır.

7. İki gündən sonra Koblandı qırx kalmık igidi və onların başçısı Karşıqa ilə tək döyüşməyə başlayır. Ağır döyüşdə o, Karşıqaya qalib gəlir, onun qulaqlarını, burnunu və əllərini kəsib qalib gəldiyini xəbər vermək üçün Barsa xanın yanına göndərir. Qəzəblənmiş Barsa xan gələn elçini öldürür. O, bütün kalmıklara deyir ki, Koblandı ilə döyüşə çıxsınlar. Təkbətək döyüşdə Koblandı kalmıkların əsas ikinci igidi olan Şonkarı da öldürür.

İgidlərin oyunu səhnəsində qəhrəmanların atlarının cıdır yarışı, igidlərin təkbətək döyüşü geniş təsvir olunur, obrazları müfəssəl şəkildə verilmiş qəhrəmanların poetik monoloqları çox genişləndirilir (məsələn, pəhləvan Barsa xanın obrazı). Bütün bunlar V.62Д variantını digər variantların hamısından əhəmiyyətli dərəcədə fərqləndirir.

8. Koblandı Şonkara qalib gəldikdən sonra qırx igidinin yanına qayıdır, onlarla bir neçə gün dincəlib yenidən Barsa xan ilə təkbətək döyüşə çıxır. Bütün genişliyi ilə təsvir olunmuş döyüş 14 gün çəkir. Qüvvələri bərabər olan düşmənlər bir-birlərinə ağır zərbələr vurur, zirehləri yırtılır, nizələri sınır, qılıncları əyilir, xəncərləri qırılır, mindikləri atları isə bir-birlərini gəmirirlər, dərilərini didik-didik edir, ətlərini tikə-tikə qopardırlar. Nəhayət, on altıncı gün Koblandı Barsa xanı öldürür. Məğlub olmuş kalmıklar qəhrəmana tabe olurlar. Koblandı öz

[1] Atın döyüşə getməsinin təsviri bir çox hallarda 1184 variantının X hissəsi ilə üst-üstə düşür.

zəfərini Alşağır xana xəbər verməyə tələsir və sübut kimi Barsa xanın başını ona aparır.

Sonrakı təhkiyə XVI-XIX hissələrdən ibarətdir və 1184 variantının həmin hissələrinə yaxındır.

XVI hissədə Koblandının gördüyü yuxunun şərhi başqa cür verilir. Qəhrəman döyüşə gedəndən sonra doğma yurdunda qalan qıpçaqların və onun ailəsinin bir gün əvvəl başına gələn hadisələri təfsilatı ilə yuxuda görür. Alşağır onun torpaqlarını dağıdıb, ilxılarını qovub aparıb, qəhrəmanın ata-anası xan sürülərinin çobanı olub, bacısı qulluqçudur, Kürtka isə Alşağırın arvadı olmalıdır. Qəhrəman Kürtkanın qurdurduğu çadırını da görür. Qırx igid onun yuxusunu yozur və deyirlər ki, onun yuxuda gördüklərinin hamısı çin olacaq.

XVII hissə 1184 variantının həmin hissəsi ilə müqayisədə bir qədər başqa şəkildə şərh edilir. Koblandı qayıtdığını Kürtkaya bildirmək üçün yəhər heybəsindən sehrli qara buludu göyə atır. İgid şərtləşdikləri yerdə, yaşlı ağacın koğuşunda Kürtkanın bir gün əvvəl qoyduğu məktubu tapır. Məktubda Alşağırın hücumu və qıpçaqların başına gətirilən bütün faciələr bildirilir. Kürtka uzaqdan sehrli buludu görüb xilaskar igidin gəldiyini camaata xəbər verir və əri ilə gizli görüşə tələsir.

XVIII hissə geniş deyil, Koblandının bütün kalmıkları öldürməsi və Alşağır xanın qorxudan özünü xəncərlə vurması haqqında qısa mənzum parçadır. Qıpçaqlar Koblandının başçılığı ilə yenidən birləşirlər.

Sonuncu XIX hissə 1184 variantının anoloji hissəsindən və bütün digər variantlardan fərqlənir. Koblandı qıpçaqlarla birlikdə doğma yurduna qayıdanda, döyüşdüyü ərazilərdən keçəndə orada olan yerlərə, çaylara, göllərə hərbi yürüşlərinin və döyüşlərinin xatırlanması üçün adlar qoyur. Söyləyici yerləri dastanda baş verən hadisələrlərlə əlaqələndirərək sadalayır: “Oil” – köç salmaq üçün təmizlənmiş yer; “Karaul keldi” (“Gözətçi gəldi”) – düşməni gözdən qoymayan gözətçi qıpçaqların dayandığı yer; “Saqız” (rezin kimi uzanan saqqız) – Koblandının düşmən üzərinə gedəndə sonu görünmədən uzanan yolu belə adlanırdı; “Naqaytı” – qırx noqaylı igidinin dincəldiyi yer; “Taz karalı” – (“Daz təpə”) – gözətçi igidlərin dayandığı yer; “Karaqandı” (“Qara qan”) – Koblandının kalmıklarla döyüşündə çox qan tökülən yerin

adı; “Eşki kırqan” (“Keçilərin kəsildiyi yer”) – Koblandının igidlərinin yurd salıb keçiləri yedikləri yer; “Karatyube” (“Qara təpə”) – igidlərin dincəlmək üçün dayandıqları yer; “Olentı” (“Çoxlu maral olan yer”); “Buldırtı” – Koblandının düşməni nizə ilə vurduğu yer; “Karabau” (“Qarabağ”) – qıpçaqların çoxlu sayda kalmıkı öldürüb ot bağı kimi bir-birinin üstünə yığdığı yer; “Torı at bası” (“Kəhər atın başı”) – qəhrəmanın qaşqalı kəhər atının basdırıldığı yerin adı; “Jem” çayı (“Yem”) – Koblandının öz atına yem verdiyi yer; “Karakol” (“Qara göl”) – qəhrəmanın atının su içdiyi yer. Bütün bu coğrafi adlar indi də Aktöbedə və Qazaxıstanın qərb vilayətlərində mövcuddur.

10 Variantı. «Қобланды батыр»

1954-cü ilin 25-29 iyulunda Qazaxıstanın qərbində Karatöbe rayonunun Yeqindikul kənd sovetində folklorçu Matjan Maksımoviç Tleujanov xalq ifaçısı Nurseyit Bitleuovdan qeydə almışdır. Söyləyici haqqında çox az məlumat vardır: o, əslən Karatöbe rayonundandır, kolxozda işləyib, az savadı olub.

“Koblandı batır” adı ilə qeydə alınmış, şagird dəftərinin 90 vərəqi həcmində müasir əlifba ilə yazılmış orijinal mətn Qazaxıstan EA Auezov adına Əİİ-nin Mətnşünaslıq və əlyazmalar şöbəsində (qovluq №10) saxlanılır. Mətn kiçik nəsr əlavələri ilə bütövlükdə nəzm nümunəsidir.

10 variantı geniş süjetinə görə 62Д variantına yaxındır.

II-VI hissələr 62Д variantının analoji hissələri ilə oxşardır. Bəzi motivlərdə dəyişiklik nəzərə çarpır; ikinci dərəcəli qəhrəmanların adları dəyişib.

II hissədə əvvəlcə ənənəvi olaraq qoca Kıdırbay və arvadı Akzarbapın zülmə məruz qalması və Allaha dua edib varis oğul istəmələrindən bəhs olunur. 84 yaşlı bəy Kıdırbay, arvadı Akzarbap, eləcə də onların 13 yaşlı qızı Xanslu varisləri olmadığı üçün qovulurlar. Qohumlarının var-dövlətini qarət etməsindən qorxan Kıdırbay müsəlman torpaqlarına, Akşaxan xanın ölkəsinə köçmək məcburiyyətində qalır. Elə bu vaxt qonşu kalmık xanı, altı oğlu olan Alşağır qızı Kürtkanın dünyaya gəlməsi münasibətilə böyük ziyafət verir. Onun elçiləri oğlu olmayan Kıdırbayın yanından ötüb bütün qonşuları qonaqlığa dəvət edirlər. Amma Alşağır elçiləri geri qaytarıb Kıdırbayı gəlməyə məcbur

edir ki, hamının qarşısında onu gülüş hədəfinə çevirsin. Alşağırın elçiləri qonaqlığa gedən Kıdırbaya rast gəlirlər və ona deyirlər: “Onun oğlu yoxdur, məclisdə də yeri yoxdur”. Biabır olan Kıdırbay kədərli hal-da evinə qayıdır.

II hissənin sonrakı təhkiyəsi 7 variantının həmin hissəsinə yaxındır. Müfəssəl təsvirlərdə fərqlər nəzərə çarpır. Qocalmış Akzarbap dəmir başmaqlarını geyinir, əlinə dəmir əsa alır, müqəddəs ziyarətgahları dolaşmağa yollanır ki, Allaha yalvarıb oğul istəsin. Yorulub əldən düşmüş Akzarbap bir dəfə övliyanın türbəsində yuxuya gedir. Övliya onun yuxusuna girir və “güllə dəyməyən, qılınc bölməyən, suda batmayan” bir oğlu olacağını ona bildirir. Övliya deyir:

Бердім, келін, шын дейді,
Шын екенін біл дейді.
Атса мылтық өтпейтін,
Шапса қылыш кеспейтін,
Дұшпан күші жетпейтін,
Суға салса батпайтын,
Белін шешіп жатпайтын,
Аңсап саумал татпайтын,
Шеттен келген дұшпаннан
Ел аймағын сақтайтын
Асыл нұрдан жаралған,
Қыдырбай шалдың еркесі,
Қарақыпшақ Қобланды
Балаңгыздың аты бар.

Verdim, gəlin, çin oldu,
Çin olanı bil indi.
Güllə atsa, dəyməyən,
Qılınc vursa, keçməyən,
Düşmənin gücü yetməyən,
Suya düşsə, batmayan,
Beli yaraqsız yatmayan,
Susamasa, qımız içməyən,
Kənardan gələn düşməndən

El-oymağın qoruyan,
Əsl nurdan yaranan,
Qoca Kıdırbayın ərköyünü
Qaraqıpçaq Koblandı
Övladınızın adı olacaq.

Bundan sevinən Akzarbap şad-xürrəm evinə qayıdır. O, altı aylıq yol gəlir. "Onun dəmir başmaqları yırtılıb dəmir pul boyda, dəmir əsası iynə boyda oldu". Qayıtdıqdan az sonra Akzarbap hamilə qalır.

Qəhrəmanın doğulması 7 və 62Д variantlarından fərqli olaraq təsvir edilir. Bu, bir çox türk xalqlarının ənənəvi qəhrəmanlıq dastanları və nağıllarında verilmişdir. Hələ qəhrəmanın doğuluşunadək onun gələcəkdə qeyri-adi olacağı ilə bağlı motiv daxil edilmişdir. Akzarbap hamilə olanda əjdahanın ürəyinin və başının (ətinə) yerikləyir (qeyri-adi, qüvvətli oğulun doğulacağına işarədir). Kıdırbay dostları ilə əjdaha ovuna gedir, onu öldürür, arvadının istəyini yerinə yetirir. Çox keçmir ki, Akzarbap çöldə, bir təpənin başında, ilxının yanına gedəndə oğlunu dünyaya gətirir. O cəld ata minir və oğlunu evə gətirir. Kıdırbay qonaqlıq verir və onu incidən Alşağırı da dəvət edir. O, xana oğlunun doğulduğunu belə bildirir:

Арыстандай айбатты,
Жолбарыстай қайратты,
Атса мылтық өтпейтін,
Шапса қылыш кеспейтін,
Өртке түссе күймейтін,
Соғысса жаудан өлмейтін,
Қобландыдай ұл туды.

Şir kimi heybətli,
Pələng kimi qüvvətli,
Güllə atsa, dəyməyən,
Qılınc vursa, keçməyən,
Ocağa düşsə, yanmayan,
Düşmənlə döyüşsə, ölməyən
Koblandı kimi oğul doğuldu.

III hissə qısadır. Koblandı altı yaşınadək evdən ayrılmır. O, altı yaşı olanda ata-anasından icazə almadan qardaşları Otarkul və Kodarkul ilə birlikdə ilxının yanına gedir.

IV hissədə bir sıra əlavələr vardır. Bir dəfə Koblandı uzaqdan atəş səsləri eşidir. O, atını minib atışma olan yerə çapır. Yolda qəhrəmanın qarşısına boz yorğa at minmiş tanımadığı bir qarı çıxır. Qarı ona yarışmağı təklif edir. Koblandı qalib gəlir, qarını çəkib yəhərdən salır, onun atını minib gedir. Bu, Akzarbapa oğlunun olacağını bildirən həmin övliya olur. Koblandının atının uzun yola davam gətirməyəcəyini bildiyinə görə qəhrəmana daha etibarlı bir at vermək üçün peyda olur, amma elə edir ki, o şübhələnməsin.

Bundan sonra dastan 1184 variantının IV hissəsinə uyğun olaraq davam edir. Yeganə fərq ondadır ki, burada Kürtka qızılbaşların xanı Köktim Aymakın yox, kalmık xanı Alşağırın qızıdır.

V,VI hissələr 1184 variantının həmin hissələrinə bənzəyir.

Dastanın sonrakı məzmunu XVIII hissədə qəhrəmanın döyüşlərinədək 62Д ilə uyğunluq təşkil edir.

Qəhrəmanın xan ilə təkbətək döyüşündən bəhs edən XVIII hissə 62Д variantının həmin hissəsinə uyğundur. Bəzi yeni motivlər daxil edilib:

1.Alşağır xan kürəkəni Koblandıdan xahiş edir ki, köhnə düşmənləri qızılbaş Barsa-Kelmec və kalmık xanı Kaxarmandan onun qisasını alsın.

2. Kürtka qanadlı döyüş atını Тобығы меңді торы ат (Topuğu xallı kəhər at) ləqəbli tülparı Koblandıya gətirir, atası Alşağırın hiyləsindən də onu xəbərdar edir: o Koblandı olmayanda qıpçaqlara hücum etmək və igidin özünü də ölümə göndərmək istəyir.

3.Qəhrəmanın Alşağır ilə döyüş səhnəsindən qabaq digər variantlarda olmayan bir parça daxil edilmişdir. Koblandı qızılbaş qoşununun başçısı, Barsa xana xidmət edən igid Dombaul ilə tək vuruşur. Ona qalib gəldikdən sonra igid Kaxarman ilə təkbətək döyüşə başlayır, nəhayət, Barsa-Kelmes xanın özünə də qalib gəlir. Zəfər çalan Koblandı doğma yurduna qayıdır. Qəhrəmanın yuxusu V.62Д ilə bənzər təsvir edilir. Koblandı doğma elinə qayıdanda yolda yorulub yatır. Yuxuda görür ki, Alşağır qıpçaqlara hücum edib, yurd

yerini dağıdıb, mal-qaranı aparıb, ailəsini qula çevirib. Koblandı yuxusunu qırx igidə danışır, onlar da yuxunun çin olacağını deyirlər.

4. Qəhrəmanın öz atı ilə söhbəti əlavə edilib. Evə tələsən qəhrəman döyüşdən sonra atını dincəlməyə qoymur, əgər yavaş getsə, boynunu vuracağı ilə hədələyir. At cavab verir ki, sahibi ona qarşı insaflı deyil: "Sən bir igidlə döyüşdün, qoymadın dincələm, yəhəri də belimdən götürmədin. İkinci ilə döyüşdün, yenə qoymadın dincələm. Üçüncü düşmənlə vuruşdun, yenə mənə dinclik vermədin, belimdən yəhəri götürmədin. Qarşında günahım nədir? İstəyirsən, boynumu vur, bir yekə qazan ətin olacaq". Bundan utanan qəhrəman atın belindən yəhəri götürür, görür ki, tərliklə birlikdə dərisi də qopdu. Bir az dincəldikdən sonra at yaxşılaşır, yenidən qüvvətli və möhkəm döyüş atına çevrilir.

Sonra 1184 variantında olduğu kimi davam edir. Qəhrəmanın Alşağır xanla döyüşündən bir gün əvvəl Alşağırın anası yuxuda görür ki, Koblandı qalib gəlir. Koblandı altı gün Alşağır ilə döyüşür və onu öldürür.

Dastanın 10 variantı XIX hissə ilə bitir: Koblandı Alşağır xana qalib gəlib kalmıkların qoşununu darmadağın edir və qıpçaq xalqını qurtarır.

828/3 Variantı. «Ноғайлы қарақыпшақ Қобланды батыр»

Qazaxıstan EA MEK-nın Əlyazmalar və nadir kitablar şöbəsində ərəb qrafikasında qeydə alınmış "Noqaylı qaraqıpçaq Koblandı batır" adlı bir nüsxə (qovluq №828/3) saxlanılır. Əlyazmanın həcmi 22x30 kağız formatında 21 vərəqdir. Kimin, nə vaxt və kimdən qeydə aldığı məlum deyil. Əlyazma 1942-ci ildə MEK-ə daxil olub. 828/3 variantı ilk altı hissədə 7 və 1184 variantlarına yaxındır. Təkcə bəzi baş qəhrəmanların adları dəyişdirilmiş, bir sıra motivlər yeni şərhlə verilmişdir.

II hissə ənənəvi olaraq övladı olmayan qoca ər-arvadın dua edib oğul istəməsi motivinə əsaslanır. Qoca Kıdırbay və arvadı Karaşaş qonşu Cahangir xanın qonaqlığına dəvət olunur. Kıdırbay müxtəlif hədiyyələr və qımız dolu tuluqlarla yüklənmiş yüz dəvə ilə

həmin ziyafətə gedir. Xanın adamları onu buraxmayıb deyirlər: "Oğlu olmayanın məclisdə yeri yoxdur, qızı olmayana hörmət edilməz, deyib gülə bilməz". Kıdırbaya "kubas" deyib ayama qoşurlar. Təhqir olunmuş Kıdırbay evinə qayıdır. Çox keçmir ki, o müqəddəs ziyarətgahları dolaşmağa başlayır, dua edib övlad istəyir. Dəmir başmaq geyinir, dəmir əsa götürüb evindən çıxır. Bir dəfə övliya Baba Tuktı Şaştı Əzizin türbəsində yuxuya gedir. Kıdırbay övliyanı yuxuda görür, o əkiz oğlu və qızı olacağını bildirir. Övliya üzünü Kıdırbaya tutub deyir:

Үйдің ішін көп қылып,
Қырға шығар ішінде
Азаматын жоқ қылып,
Көпті алдың ба, Қыдырбай?
Бір өзін мыңға балаған,
Тәңірім өзін қалаған,
Ат басындай жүректі,
Арыстандай білекті,
Ерді алдың ба, Қыдырбай?

Evin içi dolu olsun,
Onların içində də
Layiqlisi olmasın,
Çoxu istərdinmi, Kıdırbay?
Yoxsa minə dəyən biri olsun,
Tanrının istədiyi olsun,
At başı kimi ürəyi,
Şir kimi biləyi,
Bir igid istərdinmi, Kıdırbay?

Kıdırbay cavab verir ki, layiqli, minlərə dəyən bir oğul istəyir.

Kıdırbay evə qayıdandan bir az sonra arvadı Karaşaş hamilə qalır. Onun bir oğlu dünyaya gəlir, adını Koblandı qoyurlar, qızının da dını Xanslu qoyurlar.

III və IV hissələr 1184 variantındakı həmin hissələrə uyğundur.

IV hissədə aşağıdakı dəyişikliklər vardır:

1.Qəhrəmanın səfərə çıxmasına uzaqdan gələn səs səbəb olur. Bir oğlan ona deyir ki, səs şərqdən, pərilər şahı Koklanın qızı Kürtkanın uğrunda igidlərin yarışdığı yerdən gəlir. Yeddi aylıq yol keçib uzaq diyara gələn Koblandı qara daşı ox ilə vurub iki yerə bölür və yarışda qalib gəlir.

V hissəyə digər variantlarda olmayan nağıl motivi əlavə edilmişdir. Kürtka ilə doğma yurduna qayıdan Koblandının yolunu pəhləvan Kara Deu kəsir. O da həmin yarışda iştirak edir, amma qara daşı ox ilə vurub sala bilmir. Koblandı Kürtkanı köç karvanı ilə birlikdə irəli göndərir, özü pəhləvan ilə döyüşür. Bir neçə gün davam edən döyüşdən sonra onun başını xəncərlə kəsib öldürür.

VI hissə 1184 variantının həmin hissəsinə yaxındır. Kürtka Kıdırbayın ilxısında boğaz madyanı seçir. O, doğulan dayçaya özü baxıb böyüdür.

VII-XVII hissələr buraxılıb.

XVIII hissə Alşağır xanın hiyləsinin bəhsi ilə başlayır. Özünü Koblandının dostu kimi göstərən Alşağır ona deyir ki, köhnə düşməni Temir xanın yanına getsin. Bu, yeddi aylıq bir yoldur. Alşağır ümid edir ki, belə bir ağır səfərdə Koblandı həlak olar. Qəhrəman getməyə razı olur. Amma at tapa bilmir. Bu vaxt ona bir dostu deyir ki, Kürtka qəhrəmanın hamıdan gizlətdiyi atını böyüdür. Bununla da XVIII hissə bitir.

830/6 Variantı. قوبلاندی باتر (Qoblandı batır)

Tanınmış söyləyici Murın jırau Senqirbayevdən (1860-1952) 1942-ci ildə Esmaqambet İsmayılov və Məryəm İsayeva jırau Alma-Atada olduğu vaxt qeydə almışlar. Ərəb qrafikasında 78 vərəq həcmində 18x27 kağız formatında olan əlyazma Qazaxıstan EA MEK-nin Əlyazmalar və nadir kitablar şöbəsində (qovluq №830/6) saxlanılır.

Murın jırau Quryev vilayətinin Manqıstau (hazırda Manqışlak) rayonunda doğulmuşdur, aday soyundandır. Atası dəmirçi olmuşdur. Təhsili yoxdur. 18 yaşından dombra çalmağa və dastanlar söyləməyə başlamış, o dövrün Nurım, Kaşaqan və Murad kimi tanınmış akınlarından ifaçılıq sənətini öyrənmişdir. O, akınlarla aulları gəzmiş, onların ifasını diqqətlə dinləmiş və bir çox ənənəvi xalq dastanlarını yadında saxlamışdır. Söyləyicinin özünün də dediyi kimi, Nurım bu sənəti

məşhur akın Abıldan, Abıl isə, öz növbəsində, XVIII əsrin ortalarında yaşamış əfsanəvi ifaçı Sıpra jıraudan bir çox əsərləri öyrənmişdir.

Murın jırau "Koblandı batır" qəhrəmanlıq dastanını və bir çox başqa dastanları ("Koroğlu", "Qırx noqaylı batırı" və s.) Kaşaqandan öyrənmişdir. Onun sözlərinə görə, Kaşaqan bu dastanları bir neçə gün və gecə ərzində ifa etmişdi. Murın bu və ya digər bir dastanı iki-üç dəfə dinlədikdən sonra yadında saxlamışdır. Peşəkar ifaçı kimi Murın jırau Qazaxıstanın bir çox aul və vilayətləri ilə yanaşı, qonşu Karakalpak bölgəsini də gəzmişdir. O, 27 il ərzində Özbəkistan, Karakalpak və Türkmənistanın 30 şəhərində, o cümlədən Xivə, Buxara, Köhnə Urgənc, Xocənt kimi şəhərlərdə hər il olmuşdu. 1902-ci ildə oğlunun vəfatından sonra Murın jırau peşəkar ifaçılıqdan uzaqlaşmışdı. O, Aleksandrov qalaçası (indi Şevçenko qalaçası) ərazisinə köçmüş, orada dəmirçiliyin əsasını qoymuş, 42 il dəmirçi və zərgər işləmişdir.

1942-ci ildə Murın Senqirbayev SSRİ EA Qazaxıstan filialının dəvəti ilə beş ay Alma-Atada qalmışdır. Bu müddət ərzində Qazaxıstan EA Tarix, Dil və Ədəbiyyat İnstitutunun əməkdaşları E.İsmayılov, M.Kaximjanova, B.Jakipbayev jıraudan 36 qəhrəmanlıq dastanı qeydə almışlar. Bu dastanlar arasında "Qırx noqaylı batırı" silsiləsinə daxil olan üç silsiləli dastanlar da vardır:

I silsilə. "Anşıbay batır və onun igid oğlanları": "Anşıbay", "Parfariya", "Kuştıqın", "Edige", "Nuradın", "Musaxan", "Karasay və Kazı", "Orak və Mamay".

II silsilə. "Karadon və onun oğlanları": "Karadon", "Jubanış", "Suenış", "Ər Beqis", "Ər Koqis", "Tana", "Narik", "Şora".

III silsilə. "Karqaboylı Kaz-tuqan": "Asan-Kaiqı", "Toqan", "Abat", "Torexan", "Koblandı", "Kosay" və s.

830/6 variantının süjeti bir çox hallarda 62Д, 10 və 828/3 variantlarının süjetlətini təkrar edir.

II hissə. Övladı olmayan bəy Kıdırbay noqaylı xanı Akşahanın təbəəsidir. Bir dəfə Akşahan bütün bəyləri çağırır, onlarla məsləhətləşir ki, Kıdırbayı necə öldürüb var-dövlətinə sahib olsun. Bəylər məsləhət görür ki, bir ziyafət qurub Kıdırbayı da dəvət etsin. Bu məşvərətdə Kıdırbayın uzaq bir qohumu da varmış. O, təsadüfən Kıdırbaya rast gəlir və onu Akşahanın hiyləsindən xəbərdar edir.

Kıdırbay bundan çox məyus halda evinə gəlir, hər şeyi arvadına danışır. Çox keçmir ki, Kıdırbay tək müqəddəs ziyarətgahları dolaşmağa yollanır ki, Allaha dua edib övlad istəsin. O, yetmiş gün gəzib dolaşır, övliyaların türbələrində gecələyir. Nəhayət, Allah onun dualarına cavab verir. Bir övliya yuxuda Kıdırbaya bir oğlu və bir qızı olacağını bildirir. Kıdırbay noqaylıları yığıb qonaqlıq verir, oğluna Koblandı, qızına Xanslu adını qoyur.

III hissə qısadır. Kıdırbayın əlli yaşlı ilxıçısı Bek Koblandı böyüyəndə ona ilxını otarmağı öyrədir.

IV hissə. Koblandı ilxıda olanda bir dəfə uzaqdan gələn səs-küy eşidir. O, səs gələn tərəfə uzaq bir səfərə çıxır. Məlum olur ki, bura Taub xanın ölkəsidir, onun qızı Kürtkanın elçiləri bir yerə yığışıblar. Kürtka şərt qoyub: nəhəng buzlaq daşını kim oxla vurub ikiyə bölsə, ona ərə gedəcək. Təkcə Koblandı bunun öhdəsindən gələ bilir.

V hissə. Koblandı böyük bir cehizlə Kürtkanı doğma yurduna aparır. Yolda Kıdırbayın ilxısının yanından keçəndə Kürtka bir madyan seçir. Atın tülpar doğacağını bilən Kıdırbay oğlunun həmin at ilə uzaq səfərlərə gedəcəyindən qorxduğu üçün əvvəlcə onu vermək istəmir.

VI hissədə digər variantların həmin hissəsindən fərqli bir çox motivlər vardır:

1. Kıdırbayın arvadı və qızı xahiş edirlər ki, madyanı Kürtkaya versin. Axırda o razı olur.

2.Bir müddətdən sonra dayça doğulur, Kürtka atı gizlində böyüdür və ona Tərlan adını verir.

3. Koblandının dostları Kürtkanın dayçanı ona göstərməməsindən narazı olurlar və bu sirri ona açırlar. Kürtkaya qəzəblənmiş qəhrəman xahiş edir ki, atı çıxartsın. O, atı yəhərsiz minir, at o qədər cəld çapır ki, dənizin üstündən də keçir. Amma dənizdən sonra dörd gölün üstündən ötə bilmir. Koblandı hirslənib evə qayıdır, Kürtka deyir ki, at hələ güclənməyib. O, bir müddət də ata baxmaq üçün icazə istəyir.

4.Akşahan xan igidin atından xəbərdar olur, onu öldürmək istəyir, çünki Koblandının güclü olmasından qorxur. Bu məqsədlə o cıdır təşkil edir, fikirləşir ki, igidin tülparı hazırlıqsız bu yarışa davam gətirməz və taqətdən düşər. Kürtka bu cıdır yarışından xəbər tutur, gecələr hamıdan gizli atı hazırlayır və Koblandının atı yarışda qalib gəlir.

VII-XVII hissələr yoxdur.

XVIII hissə. Alşağırın zahiri dostluğu V.7 variantının həmin hissəsindən bir qədər fərqli şəkildə verilir. Kalmık igidi Alşağır xan daim öz hücumları ilə qıpçaqları narahat edir. Bir dəfə o Koblandının ilxılarını aparır. Qəhrəman ilxıları axtarmağa gedir. O, Alşağıra rast gəlir. Alşağır Koblandıdan qorxub onunla dost olmaq istədiyini bildirir, amma ürəyində onu öldürməyi də fikirləşir. Buna görə o öz igidləri Aykaska, Baykaska, Kokaibikaska və Kokkaskanı igidin yanına göndərir. Eyni zamanda Alşağır bu igidlərindən Koblandıya şikayət edib deyir ki, guya onlar xana hücum etmək istəyirlər. Ona görə də Koblandının onu müdafiə etməsini istəyir. Koblandı igidlərə qalib gələcəyinə və altmış gündən gec olmayaraq qayıdacağına söz verir. Bir neçə gündən sonra Koblandı iki igidlə qoşununa rast gəlir və ağır döyüşdə onlara qalib gəlir. Bu qələbədən sonra evinə qayıdan Koblandı bir dəfə gecə yuxuda görür ki, onun adamlarına hücum ediblər. Yuxusu çin olur. Doğma yurduna gələndə Koblandı görür ki, Alşağır onun adamlarını tutub, ilxılarını qovub aparıb, ailəsini isə qula çevirib. O, köç yerindən bir az aralıda cırıq-yırtıq geyimdə qoyun otaran anasına rast gəlir. O, oğlunu tanımır, çünki ağlamaqdan az qala gözləri tutulub. Anası deyir ki, oğlu onu qoyub gedib. Koblandı anasını inandırmaq istəyir ki, onun oğludur. O, çiynindəki xalı göstərəndən sonra anası ona inanır. Anası ona Alşağırın bütün rəzilliklərini danışır.

Alşağır ilə döyüşü (1184 variantının XVIII hissəsində olduğu kimi) Alşağırın anası yox, arvadı yuxuda görür.

Koblandı qayıtdıqdan bir gün əvvəl Alşağırın arvadı yuxuda görür ki, boz canavar gəlib otuz qoyunu bir yerdə, qırx qoyunu da başqa bir yerdə parçalayıb yeyib. O, qadının altı quzusunu, boz qoyununu və iri, ay kimi əyri buynuzlu qoçunu kəsibdi. Bunu Alşağıra danışan arvadı yuxunu belə yozur: “Otuz qoyun sənin yaxın adamlarındır, qırx qoyun isə xanın köməkçiləri–qazilər və müftilərdir; altı quzu altı oğlumuzdur; boz qoyun mənəm, xan arvadı. Əyri buynuzlu boz qoç sən deyilsənmi, sultanım? Boz canavar sənin öz evində başını kəsəcək, eləmi? Kalmıklara hücum edən Koblandı deyilmi?”

Bütün bunları qapının arxasında əsir kimi oturub eşidən Kürtka gizlicə evdən qaçır, Koblandının yəhər heybəsindən göyə atdığı qara buludu görür. Bu, onun gəldiyini xəbər verirdi.

Sonuncu XIX hissə 1184 variantının həmin hissəsinə yaxındır. Alşağırın arvadının yuxusu çin olur. Koblandı kalmıkları məhv edir, Alşağırı öldürür, qıpçaqları və ailəsini qurtarır, hamını əvvəlki yurd yerlərinə qaytarır.

828/1 Variantı. «Qoblandь»

1941-ci ildə Aktöbe vilayətinin Kobdin rayonunun Oteşsay aulunda Aysa Baytabınovdan (1875-ci ildə anadan olmuşdur) qızı Kımbat qeydə almışdır. Latın əlifbasında şagird dəftərinin 130 vərəqindən ibarət "Qoblandı" adı ilə qeydə alınmış əlyazma Qazaxıstan EA MEK-nın Əlyazmalar və nadir kitablar şöbəsində (qovluq № 828, dəftər 1) saxlanır.

Keçmiş Aktöbe nahiyəsində doğulmuş Aysa Baytabınov kasıb ailədə böyümüşdür. Onun atası Baytabın Seysenbi bəyin ilxıçısı olmuşdur. Atasının vəfatından sonra böyük oğul kimi Aysa ailəni dolandırmaq üçün bəyin ilxılarını otarmışdır.

1918-ci ildən 1922-ci ilədək Aysa Baytabınov partizan dəstələrində Kobda, Elek və Oil çaylarının kənarında Dutovun ordusundan olan ağqvardiyaçılara qarşı mübarizədə iştirak etmişdir. 1922-ci ildə Qazaxıstanın qərb vilayətlərində sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra kommunist partiyasına daxil olmuş, sonradan 1931-1935-ci illərdə Oteşsay aulunda kolxoz sədri işləmişdir. Aysa 18 yaşından dombraçı və dastan ifaçısı kimi tanınmışdır. O, xalq arasında "Koblandı batır", "Adil xan", "Kubıqul", "Telaqıs", "Abad", "Koroğlı", "Alpamıs" kimi qəhrəmanlıq dastanlarını, eləcə də "Kız Jibek" məhəbbət dastanını ifa etməyə başladıqdan sonra tanınmış akın kimi məşhurlaşır. Aysa müasir cəmiyyətə dair mövzuları əhatə edən bir neçə irihəcmli dastanın da müəllifidir. II Dünya müharibəsi dövründə o həmyerlilərinin qəhrəmanlığından bəhs edən "Qazax qızı Aliyə" və "Qəhrəman Abdulla Janozakov" dastanlarını yaratmışdır.

828/1 variantının II hissəsi ənənəvi olaraq övladı olmayan atanın əzab çəkməsi ilə bağlı girişlə başlayır.

Övladı olmayan Kıdırbay qonşu Alşağır xanın zülmünə məruz qalır. Yaxın adamları onun verdiyi qonaqlığa hədiyyələrlə gəlmiş Kıdırbayı ələ salıb gülürlər. Adamlardan biri Əlibəy onu qovub deyir: "Bu məclisdə oğlu olmayanların yeri yoxdur, qızı olmayanlara şənlik yoxdur". Kıdırbayın arvadı Akmanday müqəddəs ziyarətgahları dolaşır, Allaha yalvarır, uşaq istəyir. O, uzun müddət gəzib dolaşdıqdan sonra evə qayıdır, çox keçmir ki, hamilə qalır. Burada nağıl motivi əlavə edilmişdir: Akmanday hamilə olanda əjdaha ətinə yerikləyir, gənc igid Əhməd gətirib verir. Vaxtı-vədəsi çatanda Akmanday oğlu Koblandını və qızı Akkolanı dünyaya gətirir.

III hissə genişdir. Qəhrəmanın bir yaşından 16 yaşınadək möcüzəli şəkildə tez böyüməsindən bəhs edilir. Koblandının 16 yaşı olanda atasının ilxısı yanına gedir.

IV hissə. Bir dəfə Koblandı uzaqdan kələf kimi uzanan toz qatı görür və səs-küy eşidir. Bu, onun diqqətini çəkir və qarşısına çıxan qocadan nə olduğunu soruşur. Qoca deyir ki, bu səs Koklan qarının qızı gözəl Kürtkaya elçi düşmüş igidlərin yarışdığı yerdən gəlir. Kürtka şərt qoyub ki, kim cıdır yarışında (bayqa) qalib gəlib dirəyin üstündən qızıl pulu vurub salsa, ona ərə gedəcək.

Koblandı atasından icazə alıb yarışa gedir, orada öz rəqibləri olan məşhur qazax igidləri Karaman, Telaqıs, Karasay, Kazi və Birşımbaya rast gəlir. Amma təkcə Koblandı Kürtkanın qoyduğu şərti yerinə yetirir və onu alır.

V hissədə qəhrəmanın pəhləvan Kara Deu ilə döyüşündən bəhs edən motiv (828/3 variantının V hissəsi ilə müqayisədə) bir qədər dəyişdirilib. Burada Koblandı Kürtka ilə doğma yurduna qayıdanda yolda rast gəldiyi "dağ boyda" pəhləvan ilə döyüşür. O, qəhrəmandan soruşur ki, mənim nişanlım Kürtkanı alıb aparan Koblandını gördünmü? Koblandı da cavab verir ki, gördüm, mənəm! O, pəhləvanla yeddi gün döyüşür, axırda onu öldürür.

VI hissəyə bir çox xalqların folklorunda rast gəlinən yeni bir motiv əlavə edilmişdir. Kürtka Kıdırbayın ilxısından boğaz madyan seçir, dayça doğulandan sonra onu hamıdan gizlədib evin altındakı samanlıqda böyüdür. Bir dəfə Koblandı zəlzələ uğultusuna oxşar güclü tappıltı eşidir, soruşur ki, bu nə səsdir? Əvvəlcə Kürtka cavab verir ki, bu,

qayınatamın ilxısının tappıltısıdır. O biri gün təkrar verilən suala Kürtka belə cavab verir: “Ah, igidim! Sənə dayaq olmağa böyük qardaşın, kiçik qardaşın yoxdur. Buna görə mən sənə at saxlayıb böyütmuşəm. Bu, sənin sədaqətli dostun Torıatının tappıltısıdır. Sən düşmən üstünə o atla getməlisən”.

VII hissə buraxılıb.

VIII, IX, X hissələrdə XVIII hissədə müstəqil parçalar kimi yer dəyişdirmə vardır.

XI hissə 1184 variantının XI hissəsi ilə müqayisədə bir qədər formasını dəyişib, amma süjet xətti dəyişdirilməyib: qəhrəman Qazan xana və onun qoşununa qalib gəlir.

XII, XIII hissələr 1184 variantının həmin hissələrindən, demək olar ki, fərqlənmir.

XIII hissədə Karlığanın qəhrəmanı azad etməsindən əvvəl “Alpamıs” dastanındakı motivə yaxın bir motiv əlavə edilmişdir. Digər variantlarda bu motiv yoxdur. Belə ki, Köbiktı xanın əsir götürdüyü Koblandı bir dəfə qaranlıq zindanda oturanda Karlığanın yaxınlıqda keçi otaran çobanı Serkebayı görür. Bir keçi zindana düşür, Serkebay Koblandıya deyir ki, heyvanı yuxarı atsın. Amma qəhrəman onun sözünə baxmır. Çoban hirslənib yekə bir daşı zindana atır: həmin daş soyuq olanda istilik, qızmar havada isə su vermək gücünə malik olur. Koblandı daşın bu qeyri-adi gücünü çobana deyir. Serkebay Koblandını peyğəmbər bilib onunla dost olur, hər gün zindana bir keçi atır. Koblandının xahişi ilə çoban ona elə bir alət gətirir ki, onun köməyilə tutqun havada və qaranlıq gecədə parlayan daraq düzəldir. Karlığa darağı görüb çobandan soruşur ki, onu hardan alıb. Serkebay ona Koblandıdan danışır və qızı zindanın yanına gətirir. Qız bir könüldən min könülə igidə aşiq olur və ona bunu bildirir. Amma qəhrəman ona inanmır və deyir ki, bunu sübut etsin. Buna görə Karlığa qəhrəmanın Torıatını gətirir. Qızın atası Köbiktının ən yaxşı mehtərləri ata baxırdı. Atın köməyilə qəhrəman zindandan çıxır (doxsan arşın kəndiri atın boynuna salıb o biri ucundan yapışır).

XIV hissə 1184 variantının həmin hissəsi ilə eynidir. Koblandı Köbiktı xanı qızı Karlığanın köməyilə öldürür. Qız atasının zirehinin bir halqasında onu öldürmək üçün ən zəif yeri göstərir.

XV-XVII hissələr 1184 variantının həmin hissələrinə uyğundur.

XVIII hissə əvvəlcə 830/6 variantının həmin hissəsinə yaxın şəkildə genişlənir. Alşağırın Koblandıya zahiri dostluğu ilə bağlı hiyləsinin bəhsindən sonra bir sıra motiv dəyişikliyi müşahidə olunur:

1.Qəhrəmanın güclü olmasından qorxan və onu aradan götürmək istəyən Alşağır qonaqlıq edib Koblandını da çağırır, doqquz oğlunun dostu olmasını və qızı Akbileyi almasını istəyir. Sonra o, Koblandıya deyir ki, kalmık igidləri Qazan, Köbiktı və Barsa-Kelmes ilə döyüşsün. Həmin igidləri də əvvəlcədən öz niyyətindən xəbərdar edir.

2. Axırıncı qonaqlıqda Alşağır Akbileyi dilə tutur ki, qız Koblandını tezliklə döyüşə getməyə məcbur etsin. Akbilek igidi məzəmmət edib deyir: "O biri igidlərin hamısı Qazan, Köbiktı və Barsa ilə döyüşə gediblər. Təkcə sən qalmısan. Sən yəqin arvadın Kürtkadana icazə almamış Barsanın üstünə gedə bilmirsən". Bu sözlərdən pərt olan Koblandı qıza söz verir ki, sabah Barsa-Kelmes ilə döyüşə gedəcək.

3.Kürtka qəhrəmanın valideynlərinə öz yuxusunu danışır. O, yuxuda görür ki, Koblandı hiyləgər Alşağırın sözlərinə inanıb Qazan ilə döyüşə yollanıb.

XVIII hissənin davamında 1184 variantının həmin hissəsində olan motivlərə yaxın motivlər müşahidə olunur. Belə ki, qəhrəmanın ailəsi ilə vilaşmasından bəhs edən səhnə onun ata-anası, bacısı və arvadının ağı dolu monoloqları ilə daha da dolğun hala gətirilərək genişləndirilir. Qəhrəmanın atının döyüşə getməsinin təsviri geniş deyil. Alşağırın arvadının Koblandının qalib gəldiyini xəbər verən yuxusu ilə bağlı motiv buraxılır.

Koblandının Alşağır ilə döyüşünün bəhsindən qabaq nəzərə çarpan motiv digər variantlarda yoxdur. Qəhrəmanın min əsgərlik qoşununun başçısı igid Birşımbay ilə təkbətək döyüşü olur. O, biləndə ki, qarşısındakı Koblandıdır, deyir: "Sən, axmaq qazax, Alşağırın yalan sözlərinə inanmısan. Mənimlə döyüşmə, yaxşısı budur, atını mənə ver". Koblandı Birşımbayı təkbətək döyüşdə ağır yaralayıb onu zindana salır. Sonra o başsız qalmış kalmık ordusunu darmadağın edir.

Dastan qəhrəmanın kalmıkları qovub uzaqlaşdırması və qıpçaqların doğma yurd yerlərinə qayıtmasından bəhs edən XIX hissə ilə başa çatır.

482 Variantı. «Қоблан»

1960-cı ildə folklorçu Kabul Maksetov Qaraqalpak Muxtar Respublikasının Konqrat rayonunda söyləyici Erejep Tleumaqambet-ulı Amanjolovdan (1890-cı ildə anadan olub) qeydə almışdır. Müasir əlifba ilə 2610 misra həcmində qeydə alınmış "Koblan" dastanı Özbəkistan Respublikası EA Qaraqalpaq filialının kitabxanasının əlyazmalar fondunda (inv. № 36737) saxlanılır.

Dastanın bu variantının 1963-cü ildə Auezov adına Əİİ-nə göndərilmiş 92 vərəq həcmində makinadan çıxarılmış surəti institutun Mətnşünaslıq və əlyazmalar şöbəsində (qovluq №482) saxlanılır.

Həmin qovluqda M.O.Auezov adına Əİİ-nin əməkdaşları Baltabek Baubek oğlu İskakov və Taliqa Bekxojinin 1962-ci ildə Qaraqalpaq Respublikasında folklor ekspedisiyasında ikinci dəfə həmin akından maqnitofon lentinə köçürdükləri variantın makinada yazılmış 96 vərəq həcmində əlyazması da saxlanılır. Ayrı-ayrı misralardakı şəkil dəyişikləri nəzərə alınmasa, 1960 və 1962-ci illərdə qeydə alınmış variantlar eynidir.

Erejep jırau əslən qazaxdır və Qaraqalpaq Respublikasının Konqrat rayonunun Malşi aulunda anadan olmuşdur. O, xalq arasında hazırcavablığına görə "ku bala" və ya "ku molda" (yəni "hiyləgər oğlan" yaxud "hiyləgər savadlı (adam)") kimi tanınmış peşəkar qazax akını Tleumaqambet jıraunun oğludur. O, bir çox qəhrəmanlıq dastanlarını, o cümlədən "Koblan" və "Karasay Kazı" dastanlarını bilirdi. İnqilabdan sonra Tleumaqambet jırau dövrün yeni mözularını əhatə edən "Askar batır", "Uteş", "Markabay" və "Er Maqambet" kimi qəhrəmanlıq dastanlarını yaratmışdı. Akın Qaraqalpaq Respublikasında məşhur olan Daryabay jırau, Kudayberqen jırau, Jaksılık jırau, Orazbay jırau, Kalıbay, İmirbay, eləcə də öz oğlu Erejep jırau kimi tanınmış akınların ustadı olmuşdur.

Erejep Amanjolov xalq arasında atasının repertuarından "Koblan", "Karasay Kazı", "Kız Jibek" və s. dastanları ifa edərək 22 yaşında peşəkar ifaçı kimi tanınmışdır. O, ənənəvi qazax dastanlarından başqa inqilabdan sonra özü yaratdığı dastanları da ifa etmişdir: "1916-cı il

hadisələri" (Orta Asiyada və Qazaxıstanda rus çarizminə və yerli xanlara, sultanlara qarşı baş vermiş üsyandan bəhs edir), irihəcmli "Zamanın turi" ("Yeni zamanlar") və s. Müxtəlif vaxtlarda Kabul Maksetovun akından qeydə aldığı dastanlar Nukus şəhərində Özbəkistan EA Qaraqalpaq filialının Tarix, Dil və Ədəbiyyat İnstitutunda saxlanılır.

482 variantı bir çox hallarda 7, 62Д, 10, 828/3, 830/6 və 828/1 variantları ilə üst-üstə düşür.

Bununla belə, bütün digər variantlarda olduğu kimi, ayrı-ayrı hissələrdə müstəqil motivlərin əlavə edildiyi də müşahidə olunur.

II hissənin 828/3 variantının həmin hissəsinə yaxın olduğu görünür.

Övladı olmayan noqaylı bəyi Kıdırbay qonşu xanın verdiyi qonaqlığa gedəndə gənc bir igidə rast gəlir. İgid ona deyir ki, gərək bu məclisə gəlməyəydin, çünki "oğlu olmayana bu məclisdə yer yoxdur, qızı olmayana gümüş yoxdur. Sən "kubas" şənlənə bilmərsən, qonaqlığa da gedə bilmərsən". İgidin sözlərindən inciyən Kıdırbay ona belə cavab verir:

Баламның жоғын білемін,
Алладан тілек тіледим.
Болмады қабыл тілегім.
Жиынға барып кеулімді
Көтеру үшін жүріп едім.
Бұл жауапты есітіп,
Енді қалай күлеймін?
Қайтып дәурен сүреймін?

Oğlum olmadığını bilirəm,
Allahdan dilək dilədim.
Qəbul olmadı diləyim.
Hər yerə doyunca getdim
Ruhdan düşməmək üçün.
Bu sözləri eşidib
İndi necə gülüm mən?
Necə dövran sürüm mən?

Kıdırbay evə qayıdıb hazırlaşır, müqəddəs pirləri ziyarət etməyə yollanır.

Dastanın digər variantları ilə müqayisədə burada Kıdırbayın övladlarının doğulacağını gördüyü yuxusu övliyanın iştirakı olmadan təsvir olunur: Kıdırbayın bir qoluna laçın, o biri qoluna qızıl qartal qonur, sonra qartal canavarları, tülküləri və ilanları parçalayıb yeyir. Kıdırbay evinə qayıdıb yuxusunu arvadına (onun adı heç yerdə göstərilmir) danışır. Arvadı onun yuxusunu belə yozur:

Бірі лашын, бірі бүркіт,
Екеуі қонса қолыңа –
Екі перзент көрерсің.
Көріп дәурен сүрерсің…
Алты бөріні бір жесе,
Алты шері қалмақтың
Қаласын шауып келтірер.
Бес жыланды бір жесе,
Бес ханменен қас болып
Бәрін қоймай өлтірер…

Biri laçın, biri qızıl qartal,
İkisi də qoluna qonubsa,
İki övladın olacaq, görərsən,
Görüb dövran sürərsən...
Altı canavarı yeyibsə,
Altı kalmık ağasının
Qalasını çapıb gətirər.
Beş ilanı yeyibsə,
Beş xan ilə döyüşüb
Heç birini sağ qoymaz, öldürər...

Çox keçmir ki, Kıdırbayın arvadı hamilə qalır. Burada qəhrəmanın qeyri-adiliyini əsaslandıran səbəb (10 və 828/1 variantları ilə müqayisədə) daha güclüdür: Kıdırbayın arvadı hamilə olanda pələng, əjdaha və qu quşunun ətini yeyir, fil südü içir, amma qara daşı çeynəyəndən sonra ürəyi rahatlayır.

Qəhrəmanın doğuluşu 7, 62Д, 10, 828/3, 830/6 və 828/1 variantlarına yaxındır. Koblandı ilə birlikdə bacısı Xanslu da doğulur. Qonaqlıqda camaat onlara ad qoyur.

III hissə buraxılıb.

IV hissədə çox kiçik əlavələr vardır. Koblandının doqquz yaşı olanda o atasının ilxılarının yanına gedir. Bir dəfə uzaqdan səs-küy eşidib bir illik ala atını minir, Sauap xanın ölkəsinə qızı Kürtkaya elçi gəlmiş igidlərlə yarışmağa gedir. Sauap xan yuxuda görür ki, gənc bir qazax igidi gələcək, hamıya zəfər çalıb Kürtkanı alacaq.

V hissə 1184 variantının həmin hissəsinə uyğundur.

VI hissəyə 1184 və 307 variantlarının VI hissəsindəki bəzi motivlərə uyğun motivlər daxil edilib. Toy şənliyindən sonra Kürtka ilə birlikdə doğma yurd yerinə qayıdan Koblana yoldaşları – qırx igid deyirlər ki, cıdırda yarışsınlar. Qəhrəmanın ala atı lap axıra qalır. Bundan kədərlənən Kürtka deyir:

Жылқыдан тұлпар сыналмай,
От орнындай тұяқты,
Қиған қамыс құлақты,
Қазырети Ғалидың
Дүлдүліндей сияқты
Бір тұлпарды мінгізбей,
Төбесін көкке тигізбей,
Менің кеулім басылмас.
İlxıdan tülpar seçməsəm,
Ocaq kimi qanadı olan,
Qamış kimi qulaqları çıxan,
Həzrəti Əlinin
Düldülünə oxşayan
Bir tülpara səni mindirməsəm,
Sevincdən göyə atılmasan,
Mənim ürəyim rahat olmaz.

Yolda Kıdırbayın ilxısına rast gələn Kürtka boğaz bir madyan seçir. O, Kıdırbaydan madyanı istəyir. Amma Kıdırbay inadla vermir, bilir ki, bu madyanın doğduğu qulan qanadlı at olacaq. Çünki həmin madyan pərilər ölkəsindən uçub gəlmiş ayğırla cütləşmişdi. Qəhrəmanın

atası fikirləşir ki, oğlu o atı minib getsə, onu həmişəlik itirəcək (830/6 və 307 variantları). Kürtka oğlunun cıdır yarışında ala atı ilə axırıncı gəlib biabır olduğunu deyəndə Kıdırbay madyanı verməyə razı olur.

Kürtka özü təzə doğulmuş madyana baxıb böyüdür. Qız ata Тобығы меңгді торы ат – Topuğu xallı kəhər at adını verir. Kürtka hər cür tədbir görsə də, nökərlər qulanın doğulduğu vaxta diqqət etmirlər. Qulan xalçanın üstündə yox, çöldə doğulur, bir ayağı yerə dəyir. Buna görə də topuğunda tünd ləkə qalır. Birinci dəfə Koblan ata minəndə tez göyə uçur. At Kürtkanın yalvarışını eşidəndə yerə enir: "Yerə en, səsimi eşit, sənə yalvarıram".

VII-XIII hissələr buraxılıb.

XIV-XV hissələrdə 62Д variantının həmin hissələrinin kontaminasiyası görünür: burada qəhrəmanın düşmənlərinin adları dəyişib, başqa variantlarda olmayan yeni motivlər daxil edilib.

Koblanın ilk döyüşü kalmık xanı Satemirin qırx igidi ilə olur. Hiyləgər Satemir xan qırx igidini göndərir ki, Koblanı öldürsünlər, yurdunu dağıtsınlar, bacısı Xanslunu və Kürtkanı qaçırsınlar. Koblan iyirmi igidi öldürür, qalanını da şikəst edib göndərir ki, onun qalib gəldiyini Satemir xana desinlər. Satemir xan Koblandının güclü olmasından qorxub, onu dost olmağa çağırır. Bir dəfə o, Koblandıya deyir ki, köhnə düşməni Barsa-Kelmes ləqəbli igid Kozqalmasdan (hərfi mənası "Yerindən tərpənməz") onun qisasını alsın.

Qəhrəman ikinci dəfə Karaman ilə Karlığanın iştirakı ilə döyüşür. Koblan tülpar atında düşmənin üstünə uzun bir yol qət edir. Burada atın döyüşə getməsinin təsviri 1184 variantının X hissəsində olduğu kimidir, amma daha qısa verilir. Düşmən qoşununa yaxınlaşan üç qazax igidi qoşun başçısı igid Kunanbelin iştirakı ilə döyüşməyə başlayırlar. Sonra Koblan Kunanbel ilə yeddi gün təkbətək döyüşür. Koblan Kunanbelin boynunu vurur, bir az dincəlib Kozqalmas (Barsa-Kelmes) xan ilə döyüşür və qalib gəlir. Zəfər çaldıqdan sonra Koblan dostları ilə doğma yurduna qayıdır.

XVI hissə 1184 variantının XVI hissəsinə yaxındır. Doğma yurd yerinə qayıdanda qəhrəmanın gördüyü yuxu çin çıxır: o olmayanda

Alşağır xan qıpçaqlara hücum edib onları əsir götürür. Alşağırın dağıtdığı yurduna gələndə Kürtkanın qızıl payanın yanında qoyduğu məktubu qəhrəman oxuyur. Məktubda onun olmadığı vaxt baş vermiş bütün hadisələrdən bəhs edilir.

Sonra digər variantlarda olmayan əlavələr vardır:

1.Məktubda Kürtka qəhrəmanın yeməyini, yarağını, atın yemini gizlətdiyi yeri yazır. Üç igid yaraq-yasağı axtarıb tapır, hazırlaşıb yenidən yola düşürlər.

2.Düşmən üstünə gedəndə Koblan gözlənilmədən öldürülmüş atasının cəsədini görüb dəfn edir. Sonra ağlaya-ağlaya qoyun otaran anasını görür. Koblan çiynindəki xalı göstərəndən sonra anası onu tanıyır, qıpçaqları xilas etməsini istəyir. Onun qarşısına çıxıb Alşağırın zülmündən danışan bacısı Xanslu da bunu istəyir.

XVII hissə buraxılıb.

XVIII hissədə qəhrəmanın Alşağır ilə döyüşünə aid "Alpamış"da, eləcə də Qazaxıstan və bir çox Orta Asiya xalqlarının dastanlarında rast gəlinən motivlər şəklində bəzi əlavələr vardır. Bir çox variantlarda Alşağırın anasının Koblanın gəlişini xəbər verdiyi məlumdur. Burada isə onun arvadı belə bir yuxu görür. Alşağırın almaq istədiyi Kürtka ona otuz gün gözləməsini deyir. İyirmi doqquzuncu gün, yəni toydan bir gün əvvəl gözlənilmədən Koblan yabının belində yoxsul dərviş geyimində toya gəlib çıxır. Sonradan yabı onun atına çevrilir. Alşağır əvvəlcə üzünü dərvişə tutub soruşur: "Qoca, de, görək, Koblan sağdır? Ondan bir xəbər var?" Qəhrəman uca səslə deyir: "Hə, atalarımın ruhu, mənə kömək edin! Hər şeyi öyrənin, görün, Koblan sağdırmı? O, indi bura, Alşağır xanın toyuna gəlibmi?" Koblan belə deyib tez özünü qoşunun üstünə atır. Alşağırın arvadının yuxuda gördükləri çin olur: Koblan, qoşunu darmadağın edir, təkbətək döyüşdə xanın altı oğlunu və bütün yaxın adamlarını, sonra da arvadı ilə özünü öldürür, öz xalqını qurtarır.

Sonuncu XIX hissə qısadır, 1184 variantının həmin hissəsinə yaxındır. Qara qıpçaq camaatı Koblandının başçılığı ilə doğma yurd yerlərinə köçüb gəlirlər.

76/1 Variantı. «Қобланды батыр жыры»

1958-ci ilin iyulunda Orenburq vilayətinin Akbulak rayonunda Qazaxıstan EA Dil və Ədəbiyyat İnstitutunun folklor sektorunun ekspedisiyasında folklorçu Matjan Tleujanov "İnternasional" kolxozunda tanınmış jırau Janbirşin Suinşalidən (1880-ci ildə anadan olub) qeydə almışdır.

Müasir əlifba ilə şagird dəftərinin 129 vərəqi həcmində "Koblandı batır dastanı" adlı əlyazma Əİİ-nin Mətnşünaslıq və əlyazmalar şöbəsində (qovluq № 76, dəftər1) saxlanılır.

Janbirşin Suinşali Akbulak rayonunun Şaqan (keçmiş Orenburq nahiyəsi) yaşayış massivində anadan olmuş, 20 yaşından dombraçı və ifaçı kimi tanınmışdır. O, Biteqen jırau, Kazmaqambet jırau və başqa tanınmış qazax söyləyiciləri ilə birlikdə yaxın bölgələri gəzmiş, onlardan bir çox ənənəvi dastanlar öyrənmişdir. 1930-cu illərdə Suinşali jırau "Alpamıs", "Karasay-Kazı", "Koblandı batır" və Koblandının uşaqlarına həsr olunmuş "Jetimtay və Jetimek" kimi dastanları əzbərləmiş və xalq arasında ifa etmişdir. Suinşali aytısların (deyişmə) daimi iştitakçısı olmuş, özü də dastanlar yaratmışdır. Təəssüf ki, həmin əsərlərin heç biri qeydə alınıb saxlanmamışdır.

76/1 variantının birinci hissəsi süjetinə görə 7, 10, 828/3, 828/1 və 482 variantlarına yaxındır. Bəzi hissələr və motivlər müstəqil şərhlərlə verilmişdir.

II hissə 828/3 variantına bənzəyir: uzun müddət arvadı Akzarbap ilə birlikdə müqəddəs ziyarətgahlarda dua edib övlad istəyən qoca Kıdırbay yuxusunda ağ əmmaməli övliya görür. O, Kıdırbaya deyir:

Берейін отыз ұл дейді
Көресін бұны сен қалай?
Атса мылтық өтпеген,
Шапса қылыш кеспеген,
Қарғаса қарғыш жетпеген,
Суға салса батпаған,
Отқа салса күймеген,
Берейін жалғыз мен деді.

Sənə otuz oğul verəcəyəm,
Sən buna necə baxırsan?

Güllə dəysə, keçirməyən,
Qılınc vursalar, kəsməyən,
Qarğasalar, qarğış yetməyən,
Suya salsalar, batmayan,
Oda atsalar, yanmayan
Bir oğul verəcəyəm sənə.

Kıdırbay min oğula bərabər bir oğlan istəyir. Akzarbapın qeyriadi uşağın doğulması ilə nəticələnən hamiləliyi 10, 828/1 və 482 variantlarına bənzər şəkildə təsvir olunur. O, ilan əti yeyir, qara daş çeynəyir, amma gənc igid Əhmədin öldürüb ona gətirdiyi əjdahanın ürəyini yedikdən sonra ürəyi rahatlayır.

Qəhrəmanın doğuluşundan bəhs edən hissədə yeni orijinal motivlər vardır. Akzarbap uzun müddət uşağı dünyaya gətirə bilmir. Buna görə igid Orak ilə Mamayın anası müdrik Karaulekin yanına gedirlər. Amma o da kömək edə bilmir. Karaulekin məsləhəti ilə çox qoca bir qarını çağırırlar. Qarı Akzarbapa baxıb deyir ki, əgər doğum vaxtı qırx tülparı minmiş qırx igid ağ geyimdə atlarını aula çapıb qışqıra-qışqıra "Düşmən yurdumuza hücum etdi" desələr, qadın öz yükünü sağ-salamat yerə qoyar. Qarının dediyini edirlər. Anasının bətnində at tappıltısı və igidlərin səs-küyünü eşidən qəhrəman o saat dünyaya gəlir. Yeni doğulmuş körpəni ağ ipək parça ilə bələyirlər. Sonra Akzarbap qızını da dünyaya gətirir. Uşaqların doğulması şərəfinə verilən qonaqlıqda onlara ad seçənlər uzun-uzadı mübahisə edəndə dilənçi geyimində qoca peyda olur. O, Kıdırbayın xahişi ilə oğlana Koblandı, bacısına isə Kaldırqaş adını qoyur.

III hissə qısadır. Koblandı dörd yaşınadək evdə təlim-tərbiyə alır.

IV hissəyə əlavə motiv daxil edilmişdir.

Qonşu xanlıqda var-dövlətli Kokten qarının yeganə qızı gözəl Kürtkaya kalmık xanı Kanaboz elçi gəlir. Onun güclü olmasından qorxan Kokten qızı verməyə razı olur, amma qırx gün toy çaldırıb məclis qurmasına icazə verməsini istəyir. Kokten noqaylı igidlərinə qızına toy edəcəyini xəbər verir və Şintemir xana məktub göndərib bütün noqaylı igidlərini toya çağırmasını xahiş edir. Qarı Kıdırbayın yanına da öz elçisini göndərir. Kıdırbay azyaşlı oğlunu elçidən gizlədir, qorxur ki, o toya gedib orda igidlərlə döyüşdə öldürülər. Kıdırbay Koblandını

öz ilxıçılarının yanına göndərir və onlara tapşırır ki, oğlanı heç yerə buraxmasınlar. Kokten qarı özü Koblandının yanına gedir. O, yeddi qövmün dilini bilirdi və cildini dəyişdirmə bacarığı vardı. Qarı əvvəlcə kürən çöl tülküsünün cildinə girir. Koblandı tülkü ilə bir az oynayıb onun arxasınca qaçır. Amma ilxıçılar Koblandını tutub gətirirlər, otağa salıb qapını bağlayırlar. Qarı bu dəfə gözəl bir qıza çevrilib gizlicə Koblandının yanına gəlib deyir: "Allahın sənin bəxtinə yazdığı adaxlın Kürtkaya bədbəxtlik üz verib. Kalmık onunla evlənməyə hazırlaşır. Burda niyə uzanıb qalmısan, ağlına heç nə gəlmir? Doğrudanmı, sən öz adaxlını ona verərsən? Bəs bundan sonra dostlarının, yaşıdlarının üzünə necə baxarsan?" Bu sözləri dedikdən sonra qız yoxa çıxır.

Qəhrəmanın öz nişanlısına görə mübarizəsi və evliliyindən bəhs edən parçaya da əlavələr edilmişdir. Koblandı ilxıda bir-birinin ardınca altı at tutub minir, amma heç biri onun ağırlığına tab gətirmir, yıxılıb ölürlər. Təkcə bir ala at davam gətirir, Koblandı onu yəhərləyir. Koblandı yarışa gəlib iki şərti yerinə yetirir: dirəyin üstündən qızıl pulu ox ilə vurub salır və qara daşı iki yerə bölür. O, güləşdə ən güclü kalmıka qalib gəlir. Amma cıdır yarışında onun atı noqaylı igidi Orakın atından sonra ikinci yerdə gəlib çatır. Noqaylı igidlərinin ən böyüyü Şintemir Koblandının güclü olduğunu görüb igidliyini təqdir edir, cıdır yarışındakı ikinci olmasını da güzəştə gedib onu qalib seçir. Kokten qarı yeni evlənən Kürtka ilə Koblandıya ağ çadır qurur. Kürtkanın məsləhəti ilə Koblandı Koktenin ona təklif etdiyi hədiyyələrdən təkcə qara buludu seçir. Qarı sehrli buludu ona bu sözlərlə hədiyyə edir:

Қарның ашса қасында
Азық болар деп еді.
Жалғыз болсаң далада
Әскер болар деп еді.
Шөлдей қойсаң далада
Сусын болар деп еді.
Өте алмайтын жер болып,
Дарияға кез болсаң
Көпір болар деп еді…

Əgər ac olsan, yanında
Bolluca yemək olar.

Çöldə tək-tənha qalsan,
Sənə bir qoşun olar.
Çöllərdə susuz qalsan,
Aşıb daşan su olar.
Geniş çaya rast gəlsən,
Sənə bir körpü olar...

VI hissə 482 variantının VI hissəsinə yaxındır. Orijinal şərhi ilə tipik nağıl motivi əlavə edilmişdir. Topuğu xallı kəhər at uçmaq bacarığını itirir. Çünki Kürtka bərk-bərk tapşırsa da, ilxıçıların diqqətsizliyi ucbatından qulan doğulanda bir ayağı yerə dəyir. Amma cıdır yarışında ən yüyürək at seçilir.

76/1 variantının qəhrəmanın çoxsaylı döyüşlərindən bəhs edən ikinci qismi qalan variantların hamısından fərqlənir.

Qəhrəman ilk dəfə dostu igid Ər Kosaya hücum etmiş kalmık ilə döyüşür. Koblandı Kürtkanın böyütdüyü atı ilə ilxının yanına gedəndə Ər Kosayın səsini eşidib ona köməyə tələsir. O, təkbətək döyüşdə kalmıka qalib gəlir, onun qulaqlarını və burnunu kəsib qələbəsini bildirmək üçün Kandıayu ("Qanlı ayı") xana göndərir. Koblandı Kandıayunun gəlməsini gözləməyib özü atını onun yanına çapır (atın döyüşə getməsinin təsviri 1184 variantının X hissəsində Tayburılın təsvirinə yaxındır). Yolda onun qarşısına bir kalmık igidi çıxır. O, Koblandıya deyir ki, öz gücünü sınayıb guya dərin xəndəyə sancdığı qılıncını çıxartsın. Əslində isə xəndəkdə bir kəndirlə bağlanmış qırx qılınclı qırx kalmık igidi oturmuşdu. Amma xəndəkdə qılınclardan biri görünürdü. Onlar istəyirdilər ki, Koblandını xəndəyə atsınlar, o yerə sancılmış qılınca yaxınlaşanda əl-qolunu bağlasınlar. Koblandı qılıncı dartıb çıxardır, qılınc əlində atını minib çapır. O, kəndirə bağlanmış qılınclardan tutan qırx igidin hamısını çəkib xəndəkdən çıxardır, hamısını qılıncdan keçirir. Düşmənlərin qalan qorxudan qaçıb dağılışırlar. Koblandı onların qırx minlik qoşununu da darmadağın edir.

Qəhrəmanın kalmıkların ən güclü igidi Bekbolat ilə ikinci döyüşü olur. Təkbətək döyüş bütün təfsilatı ilə təsvir olunur. Koblandı dağ kimi düşmənini atdan vurub salır, əl-qolunu bağlayıb qırx arşın zindanın dibinə atır.

Koblandı döyüşdən yorğun qayıdanda bir gölün qırağında atını açıb buraxır, özü isə yıxılıb yatır. Qəhrəmanın yuxusu, bir qayda olaraq, yeddi gün, yeddi gecə davam edirdi. Kalmıklar qəhrəmanın dostlarının, yəni qırx igidin onu tək qoyduğunu biləndə yatdığı yerdə doxsan qat toru üstünə atırlar, gətirib zindana salırlar. Sonra Koblandının əl-qolunu torla bağlayıb Kandıayu xanın hüzuruna gətirirlər. Xan əmr edir ki, onu atı ilə birlikdə bir dəmir dama salıb qapısını bağlasınlar. Kalmıklar doxsan dəvə yükü odun gətirirlər, damın altına yığıb yandırırlar. Amma alov qəhrəmanı yandırmır: çünki o "odda yanmırdı".

Bir dəfə Kürtka yuxu görür. O, pis yozduğu yuxusunu anası Akzarbapa danışır. Akzarbap da öz yuxusunu ona danışır. O, yuxuda görmüşdü ki, Koblandını zindana salıblar. Kürtka Akzarbapdan icazə istəyir ki, gedib ərini axtarsın, deyir: "Əgər sağdırsa, onu axtarıb taparam, ölübsə, sümüklərini axtararam".

Kürtka kişi paltarı geyinir, üstündən doqquz qat zireh keçirir, qəhrəmanın yarağını, silah-sursatını götürür, itiqaçan dəvəyə (jelmaya) minib yola düşür. O, qırx gün səhrada yol getməli olur. Bir gün Kürtka yolda bir bulağın yanında yuxuya gedir, bir övliyanı yuxuda görür. Övliya qıza deyir ki, dəvənin üstündə bu geyimdə kalmıkların yurd yerindən keçə bilməyəcək, gözətçilər onu görəcək. Onun məsləhəti ilə Kürtka yoxsul bir çoban libası geyinib ulağa minir. O, qəhrəmanın bütün yarağı, silah-sursatı ilə yüklənmiş dəvəni açıb buraxır. Amma bir çəngə dəvə yununu özündə saxlayır, onu yandıran kimi dəvə peyda olur. Kürtka çoban geyimində Kandıayu xanın qalasına gəlib çıxır, Koblandının oturduğu dəmir dama yaxınlaşanda at onun qoxusunu alır, dəmir damı qırıb qızın qabağına qaçır.

Kandıayu yaxın adamlarından bunu eşidir, çoban bildiyi Kürtkanı yanına çağırıb soruşur: "Niyə at qaçıb sənin yanına gəldi? Sən Koblandının özüsən, yoxsa ruhusan?" Kürtka cavab verir: "Mən Koblandının ölkəsində olanda atı azarladı, onu sağaltdım. İndi at mənim qoxumu aldı, yanıma qaçıb dedi ki, bax, gör, mən indi necəyəm, o vaxt necə idim!"

Kandıayu çobanın atın dilini bilməsinə çox təəccüblənir, xahiş edir ki, qəhrəmanın atını öyrətsin, onun qulluğunda dursun. Kürtka buna bir şərtlə razı olur ki, atı ona bir aylığa versinlər. Qız xahiş edir ki, ona qırx arşın kəndir versinlər, ağ çadır qursunlar, heç kim görməsin ki,

o atı necə öyrədir və cilovundan necə tutub aparır. Əks təqdirdə, at xanın sözünə baxmaz. Kandıayu kasıb çobanın bütün şərtlərini yerinə yetirir.

Kürtka nəzarətdən canını qurtarıb bir neçə gün Koblandının olduğu zindanı axtarır. Nəhayət, zindanların birindən qəhrəmanın səsini eşidir: o həzin səslə tək qalmasından oxuyurdu. Kürtka zindana yaxınlaşıb soruşur ki, onu necə azad etmək olar. Qəhrəman cavab verir ki, onu buradan təkcə atı çıxara bilər. Kürtka qırx arşın kəndirin bir ucunu zindana sallayır, o biri ucunu ata bağlayır. Koblandı kəndirdən yapışıb atının köməyilə yuxarı çıxır.

Kürtka qəhrəmanı aparıb ona qurulmuş ağ çadıra qoyur ki, güc toplasın. Sonra bir çəngə dəvə yununu yandırır, o saat dəvə peyda olur. Qız bütün yarağı, silah-sursatı götürüb Koblandıya verir, özü isə dəvəsinə minib evə yollanır.

Koblandı yenidən silahlanır, atını minib kalmık qoşunu ilə döyüşür. Qoşunu məhv edən Koblandı uzun müddət Kandıayu xanı axtarır. Üç aydan sonra onu tapır, xanı təkbətək döyüşə çağırır və deyir ki, o birinci atəş açsın. Kalmıkın gülləsi qəhrəmandan yan keçir. Sonra Koblandı bir atəşlə Kandıayunu öldürür və boynunu vurur. Koblandı Kandıayu xana və bütün kalmıklara qalib gəlir, sağ-salamat evinə qayıdır.

***

Dastanın Koblandının əsas düşməni kimi Temir xanın (Teymur) olduğu iki başqa nümunəsi də qeydə alınmışdır. Onun adı 828/3 variantında da xatırlanır. Amma burada da qəhrəmanın düşməni olan Temir xan ilə tarixi sərkərdə Teymur arasında, uzaqdan-uzağa olsa belə, hər hansı bir əlaqəni nəzərdən keçirmək mümkün deyil. Nə obrazın özü, nə də süjet Şərqdə Teymurun adı ilə bağlı hadisələrlə bağlı deyil.

Qeydə alınmış hər iki mətndə I versiyanın variantlarına xarakterik olan ayrı-ayrı motivlərə rast gəlinir. Amma həmin motivlər də xeyli dəyişikliyə məruz qalıb.

Dastanın rus dilində ilk nəşri 1901-ci ildə martın 31-də "Turqayskaya qazeta"nın 14-15-ci sayında "Koblandı" (Qırğız dastanı)" adı ilə verilmişdir. Burada belə bir əlavə də vardır: "Bu məqalə üçün materialı cənab Moşenski vermişdir. Buna görə redaksiya ona təşəkkürünü bildirir və öz keçmişinə dair hadisələri yaddaşında çox aydın qoruyub saxlayan qırğızların dilindən belə dastanların qeydə alınması işinin davam olunmasını arzu edir".

Bu nəşrdə dastan süjetinin nəsr dili ilə qısa şərhi verilmişdir. Bunu bir çox türk xalqlarının qəhrəmanlıq dastanları və nağılları üçün xarakterik olan motivlər təsdiq edir. Koblandının qırx igidi ilə birlikdə Temir xanın ölkəsini qorxunc əjdahadan xilas etmək məqsədilə onu öldürməsi(V.12/1); igid Koblandının və onun Тобығы меңгді торы ат – Topuğu xallı kəhər atının təsviri; qəhrəmanın qonşu Alşağır, Baba xan və Jumla xan kimi tatar və kalmık xanlarının qoşun birlikləri ilə qırx günlük qanlı döyüşlərinin təsviri. Koblandı olmayanda qıpçaqların əsir aparılması hissəsi "Koblandı batır" dastanının bütün məlum variantlarında bir-birinə yaxındır. Burada Temir xan, başqa variantlarda da olduğu kimi, işğalçıdır (Alşağır kimi). O, Koblandının yurdunu dağıdır, atasını öz sürülərinə çoban, arvadını isə özünə kəniz edir. Qəhrəmanın öz vətəninə qayıdanda atası ilə (bəzi variantlarda arvadı ilə) qarşılaşması hissəsi də oxşardır: qəhrəman həmvətənlərinin işğalçının zülmü altında qaldığını ondan öyrənir, onların köməyinə tələsir, sonra isə hiyləgər düşməni doğma torpaqlarından qovub çıxarır.

"Кобланды" (Qırğız dastanı)

"Keçmiş zamanlarda Asiyada ən böyük xanlığın hökmdarı Temir xan idi. Uzun illər o xalqına ədalətlə hökmranlıq etmişdi. Onunla qonşu olan xanlar tez-tez bir-birləri ilə müharibələr edirdilər, amma hamısı ona ehtiram göstərib qəzəbinə düçar olmaqdan qorxurdular. Temir xanın dövlətində daxili düşmənlər olmadığı üçün hər şey sakit axarında gedirdi. Amma gözlənilmədən baş verən bir bədbəxt hadisə hər şeyi alt-üst etdi. Uzaq şərqdən Temir xanın ölkəsinə qasırğa kimi nəhəng bir ilan şığıyıb gəldi, Altın dağın başına üzük kimi dolandı. O, çox uzaqdan bütün insanları öz caynağına alıb udurdu. Temir xanın ölkəsində bütün canlılar, insanlar, heyvanlar bundan dəhşətə gəlmişdilər, amma düşməndən xilas olmaq üçün heç bir güc, qüvvə tapa bilmirdilər. İlanın məskən saldığı bu gözəl yerin ətrafı ölü bir səssizliyə və boşluğa məhkum edilmişdi.

Belə çətin vaxtda Temir xanın adamları arasında çox qorxmaz və güclü igid Koblandı yaşayırdı. O, 40 igid yoldaşı ilə hər yeri gəzib dolaşmış, öz şücaəti və cəsurluğu ilə möcüzələr yaratmış, buna görə də xalq arasında tanınmışdı. Temir xan da onun igidliyindən, qüvvətli

olmasından xəbərdar idi. Ölkəsini bürümüş bu faciə Temir xanı məcbur edir ki, öz əyanları vasitəsilə Koblandını kömək üçün çağırsın. Çaparlar Koblandının yanına gedirlər ki, xanın hüzuruna təşrif buyursun. Koblandı xanın təklifini qəbul edir. İgidi çox ehtiramla qarşılayan Temir xan onu əyləşdirir və ölkənin başına mübtəla olmuş ilanın bədbəxt hadisələrə səbəb olmasından, özünün bu ziyanın qarşısını almaqda gücsüz olduğundan danışır. Axırda isə xan deyir ki, yaxın adamlarının məsləhəti və xalqın arzusu ilə Koblandının ölkəni bu ilandan xilas etməsini istəyir. Koblandı özünü itirməyib cəsarətlə cavab verir: "Milçək şirə qalib gəlir, mənim kimi igid də geri çəkilməz. İlandan qorxmuram, onunla vuruşmağa hazıram!" Belə bir cavab Temir xanı sevindirir. Koblandının sözləri çoxdan onun ürəyini qorxu və nifrətlə doldurmuşdu. Temir xan igidi hünər göstərməyə göndərirdi, daldada isə Koblandının ilanla döyüşdən sağ çıxmayacağını fikirləşirdi.

Bir muddətdən sonra Koblandı öz gözəl arvadı və qoca atası ilə vidalaşıb 40 igid yoldaşı ilə birlikdə təpədən-dırnağa silahlandı, yola düşdü. Koblandı öz cəsur atını qorxmadan çapırdı. "Тобыгы-мындыат": dağlar, çaylar, meşələrin heç biri onun qarşısında maneə ola bilməzdi. O, yoldaşları ilə neçə gün yol getdi, məlum deyil. Nəhayət, ilanın xaraba qoyduğu o yerlərə gəlib çatdılar. Yolçular uzun səfərdən sonra bir az nəfəslərini dərib Altın-tauya doğru qalxmağa başladılar. Bu dəfə onlar yola sakit davam edə bilmədilər. Göy gurultusuna bənzər şaqqıltı və qorxunc səslər ətrafa yayıldı. Meşələr cırıldamağa başladı, dağların başından daşlar qopub düşdü. İgidlərin ürəyi əsdi, əti ürpəşdi, hiss etdilər ki, qorxunc anlar yaxınlaşır. Səs-küy və şaqqıltı hər dəqiqə güclənirdi. Güclü külək qalxdı və igidləri qovub ilanın cəhənginə apardı. İgidlər heç qorxmadan ikiağızlı qılınclarını əllərində bərkbərk tutub qabaqda Koblandının olduğunu bilərək şücaətlə döyüşə atıldılar. İgidlərin hamısını birdən udmaq istəyən ilanın ağzına düşəndə Koblandı dostları ilə birlikdə qılınclarını ilanın bədəninə sancıb onun ağzını hər tərəfdən kəsib doğramağa başladılar. İlan vəhşi, qulaqbatırıcı səs çıxarıb canını tapşırdı, onun nəhəng xallı cəmdəyi Altıntaunun başından dibinə yuvarlandı. İgidlər döyüşü sağ-salamat başa vurdular.

İlana şanlı zəfər çaldıqdan sonra igidlər evlərinə qayıtdılar. Koblandı şad-xürrəm doğma yurduna yollananda fikirləşirdi ki, Temir xan

onu mükafatla qarşılayacaq və o evində rahat dincələcək. Amma onu başqa hadisələr gözləyirdi.

Koblandı döyüşə getdikdən sonra Temir xan ona nifrət bəslədiyinə görə əsgərlərinə əmr verdi ki, Koblandının evini alt-üst etsinlər, arvadını və atasını isə diri tutub gətirsinlər. Xanın əmri tez bir vaxtda yerinə yetirilir. Koblandının arvadı Temir xanın hərəminə göndərilir, atasının isə o vaxtlar ən ağır cəza kimi sağ gözünü çıxarıb qoyun otarmağa məcbur edirlər.

Koblandının qoca atası bir dəfə otardığı qoyun sürüsü ilə uzaq bir çölə gedib çıxır, bir dəstə canavar onun üstünə gəlir, qoyunlar dağılışıb dağlara qaçırlar. Qoca öz ulağında qoyunları çox axtarır, tapıb bir yerə yığır, amma naməlum istiqamətə gedib yolu azır. O, axşama qədər çıxış yolu axtarır, tapa bilmir. O vaxta qədər aydın olan havanın tutulması vəziyyətini daha da pisləşdirir və üstəlik yeməyi də azalır, bir gecəlik qalır. Qoca yan-yörəsinə göz gəzdirib kiçik çayın axdığı ensiz dərəyə üz tutur. O, üstü hamar kolların arasında bir gecə qalır. Qoca yola götürdüyü quru pendirdən bir-iki diş alıb fikrə daldı...onu rahat buraxmayan bir-birindən qara fikirlər beynində dolaşır, uzun-uzadı düşünür, unuda bilmir. Amma yorğunluq onu əldən salmışdı, ona görə də qoca yuxuya gedir. Səhər tezdən qoca yenə ulağa minir, çayın axarı boyunca gedir. Qoca qəflətən dərələrdən birindən dönəndə evə qayıdan oğlu, qorxmaz igid Koblandı ilə qarşılaşır. Bu görüş çox təsirli olur, ata ilə oğulun həmin vaxt keçirdiyi sevinc hisslərini sözlə ifadə etmək mümkün deyildi.

Koblandı ailəsinin aqibətini öyrənəndə Temir xana nifrətindən alışıb yanır və tez bir zamanda onu məhv etməyi qərara alır. Çünki həmin vaxt intiqam almaq müqəddəs iş hesab olunurdu. Doğma xalqı Koblandını böyük sevinclə qarşılayır. Qəhrəman Temir xanı taxt-tacdan məhrum edib özü sahib olur. Koblandı xan olduqdan sonra əvvəlcə öz iqamətgahını Akjaik çayının kənarında seçir, sonra isə Xobdin nahiyəsinə köçür. Alşağır xan, Baba xan və Jumla xanın qurduqları tatar və kalmık xanlıqları onun dövlətinə yaxın idi. Onlar öz aralarında ittifaq bağlayıb birlikdə Koblandıya müharibə elan edirlər. Ən qanlı döyüş Ciren-kul yaxınlığında baş verir. Burada düşmənlər 40 gün döyüşürlər; müttəfiqlər davam gətirə bilməyib qaçırlar. Bundan sonra

Koblandı ömrünün sonunadək öz dövlətini uzun illər əmin-amanlıqla idarə edir.

Koblandıdan iki soy şəcərəsi davam etmişdir: tabınçılar və tamançılar. Ciren-kul yaxınlığındakı şanlı qələbəsinin həmişə xatırlanması üçün Koblandının nəslinin davamçısı Urmambet Kolanın təklifi ilə abidə qoyulmuşdur. Abidə (Xobdin nahiyəsində) bu gün də adlısanlı bir qəhrəmanın xatirəsini öz xalqının yaddaşında yaşadır".

1394/2 Variantı. قوبلاندی باتر

1936-cı ildə Kustanay vilayətində akın Dosjandan Şapay Kalmaqambetov qeydə almışdır.

Ərəb əlifbasında şagird dəftərinin 40 vərəqi həcmində "Qoblandı batır" adlı əlyazma Qazaxıstan EA MEK-nın Əlyazmalar və nadir kitablar şöbəsində (qovluq №1394, dəftər2) saxlanılır.

Dosjan ilk misralarda məşhur dastan ifaçısı Merqenbay jıraunun adını çəkir:

Bu dastan da Merqenbaydan qalıb,
Akın atam, sənə arxalanıram.
Mənə həmişə dayaq ol!

1394/2 variantının süjetində XVIII əsrdə qazax xalqının həyatında baş vermiş hadisələr – "Böyük fəlakət" illəri ("Ақтабан шубырында") öz əksini tapmışdır. Bu hadisələr qazax torpaqlarını cunqar və oyrot xanlarının işğal etməsini əhatə edir, dastanda onlar, ümumiyyətlə, düşmənin sinonimi kimi "qızılbaş" və "kalmık" kimi təqdim olunur.

Bir-birinin ardınca davam edən hissələrdə qazax igidləri Karaman, Orak, Estemes, Koblandı və onun oğlanları Bökenbay ilə Kıkbayın doğma torpaqlarının azadlığı uğrunda yadelli işğalçılarla döyüşləri əks olunmuşdur.

Qızılbaşlar və kalmıklar qazaxlara hücum edib torpaqlarını zəbt edirlər. "Böyük fəlakət" illəri başlayır. Xalq qəhrəmandan onları qorumasını istəyir.

Koblandı qoşun toplayır və öz dostlarına, qazax igidləri Karamana və Oraka xəbər göndərir. Qəhrəmanın onları gözləmədən döyüşə

getdiyini fikirləşən igidlər öz qoşunları ilə qızılbaş xanı Temirlana hücum edirlər. Temirlanın qoşunundakı igid Tayke onların qarşısına çıxır. Orak onunla təkbətək döyüşüb onu öldürür.

Çox keçmir ki, Karaxanın başçılığı ilə beş minlik ordu Orak ilə Karamanı mühasirəyə salır. Döyüşdə kalmık igidləri Karabas və Dombaul həlak olurlar. Sərkərdəsiz qalmış kalmıklar dərin xəndək qazırlar ki, döyüşəndə Karaman ilə Orakı ora salsınlar. Döyüşün qaynar vaxtında Orak xəndəyə düşür, Karaman düşmənlə tək döyüşür. Koblandı iki oğlu Bökenbay və Kiıkbay ilə, çox keçmir ki, döyüş meydanına gəlir. Onlar yaralanmış Karamanı görüb ondan igidlərin başına gələnləri öyrənirlər, Orakı xəndəkdən çıxarırlar. Bökenbay, Kiıkbay və Orak birlikdə düşmən qoşunu ilə vuruşurlar. Koblandı ilə Karaman da onlara qoşulur.

Döyüş yenidən qızışır. Temirlan xan özü qoşunun başına keçir. Əvvəlcə kalmık igidi Karajan ilə təkbətək döyüşdə Koblan onu öldürür. Düşmənin qoşunu dağılışır. İgid Estemes böyük qoşunu ilə Koblandıya qoşulur. Koblandı böyük dəstək alıb iki oğlu, Orak, Estemes və Karaman ilə birlikdə qaçan düşmənin arxasınca düşür. Onlar Temirlanı əsir götürüb kalmıkların qazdığı xəndəyə atırlar. Temirlanın qızı Kuralay qoşunu ilə atasını xilas etməyə gəlir. Amma onun döyüşçüləri güclü qazax igidlərindən qorxub dağılışırlar, Kuralay isə əsir düşür.

Temirlana qalib gəldikdən sonra əmin-amanlıq hökm sürür, qazaxlar öz igidləri ilə birlikdə doğma torpaqlarına qayıdırlar.

ƏDƏBİYYAT

1.А.А.Диваев. Рукописный фонд ЦНБ АН КазССР. Материалы А.А.Диваева, п. 1162, лл.332, 335.

2.А.А.Диваев. Рукописный фонд Библиотеки АН КазССР. Материалы А.А.Диваева, папка 1164.

3.Ч.Ч.Валиханов. Очерки Джунгарии, – Собрание сочинений в 5 т., т.1

4.Ч.Ч.Валиханов. Киргизское родословие, – Собрание сочинений в 5 т., т.1, Алма-Ата, 1961

5. Ч.Ч.Валиханов. Следы шаманства у киргизов. – Собрание сочинений в 5 т., т.1

6. Казахская народная поэзия (из образцов, собранных и записанных А.А.Диваевым). Алма-Ата-1964

7. Кобланды-батыр. Н.В. Кидайш-Покровская, О.А. Нурмагамбетова. Главная редакция Восточной литературы, Москва-1975

قرا قبچاق قوبلاندی باطر Казань, тип. «Умид», 1914.

9. Киргизская хрестоматия, сост. И.Алтынсарин, кн. I, Оренбург, 1879.

10.М.Ауезов, Л.Соболев. Эпос и фольклор казахского народа. «Литературный критик» 1939-1940

11.Нурмагамбетова О., Кидайш-Покровская Н. Героическая поэма «Кобланды-батыр»://Кобыланды батыр.аныздар мен шындыктар тогысында:сб.статей. Актобе А-Полиграфия, 2007

12.В.Жирмунский. Тюркский героический эпос. Ленинград: Наука, 1974

13.В.Жирмунский. Народный героический эпос: сравнительно-исторические очерки. Москва-Ленинград: Государственное издательство художественной литературы, 1962.

14.Х.Короглы. Песни Коркута.–Советская Тюркология, 1971, №2.

15. С.К.Богоявленский. Материалы по истории калмыков в первой половине XVII века /Исторические записки/ Академии Наук СССР, Институт Истории. – М.:Издательство Академии Наук СССР, 1939. – Вып.5.

16.П.И.Иванов. Очерк истории каракалпаков.– «Материалы по истории каракалпаков» (ТИВАН, т. VII), М. – Л., 1935.

17.П.С.Преображенская. Из истории русско-калмыцких отношений в 50-60 гг. XVII в., Элиста, 1960.

18.Р.С.Липец. Образы батыра и его коня в тюркко-монгольском эпосе. Москва, Издательство Наука, 1984

19.Б.А.Каррыев. Эпические сказания о Кер-оглы у тюркоязычных народов. Главная редакция восточной литературы, Москва, 1968.

20. S.Qaybalıyeva. “Koblandı batır” qazax qəhrəmanlıq dastanında el birliyi. “Konstitusiya və Suverenlik İli“nə həsr olunmuş “Milli dövlətçilik və folklor” Respublika elmi konfransının materialları. Bakı, 2025. s.144

MÜNDƏRİCAT

Qazax epik ənənəsində “Koblandı batır” qəhrəmanlıq dastanı.....3
Dastan mətni və tərcüməsi.....39
“Koblandı batır” qəhrəmanlıq dastanının variantları haqqında.....229

Türk xalqlarının folkloru.
Koblandı batır
Bakı, Elm və təhsil, 2026, 288 səh.

Redaktor:
Südabə Həsənova

Kompüter tərtibçisi və dizayner:
Ləman Abdulxalıqova

Korrektor:
Sevinc Bağdadova

Kağız formatı: 60/84 1/16
Mətbəə kağızı: №1
Tirajı: 150

Kitab Azərbaycan MEA Folklor İnstitutunun
Kompüter Mərkəzində yığılmış, səhifələnmiş,
"Elm və təhsil" NPM-də ofset üsulu ilə
Hazır deopozitivlərdən çap olunmuşdur